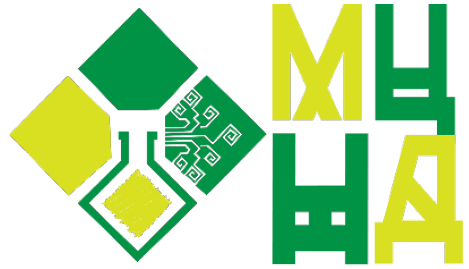

МАТЕРІАЛИ
II МІЖНАРОДНОЇ
НАУКОВОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ

Міжнародний Центр Наукових Досліджень

КОМПЛЕКСНИЙ ПІДХІД ДО МОДЕРНІЗАЦІЇ НАУКИ: МЕТОДИ, МОДЕЛІ ТА МУЛЬТИДИСЦИПЛІНАРНІСТЬ

| 3 БЕРЕЗНЯ 2023 РІК
м. Луцьк, Україна

Вінниця, Україна
«Європейська наукова платформа»
2023

УДК 001 (08)
К 63

<https://doi.org/10.36074/mcnd-03.03.2023>

Організація, від імені якої випущено видання:
ГО «Міжнародний центр наукових досліджень»

Голова оргкомітету: Рабей Н.Р.

Верстка: Зрада С.І.

Дизайн: Бондаренко І.В.

Конференцію зареєстровано Державною науковою установою «УкрІНТЕІ» в базі даних науково-технічних заходів України та бюлетені «План проведення наукових, науково-технічних заходів в Україні» (Посвідчення № 52 від 17.01.2023).

Матеріали конференції знаходяться у відкритому доступі на умовах ліцензії Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License (CC BY-SA 4.0).

К 63 **Комплексний підхід до модернізації науки: методи, моделі та мультидисциплінарність:** матеріали II Міжнародної наукової конференції, м. Луцьк, 3 березня, 2023 р. / Міжнародний центр наукових досліджень. — Вінниця: Європейська наукова платформа, 2023. — 240 с.

ISBN 978-617-8126-23-0

DOI 10.36074/mcnd-03.03.2023

Викладено матеріали учасників II Міжнародної спеціалізованої наукової конференції «Комплексний підхід до модернізації науки: методи, моделі та мультидисциплінарність», яка відбулася 3 березня 2023 року у місті Луцьк.

УДК 001 (08)

ISBN 978-617-8126-23-0

© Колектив учасників конференції, 2023
© ГО «Європейська наукова платформа», 2023
© ГО «Міжнародний центр наукових досліджень», 2023

ЗМІСТ

СЕКЦІЯ І.

ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ, МАКРО- ТА РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

АНАЛІЗ СТАНУ ІНВЕСТИЦІЙНОГО РИНКУ В ПЕРІОД ВІЙНИ В УКРАЇНІ Крижанівський Т.Я.	11
ВПЛИВ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ (ЗЕД) НА ТОРГОВЕЛЬНИЙ БАЛАНС УКРАЇНИ В ПЕРІОД ВОЄННОГО ЧАСУ Заїка О.О.	14
ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ РИНКУ ІНВЕСТИЦІЙ УКРАЇНИ ЯК ЗАПОРУКА ФІНАНСОВОЇ СТАБІЛЬНОСТІ ДЕРЖАВИ Клімчук О.С.	17

СЕКЦІЯ ІІ.

ПІДПРИЄМНИЦТВО, ТОРГІВЛЯ ТА СФЕРА ОБСЛУГОВУВАННЯ

ОЦІНЮВАННЯ ВПЛИВУ ЧИННИКІВ НА ОРГАНІЗАЦІЙНО-ТЕХНОЛОГІЧНУ ІНЕРЦІЙНІСТЬ СПОЖИВАННЯ ПРИРОДНОГО ГАЗУ ПІДПРИЄМСТВАМИ УКРАЇНИ Ємельянов О.Ю.	19
УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВИМИ РЕЗУЛЬТАТАМИ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА Кишин О.В., Газда О.А., Кишин Ю.В.	22

СЕКЦІЯ ІІІ.

ФІНАНСИ ТА БАНКІВСЬКА СПРАВА; ОПОДАТКУВАННЯ, ОБЛІК І АУДИТ

ВИКОРИСТАННЯ МЕТОДУ АМОРТИЗАЦІЇ НЕОБОРОТНИХ АКТИВІВ НА ОСНОВІ ПРИБУТКУ ВІД ЗВИЧАЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ Сук П.Л.	25
ІННОВАЦІЇ У БАНКІВСЬКІЙ СИСТЕМІ: ЗНАЧЕННЯ ТА КЛАСИФІКАЦІЯ Таргоній І.М.	29
ПЕРЕДУМОВИ ВИНИКНЕННЯ КОНСОЛІДОВАНОЇ ФІНАНСОВОЇ ЗВІТНОСТІ ТА ЇЇ ЗАКОНОДАВЧЕ РЕГУЛЮВАННЯ Семенова С.М., Новіков В.В.	32

СЕКЦІЯ ІV.

МАРКЕТИНГОВА ТА ЛОГІСТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ

НЕОБХІДНІСТЬ УДОСКОНАЛЕННЯ ЛОГІСТИЧНИХ СИСТЕМ Іванов Ю.В.	35
---	----

СЕКЦІЯ V. МЕНЕДЖМЕНТ, ПУБЛІЧНЕ УПРАВЛІННЯ ТА АДМІНІСТРУВАННЯ

КЛАСИФІКАЦІЯ СТРАТЕГІЙ ВПРОВАДЖЕННЯ ЦИРКУЛЯРНОЇ ЕКОНОМІКИ НА ПІДПРИЄМСТВАХ Злотнік М.Л.	37
МОТИВАЦІЯ ПЕРСОНАЛУ ТА ЇЇ МІСЦЕ В ПРОЄКТНОМУ МЕНЕДЖМЕНТІ Сайко В.Р.	40
ОСОБЛИВОСТІ МОТИВАЦІЇ ПЕРСОНАЛУ ІТ КОМПАНІЙ У ВОЄННИЙ ЧАС Жолонко Т.В.	42
ОЦІНЮВАННЯ ПЕРСОНАЛУ ПРАЦІВНИКІВ ЗАКЛАДУ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я Коваль Г.А., Кубіцький С.О.	45
РОЛЬ КРЕАТИВНОСТІ У КОГНІТИВНОМУ МЕНЕДЖМЕНТІ Яцкевич І.В.	50

СЕКЦІЯ VI. МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ

ВПЛИВ ТРУДОВОЇ МІГРАЦІЇ НА ЕКОНОМІКУ КРАЇН ЄС Судак В.О.	53
--	----

СЕКЦІЯ VII. ПРАВО ТА МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

ЗЛОЧИН ГЕНОЦИДУ У СВІТЛІ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ Бобошко О.М., Волкова Д.М.	55
---	----

СЕКЦІЯ VIII. ІНСТИТУТ ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ, СУДОВА СИСТЕМА ТА НОТАРІАТ

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ КВАЛІФІКАЦІЇ ЗЛОЧИНУ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТ. 111-2 КК УКРАЇНИ Уласовська Р.	59
НЕОБХІДНІСТЬ ПРИЙНЯТТЯ ЗАКОНУ «ПРО ЗБРОЮ» Постоловський Р.О.	62

УМОВИ ВЧИНЕННЯ НОТАРІУСОМ ВИКОНАВЧОГО НАПISУ НА БОРГОВОМУ ДОКУМЕНТІ: ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ТА ПРАВОВА РЕГЛАМЕНТАЦІЯ
Слободська Д.Р..... 64

**СЕКЦІЯ ІХ.
ВОЄННІ НАУКИ, НАЦІОНАЛЬНА БЕЗПЕКА
ТА БЕЗПЕКА ДЕРЖАВНОГО КОРДОНУ**

МІЖНАРОДНА ДОПОМОГА УКРАЇНІ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК
Гбур З.В..... 69

**СЕКЦІЯ Х.
ПОЖЕЖНА ТА ЦИВІЛЬНА БЕЗПЕКА**

ПОЖЕЖНА БЕЗПЕКА ГАЗОБАЛОННИХ АВТОМОБІЛІВ
Ситник С.В..... 72

ТЕРМІНОЛЕКСЕМНІ ПРОТИРІЧЧЯ У СФЕРІ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ
Дикань С.А., Пиляй В.В..... 74

**СЕКЦІЯ ХІ.
БІОЛОГІЯ ТА БІОТЕХНОЛОГІЇ**

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ПРОБЛЕМИ ПІДВИЩЕНОЇ ТРИВОЖНОСТІ
Коц С.М., Коц В.П., Головка С.В..... 77

**СЕКЦІЯ ХІІ.
АГРАРНІ НАУКИ ТА ПРОДОВОЛЬСТВО**

ОРГАНІЧНЕ ЗЕМЛЕРОБСТВО: КОМПЛЕКСНИЙ ПІДХІД ДО АГРОТЕХНОЛОГІЙ
Писаренко В.М., Коваленко Н.П., Поспелова Г.Д., Піщаленко М.А.,
Нечипоренко Н.І..... 80

**СЕКЦІЯ ХІІІ.
ХАРЧОВЕ ВИРОБНИЦТВО ТА ТЕХНОЛОГІЇ**

ДОСЛІДЖЕННЯ СТРУКТУРНО-МЕХАНІЧНИХ ВЛАСТИВОСТЕЙ ЖЕЛЕ З ЙОШТИ
Калугіна І.М., Поплавська С.О..... 85

РОЗРОБЛЕННЯ ТЕХНОЛОГІЇ БОРОШНЯНИХ КОНДИТЕРСЬКИХ ВИРОБІВ З
РЕГУЛЬОВАНИМ МІНЕРАЛЬНИМ СКЛАДОМ
Холобцева І.П., Нецадим О.О..... 88

СЕКЦІЯ XIV. ГІРНИЦТВО ТА НАФТОГАЗОВА ІНЖЕНЕРІЯ

ОСОБЛИВОСТІ РОЗРАХУНКУ ВИТОКІВ ГАЗУ З ГАЗОРОЗПОДІЛЬНИХ МЕРЕЖ ЗА РІВНЯННЯМ СТАНУ AGA-8 Мотрук Н.В., Григорський С.Я.	91
---	----

СЕКЦІЯ XV. ЗАГАЛЬНА МЕХАНІКА ТА МЕХАНІЧНА ІНЖЕНЕРІЯ

ДО ЧИСЕЛЬНОГО РОЗВ'ЯЗКУ СТІЙКОСТІ РІВНОВАГИ ЄЛІПСОЇДАЛЬНОЇ ОБОЛОНКИ ПРИ ОБЕРТАННІ Бєлова М.О.	94
---	----

СЕКЦІЯ XVI. ЕКОЛОГІЯ ТА ТЕХНОЛОГІЇ ЗАХИСТУ НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

ВІЙНА ТА ЇЇ ЕКОЛОГІЧНІ НАСЛІДКИ: АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ УТВОРЮВАННЯ ВІДХОДІВ РУЙНУВАННЯ Шестопалова О.Ю.	96
---	----

ЕКОЛОГІЧНИЙ СТАН ОЗЕРА ПРИБИЧ НА ВОЛИНІ В СУЧАСНИХ УМОВАХ Мисквець І.Я., Мольчак Я.О.	101
---	-----

ТЕХНОЛОГІЯ ФОРМУВАННЯ ОСНОВ НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ПРИ ВИКЛАДАННІ ДИСЦИПЛІН ЕКОЛОГІЧНОГО СПРЯМУВАННЯ НА ОСНОВІ ТЬЮТОРІНГУ Коробчук Л.І.	104
--	-----

СЕКЦІЯ XVII. СИСТЕМНИЙ АНАЛІЗ, МОДЕЛЮВАННЯ ТА ОПТИМІЗАЦІЯ

ЗАСТОСУВАННЯ СИСТЕМНОГО АНАЛІЗУ ПРИ ПРИЙНЯТТІ УПРАВЛІНСЬКИХ РІШЕНЬ Бойко Р.О., Грига Д.Б.	106
---	-----

РОЛЬ СИСТЕМНОГО ПІДХОДУ В УПРАВЛІННІ ПІДПРИЄМСТВАМИ Щебивок Є.О., Цимбалюк О.П.	108
---	-----

СЕКЦІЯ XVIII. ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ ТА СИСТЕМИ

ЗБІР РЕКЛАМНИМИ ТРЕКЕРАМИ ІНФОРМАЦІЇ, ЯКА МОЖЕ ВИКОРИСТОВУВАТИСЬ І В НЕЗАКОННИХ ЦІЛЯХ Демидов З.Г., Колмик О.О.	110
---	-----

**СЕКЦІЯ ХІХ.
ФІЗИКО-МАТЕМАТИЧНІ НАУКИ**

MATHEMATICS ST, PROGRAMMING OPERATORS ST AND SOME EMPLOYMENT
Danilishyn I.V., Danilishyn O.V...... 114

ТЕОРЕМЫ О СРЕДНЕМ В МАТЕМАТИЧЕСКОМ АНАЛИЗЕ
Филер З.Е., Штеренберг Й.Э...... 120

ФОРМУВАННЯ ЖИТТЄВИХ КОМПЕТЕНЦІЙ НА ЗАНЯТТЯХ З ФІЗИКИ В УМОВАХ
ВОЄННОГО СТАНУ
Ходарева О.А. 126

**СЕКЦІЯ ХХ.
ФІЛОЛОГІЯ ТА ЖУРНАЛІСТИКА**

ПЕРЕКЛАД ДІЄСЛІВНИХ СИНОНІМІВ У ТВОРАХ ОЛЬГИ КОБИЛЯНСЬКОЇ
Стаховська Н.Ф...... 129

ПЕРИФРАЗА В СИСТЕМІ НОМІНАТИВНИХ ОДИНИЦЬ МОВИ
Власенко Н.Д...... 135

**СЕКЦІЯ ХХІ.
ФІЛОСОФІЯ ТА ПОЛІТОЛОГІЯ**

ЗАСТОСУВАННЯ АРТ-ТЕРАПІЇ В СУЧАСНИХ УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ
ВІЙНИ
Авер'янова Н.М. 140

**СЕКЦІЯ ХХІІ.
ПЕДАГОГІКА ТА ОСВІТА**

E-LEARNING DURING THE WAR IN UKRAINE
Oliinyk O.V. 146

FOOD SERVICE TRAINING IN HOSPITALITY INDUSTRY: SOME NEGATIVE
PROFESSIONAL PROSPECTS
Yurko N., Styfanyshyn I., Harasym T...... 150

ВИКОРИСТАННЯ МЕТОДУ ПРОЄКТІВ У НАВЧАЛЬНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ МЕДИЧНОГО
ЗВО
Назарян Р.С., Ткаченко М.В., Ткаченко І.Г. 153

ЗМІСТ ТА ОСОБЛИВОСТІ ДИСТАНЦІЙНОГО ПСИХОЛОГІЧНОГО СУПРОВОДУ СІМЕЙ, ЩО ВИХОВУЮТЬ ДИТИНУ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ Карсканова С.В., Сачук Я.В.	156
ЗМІЦНЕННЯ ВИКОНАВЧИХ ФУНКЦІЇ УЧНІВ З РОЗЛАДАМИ АУТИСТИЧНОГО СПЕКТРА ЯК ОСНОВА РОЗВИТКУ ЇХ ЧИТАЦЬКИХ НАВИЧОК Кучеренко Є.	160
МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДІАГНОСТИКИ ДІАМОНОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ У ДІТЕЙ ІЗ РАС В УМОВАХ ІНКЛЮЗІЇ Олефір О.І.	163
ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ МАЙБУТНІМИ ВЧИТЕЛЯМИ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ У ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ Бондар Г.О.	166
ПРО ВПЛИВ МЕГАНООРЕВОЛЮЦІЇ В ГУМАНІТАРНІЙ СФЕРІ НА МОДЕРНІЗАЦІЮ НАУКИ ТА ОСВІТИ В УКРАЇНІ ТА ПСИХОЗАХИСТ ГРОМАДЯН ВІД СТРЕСІВ І ДЕПРЕСІЙ Корсак К.В., Кірик Т.В., Бойчук О.С., Корсак Ю.К., Ляшенко Л.М., Похресник А.К.	168
ПУБЛІЧНИЙ ВИСТУП ЯК SOFT SKILL: ПРОБЛЕМА ПІДГОТОВЧОГО ЕТАПУ Суровикін Ю.В., Науменко В.В.	175
СТИМУЛЮВАННЯ НАВИЧОК САМОКЕРОВАНОГО НАВЧАННЯ У СТУДЕНТІВ В УМОВАХ РОБОТИ В АСИНХРОННОМУ ФОРМАТІ Архипова В.О., Савченко І.В.	177
СУТНІСТЬ ПОНЯТТЯ КОМАНДНОГО ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНОГО СУПРОВОДУ ДИТИНИ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ Стельмах Н.В., Тодорчук Д.О.	179
ФОРМУВАННЯ SOFT SKILLS У МАЙБУТНІХ АРХІТЕКТОРІВ Савка І.В., Заяць О.Я., Гульченко С.Г.	183

СЕКЦІЯ XXIII.

ПСИХОЛОГІЯ ТА ПСИХІАТРІЯ

ТРИВОЖНІСТЬ ТА СТРЕС ПІД ЧАС ВІЙНИ Шаргіна О.Б.	185
---	-----

СЕКЦІЯ XXIV.

МЕДИЧНІ НАУКИ ТА ГРОМАДСЬКЕ ЗДОРОВ'Я

PSYCHOSOCIAL AND SOCIO-DEMOGRAPHIC CHARACTERISTICS OF HIV-INFECTED PERSONS Serheta I.V., Dudarenko O.B.	188
---	-----

АСПЕКТИ ОЦІНКИ ТЯЖКОСТІ ТОРАКАЛЬНОЇ ТРАВМИ ЗА ШКАЛАМИ ТЯЖКОСТІ ТРАВМИ У ХВОРИХ З ПОЛІТРАВМОЮ Курсов С.В.	190
ДІГНОСТИКА ТА СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО МЕТОДИКИ ЛІКУВАННЯ ВІЛ Вінськевич Д.М., Степанчук О.М., Рудан І.В.	193
НАСЛІДКИ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ ДЛЯ РЕПРОДУКТИВНОГО ЗДОРОВ'Я ДІВЧАТ І ЖІНОК Товкун Л.П., Мірзалієв М.Т.	196
ОБҐРУНТУВАННЯ ЗАСТОСУВАННЯ АНТИГЕРПЕСВІРУСНОЇ ТЕРАПІЇ ХВОРИМ НА ТУБЕРКУЛЬОЗ ІЗ ПОЄДНАНОЮ ГЕРПЕСВІРУСНОЮ ІНФЕКЦІЄЮ Смілянська М.В., Суханова Л.А., Волянський А.Ю., Дідоренко Т.П.	199
ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕБІГУ ХРОНІЧНОЇ РЕВМАТИЧНОЇ ХВОРОБИ СЕРЦЯ (ХРХС) У ПАЦІЄНТІВ ПІСЛЯ ЕНДОПРОТЕЗУВАННЯ КЛАПАНІВ СЕРЦЯ Фаринич Р.П.	203
ОСОБЛИВОСТІ ТА ЗАСТОРОГИ ВИКОРИСТАННЯ МЕТАМІЗОЛУ НАТРІЮ ЯК СКЛАДОВОЇ СИМПТОМАТИЧНОГО ЗАСТОСУВАННЯ НЕСТЕРОЇДНИХ ПРОТИЗАПАЛЬНИХ ЗАСОБІВ Баришева Д.В., Пікалов Д.В., Смолін І.О.	206
ПЛАЦЕНТАРНА ДИСФУНКЦІЯ ПРИ ЗАГРОЗЛИВОМУ АБОРТІ З ВІДШАРУВАННЯМ ХОРІОНУ: ДІАГНОСТИКА ТА ЛІКУВАННЯ Вільховецька В.А., Ясніковська С.М.	208

СЕКЦІЯ XXV.**ФІЗИЧНА КУЛЬТУРА, СПОРТ ТА ФІЗИЧНА ТЕРАПІЯ**

PHYSIOTHERAPEUTIC REHABILITATION OF DIABETES PATIENTS WITH VASCULAR DISORDERS OF THE LOWER EXTREMITIES Varannik K., Varannik T., Shevtsov V.	211
ФІЗИЧНА РЕАБІЛІТАЦІЯ ХВОРИХ НЕГОСПІТАЛЬНОЮ ПНЕВМОНІЄЮ Баран Я.М.	215

СЕКЦІЯ XXVI.**ФАРМАЦІЯ ТА ФАРМАКОТЕРАПІЯ**

КОМОРБІДНА ПАТОЛОГІЯ ДИХАЛЬНОЇ ТА СЕРЦЕВО-СУДИННОЇ СИСТЕМ ОПТИМІЗАЦІЯ ЛІКУВАННЯ Моїсєєва Н.В., Островська Г.Ю., Вахненко А.В.	218
---	-----

**СЕКЦІЯ XXVII.
АРХІТЕКТУРА ТА БУДІВНИЦТВО**

АРХІТЕКТУРНІ АСПЕКТИ РЕМОНТНО-РЕСТАВРАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ КАЗЕННИХ СПОРУД М. ЧЕРНІГОВА В ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ СТ. НА ПРИКЛАДІ КОЛИШНЬОЇ БУДІВЛІ АРХІЄПІСКОПА

Сергеєв С.М.222

**СЕКЦІЯ XXVIII.
КУЛЬТУРА ТА МИСТЕЦТВО**

ІНКЛЮЗИВНИЙ ДИЗАЙН ДИТЯЧОГО ІГРОВОГО МАЙДАНЧИКУ ЯК НАПРЯМ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ДІТЕЙ З ВІДХИЛЕННЯМИ ЗДОРОВ'Я

Кривуц С.В......228

МОНУМЕНТАЛЬНИЙ ЖИВОПИС ПЕРШОЇ ЧВЕРТІ ХІХ СТ. У СПАСО-ПРЕОБРАЖЕНСЬКОМУ СОБОРІ (ХІ СТ.) М. ЧЕРНІГОВА ТА ЙОГО ДОЛЯ У ХХ ТА ХХІ СТ.СТ.

Гаркуша А.Б......231

**СЕКЦІЯ XXIX.
ГЕОГРАФІЯ ТА ГЕОЛОГІЯ**

ПОЛІТИКО-ЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ УКРАЇНСЬКО-ТУРКМЕНСЬКОГО СПІВРОБІТНИЦТВА

Гурбанов Д.237

СЕКЦІЯ І. ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ, МАКРО- ТА РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

АНАЛІЗ СТАНУ ІНВЕСТИЦІЙНОГО РИНКУ В ПЕРІОД ВІЙНИ В УКРАЇНІ

Крижанівський Тарас Ярославович

Аспірант

Львівський університет бізнесу та права, Україна

Відомим фактом є те, що повномасштабна війна в Україні триває уже рік. Ситуація з дохідністю бізнесу, який релокувався або розташований на більш безпечній території від зон бойових дій, залишається складною, оскільки назвати бізнес стабільно дохідним нереально. Наша країна постійно зіштовхується з новими викликами та непередбаченими ситуаціями, які потребують щоденного і швидкого фінансування, тому інвестування на рівні держави чи на регіональному рівні в даний час не є актуальним. Аналізуючи діяльність приватних інвестиційних компаній або ж просто фізичних осіб, можемо сказати, що зацікавленість до вкладення коштів у проекти на території України є, але кожен з інвесторів при інвестуванні враховує та передбачає всі можливі ризики, які можуть виникнути в інвестиційний період.

Інвестиційний ринок – це ринок, на якому об'єктами купівлі-продажу виступають різноманітні інвестиційні товари та інструменти, а також – інвестиційні послуги, що забезпечують процес реального і фінансового інвестування [1].

Підсумовуючи події першого і найскладнішого місяця війни в Україні, можемо сказати, що український бізнес зазнав більших утрат, ніж за два роки епідемії, зумовленої пандемією Covid-19, яка почалася в Україні на початку 2020 року. Масштаб збитків, завданих війною українському бізнесу, на даний час нереально великий, і, на жаль, війна продовжується. Для відновлення підприємництва на довоєнний рівень знадобляться десятки років, насамперед це стосується східної частини України. Не в найкращому стані сьогодні перебувають підприємства, пов'язані зі сільським господарством. Через прив'язаність до того чи іншого регіону вони не можуть відкласти чи скасувати роботу в полі чи на фермі. ІТ-сектор виявився найбільш стійким. До найгіршого випробування – війни – компанії добре адаптувалися та підготувалися до віддалених умов праці ще на початку карантину, який був запроваджений в Україні. Через залежність від експорту продукції морем металургійний ринок перебуває у складному становищі. Більшість підприємств у цьому секторі зосереджено на південному сході України, де все ще тривають запеклі бої і ситуація вкрай важка. Через збій комунікацій у багатьох секторах галузь логістики зазнала величезних втрат. Необхідно будувати нові траси, оскільки пошкоджено декілька ключових магістралей. Крім того, в Україні діє комендантська година. Автомобілі не можуть курсувати вночі, тому цілодобове постачання стало неможливим. Страхова галузь переживає складний момент. Через те, що зараз важко зайти або вийти з українських портів, морське страхування неефективне. Авіастрахування припинилось, немає подорожей, медичне страхування з

перешкодами, але діє, автостраховання транспортних засобів майже не існує. Страхування вантажів є проблемою. Страховим компаніям нелегко конвертувати свої резерви в готівку, оскільки вони зберігаються в депозитах і державних облигаціях. Страхові позови також відбуваються частіше, ніж раніше.

Якщо йдеться про туристичний бізнес, зауважимо, що до війни та початку всесвітньої пандемії він був однією з найбільш перспективних галузей ринкової економіки, в якій постійно спостерігалася позитивна динаміка, то зараз ситуація вкрай критична. Адже ми розуміємо, що для областей, які розташовані на морському узбережжі, літнього сезону в 2022 році не було. Відповідно, і збитки нарощуються щодня, бо існують постійні операційні витрати, які необхідно здійснювати задля підтримки життєдіяльності цих підприємств, та й на даний час просто залишити їхню юридичну особу учасником ринку. Повертаючись до питання інвестицій в Україну, можна констатувати, що наразі вони є актуальними на Заході України, адже сюди інвестують як вітчизняні компанії, які тимчасово припинили свою діяльність на сході країни, так і іноземні інвестори з метою або підтримки бізнесу, або його відбудови. Але загалом ситуація на ринку інвестицій виглядає так, як показано на рис. 1 [2].

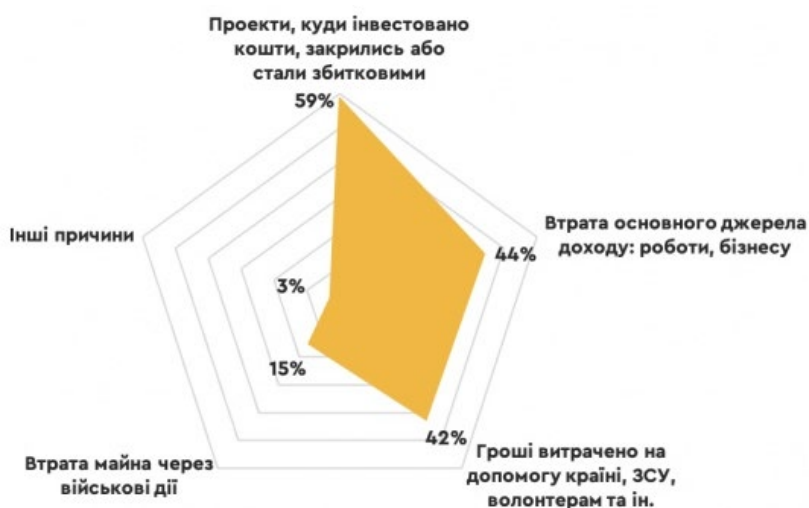

Рис. 1. Ринок інвестицій

У теперішній час пересічний громадянин України часто зіштовхується з тим, куди йому вкласти свої власні кошти, щоб вони працювали та приносили хоча б мінімальні доходи. Зазначимо, що найкращим інвестиційним вкладенням сьогодні є земля. Земля – це одна зі стабільних інвестицій. Продаж землі продовжує користуватися попитом навіть під час активних бойових дій і протягом війни в Україні. Порівняно з іншими класами активів це інвестиційне капіталовкладення найкраще витримує будь-яку кризу. Очевидно, що гектари на даний момент дешевші в районах, які межують з Росією, або там, де тривають активні бойові дії. Отже, якщо інвестувати в землю, то варто купувати гектари в різних регіонах України для диверсифікації ризиків. З початку конфлікту банківський сектор працював настільки добре, наскільки міг. Завдяки реформі 2014-2016 років і хорошій роботі НБУ банки змогли пройти початкові етапи війни практично без напруги. Це означає мінімальну небезпеку втрати своїх заощаджень у результаті банкрутства банку. Тому головною проблемою є прибутковість депозитів. Дохідність валютних вкладів упродовж останнього часу є досить низькою, але вони захищені від знецінення гривні, яке триває. Оскільки на них немає обмежень, особам, які покинули країну, простіше використовувати їх за кордоном. Депозити в гривні були значно вигіднішими, але

перевести їх у готівку зараз складно. Зберігати всі свої кошти в одному місці теж не дуже добра ідея, оскільки є ризик втратити все й одразу. Краще зберігати частину коштів у гривневих депозитах для прибутковості, а частину – у валюті для надійності. Гривневі депозити зараз менш привабливі. Найбільші і найвідоміші банки виплачують приблизно 6% щорічно. До початку війни це було приблизно 10%. Найбільші українські банки є найкращим місцем для зберігання грошей, оскільки вони спокійно переживають вже другу кризу. Ринок нерухомості для інвестора теж є привабливим, оскільки демонструє динаміку до постійного попиту та, відповідно, росте ціна. До найбільш інвестиційно цікавих і привабливих сьогодні належить західний регіон України. Лідером у рейтингу є Львівська та Івано-Франківська області, адже ці регіони мають Карпати. Інвестування в розвиток Карпатського регіону стає дедалі більш перспективним для розвитку туристичного напрямку.

Отже, аналізуючи вищенаведене, можемо зробити висновок, що потенціал для інвестицій в Україні є. Перед майбутнім потенційним інвестором стоїть головне завдання – перестрахуватися від усіх ймовірних ризиків, пов'язаних з діяльністю, залучитися підтримкою іноземних страхових компаній, що можуть надати гарантії у формі розміщеного депозиту, яким зуміють перекрити інвесторові всі можливі збитки.

Список використаних джерел:

1. Л. Г. Кльоба. Сутність, структура та елементи інвестиційного ринку України. АГРОСВІТ No 12, 2016. URL: http://www.agrosvit.info/pdf/12_2016/3.pdf.
2. Країна можливостей: чому інвестор прийде в Україну. 2022. URL: <https://www.epravda.com.ua>.

ВПЛИВ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ (ЗЕД) НА ТОРГОВЕЛЬНИЙ БАЛАНС УКРАЇНИ В ПЕРІОД ВОЄННОГО ЧАСУ

Заїка Олексій Олександрович

Аспірант, директор з питань експорту

*Державна установа «Інститут регіональних досліджень ім. М. І. Долішнього
НАН України», ДП ДГЗП «Спецтехноекспорт», Україна*

На сьогоднішній день Україна переживає надзвичайно важкий час, пов'язаний з війною, яка триває вже рік. Прогнозувати терміни її завершення наразі не на часі. Всі сфери ринкової економіки також перебувають у стані стагнації, адже в цілях безпеки існує низка обмежень, які діють на даний період і не дають можливості виконувати в повному обсязі всі поставлені цілі та завдання. Розглядаючи питання впливу ЗЕД на платіжний та торговельний баланс України в період війни, зазначимо наступне.

Платіжний баланс – це документ, який відображає всі фінансові операції у сфері зовнішньоекономічної діяльності та засвідчує співвідношення між сумою надходжень, отриманих даною країною з-за кордону, і сумою здійснених нею платежів за кордон за певний період часу (рік, квартал, місяць). Це – баланс між усіма доходами, які Україна отримує від іноземних держав у результаті ЗЕД і всіма платежами, які вона здійснює іноземним державам. Це – категорія, в якій знаходять вартісний вираз ЗЕД країни зі світом [1].

В Україні платіжний баланс побудований за процедурою та методикою МФВ. Платіжний баланс – це об'єднана множина, тріада кластерів балансу, куди входять:

- кластер торговельного балансу;
- кластер балансу послуг і некомерційних платежів;
- кластер балансу руху капіталу. (див.рис.1)

Частина балансу, яка відображає експорт, імпорт, називається торговельним балансом. Торговельний баланс – це співвідношення вартості експорту до імпорту даної країни з торговельними партнерами.

Баланс послуг і некомерційних операцій – це платежі і надходження за користування іноземним транспортом, розрахунок за поштово-телеграфічні послуги, розрахунок за страхування, надходження з комісійних операцій, туризму, курсового обміну, приватних переказів (заробітна плата, стипендії, премії), утримання дипломатичних та торговельних представництв, доходи від інвестиційної діяльності, платежі за ліцензії, гонорари, військові витрати та інше.

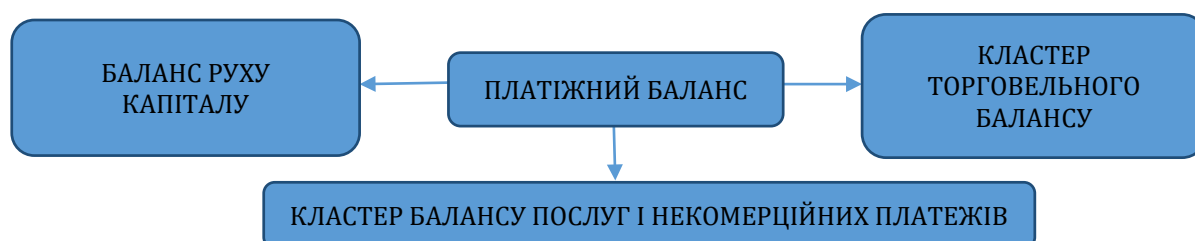

Рис. 1. Класифікація платіжного балансу

Баланс руху капіталів фіксує надходження в Україну інвестицій з інших держав та кредитів і такий же рух за кордон [1].

Аналізуючи інформацію НБУ, зведений платіжний баланс України у липні 2022 року становив дефіцит у сумі 299 млн. дол. США проти профіциту в 484 млн. грн. у липні 2021 року, а профіцит становив 1,3 млрд. дол. США, тоді як у липні 2021 року дефіцит поточного рахунку становив 583 млн. доларів США. Згідно з даними НБУ, експорт та імпорт товарів за рік скоротився на 47,4% та 20,3% відповідно, тоді як за липень 2022 року експорт скоротився на 7,7%, а імпорт – на 0,7%.

Подаємо у вигляді табличних даних основні фактори падіння обсягів експортно-імпортних операцій за 2022 рік.

Таблиця 1

Найменування товарів за 2022 рік	Експортні операції (%)	Імпортні операції (%)
Скорочення імпорту чорних та кольорових металів	75,9	33,7
Скорочення експорту та імпорту продовольчих товарів	14,3	25,9
Скорочення експорту та імпорту деревини та товарів з неї	26,7	35,8
Скорочення експорту та імпорту хімічної промисловості	53,7	27,0
Скорочення експорту та імпорту продукції машинобудування	65,2	41,5

За даними НБУ помісячне сальдо зовнішньої торгівлі з початку війни (млн. грн.) (рис.2.).

Рис. 2. Сальдо зовнішньої торгівлі з початку війни

Починаючи з квітня, кумулятивно і помісячно експорт товарів скорочується більш швидкими темпами, ніж імпорт. Аналогічна ситуація, за інформацією НБУ, що за 7 місяців 2022 року проти аналогічного періоду минулого року, експорт товарів скоротився на 27,8%, імпорт – удвічі меншими темпами – на 15,9% (рис. 3).

За сім місяців негативне сальдо торгівлі товарами і послугами у 2022 році зросло на 10 млрд. дол. США та продовжує збільшуватися, що здійснює тиск на обмінний курс гривні.

За підсумками семи місяців платіжний баланс отримав дефіцит у 8,4 млн. дол. США, який було збалансовано за рахунок валютних інтервенцій НБУ та, відповідно, зменшення зовнішніх валютних резервів.

Рис. 3. Річна зміна експорту-імпорту товарів у (%)

Отже, аналізуючи вищенаведене, можна зробити висновок, що війна з Росією суттєво погіршила платіжний баланс, який, відповідно, отримав дефіцит за сім місяців 2022 року на рівні 84 млрд. дол. США, що за аналогічний період 2021 року становив профіцит 0,8 млрд. дол. США. Власні дії НБУ, зокрема, запроваджені, певні обмеження на валютному ринку та фіксація обмінного курсу валюти допомогли збалансувати, пом'якшити масштабний вплив війни на платіжний баланс та вжити необхідних заходів для запобігання неконтрольованого зміцнення гривні. Для мінімізації ризиків влада вживає заходів щодо зменшення дисбалансу в зовнішній торгівлі та збільшення можливостей для нарощування експорту. Це – вирішальне питання страхування ризиків, логістики, доступу до обігових коштів, своєчасного погашення ПДВ перед експортерами, що дозволить покращити ситуацію в ЗЕД.

Список використаних джерел:

1. Платіжний та торговельний баланс. URL: <https://dnklib.net>.
2. Вплив війни на платіжний баланс. URL: <https://evpravda.com.ua>.

ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ РИНКУ ІНВЕСТИЦІЙ УКРАЇНИ ЯК ЗАПОРУКА ФІНАНСОВОЇ СТАБІЛЬНОСТІ ДЕРЖАВИ

Клімчук Олександр Сергійович
аспірант

Львівський університет бізнесу та права, Україна

На сьогоднішній день, коли Україна вже рік часу перебуває в стані війни, питання залучення інвестицій в економіку нашої держави є надзвичайно важливим та актуальним. Повномасштабна війна порушила всі перспективні плани, наміри, цілі та програми, які Україна напрацьовувала роками, для зміцнення свого економічного потенціалу. Так, у липні на конференції в Лугано Україна представила всеохоплюючий план відновлення країни. Реалізація цієї стратегії розрахована на 10 років, і вона отримала схвальні оцінки та підтримку від міжнародних партнерів. Головна та стратегічна мета, яку Україна ставить перед собою, це до 2032 року зробити стрибок від перехідної (транзитної) економіки до економіки, що розвивається [1]. Для реалізації своєї цілі, а саме залучення в українську економіку іноземних інвесторів, уже створено унікальну електронну платформу Advantage Ukraine, на якій зібрано понад 500 інвестиційних проектів, що охоплюють різні галузі ринкової економіки України. За допомогою вищезгаданої платформи потенційний інвестор може зареєструватися та отримати повну інформацію про можливості інвестування, наявні проекти та вигоди, які він матиме від вкладення коштів в економіку України.

Зазначимо, що корективи, які внесла війна у звичайний спосіб життя громадян України, стиль та методику провадження бізнесу, *заставляє представників як великого бізнесу, так і приватних підприємців шукати способи, за допомогою яких можна не лише заробити гроші, але й зберегти їх.*

Важливим сигналом до обрання правильної методики провадження бізнесу є інфляція на рівні 30% в Україні, а також – рекордне знецінення євро в ЄС і долара в США. Це означає, що кожен представник бізнесу зіштовхується з питанням як не лише заробити кошти, вивести бізнес на точку рентабельності, але і як зберегти зароблений капітал, який може бути повністю втрачений, або ж знецінюватися, якщо його не використовувати.

Державне регулювання інвестиційної діяльності, відповідно до ст. 11 Закону, здійснюється з метою реалізації економічної, науково-технічної і соціальної політики. Воно визначається показниками економічного і соціального розвитку України [2].

Суть державного регулювання інвестиційної діяльності полягає в наступному:

- в управлінні державними інвестиціями;
- регулюванні умов інвестиційної діяльності;
- контролі за її здійсненням усіма інвесторами та учасниками.

Також зазначимо, що регулювання умов інвестиційної діяльності здійснюється за допомогою наступних засобів, а саме:

- системи податків з диференціацією суб'єктів і об'єктів оподаткування, податкових ставок і пільг;
- з метою регулювання інвестиційного попиту Верховною Радою України може запроваджуватися диференційований податок на інвестиції;
- проведення кредитної та амортизаційної політики, зокрема, шляхом прискореної амортизації основних фондів [3].

Інвестиції на даний час трактуються як вкладення коштів у активи, які можуть давати прибуток через деякий час. Наприклад, це може бути придбання нерухомості, викуп земельних ділянок та паїв. Така інвестиція через кілька років зросте в ціні і тим самим примножить капітал інвестора. Аналогічна стратегія спостерігається у запровадженні стартапів: інвестори вибирають найбільш перспективний молодий бізнес та дають йому свій фінансовий потенціал з розрахунком отримати значні дивіденди в майбутньому.

Головне завдання державного регулювання ринку інвестицій полягає в тому, щоби сфера інвестицій давала прибуток і розширювала масштаби впливу, спонукаючи при тому деяких агентів ринку інвестицій ще якісніше виконувати свої зобов'язання перед інвесторами. Система роботи інвестиційного ринку розроблялася багатьма органами виконавчої влади, але все ще вимагає вдосконалення через те, що дієздатність залежить безпосередньо від багатьох факторів, таких, як фінансові банківські установи, великі фінансові корпорації та ін. Це пов'язано з фінансово-інвестиційними операціями, які вони проводять.

На даний час економіка України перебуває у стані трансформації від попередніх правил до реалій сьогодення, які є надзвичайно важкими і витратними для неї. З огляду на вищенаведене можна виокремити два основні аспекти розвитку інвестиційного ринку нашої країни:

➤ врегулювання інвестицій, створення стабільних сфер економічного зростання, що розвиваються, покращення умов інвестицій;

➤ ухвалення законів, законодавчих актів та загалом гарантування на достатньо високому рівні нормативно-правового забезпечення для залучення іноземних інвесторів з метою підвищення рівня економіки за рахунок фондового ринку.

Також важливою частиною нормативно-правового регулювання є вихід безпосередньо держави на арену фондового ринку. Це також сприятиме більш безпечному та якісному інвестуванню в ті чи інші сфери шляхом того, що держава матиме у себе частину цінних паперів деяких компаній та сфер, а також вкладатиметься в їхні активи. При забезпеченні держави – учасника арени фондового ринку – це є дуже важливою частиною економіки, яка дозволяє здійснювати низку бажаних інвестиційних операцій.

Для залучення іноземного інвестора важливим є врегулювання всієї законодавчої бази і чіткі рамки, що описують всі процеси. Туди входить захист активів, розподіл на сфери інвестицій, надання пільг і можливість іноземним інвесторам здійснювати деяку господарську діяльність на території нашої країни, як, наприклад оренда землі під комерційну діяльність чи оренда сільськогосподарських паїв для фермерського господарства, а також розміщення там своїх виконавчих представництв та офісів. Як факт за таких умов ми зможемо показати початковий етап готовності до серйозного інвестиційного процесу.

Отже, завдяки правильному державному регулюванню ринку інвестицій в Україні в цей надважкий час ми зможемо забезпечити фінансову стабільність, гарантувати прогнозовану економічну ситуацію та залучити в Україну як зовнішнього, так і внутрішнього інвестора.

Список використаних джерел:

1. Прес-центр. Юлія Сверіденко. 30.01.2023. Відділ зв'язків з громадськістю та засобами масової інформації. URL: <https://www.me.gov.ua>.
2. Про інвестиційну діяльність.(Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1991, № 47, ст.646). Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1560-12>.
3. Державне регулювання інвестиційної діяльності. URL: <https://mego.info>.

СЕКЦІЯ ІІ. ПІДПРИЄМНИЦТВО, ТОРГІВЛЯ ТА СФЕРА ОБСЛУГОВУВАННЯ

ОЦІНЮВАННЯ ВПЛИВУ ЧИННИКІВ НА ОРГАНІЗАЦІЙНО-ТЕХНОЛОГІЧНУ ІНЕРЦІЙНІСТЬ СПОЖИВАННЯ ПРИРОДНОГО ГАЗУ ПІДПРИЄМСТВАМИ УКРАЇНИ

Ємельянов Олександр Юрійович

*д-р. екон. наук, професор, професор кафедри економіки підприємства та інвестицій
Національний університет «Львівська політехніка», Україна*

Покращення результатів діяльності підприємств потребує, серед іншого, впровадження інвестиційно-інноваційної моделі їх розвитку [1–3], зокрема вкладання інвестицій у енергозберігаючі технології [4, 5]. Це надасть змогу знизити обсяги енергоспоживання [6–8] та підвищити енергоефективність [9–11]. Досягнення цих цілей вимагає від підприємств активної реалізації енергозберігаючих проєктів [12–14]. Проте така реалізація часто гальмується низкою перешкод [15–18], зокрема високим ризиком [19–21], потребою у значних обсягах інвестиційних ресурсів тощо [22–24]. Подолання цих перешкод потребує, зокрема, вдосконалення інформаційного забезпечення реалізації енергозберігаючих заходів [25, 26]. Одним з напрямів такого забезпечення є одержання інформації про вплив чинників на рівень організаційно-технологічної інерційності енергоспоживання. При цьому оцінювання зазначеного рівня може відбуватися діленням різниці між фактичним обсягом енергоспоживання на підприємстві та мінімально можливим його обсягом, який можна було б досягнути, реалізувавши усі можливі енергозберігаючі заходи, на фактичний обсяг енергоспоживання.

З метою оцінювання впливу чинників на рівень організаційно-технологічної інерційності енергоспоживання на підприємствах варто використати метод декомпозиції цього рівня. Зазначений метод базується на попередньому формуванні вибірки підприємств, які на початок звітнього періоду характеризувалися високим рівнем енергоемності продукції. На подальшому етапі досліджень ці підприємства поділяються на чотири групи за певними критеріями, зокрема залежно від ефективності заходів з енергозбереження, рівня компетентностей у питаннях управління енергозбереженням та інформаційного забезпечення цього управління, а також рівня фінансового забезпечення реалізації заходів з енергозбереження. Для кожної групи підприємств визначається середня тривалість лага енергозбереження. Потім оцінюється статистична значимість відмінностей у середніх величинах лага енергозбереження за групами підприємств. Якщо така відмінність існує, то тоді можливо виявити усереднений вплив певних чинників на тривалість лага енергозбереження. Це дозволяє оцінити можливе зниження відносного рівня організаційно-технологічної інерційності процесів енергоспоживання у звітному періоді, якщо б дія певного чинника була б відсутньою.

До видів енергоресурсів, потреба у скороченні споживання яких на даний час постає особливо гостро, належить, зокрема, природний газ. Тому нами було проаналізовано використання цього виду енергетичних ресурсів у трьох галузях промисловості України (виробництво продукції зі скла, металу та глини), які характеризуються значними питомими обсягами споживання природного газу. При цьому було утворено загальну вибірку з 66 підприємств.

Проведене дослідження показало, що усунення перешкод у реалізації заходів з економії природного газу могло б призвести до суттєвого зменшення відносного рівня інерційності процесів його споживання тими підприємствами, які розглядаються. Зокрема, забезпечення належного рівня компетентностей у питаннях управління енергозбереженням та інформаційного забезпечення цього управління скоротило б ступінь інерційності на величину, яка коливається за різними галузями від 4,29 % до 7,19 %. Водночас, досягнення належного рівня фінансового забезпечення реалізації енергозберігаючих заходів зменшило б ступінь організаційно-технологічної інерційності на величину, яка коливається за різними галузями від 10,74 % до 12,92 %. Ще більший вплив на організаційно-технологічну інерційність справляють рівень ефективності заходів з енергозбереження та інші чинники, зокрема відсутність належних обсягів ресурсів (окрім фінансових). При цьому простежується синергетичний ефект впливу рівня компетентностей в управління енергозбереженням та його інформаційного забезпечення, а також рівня фінансового забезпечення реалізації енергозберігаючих заходів. Дійсно, спільний вплив цих двох чинників на організаційно-технологічну інерційність споживання природного газу за вибіркою підприємств перевищив суму їх відокремлених впливів на неї.

Список використаних джерел:

1. Герасимчук, В. Г., Довгань, Л. Є. & Давиденко, В. Р. (2006). Інноваційно-інвестиційний розвиток промисловості України: проблеми і перспективи. Інвестиції: практика та досвід, (12), 14–17.
2. Амоша, О. І., Булеєв, І. П. & Шевцова, Г. З. (2007). Інноваційне оновлення техніко-технологічної бази промислового виробництва на синергетичних засадах: теорія і практика. Економіка промисловості, (1(36)), 3–9.
3. Ємельянов, О. Ю. (2020). Інноваційний розвиток підприємств: сутність, послідовність оцінювання та перешкоди на його шляху. Ефективна економіка, (11). <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=8329>.
4. Emelyanov, O., Petrushka, T., Lesyk, L. & Hryshko, V. (2014) The Impact of the Technological Development Level of Ukrainian Enterprises on the Competitiveness of Their Products. International Journal of Business, Humanities and Technology, (4), 129–135.
5. Piva, M. & Vivarelli, M. (2018). Technological change and employment: is Europe ready for the challenge. Eurasian Bus. Rev., (8(1)), 13-32.
6. Андрусів, У. Я. & Мазур, І. М. (2017). Комплексний підхід до забезпечення раціонального використання енергетичних ресурсів. Бізнес Інформ, (1), 44–49.
7. Бойчук, Н. Я. & Острянюк, М. М. (2017). Проблеми енергозбереження та підвищення енергоефективності економіки України. Сучасні проблеми економіки і підприємництва, (19), 25–34.
8. Бурда, В. Є. (2013). Потенціал енергозбереження та напрями використання альтернативних джерел енергії у промисловості. Економічний часопис – XXI, (1-2), 45–48.
9. Михаліцька, Н. Я. (2013). Реалізація політики енерго- та ресурсозбереження в контексті зміцнення національної безпеки. Науковий вісник ЛДУВС. Серія економічна, (2), 108–117.
10. Yemelyanov, O. Yu., Petrushka, T. O., Symak, A. V., Lesyk, L. I. & Musiiivska, O. B. (2022). Modelling the Impact of Energy-Saving Technological Changes on the Market Capitalization of

- Companies. Systems, Decision and Control in Energy III, Studies in Systems, Decision and Control, (399), 89–104.
11. Yemelyanov, O., Symak, A., Petrushka, T., Vovk, O., Ivanytska, O., Symak, D., Havryliak, A., Danylovych, T. & Lesyk, L. (2021). Criteria, Indicators and Factors of the Sustainable Energy Saving Economic Development: the Case of Natural Gas Consumption. *Energies*, (14 (18)), 5999.
 12. Джеджула, В. В. (2011). Оцінка економічної ефективності інвестицій в енергозберігаючі проекти. *Економічний простір*, (54), 124–130.
 13. Концеба, С. М. & Непочатенко, О. О. (2007). Енергозберігаючі технології в Україні: економічний ефект та перспективи впровадження. *Збірник наукових праць УНУС*, (63), 1–5.
 14. Yemelyanov, O., Symak, A., Petrushka, T., Lesyk, R. & Lesyk, L. (2018). Evaluation of adaptability of Ukrainian economy to changes in prices for energy carriers and to energy market risks. *Energies*, (11 (12)), 3529.
 15. Chai, K. H. & Yeo, C. (2012). Overcoming energy efficiency barriers through systems approach – A conceptual framework. *Energy Policy*, (46), 460–472.
 16. Chiaroni, D., Chiesa, V., Franzò, S. et al. (2017). Overcoming internal barriers to industrial energy efficiency through energy audit: a case study of a large manufacturing company in the home appliances industry. *Clean Technologies and Environmental Policy*, (19), 1031–1046.
 17. Kangas, H. L., Lazarevic, D. & Kivimaa, P. (2018). Technical skills, disinterest and non-functional regulation: Barriers to building energy efficiency in Finland viewed by energy service companies. *Energy Policy*, (114), 63–76.
 18. Kostka, G., Moslener, U. & Andreas, J. (2013). Barriers to increasing energy efficiency: Evidence from small-and medium-sized enterprises in China. *Journal of Cleaner Production*, (57), 59–68.
 19. Кігель, В. Р. (2008). Оцінювання економічної ефективності ризикових проектів реального інвестування. *Держава та регіони*, (3), 118–124.
 20. Копішинська, О. П., Уткін, Ю. В. & Карташова, О. Г. (2017). Застосування методу Монте-Карло для підтримки прийняття рішень щодо розподілу інвестицій. *Актуальні проблеми економіки*, (5(191)), 199–207.
 21. Detemple, J. & Kitapbayev, Y. (2018). Optimal Investment under Cost Uncertainty. *Risks*, (6 (1)), 5.
 22. Ємельянов, О. Ю. (2018). Концептуальні підходи до оцінювання рівня техніко-технологічного розвитку підприємств. *Міжнародний науковий журнал "Інтернаука". Серія: "Економічні науки"*, (7), 36–42.
 23. Бокулева, М. О. (2009). Ціноутворення на продукцію машинобудівних підприємств з урахуванням вимог споживачів. *Держава та регіони*, (2), 13–19.
 24. Набок, І. І. (2008). Механізм ціноутворення на інноваційну продукцію машинобудівного виробництва з урахуванням її життєвого циклу. *Держава та регіони*, (2), 160–163.
 25. Yemelyanov, O., Petrushka, I., Zahoretska, O., Petrushka, K. & Havryliak, A. (2023). Information support for managing energy-saving technological changes at enterprises. *Procedia Computer Science*, (217), 258–267.
 26. Петрушка, І. М., Ємельянов, О. Ю. & Петрушка, Т. О. (2013). Інформаційне забезпечення прийняття рішень про впровадження на підприємствах ресурсозберігаючих технологій. *Актуальні проблеми економіки*, (11(149)), 198–205.

УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВИМИ РЕЗУЛЬТАТАМИ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

Килин Оксана Василівна

канд. екон. наук, доцент, доцент кафедри управління та експертизи товарів
Львівський національний університет ім. Івана Франка, Україна

Газда Ольга Атоліївна

здобувач вищої освіти економічного факультету
Львівський національний університет ім. Івана Франка, Україна

Килин Юрій Васильович

здобувач вищої освіти економічного факультету
*Львівська філія Приватного вищого навчального закладу
«Європейський університет», Україна*

Управління фінансовими результатами лежить в основі розробки економічної стратегії функціонування підприємства. Велика увага при цьому приділяється механізму управління доходами, який передбачає:

- обґрунтування перспективних видів діяльності;
- встановлення критеріїв ефективності укладених договорів;
- формування гнучкої цінової політики;
- обґрунтоване використання системи цінових знижок, своєчасність їх впровадження;
- встановлення економічно обґрунтованого розміру торговельних надбавок (знижок).

Механізм управління доходами спрямований на створення економічних умов підприємства, що забезпечує відшкодування постійних і змінних витрат, повної та своєчасної сплати податкових платежів та забезпечення отримання цільового прибутку.

Оцінку моделей розвитку доходів підприємства здійснюють за двома основними етапами:

- перший етап - створення моделі розвитку доходів. На даному етапі на основі експертної оцінки відсіюють моделі, які не відповідають вимогам щодо цілей стратегічного управління доходами та розвитку підприємства на перспективу.
- другий етап - оцінка альтернативних варіантів моделі розвитку доходів за певними критеріями. На цьому етапі аналізують відповідність моделі щодо внутрішнього потенціалу та можливостей підприємства; необхідний обсяг витрат для реалізації моделі; закладений рівень ризиків та відповідність моделі щодо змін зовнішнього середовища.

Здійснивши оцінку моделей розвитку доходів на основі відповідності критеріям, вибирають модель стратегії розвитку доходів для свого підприємства. Інструментами реалізації обраної моделі є цінова та асортиментна політика, політика розширення послуг, планування доходів та здійснення контролю.

Процес управління доходами та витратами в умовах ринкової економіки має значний вплив на досягнення стратегічних цілей підприємства і відповідно його фінансовий результат діяльності. Саме тому складовою стратегії управління діяльністю підприємства є планування витрат.

Управління витратами - це процес цілеспрямованого формування витрат щодо їх видів, місць та носіїв за постійного контролю рівня витрат та стимулювання їх зниження.

В економічній літературі не має однозначного визначення сутності поняття управління витратами. Алгоритм дій має відбуватись в такій послідовності : облік поточних витрат; аналіз обсягу, структури витрат та факторів впливу; здійснення техніко-економічних розрахунків за статтями витрат та обчислення прогнозної величини витрат; контроль відповідності фактичної величини витрат запланованим; процес управління витратами на плановий період. Оцінка витрат підприємства в процесі їх управління та прогнозування має відбуватись відповідно до поставлених завдань за допомогою методів економіко-математичного моделювання.

Отже, управління витратами – це вміння раціонально використовувати ресурси та отримувати максимальну віддачу від них. Удосконалення системи управління витратами спрямоване на пошук та виявлення резервів економії ресурсів, стимулювання ресурсозбереження та зниження витрат з метою підвищення фінансово-господарської діяльності підприємства [1].

Однією із основних цілей підприємства є отримання позитивного результату діяльності – прибутку, який характеризує ефективність виробничої діяльності, фінансову спроможність та ліквідність підприємства. Саме тому процес управління прибутковістю – є одним з основних видів господарської діяльності на підприємстві, що забезпечує інтереси його власників, персоналу та держави.

Серед принципів формування системи управління прибутком можна виділити безперервність, комплексність, системність, орієнтацію на стратегічні цілі розвитку підприємства та варіантність підходів до розробки окремих управлінських рішень.

Процес управління прибутком підприємства базується на певному механізмі. Основними елементами у структурі механізму управління прибутком є:

- державне правове і нормативне регулювання питань формування та розподілу прибутку підприємства;
- ринковий механізм регулювання формування і використання прибутку підприємства;
- внутрішній механізм регулювання окремих аспектів формування, розподілу і використання прибутку підприємства;
- система конкретних методів і прийомів здійснення управління прибутком [2].

Система управління прибутком має вагоме значення в діяльності підприємства, оскільки вирішує наступні завдання (рис.1.)

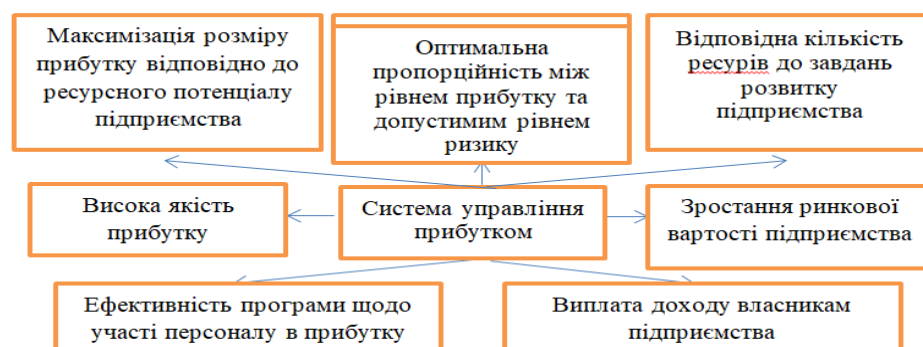

Рис. 1. Завдання, які вирішує система управління прибутком

Управління прибутком на підприємстві здійснюється за допомогою певних

методів, а саме економічних, організаційно-розпорядчих та соціально-психологічних.

Економічні методи управління прибутком здійснюються за допомогою таких важелів впливу, як економічне стимулювання, податки, цінову політику. Організаційно-розпорядчі визначають права і обов'язки суб'єктів господарювання методи і базуються на їх відповідальності і підпорядкованості (закони, інструкції, накази, розпорядження). Соціально-психологічні методи базуються на основі моральних цінностей суспільства та особистості.

Одним із головних вартісних показників ефективності виробництва, який характеризує рівень віддачі активів і ступінь використання капіталу у процесі виробництва є рентабельність. Елементами механізму управління рентабельністю підприємства є :

1. Проведення аналізу показників рентабельності через виявлення їх змін та оцінки ефективності використання.
2. Визначення чинників, що вплинули на зміну рентабельності (структура, асортимент та собівартість продукції, доходи, витрати, прибуток).
3. Виявлення шляхів зростання показників рентабельності (зниження собівартості, збільшення обсягу продукції, підвищення продуктивності праці).
4. Реалізація стратегії визначення шляхів підвищення ефективності управління рентабельністю [3].

Для забезпечення досконалого механізму управління фінансовими результатами діяльності пропонуємо наступні заходи:

1. Забезпечення максимально продуктивного та кваліфікованого персоналу через ефективну кадрову політику за рахунок зменшення витрат часу на виробництво одиниці продукції.
2. Підвищувати ефективність збутової політики підприємств, оскільки від обсягу реалізації продукції залежить величина доходу.
3. Не допускати непродуктивних витрат шляхом їх нормування, планування та аналізу.
4. Підвищувати якість продукції і ліквідовувати втрати (модернізація продукції, зняття з виробництва неконкурентоспроможних товарів).
5. Підвищувати ефективність маркетингу (здійснення рекламних заходів та заохочування покупців).

Висновки. Отже, ефективна система управління фінансовими результатами сприяє стабільному функціонуванню та розвитку підприємства через зменшення ризиків діяльності; своєчасного поповнення фінансових ресурсів підприємства, підвищення добробуту власників підприємства; здійснення розподілу прибутку відповідно до стратегії розвитку підприємства; підвищення рівня платоспроможності підприємства, забезпечення приросту ринкової вартості підприємства та підвищення його інвестиційної привабливості.

Список використаних джерел:

1. Циган Р. М. Стратегія управління доходами та витратами малого підприємства Облік і фінанси АПК: освітній портал. Вилучено з: <https://magazine.faaf.org.ua/problems-formu-vannya-pributku-pidpriemstva-buhgalterskomu-obliku.html>.
2. Нагрецькіс А.Ю. Управління прибутком підприємства. Ефективна економіка, (2), 2017. Вилучено з: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=5452>.
3. Соколова Е.А. & В'юшкова А.І. Проблеми управління прибутком підприємств. Збірник наукових праць Державного економіко-технологічного університету транспорту. – 2015. – № 32. – С. 310-320.

СЕКЦІЯ ІІІ. ФІНАНСИ ТА БАНКІВСЬКА СПРАВА; ОПОДАТКУВАННЯ, ОБЛІК І АУДИТ

ВИКОРИСТАННЯ МЕТОДУ АМОРТИЗАЦІЇ НЕОБОРОТНИХ АКТИВІВ НА ОСНОВІ ПРИБУТКУ ВІД ЗВИЧАЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Сук Петро Леонідович

ORCID ID: 0000-0002-8556-7123

Д-р. екон. наук, професор, професор кафедри обліку і оподаткування
Відокремлений підрозділ Національного університету біоресурсів і
природокористування України "Ніжинський агротехнічний інститут", Україна

Щоб здійснювати діяльність підприємства повинні мати активи. Одним із їх видів є необоротні активи. До них відносяться всі активи, що не є оборотними, тобто активи, призначені для реалізації чи використання більше одного операційного циклу чи більше дванадцяти місяців з дати балансу [1].

По необоротних активах нараховують амортизацію. Вона розраховується за певними методами. Можна нараховувати амортизацію за методом на основі прибутку від звичайної діяльності.

Діяльність підприємства є звичайна і надзвичайна. Звичайна діяльність – будь-яка основна діяльність підприємства, а також операції, що її забезпечують або виникають внаслідок її проведення [1].

Надзвичайна подія – подія або операція, яка відрізняється від звичайної діяльності підприємства, та не очікується, що вона повторюватиметься періодично або в кожному наступному звітному періоді [2].

Вся діяльність підприємства є звичайною, а надзвичайні події виникають внаслідок стихійних лих, аварій, катастроф і т.д.

Прибуток (збиток) від звичайної діяльності визначається як різниця рахунків з обліку доходів (рахунки 70 "Доходи від реалізації", 71 "Інший операційний дохід", 72 "Дохід від участі в капіталі", 73 "Інші фінансові доходи", 74 "Інші доходи", крім надзвичайних доходів, які обліковуються на субрахунку 746 "Інші доходи") і витрат (рахунки 90 "Собівартість реалізації", 91 "Загальновиробничі витрати", 92 "Адміністративні витрати", 93 "Витрати на збут", 94 "Інші витрати операційної діяльності", 95 "Фінансові витрати", 96 "Втрати від участі в капіталі", 97 "Інші витрати" крім надзвичайних витрат, які обліковуються на субрахунку 977 "Інші витрати діяльності").

Раніше в Звіті про фінансові результати визначався прибуток (збиток) від звичайної діяльності окремо від надзвичайного прибутку.

Прибуток (збиток) від звичайної діяльності до оподаткування визначався як алгебраїчна сума прибутку (збитку) від операційної діяльності, фінансових та інших доходів (прибутків), фінансових та інших витрат (збитків) [2].

В Звіті про фінансові результати (Звіті про сукупний дохід) (форма № 2)

прибуток (збиток) від звичайної діяльності так само розраховується і тепер, проте він відображається не в окремій статті, а в складі статті “Фінансовий результат до оподаткування (прибуток)”, код рядка 2290, а збиток від операційної діяльності міститься в статті “Фінансовий результат до оподаткування (збиток)”, код рядка 2295 [1; 3].

Таким чином, якщо із статей Звіту про фінансові результати (Звіту про сукупний дохід) (форма № 2) “Фінансовий результат до оподаткування (прибуток, код рядка 2290 і збиток, код рядка 2295)” відняти суму прибутку (збитку) від надзвичайних подій, то ми отримаємо фінансовий результат (прибуток (збиток)) від звичайної діяльності, що раніше відображався у Звіті про фінансові результати.

На сьогодні стаття Звіту про фінансові результати (Звіту про сукупний дохід) (форма № 2) “Фінансовий результат до оподаткування (прибуток, код рядка 2290 і збиток, код рядка 2295)” фактично є фінансовими результатами від звичайної діяльності.

Річна сума амортизації за методом на основі прибутку від звичайної діяльності визначається множенням вартості, що амортизується (різниці між первісною і ліквідаційною вартістю), та коефіцієнта амортизації, який обчислюється діленням прибутку від іншої діяльності за відповідні періоди на плановий обсяг прибутку від звичайної діяльності за період розподілу.

Розрахунок амортизації необоротних активів за методом на основі прибутку від звичайної діяльності здійснюється за формулами:

$$ПЗВ = ПОД + ФД + ІД - ФВ - ІВ,$$

де ПЗВ – прибуток від звичайної діяльності; ПОД – прибуток від операційної діяльності; ФВ – фінансові доходи; ІД – інші доходи; ФВ – фінансові витрати; ІВ – інші витрати.

$$СА = (ПВ - ЛВ) \times КА,$$

де СА – сума амортизації; ПВ – первісна вартість об'єкта; ЛВ – ліквідаційна вартість об'єкта; КА – коефіцієнт амортизації.

$$КА = СПЗД : ПСПЗД,$$

де СПЗД – сума прибутку від звичайної діяльності; ПСПЗД – планова сума прибутку від звичайної діяльності.

Нараховувати амортизацію необоротних активів за методом на основі прибутку від звичайної діяльності можна також за іншим варіантом:

$$СА = СПЗД \times КА;$$

$$КА = (ПВ - ЛВ) : ПСПЗД.$$

Амортизувати необоротні активи методом на основі прибутку від звичайної діяльності можна за двома способами: 1) від початкової вартості необоротних активів; 2) від залишкової (балансової) вартості необоротних активів.

На прикладі розглянемо використання методу амортизації необоротних активів на основі прибутку від звичайної діяльності.

Приклад. Необоротні активи первісною вартістю 225000 грн, строком корисного використання (експлуатації) – 7 років, ліквідаційною вартістю – 10000 грн. Отже, вартість, що амортизується становить 207000 грн (225000 – 10000 = 215000).

Передбачається, що за 7 років буде отримано 587000 грн прибутку від звичайної діяльності, у т.ч.: за 1-й рік – 143000 грн, за 2-й рік – 124000 грн, за 3-й рік – 110000 грн,

за 4-й рік – 80000 грн, за 5-й рік – 54000 грн, за 6-й рік – 42000 грн, за 7-й рік – 34000 грн.

Коефіцієнт амортизації становить: за 1-й рік – 0,2436 ($143000 : 587000 = 0,2436$), за 2-й рік – 0,2112 ($124000 : 587000 = 0,2112$), за 3-й рік – 0,1874 ($110000 : 587000 = 0,1874$), за 4-й рік – 0,1363 ($80000 : 587000 = 0,1363$), за 5-й рік – 0,0920 ($54000 : 587000 = 0,0920$), за 6-й рік – 0,0716 ($42000 : 587000 = 0,0716$), за 7-й рік – 0,0579 ($34000 : 587000 = 0,0579$).

В таблиці 1 розглянуто амортизацію необоротних активів за 1-м способом (від початкової вартості необоротних активів) методу на основі прибутку від звичайної діяльності.

Таблиця 1

**Визначення амортизації необоротних активів за 1-м способом
(від початкової вартості необоротних активів) методу
на основі прибутку від звичайної діяльності**

Рік	Вартість, що амортизується, грн	Прибуток від звичайної діяльності, грн	Коефіцієнт амортизації	Річна сума амортизації, грн
1	225000	143000	0,2436	54810
2	225000	124000	0,2112	47520
3	225000	110000	0,1874	42165
4	225000	80000	0,1363	30667
5	225000	54000	0,0920	20700
6	225000	42000	0,0716	16110
7	225000	34000	0,0579	13028
х	Разом	587000	1	225000

[авторська розробка]

В таблиці 2 представлено 2-й спосіб (від залишкової (балансової) вартості необоротних активів) розрахунку методу амортизації необоротних активів на основі прибутку від звичайної діяльності.

Таблиця 2

**Визначення амортизації необоротних активів за 2-м способом
(від залишкової (балансової) вартості необоротних активів)
методу на основі прибутку від звичайної діяльності**

Рік	Вартість, що амортизується, грн	Прибуток від звичайної діяльності, грн	Коефіцієнт амортизації	Річна сума амортизації, грн
1	225000	143000	0,2436	54810
2	170190	124000	0,2112	35944
3	134246	110000	0,1874	25158
4	109088	80000	0,1363	14869
5	94219	54000	0,0920	8668
6	85551	42000	0,0716	6125
7	79426	34000	0,0579	79426
х	Разом	587000	1	225000

[авторська розробка]

Як видно з таблиць 1 і 2, обчислення амортизації необоротних активів за 1-м і 2-м способами методу на основі прибутку від звичайної діяльності відрізняються. За 1-м способом вартість необоротних активів повністю розподілилась за строк їх використання (експлуатації), а за 2-м способом в останньому році буде нерозподілена вартість необоротних активів, яка відноситься у витрати.

Висновки. Розрахунок амортизації необоротних активів можна здійснювати за методом на основі прибутку від звичайної діяльності.

Прибуток (збиток) від звичайної діяльності до оподаткування розраховується як різниця між сумою прибутку (збитку) від операційної діяльності, фінансових та інших доходів (прибутків), фінансових та інших витрат (збитків).

Прибуток (збиток) від звичайної діяльності раніше відображався в Звіті про фінансові результати (форма № 2) в окремій статті, а в даний час він практично ідентичний статті “Фінансовий результат до оподаткування (прибуток)” Звіту про фінансові результати (Звіту про сукупний дохід) (форма № 2).

Амортизувати необоротні активи методом на основі прибутку від звичайної діяльності можна за двома способами: 1) від початкової вартості необоротних активів; 2) від залишкової (балансової) вартості необоротних активів.

Метод амортизації необоротних активів за методом на основі прибутку від звичайної діяльності не передбачений законодавством. Його може використовувати підприємство на свій розсуд, зокрема в управлінському обліку.

Список використаних джерел:

1. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 1 “Загальні вимоги до фінансової звітності” (Наказ Міністерства фінансів України). № 73. (2013). Вилучено з: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13#Text>.
2. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 3 “Звіт про фінансові результати” (Наказ Міністерства фінансів України). № 87. (1999). (втратив чинність на підставі Наказу Міністерства фінансів України). № 73. (2013). Вилучено з: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0397-99#Text>.
3. Методичні рекомендації щодо заповнення форм фінансової звітності (Наказ Міністерства фінансів України). № 433. (2013). Вилучено з: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0433201-13/conv#Text>.

ІННОВАЦІЇ У БАНКІВСЬКІЙ СИСТЕМІ: ЗНАЧЕННЯ ТА КЛАСИФІКАЦІЯ

Таргоній Ірина Миколаївна

Здобувач вищої освіти факультету фінансів та цифрових технологій
Державний податковий університет, Україна

Бюджетна система – це сукупність різних видів банків (комерційні, державні та НБУ) та кредитних установ, які мають між собою взаємозв'язок та є частиною грошово-кредитної системи країни. Головною ланкою банківської системи є банки, вони через нагромадження грошей забезпечують соціально-економічний розвиток; тому в першу чергу модернізація даної системи буде впливати саме на них.

Банківський сектор є однією з найважливіших сфер в економіці кожної країни. Якщо створити ефективну та стабільну банківську систему в результаті отримаємо сталий розвиток країни в економічному плані. І модернізація та запровадження технологій приведе до успішного розвитку фінансового ринку. Вводячи інноваційну модернізацію країна забезпечить ефективність роботи як державних, так і комерційних банків та досягне конкурентоспроможності на двох ринках: внутрішньому та зовнішньому. Умовою модернізації банківської системи має бути: підвищення фінансової стійкості та ефективності банківської системи, відкритість щодо зовнішньої діяльності та покращення фінансової системи країни в цілому.

Переходячи до теми інновацій, потрібно зазначити, що вони забезпечать у банківській системі ефективну роботу банків, зменшать витрати та залучать більше клієнтів, через покращення своїх технологій та послуг. Є багато визначень банківських інновацій, найпоширеніші та найповніші зазначені в табл.1:

Таблиця 1

Визначення поняття «банківські інновації»

Автор	Термін
О. Меренкова [1, с. 187]	«Нововведення у банківській діяльності, які характеризуються вищим технологічним рівнем та новими споживчими якостями»
С. Яковенко, А. Тимченко [2]	«Методи інституційної організації банківських процесів і моделей їх поведінки в сучасному фінансовому світі, що знаходять своє вираження в появі нових банківських технологій, послуг, продуктів, націлених на зростання ефективності діяльності комерційного банку та її соціальної складової».
В. Ткачук [3, с. 46]	«Кінцевий результат процесу модернізації всіх сторін діяльності банку, що полягає в удосконаленні банківських послуг, бізнес-процесів, сервісу, організації, управління та маркетингу з метою досягнення конкурентних переваг на ринку».
Я. Кривич [4, с. 108–109]	«Кінцевий результат інноваційної діяльності банку, що отримав реалізацію у вигляді нового або вдосконаленого банківського продукту чи послуги, які впроваджені в практичну діяльність».

Джерело: складено автором з допомогою інтернет-джерел.

Щоб ефективно та успішно впровадити інновації у банківську систему, кожен банк має скласти стратегію розвитку, в якій обов'язково мають бути зазначені інноваційні проекти. Головними проектами та напрямками у інноваційній діяльності мають бути:

1. Технології: інновації, що передбачають вдосконалення існуючих та запровадження нових технологій у наданні банками послуг, при захисті інформації про клієнта, тощо. В першу чергу це зумовлено стрімким розвитком ІТ-сфери.

2. Стратегія: інновації, що пов'язані з впровадження та розробкою стратегій у сфері маркетингу.

3. Структура: інновації, що будуть сприяти перетворенню структури банків для більш ефективного функціонування.

Дані напрями інноваційної діяльності у сфері банків, як і в інших системах мають виконуватись за певними принципами. Банківські інновації нараховують 6 принципів:

- Принцип орієнтованості на клієнтів, тобто впровадження інноваційних технологій має позитивно впливати на попит даного банку;
- Принцип перспективності: інноваційна діяльність має відповідати стратегічним завданням банків;
- Принцип ефективності: всі інноваційні нововведення мають приводити до збільшення клієнтів, ефективності та конкурентоспроможності банків;
- Принцип забезпеченості ресурсами: щоб запровадити ті чи інші інноваційні технології, у банку мають бути наявні фінансові та технічні ресурси;
- Принцип випередження: всі інновації, які вводяться мають бути прогнозованими та новаторськими;
- Принцип обмеженості за часом: всі інновації та введення, які і будь-які реформи мають термін реалізації. [5]

Описуючи сутність інновацій банківської системи варто згадати їхню класифікацію. Вона може бути здійснена за певними критеріями такими, як:

1. За технологічним рівнем.

- Традиційні, ті що опираються на таких традиційних технологіях як: банківські картки, мобільний банкінг, онлайн-банкінг та SMS-банкінг.
- Сучасні банківські інновації, що опираються на нові технології, до яких можна віднести штучний інтелект, розрахунки через інтернет та використання даних IoT-пристроїв.

2. За типом послуг банку.

- Фінансові інновації, є найпоширенішими, бо пов'язані з кредитуванням, інвестуванням, страхуванням та надання інших фінансових послуг у межах певного банку.
- Розрахункові інновації, також є одним із найпоширеніших, адже вони складаються з електронних грошей, онлайн-переказів, мобільних додатків для банкінгу та різних типів платіжних карток.
- Інновації управління даними, дані інновації мають вплив на збір, обробку та зберігання даних про клієнта, задля кращого обслуговування.

3. Також виділяють такі типи інновацій, як:

- Інновації послуг та продуктів, тобто введення в обіг банку нових послуг.
- Інновації соціальної відповідальності, кожен банк має достатню кількість інформації про клієнтів, том він має забезпечити повну конфіденційність щодо використаних даних. Також введення даного типу інновацій має впливати на ефективність взаємодії з клієнтами та партнерами.
- Інновації процесів, впроваджуються для забезпечення сталого розвитку та удосконалення процесів в середині банку.

Даний перелік класифікацій не є стійким, адже банківські інновації змінюються та розвиваються, тому і підходи до класифікації можуть бути різними.

Підводячи підсумки варто зазначити, що інновації є важливим чинником, що позитивно впливає на банківську систему та може забезпечити її конкурентоспроможність на міжнародному ринку. Всі інноваційні технології, що

запроваджуються мають бути з дотриманням принципів, з урахуванням того, як вони вплинуть на банківську систему. Їхнє запровадження має нести за собою, по-перше, конфіденційність даних клієнтів, по-друге, забезпечення зручності та ефективності у сфері обслуговування клієнтів, по-третє, вони мають нести за собою збільшення прибутковості та зменшення витрат.

Таким чином, використання інноваційних технологій є ключовим фактором у здатності банків отримати конкурентну перевагу та забезпечити стійкість на ринку. Однак успішне впровадження нових технологій у банківську систему вимагає високого рівня експертизи та обґрунтованої стратегії, яка б забезпечувала баланс між безпекою та конфіденційністю даних клієнтів і ефективністю банківських послуг.

Список використаних джерел:

1. Меренкова О. Інноваційні технології банківської діяльності як елемент сучасного економічного мислення. Сучасна картина світу. Природа, суспільство, людина: збірник наукових праць. Суми: ДВНЗ «УАБС НБУ», 2008. С. 186–194.
2. Яковенко С., Тимченко А. Фінансові інновації в діяльності комерційних банків: теоретико-економічні аспекти. Сучасні проблеми науки та освіти. 2013. № 2.
3. Ткачук В. Інноваційна політика банків на ринку банківських послуг. Економічний аналіз: зб. наук. праць / редкол.: С. Шкарабан (голов. ред.) та ін. Т. 14. № 2. Тернопіль: видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету «Економічна думка», 2013. С. 43–51.
4. Кривич Я. Поняття банківських інновацій та їх класифікація. Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України: зб. наук. праць. Вип. 22. Суми: ДВНЗ «Українська академія банківської справи НБУ», 2007. С. 104–111.
5. Рябокін М.В, Татяніна С.М. Банківські інновації як необхідна умова підвищення конкурентоспроможності банку на фінансовому ринку. URL: http://www.market-infr.od.ua/journals/2018/21_2018_ukr/48.pdf.
6. Дзюблюк О. Інноваційні вектори розвитку банківської системи: Тернопільський національний економічний університет, Тернопіль, Україна.

ПЕРЕДУМОВИ ВИНИКНЕННЯ КОНСОЛІДОВАНОЇ ФІНАНСОВОЇ ЗВІТНОСТІ ТА ЇЇ ЗАКОНОДАВЧЕ РЕГУЛЮВАННЯ

Семенова Світлана Миколаївна

ORCID ID: 0000-0001-7250-7482

канд. екон. наук, доцент, доцент кафедри обліку та оподаткування
Державний торговельно-економічний університет, Україна

Новіков Владислав Володимирович

ORCID ID: 0000-0001-6265-2715

здобувач вищої освіти факультету фінансів та обліку
Державний торговельно-економічний університет, Україна

Консолідована фінансова звітність відображає діяльність кількох юридичних осіб, пов'язану з правом власності та участю в інвестиціях. Інтегрований звіт розглядає такі групи як бізнес-одиниці. Перші повідомлення про злиття компаній з'явилися в Сполучених Штатах Америки на початку 20-го століття, коли економічний розвиток характеризувався злиттями, створеними шляхом поглинання одних компаній іншими.

У 1901 році американська компанія Дж. П. Моргана «United States Steel Company» підготувала та подала консолідований бухгалтерський звіт. З розвитком соціально-економічних відносин обумовлених появою холдингових та акціонерних компаній з великою кількістю дочірніх компаній подання консолідованої звітності в Україні було закріплено на законодавчому рівні. Враховуючи норми матеріального права, можна дійти висновку, що за сучасної системи бухгалтерського обліку в Україні, підприємства можуть складати консолідовану фінансову звітність відповідно до Національних та Міжнародних стандартів [1].

Відповідно до Закону України "Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні", консолідована фінансова звітність - це елемент фінансової звітності, який відображає фінансовий стан, результати діяльності та рух грошових коштів суб'єкта господарювання та його дочірніх підприємств як однієї господарської одиниці. Закон також зобов'язує підприємства з дочірніми компаніями складати та подавати консолідовану фінансову звітність і містить правила складання цієї звітності відповідно до міжнародних стандартів [2].

Порядок подання консолідованої фінансової звітності зобов'язує материнські компанії подавати консолідовану фінансову звітність не пізніше 30 квітня наступного за звітним фінансовим роком [3]. Законом України "Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні" визначається чітко коло суб'єктів, які мають подавати консолідовану фінансову звітність, до них відносяться: публічні акціонерні товариства, емітенти облігацій, банки, інвестиційні компанії, страхові компанії та інші фінансові установи, а також суб'єкти господарювання, які здійснюють діяльність у видобувних галузях [2]. Про обов'язок складання консолідованої фінансової звітності йдеться також і у ст. 9 Закону України "Про холдингові компанії в Україні" [4].

Отже, необхідність консолідованої фінансової звітності пов'язана з об'єднанням капіталу та процесом створення дочірніх компаній, асоційованих компаній та відповідних філій. Природна необхідність законодавчого врегулювання питання

консолідації фінансової звітності була обумовлена тим, що компанії, які контролюють інші компанії, потенційно можуть здійснювати господарські операції, які спотворюють справжній фінансовий стан і фінансові результати групи.

Чітке трактування поняття консолідованої звітності визначене в Міжнародному стандарті фінансової звітності 10 "Консолідована фінансова звітність". Загалом, складання консолідованої фінансової звітності врегульовується декількома міжнародними стандартами, такими як: МСБО 1, МСФЗ 3, МСФЗ 10. Елементи консолідованої фінансової звітності зображені на рис.1.

Рис. 1. Елементи консолідованої фінансової звітності
Розроблено авторами на основі [5]

Процес консолідації є складним процесом, який включає не тільки процедуру додавання активів, зобов'язань, власного капіталу, доходів, витрат тощо, але також величезну кількість спеціальних розрахунків багатоступеневого процесу.

Метод підготовки консолідованої фінансової звітності є складним, оскільки під час процесу консолідації необхідно виключити статті, щоб запобігти подвійному обліку та штучному завищенню або заниженню фінансових результатів [6]. Підготовка консолідованої фінансової звітності бізнес-асоціацій передбачає вирішення організаційних питань, включаючи складність бухгалтерського обліку, використання різноманітних програмних продуктів, а також методологічні проблеми, наприклад, коли на якісну достовірність консолідованої звітності впливає неврегульованість у стандартах бухгалтерського обліку деяких роз'яснень щодо консолідації [7].

При підході до процесу консолідації фінансової звітності з метою дотримання законодавчих вимог звертаємо увагу на особливості господарських об'єднань та видів їх діяльності які наведені на рис. 2.

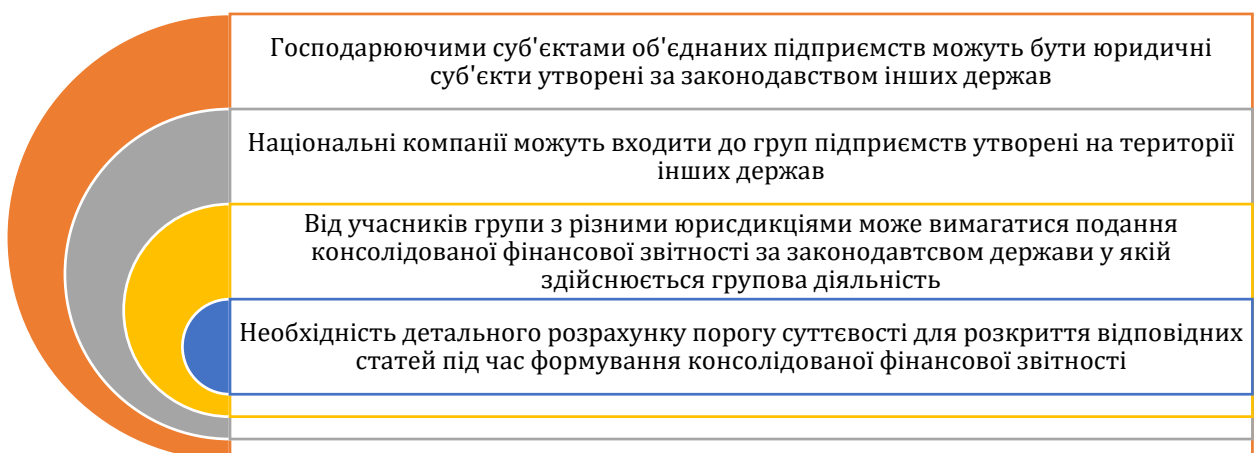

Рис. 2. Вимоги консолідації залежно від особливостей здійснення господарської діяльності
Розроблено авторами на основі [8]

Виникнення різноманітних бізнес-об'єднань, таких як потужні холдингові компанії, промислові фінансові групи, а також інтеграція капіталу спричинили появу різноманітних бізнесових груп – явища, яких вже неможливо уникнути в економічній системі жодної країни. Вважаємо, що запорукою успішного існування таких груп є наявність якісних механізмів розкриття інформації про їхню діяльність, що деталізує їх як конкретну економічну одиницю як для зовнішніх так і для внутрішніх користувачів інформації.

Список використаних джерел:

1. Шпирко О. (2016). Консолідація фінансової звітності українських підприємств в сучасних умовах. Збірник матеріалів Всеукраїнської інтернет-конференції «Економічні перспективи підприємництва в Україні», 496 – 499. Вилучено з: https://www.researchgate.net/profile/Viktoriya-Hurochkina/publication/346726685_Diagnostika_potencialu_ekonomichnoi_bezpeki_pidpriemstva/links/5fcfb4ea6fdcc697bef4d59/Diagnostika-potencialu-ekonomichnoi-bezpeki-pidpriemstva.pdf#page=496.
2. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні (Закон України). № 996-XIV. (2022). Вилучено з: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-14#Text>.
3. Про затвердження Порядку подання фінансової звітності (Постанова Кабінету Міністрів України). № 419. (2000). Вилучено з: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/419-2000-%D0%BF#Text>.
4. Про холдингові компанії в Україні (Закон України). 3528-IV від 15.03.2006. (2022). Вилучено з: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3528-15#Text>.
5. Семенова С. & Коломієць Д. (2022). Консолідована фінансова звітність за національними та міжнародними стандартами. Молода наука Волині: пріоритети та перспективи досліджень : матеріали XVI Міжнародної науково-практичної конференції студентів, аспірантів та молодих вчених, 239-241. Вилучено з <http://ra.vnu.edu.ua/wp-content/uploads/2022/05/Moloda-nauka-2022-1.pdf>.
6. Сторожук Т. (2021). Формування єдиної облікової політики групи при консолідації фінансової звітності. VIII Міжнародна науково-практична конференція, 358 – 360. Вилучено з: <http://oia.lntu.edu.ua/files/9zhovten2021.pdf#page=358>.
7. Консолідація фінансової звітності: підруч. для студ. вищ. навч. закл. / авт. : Костюченко В.М., Уманців Г.В., Фоміна О.В.– Київ : КНТЕУ, 2021.
8. Сторожук Т. (2020). Перевірка консолідованої фінансової звітності на дотримання єдності облікової політики. Облік, аналіз, аудит та оподаткування: сучасна парадигма в умовах сталого розвитку, 395 – 398. Вилучено з: https://www.apu.com.ua/wp-content/uploads/2021/03/1_%D0%97%D0%B1%D1%96%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%BA-%D0%9A%D0%BE%D0%BD%D1%84.%D0%A4%D0%9E%D0%9F%D0%9C-2020-%D0%9A%D0%9D%D0%95%D0%A3-%D0%90%D0%9F%D0%A3-%D0%A4%D0%9F%D0%91%D0%90%D0%A3-%D0%A1%D0%90%D0%A3.pdf.

СЕКЦІЯ ІV. МАРКЕТИНГОВА ТА ЛОГІСТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ

НЕОБХІДНІСТЬ УДОСКОНАЛЕННЯ ЛОГІСТИЧНИХ СИСТЕМ

Іванов Юрій Васильович

канд. екон. наук, доцент, доцент кафедри менеджменту і логістики
*Національний університет «Полтавська політехніка
імені Юрія Кондратюка», Україна*

В даний час, говорячи про сучасне підприємство, не можна не торкнутися питання його логістичної системи, яка безпосередньо впливає на весь характер функціонування даної організації. Логістика в широкому розумінні охоплює всі процеси, які стосуються питань переміщення ресурсів підприємства у часі та просторі, інакше кажучи, логістика – це планування, управління та контроль складування та транспортування матеріальних потоків усередині та поза підприємством.

Вітчизняний комплексний логістичний бізнес знаходиться на початку шляху. Більшість компаній мають потенціал зниження витрат, пов'язаних безпосередньо з виробництвом чи збутом продукції. Багато з них мають своє «натуральне» логістичне господарство у вигляді складської мережі та транспорту і не збирається з ним розлучатися. Крім того, сьогоdnішній ринок логістичних посередників із прийнятним співвідношенням «ціна – якість» не розвинений до бажаних масштабів. Однак, Україна має всі шанси для стрімкого розвитку логістичного ринку.

Метою цієї статті є визначення важливості вдосконалення логістичної системи у структурі управління підприємством та розгляд рекомендацій щодо вдосконалення її роботи.

При покращення логістичної системи зазвичай переслідуються дві основні цілі: підвищення рівня обслуговування клієнтів та скорочення логістичних витрат. Безсумнівно, їх досягнення підвищує прибутковість бізнесу та зміцнює становище підприємства на ринку.

Типова логістична система складається з п'яти блоків - закупівлі, виробництва, транспорту, складу, розподілу - і кожен з них може мати свої проблеми. Їхнє рішення, побудова прозорого логістичного ланцюжка допомагає сформуванню взаємини як із зовнішніми контрагентами та постачальниками логістичних послуг, так і всередині підприємства.

Процес покращення логістичної системи зводиться до послідовності кількох кроків.

Перший – свого роду логістичний аудит, який передбачає вивчення нормативних документів та отриманих від персоналу підприємства відомостей, про ведення аналізу операційних процесів та виявлення недоліків і проблем у технологічному ланцюжку. Тут дуже важливо опитати різні категорії співробітників: керівників вищого та середнього рівнів управління, бригадирів, робітників.

На другому кроці необхідно розробити карту та дерево процесів верхнього рівня, а також показники оцінки логістики. Їх потрібно узгодити та затвердити для чіткого та зрозумілого уявлення – що і де саме покращуватиметься, яким чином це

буде вимірюватися.

Кожен процес має бути описаний, названий, мати регламент чи робочу інструкцію, відповідального виконавця та власника.

Використання модного нині інструменту – збалансованої системи показників – як знизу вгору, так і назад допомагає правильно встановити взаємозв'язки між показниками та здійснити їх балансування за допомогою вагових коефіцієнтів.

Позитивного результату можна досягти за рахунок застосування наступних рекомендацій щодо покращення логістичної системи:

1. Проведення аналізу системи логістики підприємства;
2. Опис логістичних процесів;
3. Розробка регламентів (робочих інструкцій, положень, пам'яток);
4. Визначення показників оцінки логістичної діяльності (тимчасових, об'ємних, якості, продуктивності);
5. Встановлення і нормативів за показниками;
6. Побудова системи збалансованих показників;
7. Розробка пропозицій щодо мотивації логістичного персоналу;
8. Впровадження удосконалень;
9. Оцінка результатів.

Впровадження зазначених покращень у повсякденну практику дозволить усунути непотрібні та дубльовані функції, перепроектувати роботи відповідно до нових регламентів, скласти посадові та робочі інструкції, адекватні реально виконуваній роботі, розробити форми для оцінки логістичного персоналу та нові мотиваційні схеми. Результати попередніх кроків щодо покращення логістичної системи виступають, у свою чергу, основою для підготовки технічного завдання на розробку корпоративної інформаційної системи. Поліпшення логістичної системи призведе до середньостатистичного поліпшення показників, що характеризують досягнення поставленої мети, а саме:

- скорочення транспортних витрат на 10-20%;
- зменшення витрат на вантажно-розвантажувальні операції, зберігання матеріальних ресурсів та готової продукції на 15—30%;
- зниження загальних логістичних витрат за 18-35%;
- прискорення обороту матеріальних ресурсів на 20–40%;
- зниження запасів матеріальних ресурсів та готової продукції на 50 -100%.

Висновки. Правильно вибудована логістична система забезпечує успішне планування виробництва та збут продукції, визначає сукупні постачальницькі витрати, зумовлює економію сировинної бази, правильне координування обсягів продажу та випуску, надійний та логічно правильно вибудований взаємозв'язок між діяльністю підрозділів організації, забезпечує збільшення іміджу підприємства і, як наслідок, збільшення прибутку.

Список використаних джерел:

1. Криворучко О.М. Сучасне розуміння поняття «якість логістичної діяльності» / О.М. Криворучко, А.Г. Овчаренко // Економіка транспортного комплексу. — 2018. — Вип. 31. — С. 150—163.
2. Трифонова О.В. Формування оптимальних логістичних систем у процесі стратегічного управління стійким розвитком підприємства / О.В. Трифонова, О.Ю. Кравець // Економічний простір. — 2019. — № 142. — С. 217—226. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://srd.pgasa.dp.ua:8080/bitstream/123456789/2586/1/Tryfonova.pdf>.
3. Шишкін В.О. Перспективи використання логістичної стратегії як умова забезпечення конкурентоспроможності підприємства [Електронний ресурс] / В.О. Шишкін, Я.Ю. Бахметова // Modern economics. — 2019. — № 14. — С. 296—300. — Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/modecon_2019_14_48.

СЕКЦІЯ V. МЕНЕДЖМЕНТ, ПУБЛІЧНЕ УПРАВЛІННЯ ТА АДМІНІСТРУВАННЯ

КЛАСИФІКАЦІЯ СТРАТЕГІЙ ВПРОВАДЖЕННЯ ЦИРКУЛЯРНОЇ ЕКОНОМІКИ НА ПІДПРИЄМСТВАХ

Злотнік Марта Лазарівна

ORCID ID: 0000-0002-4313-6771

*Аспірант кафедри зовнішньоекономічної та митної діяльності
Національний університет «Львівська політехніка», Україна*

Стратегічне управління є одним з найважливіших елементів успішного розвитку будь-якого підприємства. Для досягнення успіху в динамічному бізнес-середовищі, необхідно мати чітку стратегію, яка дозволяє підприємству визначити свої цілі та завдання та розвиватися відповідно до них.

Стратегія підприємства – це одне з фундаментальних понять у науці стратегічного управління.

Стратегія передбачає план потенційної поведінки організації в умовах неповноти інформації про майбутній розвиток середовища та ринку, що включає формування місії, довгострокових цілей, а також шляхів і правил прийняття рішень для найбільш ефективного використання стратегічних ресурсів, сильних сторін і можливостей, усунення слабких сторін та захист від загроз зовнішнього середовища задля досягнення поставлених цілей [1].

В умовах сьогодення, стратегічне управління підприємствами вимагає переосмислення та потребує розроблення гнучких реактивних рішень, переорієнтації стратегії не лише на розвиток самого підприємства, а й на врахування потреб стейкхолдерів та довкілля.

Зважаючи на проблему вичерпності та обмеженості природних ресурсів, виникла концепція циркулярної економіки. Її суть полягає у тому, що ресурси багаторазово повертаються для використання в наступних виробничих циклах, що сприяє збереженню та більш раціональному використанню природно-ресурсного, виробничого, фінансового та кадрового потенціалу підприємства [2].

Врахування ідей циркулярної економіки в корпоративній стратегії підприємства є не лише сучасним трендом, а й вагомим рушієм для забезпечення довгострокової конкурентної переваги. Хоча така трансформація ставить перед управлінцями чимало вимог та викликів, вони можуть бути подолані за допомогою раціональних стратегічних управлінських рішень.

Підприємства, залежно від специфіки своєї діяльності, можуть ставити перед собою різні стратегічні цілі в напрямку сталого розвитку, наприклад, збереження та посилення ефективності розподілу та використання ресурсів і енергії у ланцюгах виробництва, ініціювання нових ніш для бізнесу на основі отримання додаткових ресурсів, зміна підходу до обслуговування продуктів, що використовуються повторно, трансформування продуктів у послуги, створення обмінних платформ, налагодження системи зворотної логістики тощо [3].

На основі аналізування підходів різних науковців до стратегічного управління та формування стратегій, було виявлено, що у наукових дослідженнях відсутня інформація про різновиди стратегій, які можуть застосовуватись у стратегічному управлінні підприємствами в умовах циркулярної економіки.

З метою створення інструментарію для впровадження концепції циркулярної економіки на рівні стратегічного управління було розроблено класифікацію стратегій впровадження та розвитку циркулярної економіки на підприємстві.

Стратегії впровадження циркулярної економіки на підприємство передбачають початковий план інтеграції моделей циркулярної економіки у бізнес-процеси підприємства, а стратегії розвитку – це довгострокові плани реалізації вже впроваджених бізнес-моделей циркулярної економіки на підприємстві з урахуванням змін чинників зовнішнього та внутрішнього середовища.

Запропоновано наступні стратегії впровадження циркулярної економіки на підприємство:

1. Віртуалізація – переосмислення деяких бізнес-процесів організації, їх перетворення в нематеріальний вигляд (наприклад, переведення послуг в онлайн-формат, переорієнтація з продажу на оренду чи обмін).

2. Адаптація до глобальних викликів – орієнтація на зовнішні чинники впливу в контексті утворення та поводження з відходами та альтернативного використання ресурсів (наприклад, в результаті пандемії Covid-19 значно зросла кількість відходів в медичній сфері, які є придатними для переробки).

3. Впровадження циркулярних інновацій – імплементація сучасних наукових розробок в сфері поводження з відходами, більш екологічних методів виробництва, використання альтернативних джерел енергії.

4. Уникнення лінійних ризиків – комплекс заходів для підвищення стійкості організації до ризиків вичерпання первинних ресурсів, проблем перевиробництва, надмірного утворення відходів.

5. Перерозподіл ресурсів – стратегія, націлена на зміну розподілу ресурсів з метою підвищення їх ефективності, зменшення утворення відходів, оптимізацію витрат.

6. Налагодження зворотних потоків – взаємодія зі споживачем в сфері повернення використаних товарів або їх елементів для їх подальшого повторного використання, відновлення чи переробки.

7. Циркулярна інтеграція – стратегія, орієнтована на партнерство з циркулярними постачальниками, а також з міжнародними організаціями, що підтримують впровадження практик циркулярної економіки, надають консультації, гранти, інвестиції тощо.

8. Замкнення виробничого циклу – орієнтація на впровадження бізнес-моделей циркулярної економіки на кожному етапі виробничого циклу (відновлення матеріалів, переробка продуктів, використання вторинної сировини)

9. Впровадження циркулярних продуктів – створення та впровадження на ринок продукту на основі концепції циркулярної економіки (це може бути продукт, виконаних з перероблених матеріалів інших галузей промисловості).

Отже, у дослідження було запропоновано 9 різновидів стратегій для ефективного впровадження концепції циркулярної економіки та підвищення ресурсної ефективності підприємства, його стійкості до глобальних викликів. Враховуючи особливості функціонування підприємства, його наявних бізнес-процесів, сфери діяльності, рівня утворення відходів та стану поводження з ними, кожне підприємство може обрати найбільш дієву для себе стратегію впровадження

концепції циркулярної економіки.

Список використаних джерел:

1. Саєнко М. Г. (2006). Стратегія підприємства: підручник. – Тернопіль: «Економічна думка». – 2006. – 390 с.
2. Ellen McArthur Foundation (2013). Towards the Circular Economy. Economic and business rationale for an accelerated transition [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.ellenmacarthurfoundation.org/assets/downloads/publications/Ellen-MacArthur-Foundation-Towards-the-Circular-Economy-vol.1.pdf>.
3. Kowszyk, Y., Maher, R. (2018). Case studies on Circular Economy models and integration of Sustainable Development Goals in business strategies in the EU and LAC. EU-LAC Foundation. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://eulacfoundation.org/en/system/files/case_studies_circular_economy_eu_lac.pdf.

МОТИВАЦІЯ ПЕРСОНАЛУ ТА ЇЇ МІСЦЕ В ПРОЄКТНОМУ МЕНЕДЖМЕНТІ

Сайко Віталій Романович

ORCID ID: 0000-0002-0651-3136

аспірант кафедри управління проектами
Національний університет "Львівська Політехніка", Україна

Науковий керівник: Ільчук Павло Григорович

ORCID ID: 0000-0003-4636-2309

д-р. екон. наук, професор, завідувач кафедри управління проектами
Національний університет "Львівська Політехніка", Україна

Ефективна система мотивації відіграє важливу роль, адже успішний розвиток підприємств залежить від вмотивованості працівників. За ринкових умов праці, працівники повинні мати можливість організувати свою роботу таким чином, щоб отримати максимальну віддачу за успішний результат. Необхідно брати до уваги, що лише частина людей працюють на "повну потужність", та використовують під час роботи весь свій професійний, творчий та інтелектуальний потенціал. Тому, теоретично може виникнути ситуація, що менш досвідчені співробітники випереджають у продуктивності більш здатних та обдарованіших колег. Тобто, виробничі результати залежать не лише від здібностей, а й від вмотивованості працівників до виконання робіт. Ефективна система мотивації важлива, оскільки вона може підвищити продуктивність, покращити задоволеність роботою та знизити рівень плинності кадрів.

Задля кращого розуміння суті мотивації, необхідно розглянути термінологію даного поняття. Сам термін "мотивація" бере свій початок від латинського слова "movere" - що дослівно означає рухати. Отже, під мотивацією розуміють ту внутрішню силу волі людини, яка стимулює до вчинків, спрямованих на досягнення мети та цілей, як у професійній, так і в повсякденній життєвій діяльності.

Зокрема, потреба мотивації є актуальною для сучасної система управління проектами, що являє собою системний підхід до планування, виконання, моніторингу, контролю та завершення роботи команди задля досягнення конкретних цілей і відповідності певним критеріям успіху. Вона побудована на фундаменті усталених методологій, інструментів і технік, які дозволяють менеджерам ефективно і результативно направляти свої команди до успішного завершення проекту. Мотивація відіграє важливу роль в системі проектного менеджменту. Свідченням того виступає видання РМВОК, що є настільною книгою для проектних менеджерів по всьому світі. Дане видання використовувалося за основу при розробці міжнародного стандарту ISO 21500 й Американського національного стандарту ANSI/PMI 99-001-2008. Це найбільш розповсюджене зібрання знань з управління проектами, що використовується у понад 200 країнах. Крім того, РМВОК є базою для найбільш поширеної сертифікації проектних менеджерів РМР (англ. Project Management Professional) [1]. У даному виданні виокремлено розділ у якому описуються моделі мотивації та підкреслюється її важливість у системі проектного менеджменту: "Люди працюють краща, коли бони вмотивовані, а людей мотивують різні речі. Розуміння того, що мотивує членів команди проекту та інших стейкхолдерів, допомагає припасувати заохочення до

конкретних людей, тим самим забезпечуючи більш ефективне залучення" [2, с. 158]. В РМВОК згадується такий факт, що мотивація членів команди проєкту має два аспекти: перший полягає в усвідомленні того, що мотивує членів команди проєкту працювати, а другий полягає у роботі з членами команди проєкту таким чином, щоб вони залишалися відданими проєкту та його кінцевим результатам [2, с. 24]. Увага РМВОК до теми мотивації підкреслює важливість та вплив мотивації у сучасній системі проєктного менеджменту.

Також питання мотивації є актуальним у методології Agile, що є системою принципів та ідей щодо "гнучкого" управління проєктами. Якщо проаналізувати 12 принципів Agile маніфесту, то можна виділити декілька ключових принципів у котрих йдеться про важливість мотивації персоналу:

- формування проєктів навколо вмотивованих людей і надання їм необхідного середовища, підтримки та довіри для виконання їхньої роботи;
- найкращі вимоги, архітектурні та технічні рішення створюються самоорганізованими командами;
- команда повинна систематично аналізувати шляхи підвищення ефективності та відповідно коригувати свій стиль роботи. [3].

У методології Agile мотивація є ключем до успіху проєкту. Гнучкий підхід заохочує членів команди брати на себе відповідальність за свою роботу, бути самокерованими та відданими досягненню цілей проєкту. Це досягається шляхом створення культури довіри та співпраці, де члени команди відчують, що їх цінують і поважають, і де заохочується відкрита комунікація. Крім того, в Agile-методології використовують такі методи, як безперервний зворотний зв'язок, регулярні ретроспективи та чіткі цілі, в свою чергу це допомагає підтримувати мотивацію та залученість членів команди впродовж усього проєкту.

В підсумку, мотивація працівників у сучасній системі проєктного менеджменту є важливою темою для подальших досліджень, оскільки вмотивована робоча сила має вирішальне значення для успіху проєктів. Мотивовані працівники є більш продуктивними, відданими і, як правило, забезпечують вищу якість. А побудова ефективної стратегії мотивації може допомогти утримати співробітників, підвищити їхню задоволеність роботою і забезпечити довгостроковий успіх проєкту.

Список використаних джерел:

1. Настанова до зводу знань з управління проєктами. PMI Ukraine Chapter. URL: <https://pmiukraine.org/pmbok7/> (дата звернення: 21.02.2023).
2. Стандарт з управління проєктами та настанова до зводу знань з управління проєктами. 7-ме вид. PMI Ukraine Chapter. URL: https://docs.google.com/viewerng/viewer?url=https://pmiukraine.org/wp-content/uploads/2022/08/PMBOK7_Ukr_ForPersonalUseOnly.pdf&hl=en_US (дата звернення: 16.02.2023).
3. 12 Principles Behind the Agile Manifesto | Agile Alliance. Agile Alliance. URL: <https://www.agilealliance.org/agile101/12-principles-behind-the-agile-manifesto/> (дата звернення: 21.02.2023).

ОСОБЛИВОСТІ МОТИВАЦІЇ ПЕРСОНАЛУ ІТ КОМПАНІЙ У ВОЄННИЙ ЧАС

Жолонко Тетяна Володимирівна

Кандидат політичних наук, доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін
Економіко-технологічний інститут ім. Роберта Ельворті, м. Кропивницький, Україна

У бурхливому 2022 році ІТ сфера стала чи не єдиною галуззю економіки, яка не тільки зберегла, але й примножила свої позиції, продовжила розвиватися, створювати робочі місця та реалізовувати нові проекти. Вітчизняні ІТ компанії перетворилися на головний драйвер вітчизняної економіки – частка експорту ІТ послуг у ВВП збільшилася на 50% і зросла до 13% [1].

Весь минулий рік і на початку нового, 2023 р., вітчизняні ІТ фахівці тримали економічний фронт, активно допомагали ЗСУ – волонтерили, збирали гроші, а також вели свою, першу в світовій історії, цифрову війну. Тим не менш, війна суттєво вплинула на сферу інформаційних технологій і поставила перед нею низку проблем, основними з яких є:

- Втрата клієнтів (особливо іноземних), зменшення кількості контрактів;
- Скорочення фінансування ІТ галузі та інвестицій;
- Втрата частини фахівців внаслідок мобілізації або виїзду закордон;
- Фінансові та часові збитки, завдані перебоями з електропостачанням та відсутністю інтернету і зв'язку.

Втрата клієнтів. Втрата клієнтів стала одним з головних викликів для ІТ сфери після 24 лютого 2022 р. Багато клієнтів, особливо іноземних, у перші місяці не розуміли, чи зможуть українські компанії дотриматися контрактів і виконати замовлення в умовах війни. Деякі з партнерів відмовилися від співпраці з українськими командами, інші ризикнули і подовжили контракти, адже українські айтівці довели свою працездатність, продовжуючи працювати під постійними обстрілами, в укриттях, без світла, тепла і води. Поступово ситуація увійшла у певний робочий ритм, ІТ сфера стабілізувалася, з'явилися нові цікаві вектори розвитку [3].

Зменшення фінансування та скорочення інвестицій в ІТ галузь. Економічне зростання України у 2022 р. суттєво сповільнилося внаслідок війни, аналітики передбачають, що у 2023 р. ВВП зросте лише на 3,2% при показниках інфляції у 28%. Враховуючи завершення чергового циклу світової економіки та збереження впливу наслідків пандемії у міжнародних економічних процесах, очікувати швидкого відновлення економіки України, на жаль, не варто. Грошей в Україні та світі стало менше, а це означає, що інвестувати у нові компанії та контракти у найближчий час будуть обережніше. Вже сьогодні українські ІТ компанії суттєво скоротили кількість відкритих вакансій, натомість побільшало активних шукачів роботи – на кінець 2022 р. роботу шукали понад 60 тис. ІТ фахівців [2]. Суттєво зменшилася кількість гравців на ринку, особливо серед малих та середніх компаній. Невеликі компанії, які не мали достатньо резервів та не змогли перебудувати свої процеси, призупинили діяльність або скоротили обсяги роботи. Також зменшилася кількість стартапів.

Втрата частини фахівців, внаслідок мобілізації або виїзду закордон. За деякими оцінками лише 25% працівників сфери ІТ – жінки, більшість спеціалістів даної галузі є чоловіками призовного віку. Після початку повномасштабного вторгнення багато жінок з дітьми змушені були виїхати закордон, деякі з них вирішили не повертатися в Україну і знайшли роботу на новому місці. Багато фахівців

ІТ чоловічої статі були мобілізовані або добровільно вступили до лав ЗСУ, тим самим завдавши суттєвих проблем фронту економічному. Наявність достатньої кількості вільних фахівців на ринку праці не вирішує проблему, адже заміна працівника у поточному проекті є досить непростим завданням, пошук потрібного спеціаліста може тривати певний час, що небезпечно зривами термінів виконання замовлень, накладанням штрафів, репутаційними втратами для України.

Фінансові та часові збитки, завдані перебоями з електропостачанням та відсутністю Інтернету і зв'язку. Відключення електроенергії та перебої зі зв'язком внаслідок ракетних атак на об'єкти енергетичної інфраструктури України стали серйозним викликом як для пересічних українців, так і для вітчизняного бізнесу. За експертними оцінками через російську агресію було зруйновано понад 50% енергетичної інфраструктури, що спричинило тривалі вیاлові та аварійні відключення по всій території України. В цих умовах бізнес був вимушений додатково витратитися на стабілізаційні заходи – купівлю генераторів, промислових акумуляторів, терміналів Старлінк тощо, часто за перевищеними цінами. Це, в свою чергу, зменшило доходи від комерційної діяльності, особливо для ІТ компаній, для яких наявність зв'язку, комунікацій та електропостачання є вкрай необхідним.

Наведені проблеми є лише частиною викликів, які постали перед вітчизняними ІТ компаніями в умовах війни. Але вони окреслюють масштаби проблем, які має подолати український ІТ бізнес, щоб втримати фахівців, продовжити свій розвиток та забезпечити розвиток української економіки. В цих умовах особливого значення набуває мотивація ІТ персоналу, адже сьогодні від мотиваційної складової залежить не тільки комерційний успіх, але й виживання всієї вітчизняної ІТ галузі. Досить важливими інструментами в цьому контексті можуть стати наступні заходи.

Забезпечення прозорої процедури бронювання ІТ фахівців. На кінець 2022 р. був розроблений новий порядок бронювання військовозобов'язаних, в тому числі фахівців ІТ сфери. Відповідно до нового порядку, претендувати на бронювання від мобілізації можуть як айтівці-ФОПи, так і гіг-контрактори. Для цього вони мають звернутися до Міністерства цифрової трансформації та отримати погодження. Якщо Міністерство визначить, що послуги цих фахівців є критично важливими, воно подає на узгодження в Генштаб перелік працівників для бронювання. На даний момент процедура займає близько 1,5-2 місяців і є доволі складною. Скорочення процедури та її цифровізація дозволить максимально прибрати суб'єктивний фактор впливу на прийняття рішень та прискорити процедуру у 2-3 рази.

Підтримка українських стартапів та планування. В умовах нестабільності людині дуже важливо відчувати упевненість у завтрашньому дні. Одним з інструментів, що може дати це відчуття упевненості, є планування, врахування різноманітних ризиків. Профільне Міністерство це добре розуміє і вживає заходів з мінімізації впливу наслідків війни на ІТ сферу, маючи плани з розвитку вітчизняного ІТ сектору, підтримуючи поточні проекти та реалізуючи нові. Так, у 2022 р. американський венчурний фонд Blue&Yellow Heritage Fund зібрав понад 50 млн дол на підтримку українських підприємств і стартапів. Продовжуються переговори щодо підтримки з глобальною платформою Plug&Play Tech Center. Важливу роль у підтримці вітчизняних ІТ компаній відіграє Фонд розвитку інновацій, завдяки якому були проінвестовані понад 250 стартапів в Україні та інших країнах Східної Європи. У подальших планах Мінцифри – запуск еРезидентства, інструменту, який дозволить фахівцям з різних країн вести бізнес в Україні онлайн. Після запуску цієї програми іноземці зможуть відкривати бізнес в Україні онлайн, без фізичної присутності, і працювати за привабливими податковими ставками. Для України це означатиме

наповнення державного бюджету, розвиток цифрового бренду та подальший розвиток ІТ сектору вітчизняної економіки.

Створення комфорту на робочому місці. Сьогодні, в умовах блекаутів та відключень електроенергії, загрози руйнувань та фізичного знищення дуже важливим є відчуття безпеки, комфорту на робочому місці. Багато ІТ компаній, насамперед з південних та східних областей, здійснили релокацію свого бізнесу на захід країни, перевезли працівників з родинами у безпечне місце. Але роботодавці сьогодні мають забезпечити своїм працівникам не тільки безпеку на робочому місці. Специфіка роботи ІТ сектора вимагає безперебійного електропостачання та можливості бути завжди на зв'язку, тож купівля генераторів, терміналів Старлінк або компенсація працівникам витрат на відповідне облаштування робочого місця вдома є важливою умовою збереження продуктивності роботи співробітників, підтримання належного рівня їх мотивації та забезпечення розвитку бізнесу.

Персонал у сфері ІТ є головним ресурсом, тут дійсно «кадри вирішують все». Війна стала для України суттєвим випробуванням, змінила пріоритети українців, але водночас відкрила чимало можливостей та перспектив. В цих умовах головне завдання для всіх нас – не просто вистояти, втримати територію, людей та економіку, але й обернути трагічний досвід на перевагу, довести всьому світу, що Україна вміє не тільки воювати, а й «тримати тил». Вкрай важливим фактором для цього є збереження людського потенціалу, забезпечення економічного фронту вмотивованими та стійкими фахівцями, здатними попри загрози та проблеми виконувати свою роботу, розвивати економіку та підтримувати Україну і словом, і ділом.

Список використаних джерел:

1. Борняков О. Технології та держава: Як розвивалася ІТ-сфера у 2022 році. New voice. URL: <https://biz.nv.ua/ukr/experts/bornyakov-programisti-ta-rozvitok-startapiv-v-ukrajini-yak-zaluchayut-investiciji-pid-chas-viyani-50298067.html>.
2. Коряко В. Повернення на круги своя та нові перспективи: що чекає на ІТ-галузь Економічна правда. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/11/18/693971/>.
3. Федоров М. ІТ під час війни: виклики, досягнення, перспективи. Інтерфакс-Україна. URL: <https://interfax.com.ua/news/blog/881572.html>.

ОЦІНЮВАННЯ ПЕРСОНАЛУ ПРАЦІВНИКІВ ЗАКЛАДУ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я

Коваль Ганна Анатоліївна

здобувач вищої освіти гуманітарно-педагогічного факультету
Національний університет біоресурсів і природокористування України, Україна

Кубіцький Сергій Олегович

ORCID ID: 0000-0002-7691-8606

канд. пед. наук, професор, завідувач кафедри управління та освітніх технологій
Національний університет біоресурсів і природокористування України, Україна

Оцінка персоналу в закладах охорони здоров'я є важливим інструментом кадрової політики і покликана забезпечити виявлення і висування в організації кращих працівників. Вона дозволяє визначити необхідну чисельність персоналу в зв'язку з його кваліфікацією, підготувати нових фахівців і перепідготувати старих. Дані оцінювання можуть бути ефективно використані з метою поліпшення соціально-психологічного клімату колективу для підвищення мотивації і дисципліни праці.

В умовах сучасного розвитку закладів охорони здоров'я наявність кваліфікованого персоналу і ефективних механізмів оцінки діяльності медичних працівників є найважливішими умовами забезпечення високої якості надання медичних послуг, яким приділяється пильна увага у вітчизняних і міжнародних стратегічних і програмних документах в галузі охорони здоров'я. Одним з ключових інструментів у системі оцінки персоналу закладів охорони здоров'я є атестація.

Атестація персоналу в закладах охорони здоров'я є важливим механізмом управління якістю медичних послуг, вона не тільки служить юридичною основою просувань по службі, нагород, звільнень і встановлення заробітної плати, а й здійснює ряд важливих цілей: допомагає визначити, по-перше, які працівники вимагають більшої підготовки і, по-друге, результати програм підготовки персоналу. Вона допомагає встановленню і зміцненню ділових взаємовідносин між підлеглими і керівниками через обговорення результатів оцінки і, крім того, вона спонукає керівників надати необхідну допомогу.

Особливе значення атестації в тому, що вона спонукає персонал працювати більш ефективно. Наявність відповідної програми і гласність результатів її виконання розвивають ініціативу, почуття відповідальності і стимулюють прагнення працювати краще і ефективніше.

Атестація – це один з найбільш ефективних інструментів управління персоналом, вона дозволяє провести діагностику персоналу; визначити цінність співробітників не тільки для підрозділу, але і для всієї організації в цілому; обґрунтовано приймати управлінські рішення, особливо пов'язані з поточними і стратегічними завданнями організації [1, 2].

Досвід зарубіжних країн показує наявність чіткої регламентації процесу оцінки персоналу в закладах охорони здоров'я, включаючи правила, що визначають порядок, принципи атестації та діяльність атестаційної комісії з метою забезпечення відповідності професійного, освітнього і особистісного рівня співробітників [3, С. 35; 6; 10].

Метою атестації персоналу закладів охорони здоров'я є визначення рівня

професійної підготовки та ділових якостей працівників, їх здатності виконувати покладені на них посадові обов'язки; забезпечення відповідності кваліфікації співробітників займаним ними посадам і загальноприйнятим вимогам, що пред'являються до закладів.

Атестації (в тому числі і позачергові) повинні підлягати всі співробітники організації, за винятком: фахівців, які працювали в займаній посаді менш шести місяців; вагітних жінок; працівників, які перебували у відпустці по догляду за дитиною, протягом шести місяців після виходу на роботу.

Співробітники повинні проходити атестацію після закінчення кожного наступного року роботи в організації.

Атестація персоналу в організації повинна проводитися трьох видів, у залежності від мети і періодичності: чергова, позачергова атестація і повторна (контрольна) атестація.

Планова атестація повинна проводитися не рідше 1 разу на рік.

Позачергова атестація повинна бути призначена в разі застосування передбачених законодавством заходів дисциплінарного стягнення стосовно працівників закладу; при необхідності оцінки діяльності і якостей працівника в разі підвищення його на посаді, з метою сформувати резерв на висування або відбору на навчання для підвищення кваліфікації; при необхідності виявлення причин незадовільної роботи підрозділу або працівника [4, С. 384; 7].

Повторну (контрольну) атестацію необхідно призначати на підставі результатів останньої атестації, коли співробітнику були зроблені зауваження і визначено термін їх виправлення.

При необхідності компетентної оцінки придатності окремих фахівців атестаційна комісія має право залучати до своєї роботи кваліфікованих експертів.

Атестація працівників закладів охорони здоров'я – це своєрідний моніторинг персоналу з метою регулярного оновлення даних про кожного співробітника. Оцінка праці персоналу закладів охорони здоров'я є важливим інструментом контролю якості медичних послуг, що надаються в даних закладах. Для того, щоб атестація проходила найбільш ефективно, необхідні чіткі критерії і порядок проведення оцінки персоналу [5, С.33].

Оцінка персоналу виконує такі функції:

Адміністративна оцінка персоналу дозволяє приймати адміністративні рішення: підвищення - зниження на посаді, звільнення, переміщення.

Інформаційна оцінка надає співробітникам інформацію щодо їх сильних і слабких сторін, створюючи можливість корекції дій.

Стимулююча оцінка виступає як засіб мотивації співробітників.

Будь-який захід з оцінки персоналу передбачає наявність як мінімум двох учасників – підлеглого і його безпосереднього керівника. У плануванні і проведенні оцінки може брати участь так званий експерт: менеджер по персоналу, незалежний консультант або просто досвідчений керівник, який не має до співробітника прямого відношення (керівник вищого, ніж безпосередній начальник, рівня; керівник суміжного відділення чи відділу).

Оцінка співробітників проходить зазвичай в кілька етапів. На початковій стадії цього процесу служба персоналу розробляє принципи і методiku оцінки, готує необхідну документацію і матеріали (зокрема, положення про проведення оцінки персоналу), а також інструктує керівників і співробітників. На наступній стадії процесу керівники підрозділів знайомляться з пакетом документів, правилами проведення оцінки та оформлення результатів і проводять цей захід. На

завершальній стадії служба персоналу і керівники підрозділів аналізують зібрану інформацію, розробляють програми кар'єрного зростання, навчання і приймають рішення про заохочення успішних співробітників.

Виділяють наступні види критеріїв оцінки персоналу:

- кваліфікаційні: включають перевірку відповідності професійних знань, умінь, навичок деяких зразках, що встановлені нормативною документацією;
- об'єктивні: встановлюють відповідність реальних досягнень особистості певним кількісним і якісним показникам;
- зовнішні: характеризують наявність якостей, що дозволяють досягати високих результатів у професійній діяльності;
- психологічні: розробляються на основі професіограм відповідного виду діяльності, тобто еталону якостей для певної професії [9, С.7].

Предметом оцінки персоналу є особистісний потенціал працівника, який характеризує фізичну і духовну енергію людини, спрямовану на творче самовираження і самореалізацію.

Особистісний потенціал працівника залежить від ступеня інтеграції, внутрішньої збалансованості всіх його компонентів. Критерієм його розвитку служать якісні характеристики віддачі фізичних і духовних сил, творчої енергії в процесі трудової діяльності.

Оцінка повинна бути змістовною. Мало зробити висновок про роботу («задовільно або незадовільно»), потрібно аргументувати свою позицію, вказати на сильні сторони і недоліки, намітити перспективи розвитку. Бажано почати оцінку з того, що співробітнику вдалося зробити, і лише потім перейти до аналізу невдач. Важливо визначити причини помилок, намітити нові цілі та завдання.

Помилкою є орієнтація керівника тільки на осуд, так само як і тільки на позитивну оцінку. У першому випадку типова помилка керівника полягає в тому, що вся увага приділяється роботі, яка не виконана, не вийшла, зроблена неправильно.

Коли керівник помічає в першу чергу промахи і недоліки в діяльності співробітників, залишаючи без уваги позитивні результати, це може привести до зниження самооцінки підлеглого, переживання ним почуття некомпетентності і, в кінцевому рахунку, до зниження його активності.

Такий підхід сприяє великій кількості конфліктів. Важливо акцентувати увагу не на промахах співробітника, а на способах оптимізації його діяльності (як і що йому необхідно виконати, доопрацювати, змінити).

Орієнтація керівника виключно на заохочення і позитивну оцінку позбавляє останню її стимулюючого потенціалу, викликає у співробітників байдужість до оцінки і, як наслідок, призводить до зниження продуктивності або якості роботи. Найбільш ефективний збалансований варіант оціночної діяльності передбачає винесення і позитивних, і негативних відгуків.

Оцінюючи співробітника, слід задати собі питання: «Помічаю я головне в людині або звертаю увагу на другорядне? Якби на місці цього співробітника був інший, була б його діяльність оцінена так само? Оперую я фактами або оцінка носить емоційний, інтуїтивний характер?».

У процесі оцінки важливо уникати спокуси самоствердитися за рахунок критики і приниження співробітника. Якщо у керівника виникає подібне бажання, то воно є проявом його власних психологічних проблем і протиріч.

Слід утримуватися від категоричних і поспішних висновків. Нерідко результати діяльності носять відстрочений характер і стають помітні лише через деякий час.

Необхідно підкреслити, що керівництво закладів охорони здоров'я різних сфер

та форм власності по-різному реалізують підходи до формування мотиваційної політики, проте нерідко мають не в повній мірі розвинену та результативну систему оцінки персоналу. Мотивування трудової діяльності не може бути досить дієвим без застосування методики оцінки персоналу та застосування її об'єктивних наслідків у подальшому.

Отже, на практиці потрібно визначити на що цілеспрямована періодична оцінка роботи персоналу – як кожного конкретного співробітника, так і всього закладу охорони здоров'я в цілому. Потрібно звернути особливу увагу на те, що оцінка реалізації служить формуванню позитивних взаємовідносин між співробітниками, відчуття юридичної відповідальності за колективні та індивідуальні успіхи у трудовій діяльності і сприяє на практиці зміцненню позитивного іміджу, що вона є фундаментом для формулювання професійного рівня працівників закладу охорони здоров'я, розмірів індивідуальних винагород, а також для формування індивідуальних програм розвитку та планів професійного зростання. Оцінка персоналу має розповсюджуватися на всіх працівників [11, С. 391; 12].

Не доцільно на практиці використовувати оцінювання персоналу по відношенню до працівників, що прийняті на тимчасовій основі (на строк менше на півроку). Головні принципи мають встановлювати періодичність проведення даної оцінки (раз на рік, щоквартально) та професійні групи, в яких реалізується періодична оцінка, як зокрема: лікарі; середній медичний персонал; молодший медичний персонал; офісний персонал (бухгалтери, водії, економісти, секретарі).

Цікавим є той факт, що основна мета оцінки персоналу – це індивідуальна оцінка функціонування співробітника закладу охорони здоров'я, свого роду зворотний зв'язок з боку керівника з приводу виконуваної співробітником роботи.

Ключовим завданням зустрічі керівників та підлеглих є вираження відмінностей в баченні і оцінці здобутків попереднього періоду і постановки та погоджування спільних цілей на планований період.

Окрім цього, періодична оцінка персоналу може переслідувати такі головні цілі і вирішувати наступні завдання:

1. Надання будь-якому співробітникові можливості оцінити свою діяльність і знайти подальші перспективи свого подальшого розвитку в закладі охорони здоров'я.

2. Визначення індивідуальних мотивів співробітників з головною ціллю наступного їх застосування в системі мотивації.

3. Формулювання потенціалу співробітника для здійснення інших, більш складних завдань або функцій з суміжних професійних областей.

4. Визначення тренінгової закономірності для співробітників і постановка проблемних завдань для наступного розроблювання відповідних тематичних тренінгів.

5. Здобуття уявлення про те, що самі співробітники можуть зробити для подальшого розвитку.

6. Формування кадрового резерву закладів охорони здоров'я.

7. Розвиток підлеглих осіб за допомогою надання конструктивних зворотних зв'язків.

8. Прояснення взаємних очікувань керівників та підлеглих один від одного – побудова результативних взаємовідносин [8, С.43].

На практиці потрібно сформулювати: хто і в якому порядку має проводити оцінку співробітників (зокрема, шляхом проведення інтерв'ю/бесіди безпосередніх керівників з підлеглими особами); ким і коли реалізується заповнення відповідних форм; чи є необхідність погоджувати співробітникам та керівникам нові цілі,

передбачувані наслідки та план розвитку співробітників на подальшому етапі; сформулювати закономірність; чітко установити закономірність присутності на оціночній формі підпису співробітника, безпосередніх керівників та вищестоящих керівників; що має учинити працівник у випадках, коли в нього існують коментарі до оцінки, виконаної його безпосереднім керівником (апеляція); спрогнозувати реальну можливість проведення повторної оцінки у присутності експертної комісії; сформулювати, що всі анкети та форми носять лише конфіденційний характер; встановити, в кого мають зберігатися наслідки проведеної оцінки.

У зв'язку з цим розроблювання та застосовування на практиці аргументованої, результативної системи оцінки персоналу та використання її наслідків у процесі мотивування та управління персоналом сприятиме на практиці підвищенню продуктивності праці.

Насамперед коли мова йде про заклади охорони здоров'я, то застосовування механізмів оцінки персоналу в мотиваційному процесі виступає одним з чинників підвищення якості наданих медичних послуг.

Необхідно відмітити, що ідеальних методик оцінки персоналу на сьогоднішній день не існує. Кожен заклад охорони здоров'я має самостійним чином описати власну методичку оцінки персоналу при урахуванні особливостей організації діяльності, що сформована у кадровій політиці. Побудова раціонального механізму мотивації дає реальну можливість виробити результативну політику в сфері праці і соціально-трудових взаємовідносин в галузі охорони здоров'я.

Список використаних джерел:

1. Амеліна С.М., Кубіцький С.О. (2020). Корпоративна культура у системі управління персоналом. Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». Серія: «Економічні науки». № 7 (39). С. 59-66.
2. Балановська Т.І., Гоголя О.П., Кубіцький С.О., Михайліченко М.В., Троян А.В. (2021). Управління організацією: навчальний посібник. К.: ФОРУМ «Ямчинський О.В. 464 с.
3. Бережний В.О. (2013). Сучасні концепції публічного управління. Актуальні проблеми державного управління. № 2. С. 31-38.
4. Должанский І.З., Загорна Т.О. (2006). Конкурентоспроможність підприємства: Навч. посібник. К.: Центр навчальної літератури, 2006. С. 384.
5. Жуков Г.М., Ринда Ф.П. (2002). Практичні та теоретичні аспекти управління здоров'ям населення. Охорона здоров'я України. № 1. С. 32-35.
6. Кубіцький С.О. (2016). Соціальні послуги вразливим категоріям населення: теорія, практика, інновації: монографія. К.: Видавництво «Міленіум». 484 с.
7. Кубіцький С.О. (1999). Оцінка ефективності вищого навчального закладу. Журнал «Нова педагогічна думка», Вип. 2 (18). С. 88-92.
8. Москаленко В.Ф. (2002). Підсумки законодавчої діяльності у галузі охорони здоров'я України. Український медичний часопис. № 4. С. 39-45.
9. Новікова М.М., Мажник Л.О. (2012). Технологія управління персоналом: теоретичні та методичні аспекти: [монографія]. Харків: ХНАМГ, 15 с.
10. Післядипломна освіта в умовах євроінтеграції: сутність, зміст, технології, готовність до змін: навчально-методичний посібник / Пуховська Л.П., Артюшина М.В., Базелюк В.Г., Лушин П.В., Снісаренко О.С., Сніцар Л.П., Солодков В.Т. / за наук. ред. Л.П. Пуховської. К.: Педагогічна думка, 2023. 122 с.
11. Третяк О.П. (2014). Сучасні персонал-технології у системі управління персоналом на підприємстві. Науковий вісник НЛТУ України. № 24(4). С. 389-396.
12. Mykhniuk S.V., Kubitskyi S.O. The concept of pedagogical interaction in the context of professional training of future social workers. Pedagogical and psychological science and education: transformation and development vectors: Collective monograph. Vol. 2. Riga, Latvia: "Baltija Publishing", 2021. P. 41-60.

РОЛЬ КРЕАТИВНОСТІ У КОГНІТИВНОМУ МЕНЕДЖМЕНТІ

Яцкевич І.В.

доктор економічних наук, професор, професор
кафедри менеджменту, фінансів і бізнес-технологій
Національний університет «Одеська політехніка», Україна

Інтелектуальні ресурси є основою добробуту підприємств. Вони поряд з матеріальними ресурсами, визначають конкурентоспроможність підприємства та стають ключовим фактором його розвитку. В умовах підвищення технічного рівня і зростання потреби в удосконаленні технологій реалізації бізнес-процесів та використанні цифровізації, особлива увага зростає до інтелектуальних ресурсів підприємства поряд з основними та оборотними засобами.

Інтелектуальні ресурси є сукупністю накопичених знань за розробленими технологіями та науковими відкриттями [1; 2]. Вони включають результати творчої та інтелектуальної роботи працівників, а також організаційні знання, властиві кожному підприємству [1...3]. Однак, за останні роки змінився процес отримання нових знань: розвиток цифровізації торкнувся безпосередньо інноваційного процесу. Кардинально оновилися інструменти, за допомогою яких створюються поширюються та використовуються знання. У цих умовах розвиваються нові управлінські технології та підходи у менеджменті, зокрема когнітивний підхід.

Інтелектуальний капітал — структуровані ідеї, різні типи знань, інновації [3] та знання, навички й виробничий досвід конкретних людей і нематеріальні активи підприємства, а також організаційні та ринкові можливості, інформаційні канали, які конвертовані у вартість і формують конкурентоспроможність підприємства [4]. Варто зазначити, що знання генеруються, вони можуть бути класифіковані та впорядковані, перенесені з однієї ситуації до іншої, їх можна використовувати. Мета процесів генерації знань – допомога тим, хто їх створює, класифікує, упорядковує та використовує у поповненні чи переосмисленні власних знань. Процеси управління знаннями на підприємстві та ефективне їх використання пов'язані з концепцією когнітивного менеджменту [5].

Когнітивний менеджмент виник із розуміння того факту, що напрями конкуренції змінилися, і боротьба за інтелектуальні ресурси потіснила залежність від природних ресурсів. Однак, інтелектуальні ресурси не можливі без креативності, яка характеризує ефективність їхнього використання, що обґрунтовує подальші наукові дослідження щодо ролі креативності у когнітивному менеджменті.

Різноманіття завдань, які вирішуються у процесі управління, в організаційній структурі управління підприємством присутні кілька інформаційних верств, відповідних рівням управління: оперативні, поточні і стратегічні [6]. Як наслідок, менеджери вищої ланки ухвалюють стратегічні рішення. Управлінські рішення приймають менеджери середньої ланки, а лінійні менеджери та оператори - оперативні та поточні рішення. Відповідно, всім працівникам підприємства властиві відповідні знання, які характеризують їх компетентність, грамотність, кваліфікацію і вони здатні отримувати нові знання й удосконалювати їх за рахунок особистої думки та логіки, тобто - креативності.

Працівники управління (креативники) - це працівники, які створюють інформацію та знання у процесі своєї діяльності, інтегрують їх у бізнес-процес або

трансформують у бізнес-рішення, з урахуванням підприємницького потенціалу та під впливом зовнішнього середовища. Відповідно до когнітивного менеджменту, працівники управління (креативники) - це менеджери знань підприємства, фінансові та маркетингові аналітики, плановики виробництва, інженери вищої кваліфікації, юристи, системні інтегратори, які відповідальні за пошук (розвиток) нових знань для отримання синергетичного ефекту від співвідношення існуючих знань, креативності та врахування змін підприємницького середовища. Вони діють як провідники впровадження нових процедур, технологій або процесів, висування нестандартних, оригінальних ідей та їх практичної реалізації та комерціалізації, тобто реалізують креативний менеджмент.

Креативний менеджмент спрямований на розробку та впровадження креативних ідей (креативності) в управлінській діяльності у питаннях планування, організації, мотивації, контролю, комунікацій та технологій прийняття управлінських рішень на всіх стадіях бізнес-процесів підприємства.

Креативність - це зміни в інструментах, методах, технологіях та механізмах процесу управління підприємством, які відрізняються від попередніх аналогів, впроваджених в управлінську практику та спрямованих на підвищення ефективності діяльності підприємства.

Креативний менеджмент стає важливим елементом системи управління сучасних підприємств та представляє специфічну систему управління творчим процесом розробки і реалізації креативної ідеї, заснованих на нестандартних й оригінальних рішеннях. Мета функціонування системи креативного менеджменту - забезпечення на основі механізмів пошуку та реалізації нестандартних та оригінальних рішень динамічного, стійкого, збалансованого та ефективного розвитку підприємств.

Системи креативного менеджменту підприємств сприяє:

- зміні організаційної структури управління, бізнес-процесів, що відбуваються на підприємстві;
- реалізації нових алгоритмів, методів прийняття і реалізації управлінських рішень та формує нові знання;
- підвищення якості створення і реалізації продукції (виробу), обслуговування клієнтів та механізми просування виробленої продукції на ринку тощо.

Основними завданнями, що стоять перед системою креативного менеджменту підприємств, є:

- удосконалення інструментів та методів менеджменту у процесі реалізації основних функцій управління підприємством;
- активізація та ефективне використання інтелектуальних ресурсів управлінського персоналу;
- розробка, адаптація та реалізація креативних управлінських рішень на основі висування креативної ідеї;
- комплексна оцінка ефективності використання інтелектуального ресурсу управлінського персоналу та реалізації креативних ідей.

Проведенні дослідження дозволяють визначити, що креативність безпосередньо пов'язана з когнітивним менеджментом. Так, працівники управління (креативники) можуть використовувати як підтримку різні цифрові платформи, починаючи від механізмів пошуку інформації в мережі Інтернет і закінчуючи інтелектуальними та експертними системами, що допомагають в інтеграції інформації та є одним з функціональних напрямів когнітивного менеджменту. При цьому виконують функції взаємозв'язку між стейкхолдерами та відкриті для

використання споживачами (клієнтами) тощо.

Список використаних джерел:

1. Лозова О. В., Шкіль В. А. Інтелектуальні ресурси: сутність, місце й роль у процесі формування конкурентних переваг підприємства. Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. 2018. № 3 (88). С. 53 - 57.
2. Ковтуненко Ю. В. Економічна сутність і класифікація інтелектуальних ресурсів підприємства. АГРОСВІТ 2013. № 14. С. 51 - 53.
3. Лагодієнко, В., Демченко, О., Попкова, С. Інтелектуальні ресурси як основа розвитку підприємницьких структур. Таврійський науковий вісник. Серія: Економіка. 2022 № 13. С. 92-98. URL: <http://tnv-econom.ksauniv.ks.ua/index.php/journal/article/view/280> (дата звернення: 25.01.2023).
4. Інтелектуальний капітал. Фармацевтична енциклопедія. URL: <https://www.pharmencyclopedia.com.ua/article/6982/intelektualnij-kapital> (дата звернення: 25.01.2023).
5. Лазоренко Т. В., Лазаренко М. П. Когнітивний менеджмент як інноваційна стратегія управління організацією. Ефективна економіка. 2018. № 4. URL: http://www.economy.nauka.com.ua/pdf/4_2018/57.pdf (дата звернення: 25.01.2023).
6. Ефективність управління підприємством в галузі зв'язку: навч. посіб./ В.М. Орлов, І.В. Яцкевич, С.С. Новицька, Н.Ю. Потапова-Сінько. Одеса: ОНАЗ ім. О.С. Попова, 2013. 292 с.

СЕКЦІЯ VI. МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ

ВПЛИВ ТРУДОВОЇ МІГРАЦІЇ НА ЕКОНОМІКУ КРАЇН ЄС

Судак Валерія Олександрівна

здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
Державний податковий університет, Україна

Науковий керівник: Стежко Надія Володимирівна

Д-р. екон. наук, професор, завідувач кафедри міжнародних економічних відносин
Державний податковий університет, Україна

Загальновідомим є твердження, що активізація переселення людей більшою мірою спричиняється суспільно-політичними, а не економічними чинниками. З початком повномасштабного вторгнення мільйони українців були вимушені покинути свої домівки. Частина з них виїхали за кордон, і з міркувань безпеки, не планують швидке повернення. Згідно з даними ООН [1], наразі в Європі простежується найбільш масовий рух переселенців протягом останніх десятиліть. Це обумовлює необхідність дослідження даної проблеми.

Варто розрізнити поняття “міграція” та “трудова міграція”. Зміст терміну «трудова міграція» формулюють як “переміщення особи з метою тимчасового працевлаштування, що супроводжується перетинанням державного кордону або меж адміністративно-територіальних одиниць України” [2]. Згідно з даними дослідження Українського інституту майбутнього, станом на 2021 рік “за кордоном могло перебувати близько 1-3 млн українців, 300-400 тис із них зрештою додому не поверталися, залишаючись в інших країнах назавжди” [3]. За прогнозами, через десять років Україна могла втратити близько п’яти мільйонів населення. Але раптові обставини змінили ситуацію настільки, що держава досягла цієї цифри вже після 24 лютого 2022 року. Як наслідок – Україна суттєво втрачає трудові ресурси.

З початку війни майже 3,2 млн українців перетнули україно-польський кордон. За даними Міністерства праці та соціальної політики [4], серед багатьох українців, які знайшли притулок у Польщі, понад 100 тис офіційно працевлаштувалися. Праця українських громадян дала можливість ліквідувати дефіцит працівників у деяких галузях.

Згідно з даними Федерального статистичного відомства Німеччини, з початком російсько-загарбницької війни було зареєстровано близько 1 млн 101 тис. переселенців з України [5]. З моменту прибуття понад 50 тис знайшли роботу; у серпні 2022 показник офіційно працевлаштованих українців сягнув 109 тис. Це стало рушієм для поліпшення динаміки виробництва товарів та послуг.

Згідно з дослідженнями ЄЦБ, до 55% вимушених мігрантів з України працевлаштувалися або знаходяться в активному пошуку роботи [6], внаслідок чого відбувається збільшення робочої сили ЄС в середньому на 1,2 млн осіб. Не зважаючи на те, що мігранти є джерелом додаткових викликів державним фінансам у короткостроковій перспективі, якщо українці залишаться в країнах тимчасового перебування довше, ніж на декілька років, відбудеться їх становлення як активних

учасників на ринку праці. Враховуючи цей факт, у довгостроковій перспективі біженці з України позитивно вплинуть на державні фінанси країн, що їх приймають, оскільки зростання ВВП призведе надходження податків. Згідно з розрахунками Нацбанку [7], внесками вимушених мігрантів випуск товарів та послуг в таких країнах, як Польща, Чехія та Естонія у 2026 році збільшиться на 2,2-2,3% і до 0,6% у Німеччині. Передбачається, що українські біженці стануть поштовхом для розвитку економік певних країн ЄС.

Залучення вимушених мігрантів з України до європейського ринку праці збільшується також внаслідок географічної і культурної наближеності України до Європи, наявності діаспори та статусу тимчасового захисту. На ринок праці країн-реципієнтів українські мігранти безсумнівно матимуть вплив. За даними Європейського центрального банку у середньостроковій перспективі коефіцієнт залучення українських мігрантів до ринку праці країн ЄС становитиме від 25 % до 55%. Таким чином, попри початкові виклики, з якими зіштовхнулися країни-реципієнти під час припливу українських біженців, завдяки їх активній інтеграції як у суспільство, так і в ринок праці, у середньостроковій перспективі для економік цих країн позитивних наслідків очікується значно більше.

Список використаних джерел:

1. Operational Data Portal URL: https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine#_ga=2.228732760.514168680.1646989952-176134281.1646551413.
2. Капітан В. Трудова міграція як аспект проблеми зайнятості в Україні / В. Капітан // Ефективність державного управління. – 2012. – Вип. 32. – С. 474-481.
3. Український інститут майбутнього URL: <https://uifuture.org/publications/borotba-zalyudej-ukrayina-prograla-bytvu-ale-maye-vygraty-vijnu/>.
4. Міністерства праці та соціальної політики Польщі URL: <https://www.gov.pl/web/rodzina/obuwatele-ukrainy-wypelnia-luke-na-polskim-rynku-pracy>.
5. Федеральне статистичне відомство Німеччини. URL: https://www.destatis.de/DE/Im-Fokus/Ukraine/Gesellschaft/_inhalt.html.
6. European Central Bank URL: https://www.ecb.europa.eu/pub/economic-bulletin/focus/2022/html/ecb.ebbox202204_03~c9ddc08308.en.html.
7. Національний банк України: URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/vpliv-ukrayinskih-migrantiv-na-ekonomiki-krayin-retsipiyentiv>.

СЕКЦІЯ VII. ПРАВО ТА МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

ЗЛОЧИН ГЕНОЦИДУ У СВІТЛІ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Бобошко Олена Миколаївна

старший викладач кафедри кримінально-правових
дисциплін Криворізького факультету
Національний університет «Одеська юридична академія», Україна

Волкова Дар'я Максимівна

здобувач вищої освіти Криворізького факультету
Національний університет «Одеська юридична академія», Україна

Збройна агресія Російської Федерації яка почалася в 2014 році, та повномасштабне вторгнення військ РФ на територію суверенної України 24 лютого 2022 року розв'язали незаконну агресивну війну та стали причиною багатьох порушень міжнародного права, численних звинувачень у порушеннях прав людини та військових злочинах, включаючи злочин геноциду. Хоча ситуація є складною та суперечливою, важливо зрозуміти юридичне визначення геноциду, щоб визначити, чи був він скоєний у цьому контексті.

Походження терміну «геноцид» походить від двох слів «geno» і «cidium». Слово geno походить від грецького, що означає «раса», тоді як слово «cidium» походить від латинського слова, що означає «вбивати» [1, с. 84].

Конвенція про геноцид 1948 року чітко регламентує затвердження геноциду як міжнародного злочину. Це твердження прямо міститься в статті II Конвенції, яка зазначає, що геноцид, незалежно від того, вчинений він у воєнний чи мирний час, є злочином, який регулюється міжнародним правом, і держави зобов'язані запобігати та карати винних. Крім того, у Конвенції згадується, що наступні акти геноциду, такі як змова, пряме та публічне підбурювання, замах і співучасть, караються [2]. Це означає, що геноцид заборонено як під час війни, так і під час миру.

Геноцид визначається в Конвенції ООН про геноцид 1948 року [2] як «будь-яка з наступних дій, вчинених з наміром знищити, повністю або частково, національну, етнічну, расову або релігійну групу»:

- а) вбивство членів групи;
- б) заподіяння тяжких тілесних або психічних ушкоджень членам групи;
- в) умисне створення для групи життєвих умов, розрахованих на її повне або часткове фізичне знищення;
- г) вжиття заходів, спрямованих на запобігання народжуваності в групі;
- д) примусове переведення дітей групи в іншу групу.

Визначення злочину геноциду, дане в Конвенції про запобігання злочину геноциду та покарання за нього, було запозичене Римським статутом Міжнародного кримінального суду для формулювання відповідного складу злочину. Стаття 6 Статуту, що містить вказане формулювання, проголошує: «Для цілей цього Статуту

«геноцид» означає будь-яке з таких діянь, які здійснюються з наміром знищити, повністю або частково, будь-яку національну, етнічну, расову чи релігійну групу як таку:

- а) вбивство членів такої групи;
- б) заподіяння серйозних тілесних ушкоджень чи розумового розладу членам такої групи;
- в) навмисне створення для будь-якої групи таких життєвих умов, які розраховані на повне або часткове фізичне знищення її;
- г) заходи, розраховані на запобігання дітонародженню серед такої групи;
- д) насильницька передача дітей із однієї людської групи в іншу» [3].

У КК України під геноцидом (ст. 442) розуміються діяння, умисно вчинені з метою повного або часткового знищення будь-якої національної, етнічної, расової чи релігійної групи шляхом позбавлення життя членів такої групи чи заподіяння їм тяжких тілесних ушкоджень, створення для групи життєвих умов, розрахованих на повне чи часткове її фізичне знищення, скорочення дітонародження чи запобігання йому в такій групі або шляхом насильницької передачі дітей з однієї групи в іншу та публічні заклики до геноциду, а також виготовлення матеріалів із закликами до геноциду з метою їх розповсюдження або розповсюдження таких матеріалів [4].

Виходячи з наведених визначень, можна стверджувати, що деякі дії російських сил та їхніх помічників під час війни можуть становити геноцид, зокрема:

- 1) під час анексії Криму Росією в 2014 році здійснювався вплив на кримськотатарське населення, яке є переважно мусульманським і запроваджувалась дискримінаційна політика російської влади;
- 2) сепаратистськими угрупованнями на сході України чинились напади на цивільних українців через їхню етнічну приналежність;
- 3) загострення ситуації на сході України призвело до переміщення більш ніж 1,5 мільйона українців зі сходу країни до інших регіонів. Цей процес має геноцидальний ефект, знищуючи українську групу, яка живе на території окупованої Донецької та Луганської областей;
- 4) дії російських військ та незаконних збройних формувань, які воюють на боці Росії, спрямовані на знищення української національної групи;
- 5) багато українців і багато інших людей національностей, які живуть на тимчасово окупованих територіях України, стали жертвами позасудових вбивств, насильства, викрадень, масових затримань та ув'язнень, під час яких були використані тортури та інші форми фізичного та психологічного насильства;
- 6) примусова депортація мирних українців на територію РФ;
- 7) створення фільтраційних таборів та незаконне утримання в них українців;
- 8) російська держава намагається знищити українську націю, зокрема, шляхом пропаганди та зміни демографічного складу окупованих територій. Це може бути класифіковано як часткова форма геноциду.

Незважаючи на те, що, кваліфікація злочину геноциду – це дуже складний процес, світова спільнота визнає, що під час збройного вторгнення РФ на території України зафіксовані непоодинокі випадки саме цього злочину з боку російських військ та приватних військових формувань. 27 квітня 2022 року канадський парламент одноголосно визнав геноцидом російські звірства в Україні [5]. У квітні президент США Джо Байден використав термін «геноцид» для опису військових злочинів Росії в Україні [6] і подвоїв використання цього терміну для опису зневаги Росії до життя та міжнародних правил війни. Колишній президент Дональд Трамп також назвав напади на мирне населення України геноцидом [7]. Філіп Санд окреслює

правове визначення геноциду та застосування цього терміну до злочинів проти людства, які відбуваються в Україні [8]. Верховний комісар ООН з прав людини Мішель Бачелет висловила стурбованість тим, що російські збройні сили не дотримуються міжнародного гуманітарного права, спричиняючи щоденні жертви серед цивільного населення, значні руйнування міської інфраструктури, свавільні затримання та масове переміщення цивільних [9].

Розслідування злочинів геноциду в Україні – це дуже складне питання, адже вони заподіяні в умовах війни, окупації та політичної нестабільності. Але Україна співпрацює з міжнародними організаціями, такими як Міжнародний трибунал з питань колишньої Югославії та Міжнародний кримінальний суд, щоб забезпечити розслідування та покарання злочинів геноциду. Так, 26 лютого 2022 року Україна подала заяву до Міжнародного суду ООН (м. Гаага, Нідерланди) щодо порушення РФ Конвенції про запобігання злочину геноциду та покарання за нього. 16 березня 2022 року Міжнародний суд ООН задовольнив вимогу України щодо зупинення військового вторгнення РФ в Україну. Наказ Міжнародного суду ООН є обов'язковим до виконання, а відмова РФ добровільно виконувати цей наказ безумовно матиме наслідки для подальшого розгляду справи по суті [10].

Через те, що злочин геноциду є надзвичайно серйозною загрозою для світової безпеки, до нього не застосовуються строки давності, розслідування може бути розпочате в будь-який час, а принцип універсальної юрисдикції є додатковим механізмом неунікнення кримінальної відповідальності злочинців. Національні системи правосуддя є швидшими, ніж МКС, й універсальна юрисдикція дозволяє розраховувати у міжнародному правосудді не лише на МКС. Будь-яка держава, яка сповідує цей принцип (сьогодні майже 150 держав), може долучитися до притягнення винних до кримінальної відповідальності за вчинення таких злочинів. Це спрощує покарання злочинців і розвантажує українську кримінальну юстицію [11, с. 14-15].

На завершення зазначимо, що звинувачення в геноциді в контексті російсько-української війни є серйозними і мають бути ретельно розслідувані незалежними та неупередженими органами. Важливо, щоб усі залучені сторони поважали міжнародне право та права людини, а міжнародне співтовариство притягнуло до відповідальності осіб, відповідальних за будь-які акти геноциду чи інші жорстокості. Розслідування злочинів геноциду в Україні є важливим завданням для забезпечення прав людини та справедливості.

Список використаних джерел:

1. Sudika Mangku D., & Astiti Narayani K. (2022). The Dangers of The Crime of Genocide: International Law Review. Journal Of Judicial Review, 24(1), 81-90. DOI: 10.37253/jjr.v24i1.6467. Вилучено з: <https://journal.uib.ac.id/index.php/jjr/article/view/6467>.
2. Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Genocide Convention). A/RES/3/260. Paris, France. 9 December 1948. Вилучено з: https://www.un.org/en/genocideprevention/documents/atrocity-crimes/Doc.1_Convention%20on%20the%20Prevention%20and%20Punishment%20of%20the%20Crime%20of%20Genocide.pdf.
3. Римський Статут Міжнародного Кримінального Суду від 17.07.1998 року. Вилучено з: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text.
4. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III. Вилучено з: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.
5. Singh K. (2022). Canada lawmakers vote unanimously to label Russia's acts in Ukraine as «genocide». Reuters, april 27. Вилучено з: <https://www.reuters.com/world/canada-lawmakers-vote-unanimously-label-russias-acts-ukraine-genocide-2022-04-27>.

6. Liptak K. (2022). Biden calls atrocities in Ukraine a «genocide» for the first time. CNN, april 12. Вилучено з: <https://www.cnn.com/2022/04/12/politics/biden-iowa-genocide/index.html>.
7. Lonas L. (2022). Trump joins Biden in calling Russia's war on Ukraine «genocide». The Hill, april 13. Вилучено з: <https://thehill.com/blogs/blog-briefing-room/3267118-trump-joins-biden-in-calling-russia-s-war-on-ukraine-genocide/>.
8. Sands P. (2022). What the Inventor of the Word «Genocide» Might Have Said About Putin's War. New York Times, april 28. Вилучено з: <https://www.nytimes.com/2022/04/28/opinion/biden-putin-genocide.html>.
9. High Commissioner for Human Rights: High Numbers of Civilian Casualties in Ukraine Raise Concerns that Attacks by Russia are not Complying with International Humanitarian Law. (05.07.2022). OHCHR (ONU). Вилучено з: <https://www.ohchr.org/en/press-releases/2022/07/high-commissioner-human-rights-high-numbers-civilian-casualties-ukraine>.
10. Order Allegations of Genocide under The Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Ukraine V. Russian Federation). (2022) Вилучено з: <https://www.icj-cij.org/public/files/case-related/182/182-20220316-ORD-01-00-EN.pdf>.
11. Калужна О., Шуневич К. (2022) Механізми притягнення до відповідальності за воєнні злочини внаслідок вторгнення Росії в Україну в лютому 2022 року: види, хроніка перших кроків, проблеми. Access to Justice in Eastern Europe, 3(15), 178-193. DOI: 10.33327/AJEE-18-5.2-p000324. Вилучено з: https://ajee-journal.com/upload/attaches/att_1662275000.pdf.

СЕКЦІЯ VIII. ІНСТИТУТ ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ, СУДОВА СИСТЕМА ТА НОТАРІАТ

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ КВАЛІФІКАЦІЇ ЗЛОЧИНУ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТ. 111-2 КК УКРАЇНИ

Уласовська Роза
курсантка

*Національна академія Державної прикордонної служби України
ім. Богдана Хмельницького, Україна*

З початком повномасштабних воєнних дій в Україні постала необхідність створення нової статті в КК України, а саме статті про «Пособництво державі-агресору».

14 квітня 2022 року було прийнято Закон України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо удосконалення відповідальності за колабораційну діяльність та особливостей застосування запобіжних заходів за вчинення злочинів проти основ національної та громадської безпеки» відповідно до якого було створено нову норму в кримінальному законодавстві [1].

І так як ця норма є новою та не дослідженою, варто було би її дослідити. Розпочнемо дослідження цієї новели кримінального законодавства – ст. 111-2 КК України «Пособництво державі-агресору». Склад цього злочину має дуже цікаві ознаки, вони визначені спеціальним суб'єктом, тобто, громадяни України, іноземці та особи без громадянства, за винятком громадян держави-агресора, тобто Російської Федерації [2].

Об'єктивна сторона виражається лише у формі умисних дій, вчинених через реалізацію чи підтримку рішень або дій держави-агресора, збору, підготовки, та реалізації матеріальної підтримки окупаційних військ, окупаційної адміністрації, представників держави-агресора.

Крім того в диспозиції статті наведено спеціальну мету вчинення злочину – завдання шкоди Україні.

А. Віценко вірно підмітив, що фактично диспозиція ст. 111-2 КК України охоплює диспозицію ст. 111-1 КК України, але встановлює зовсім іншу за ступенем тяжкості відповідальність, що суперечить правилам нормотворення і може спричинити складнощі з юридичною кваліфікацією.

Законодавцем допущено стилістичну помилку «добровільного збору, підготовки та/або передачі матеріальних ресурсів чи інших активів представникам» не дозволяє визнати збір, підготовку та передачу активів трьома формами злочину. На відміну від конструкції «передача активів представникам», не зрозуміло що означають слова «збір активів представникам» та «підготовка активів

представникам». Саме так, відповідальність може наставати тільки через передачу активів, якій передують збір та підготовка, чи тільки за передачу таких активів. Сполучники «та/або» не заперечують такого тлумачення.

За пособництво в Україні до кримінальної відповідальності притягують винних фізичних осіб.

Пособництво державі-агресору як явище підриває національну безпеку України та становить пряму загрозу державному суверенітету, територіальній цілісності, конституційному ладу та іншим національним інтересам України, а тому має каратися законом.

Крім того, аналіз практики застосування судами запобіжних заходів у кримінальних провадженнях за фактами вчинення злочинів проти основ національної та громадської безпеки України, які розслідувалися слідчими СБУ протягом 2018-2021 років та розслідуються на даний час у межах компетенції, визначеної кримінальним процесуальним законодавством.

Зараз під час ведення повномасштабних бойових дій в Україні, пособництво державі-агресору є дуже актуальним та фіксується майже кожен день, особливо в зонах активних бойових дій.

Наприкінці листопада, правоохоронці затримали та повідомили про підозру у пособництві державі-агресору одному із заступників міського голови Херсонської міської ради. За даними слідства, місцевий житель ще на початку повномасштабного вторгнення підтримав окупантів і навіть налагодив контакт з одним із ватажків угруповань російських окупантів. Після звільнення району чоловік намагався «залягти на дно» і уникнути правосуддя. Однак, співробітники СБУ викрили його, встановили місце перебування і затримали. Обвинуваченому повідомили про підозру у пособництві державі-агресору (ч.1 ст. 111-2 КК України). Санкції статті передбачають позбавлення волі на строк до 12 років.

У звільненому Херсоні правоохоронці знайшли засекречені документи ФСБ, в яких містилась інформація про їхніх агентів-колаборантів. Затриманим виявився власник місцевої станції прогулянкових катерів, який допомагав окупантам втікати від контрнаступу Сил оборони на південному напрямку. Для цього він добровільно передав у розпорядження військових РФ 6 плавзасобів, кожен з яких розрахований на 30 пасажирських місць. Саме на цих катерах на лівий берег Дніпра «евакуйовувались» кадрові співробітники Федеральної служби безпеки РФ і ще декілька підрозділів російської армії. Крім того, окупанти залучили плавзасоби для примусового вивезення частини місцевих жителів до тимчасово окупованих районів Херсонщини. За даними слідства, до широкомасштабного вторгнення підозрюваний влаштував морські екскурсії в районі Залізного порту. Після тимчасового захоплення регіону він «перереєстрував» власний бізнес на користь Росії та уклав відповідний «договір» з окупаційною адміністрацією. Після звільнення обласного центру чоловік намагався переховуватись в місті. Утім, співробітники СБУ встановили його місцеперебування і затримали.

Доповнення Розділу I «Злочини проти основ національної безпеки» Особливої частини КК України ст. 111-1 «Колабораційна діяльність» та ст. 111-2 «Пособництво державі-агресору» покликані стати на захист суверенітету, територіальної цілісності та недоторканності, обороноздатності, державної, економічної та інформаційної безпеки України. Незважаючи на окремі недоліки чи дискусійні питання застосування нових статей КК України для кваліфікації кримінальних

правопорушень, варто підкреслити значущість, необхідність та обґрунтованість таких змін. Подальша судова практика їх застосування допоможе удосконалити ці норми, однак їх введення саме сьогодні є важливим і виправданим кроком законодавця для запобігання посяганням на національну безпеку України.

Список використаних джерел:

1. Уголовное право. Часть Особенная. Москва, 1968. – С. 11.
2. А. Віценко. Геть колаборантів! Відповідальність за зраду України; 26.04.2022р. URL: <https://yur-gazeta.com/dumka-eksperta/get-kolaborantiv-vidpovidalnist-za-zradu-ukrayini.html>.

НЕОБХІДНІСТЬ ПРИЙНЯТТЯ ЗАКОНУ «ПРО ЗБРОЮ»

Постоловський Роман Олегович

Головний судовий експерт сектору балістичного обліку
відділу криміналістичних видів досліджень

Волинський науково-дослідний експертно-криміналістичний центр МВС, Україна

Права на життя, здоров'я, честь і гідність, недоторканність житла, майнові права та особиста безпека є «природними» правами людини і повинні бути захищені низкою законів на найвищому рівні демократії та права. Конституція України та інші нормативно-правові акти відповідним чином забезпечують охорону цих прав людини. Однак цього вкрай недостатньо і потребує подальшого правового вдосконалення, оскільки на сьогоднішній день в українському законодавстві відсутній Закон «Про зброю». Теперішній рівень законодавчого регулювання даного питання не забезпечує нормальне врегулювання суспільних відносин у вказані сфері та не забезпечує громадянам можливості реалізації їх конституційного права на необхідну оборону. Відсутня затверджена термінологія понять та чітка класифікація зброї, призводить, з одного боку, до вільного трактування і неузгодженості, а з іншого - створює підґрунтя для зростання корупції у цій сфері.

Закон "Про зброю" - це законодавчий акт, який визначає правові та організаційні засади здійснення діяльності пов'язаної з виробництвом, обігом, зберіганням, реєстрацією, обліком, реалізацією, ввезенням на територію України, вивезенням за її межі. На даний час правове регулювання правовідносин у сфері вогнепальної зброї здійснюється лише на рівні наказу МВС України від 21 серпня 1998 року № 622, що суперечить Конституції України. У частині 1 статті 92 Конституції України, зазначено перелік сфер, регулювання яких здійснюється тільки законами України, серед них — правовий режим власності (п. 7), вогнепальна зброя відноситься до є об'єктів власності, на які поширюється особливий режим регулювання, регулювання таких відносин повинно здійснюватися винятково законом України.

Відповідно до чинних нормативно-правових актів громадяни можуть володіти мисливськими карабінами та рушницями, щоб використовувати їх для полювання, спортивних змагань або самозахисту. Гладкоствольні — після досягнення 21 року, нарізні — від 25 років. Для отримання дозволу треба пройти медичну комісію та обов'язкове навчання. Окремі категорії мають право на володіння травматичною зброєю.

Впровадження Закону "Про зброю" в Україні має велику важливість для держави та дозволило б отримати такі переваги у разі його прийняття:

- забезпечення безпеки населення;
- підтримання правопорядку;
- визначить поняття права власності на цивільну вогнепальну зброю;
- визначить умови та порядок отримання громадянами України та юридичними особами документів про право власності на вогнепальну зброю;
- класифікує вогнепальну зброю за видами;
- встановлення обліку зброї (шляхом запровадження Єдиного державного реєстру вогнепальної зброї);
- забезпечення належного рівня контролю держави у сфері обігу зброї;

Прийняття закону врегулює на законодавчому рівні процедуру видачі дозволів на придбання та носіння зброї, що дозволить контролювати кількість осіб, які

матимуть доступ до неї. Обов'язкову реєстрацію зброї та контроль за її переміщенням. Крім того, він встановить вимоги до людей, які бажають отримати дозвіл на володіння та використання зброї. Слід зазначити, що прийняття Закону України "Про зброю" має потужний запобіжний потенціал у сфері безпеки суспільства та збереження і підтримання правопорядку.

Основною метою Закону України "Про зброю" є запобігання неправомірному використанню зброї, встановленню чітких правил купівлі, класифікації та обліку зброї. Це дозволить зменшити кількість злочинів, пов'язаних зі зброєю та забезпечить належний рівень контролю держави у сфері обігу зброї. По-друге, впровадження Закону "Про зброю" забезпечить впорядкування ринку зброї та підвищить його рівень.

Закон встановить вимоги до виробників, торговців та інших суб'єктів господарювання, які займаються виробництвом, реалізацією та ремонтом зброї. Це забезпечить якість виробленої та проданої зброї, а також сприятиме розвитку. Законодавче врегулювання суспільних відносин у сфері обігу зброї призведе до зменшення корупційних ризиків у даній сфері.

Отже, прийняття Закону України «Про зброю» відповідає викликам сьогодення які постали перед народом України та цілком відповідає інтересам держави. Крім цього впровадження цього закону дозволить консолідувати та адаптувати українське законодавство до законодавства Європейського союзу.

УМОВИ ВЧИНЕННЯ НОТАРІУСОМ ВИКОНАВЧОГО НАПИСУ НА БОРГОВОМУ ДОКУМЕНТІ: ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ТА ПРАВОВА РЕГЛАМЕНТАЦІЯ

Слободська Дарина Романівна

магістрант Навчально-наукового інституту права

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Україна

***Анотація.** Стаття присвячена аналізу умов вчинення нотаріусом виконавчого напису. Надано загальну характеристику умовам вчинення виконавчого напису та їхньому співвідношенню із правовою природою цього нотаріального провадження. Досліджено поняття «безспірна заборгованість». Виявлено колізії правового регулювання строків звернення до нотаріуса за вчиненням виконавчого напису. Як наслідок, виокремлені недоліки використання терміну «безспірна заборгованість», запропоновано власне визначення та розроблені пропозиції щодо вдосконалення законодавства України про нотаріат.*

Вчинення нотаріусом виконавчого напису на документі, що встановлює заборгованість, є особливим видом нотаріальних проваджень, який полягає у наданні документам виконавчої сили. Така специфічна правова природа зумовлює наявність певних умов вчинення нотаріусом виконавчого напису, дотримання яких гарантує реалізацію такого принципу нотаріального процесу, як його безспірність.

Умовам вчинення виконавчого напису присвячена ст. 88 Закону України «Про нотаріат». Аналіз зазначеної статті дає змогу виокремити дві умови, які необхідні для вчинення виконавчого напису нотаріусом: підтвердження безспірності заборгованості або іншої відповідальності боржника перед стягувачем та дотримання строків звернення до нотаріуса.

Говорячи про першу умову вчинення виконавчого напису, а саме підтвердження безспірності заборгованості або іншої відповідальності боржника перед стягувачем, по-перше, варто звернути увагу на її безпосередній зв'язок із принципом безспірності нотаріального процесу.

Статтею 124 Конституції України закріплено, що виключне право здійснювати правосуддя належить судам, і делегування функцій судів не допускається [1].

Нотаріус не може і не повинен аналізувати права осіб, оскільки він має отримувати від них безспірні докази про існування юридичних обставин, з якими норма права пов'язує виникнення, зміну або припинення прав у визначених законом правовідносинах [2].

Таким чином, вчинення виконавчого напису нотаріусом має відбуватися у безспірному порядку, так як нотаріус не здійснює правосуддя, а лише посвідчує безспірний факт наявності заборгованості боржника перед стягувачем.

По-друге, обов'язковість підтвердження безспірності заборгованості або іншої відповідальності боржника перед стягувачем зумовлюється тим, що суттю нотаріального провадження з вчинення виконавчого напису є підтвердження безспірності заборгованості з метою подальшого її стягнення за участі лише стягувача. Боржник, у свою чергу, не є учасником зазначеного нотаріального провадження. Тому нотаріус, встановлюючи наявність заборгованості та підстав для вчинення виконавчого напису, обмежений лише тими доказами, які надає йому стягувач. Таким чином, на нотаріуса покладається обов'язок ретельно перевіряти

надані документи на наявність підстав для вчинення виконавчого напису.

Враховуючи зазначене вище, безспірність заборгованості є обов'язковою та важливою умовою вчинення виконавчого напису нотаріусом і тому правильне тлумачення її значення є важливим для нотаріального процесу.

У цьому контексті викликає запитання доречність використання терміну «безспірна заборгованість», так як одразу виникає питання, чи може бути безспірною та заборгованість, за якою грошові суми чи інше майно потрібно стягувати у примусовому порядку на підставі виконавчого напису?

Для початку варто було б визначити, що таке спір. Коротко можна окреслити це поняття як зіткнення протилежних інтересів чи позицій двох (або більше) суб'єктів відносин щодо об'єкту цих відносин.

Так, Верховний Суд у постанові від 02.02.2022 у справі № 910/4918/21 зазначив, що спір про право – це формально визнана суперечність між суб'єктами цивільного права, що виникла за фактом порушення або оспорування суб'єктивних прав однією стороною цивільних правовідносин іншою і яка потребує врегулювання самими сторонами або вирішення судом [3].

Відповідно, якщо розглядати безспірність у юридичній площині, то це такий стан правовідносин, коли суб'єкти мають однакові інтереси чи позиції щодо об'єкту цих правовідносин, тобто відсутня суперечність між цими суб'єктами.

Як наслідок, використання законодавцем терміну «безспірна заборгованість» спричинило проблеми з буквальним розумінням цієї умови вчинення нотаріусом виконавчого напису та ініціювання судових процесів з визнання виконавчого напису таким, що не підлягає виконанню, оскільки боржники вважали, що невизнання ними цієї заборгованості є достатньою підставою вважати її, так би мовити, спірною.

Верховний Суд, розглядаючи подібну справу, зробив висновок про те, що означає «безспірна заборгованість» у контексті вчинення нотаріусом виконавчого напису. Так, суд вказав, що безспірність заборгованості чи іншої відповідальності боржника для нотаріуса підтверджується формальними ознаками - наданими стягувачем документами згідно з Переліком документів, за якими стягнення заборгованості провадиться у безспірному порядку на підставі виконавчих написів нотаріусів, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 29 червня 1999 року № 1172. При цьому, Велика Палата Верховного Суду дійшла висновку, що сам факт звернення кредитора до суду не є підставою для визнання заборгованості спірною, позаяк спірність заборгованості з урахуванням положень чинного законодавства визначається не за суб'єктивним ставленням кредитора чи боржника до неї, а за об'єктивним закріпленням такого виду заборгованості у Переліку [4].

Із аналізу цього судового рішення можна зробити висновок, що спірність заборгованості з урахуванням положень чинного законодавства визначається не за суб'єктивним ставленням кредитора чи боржника до неї, а за об'єктивним закріпленням такого виду заборгованості у Переліку документів, за якими стягнення заборгованості провадиться у безспірному порядку на підставі виконавчих написів нотаріусів, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 29 червня 1999 року № 1172.

Із зазначеним важко не погодитися, оскільки законодавець справді прив'язав «безспірність» заборгованості до виключного переліку документів, які цю «безспірність» підтверджують. Однак, такий підхід законодавця, на думку автора, є непослідовним, адже відбувається наповнення поняття «безспірність» не відповідним йому значенням. Якщо звертатися до значення слова «спір» і відповідно його антоніма «безспірність», то стає очевидним, що такий стан зумовлюється

виключно суб'єктивним ставленням конкретних осіб до чогось.

Дійсно, встановлення суб'єктивного ставлення боржника до заборгованості під час вчинення виконавчого напису для нотаріуса практично неможливо. Адже небажання боржника добровільно сплатити заборгованість може означати як наявність спору (незгоду боржника, наприклад, із сумою заборгованості), так і пасивне небажання виконувати обов'язки (але з усвідомленням того, що заборгованість реальна, достовірна та підлягає сплаті). До того ж, як зазначалося раніше, нотаріальне провадження із вчинення виконавчого напису не передбачає залучення до нього боржника. Тому нотаріус повинен керуватися лише фактами, які однозначно будуть вказувати на наявність заборгованості, її точну суму, дату виникнення тощо. Зазначене відповідає як позиції Верховного Суду, так і задуму законодавця, проте не відповідає використаному у Законі України «Про нотаріат» та інших підзаконних нормативно-правових актах, що регулюють нотаріальний процес, терміну «безспірність».

Ураховуючи те, що заборгованість, існування якої повинен встановити нотаріус, характеризується відповідністю поданих нотаріусу документів документам, закріпленим у Переліку документів, за якими стягнення заборгованості провадиться у безспірному порядку на підставі виконавчих написів нотаріусів, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 29 червня 1999 року № 1172, статтю 88 Закону України «Про нотаріат» доречно та коректно було би викласти так: «Нотаріус вчиняє виконавчі написи, якщо заборгованість або інша відповідальність боржника перед стягувачем підтверджується поданими документами, які визначені у Переліку документів, за якими стягнення заборгованості провадиться у безспірному порядку на підставі виконавчих написів, встановленому Кабінетом Міністрів України, та за умови, що з дня виникнення права вимоги минуло не більше трьох років.»

Питання строків звернення до нотаріуса за вчиненням виконавчого напису вже стало предметом розгляду як у Верховному Суді, так і в Конституційному Суді України. Проблема полягала в тому, що в Законі України «Про нотаріат» був закріплений диференційований підхід до визначення строків звернення до нотаріуса для вчинення виконавчого напису: не більше трьох років з дня виникнення права вимоги за загальним правилом, та не більше року у відносинах між юридичними особами.

Вирішуючи справу за позовом про визнання виконавчого напису таким, що не підлягає виконанню саме через пропущення встановленого річного строку звернення до нотаріуса за вчиненням виконавчого напису, Верховний Суд вирішив, що відмінні строки звернення до нотаріуса для вчинення виконавчого напису є дискримінацією юридичної особи-кредитора та фізичної особи-боржника, яка спричинена не приведенням у відповідність положень Закону України «Про нотаріат» новому Цивільному кодексу України, який набрав чинності 01.01.2004 і визначав позовну давність залежно від сутності позовних вимог, а не за суб'єктною ознакою. Тому, згідно з позицією Верховного Суду, загальний строк для звернення до нотаріуса із заявою про вчинення виконавчого напису становив три роки незалежно від суб'єктного складу сторін правовідносин [5].

Таким чином, Верховний Суд, вирішуючи спір у даній справі, намагався слідувати духу, а не букві закону. Проте, з таким підходом важко погодитись, зважаючи на закріплену Конституцією України систему поділу влади на різні гілки, жодна з яких не має перебирати на себе функції інших. Прийняття законів та внесення змін до них, у тому числі припинення дії певних положень, є виключним

правом єдиного легітимного законодавчого органу – Верховної Ради України, і рішення Верховного Суду, як і будь-якого іншого суду, не можуть змінювати правове регулювання, встановлене законодавцем, а лише тлумачать таке. Більше того, Закон України «Про нотаріат» має однакову юридичну силу із Цивільним кодексом України і його положення не можуть визнаватись такими, що не підлягають застосуванню, лише через невідповідність Цивільному кодексу України.

Керуючись схожими міркуваннями, Конституційним Судом України положення ч. 1 ст. 88 Закону України «Про нотаріат» визнано такими, що відповідають Конституції України, оскільки приймаючи цей закон та викладаючи зміст ст. 88 цього закону саме таким чином (встановлюючи диференціацію строків для звернення до нотаріуса за вчиненням виконавчого напису за суб'єктивним складом правовідносин, з яких виникла заборгованість) Верховна Рада України реалізувала свої повноваження та свою волю як єдиного законодавчого органу [6].

Отже, виходячи із фундаментального принципу поділу державної влади, ураховуючи те, що в Україні рішення національних судів, у тому числі Верховного Суду, не визнаються судовим прецедентом, зазначене трактування Верховного Суду, на думку автора, не підлягало застосуванню у практичній діяльності нотаріусів, основою діяльності яких відповідно до ст. 2 Закону України «Про нотаріат» є Конституція України, цей Закон, інші законодавчі акти України [7].

Законодавець розв'язав існуючу правову колізію шляхом прийняття Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про нотаріат» щодо усунення законодавчих колізій та прогалин внесення змін до Закону» № 775-IX від 14.07.2020, яким положення про скорочений строк звернення до нотаріуса у відносинах між юридичними особами виключено.

Однак, і наразі продовжує існувати правова колізія у питанні регулювання строків звернення до нотаріуса за вчиненням виконавчого напису, так як Порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України, затверджений наказом Міністерства юстиції України від 22.02.2012 № 296/5, не приведений у відповідність із Законом України «Про нотаріат» та в абз. 3 підп. 3.1 п. 3 глави 16 розділу II закріплює, виконавчий напис вчиняється, якщо з дня виникнення права вимоги минуло не більше трьох років, а у відносинах між підприємствами, установами та організаціями - не більше одного року [8].

Зазначена прогалина потребує негайного вирішення шляхом внесення змін до Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України, затвердженого наказом Міністерства юстиції України від 22.02.2012 № 296/5, шляхом виключення з абз. 3 підп. 3.1 п. 3 глави 16 розділу II слів «а у відносинах між підприємствами, установами та організаціями - не більше одного року.».

Таким чином, ураховуючи особливу природу виконавчого напису, яка полягає у наданні документам виконавчої сили, умови вчинення виконавчого напису відіграють надзвичайно важливу роль у нотаріальному провадженні з вчинення виконавчого напису, так як їх дотримання дозволяє не тільки гарантувати позасудову реалізацію права кредитора на примусове стягнення належних йому грошових коштів чи майна, так і забезпечити права та законні інтереси фізичних і юридичних осіб-боржників від порушень та незаконного позбавлення їх права власності. Зазначене додатково підтверджує необхідність належного законодавчого врегулювання умов вчинення виконавчого напису, що полягає у використанні коректних термінів, які не допускатимуть неоднозначного тлумачення, а також у подоланні існуючих колізій правового регулювання, що потребує комплексного підходу та волі законодавця.

Список використаних джерел:

1. Конституція України (Закон України). № 254к/96-ВР. (2020). Вилучено з: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
2. Фурса С.Я., Фурса Є.І., Бордюг Т.О., Фурса Є.Є. (2021). Нотаріальний процес. Інтерактивний курс (з практикумом). Київ: Алерта.
3. Постанова Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду від 02.02.2022 у справі № 910/4918/21. (2022). Вилучено з: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/103281711>.
4. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 15.01.2020 у справі № 305/2082/14-ц. (2020). Вилучено з: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/87857851>.
5. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 02.07.2019 у справі № 916/3006/17. (2019). Вилучено з: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/83589983>.
6. Рішення Конституційного Суду України від 01.07.2020 № 7-р(І)/2020. (2020). Вилучено з: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va07p710-20#n44>.
7. Про нотаріат (Закон України). № 3425-XII. (2022). Вилучено з: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3425-12#Text>.
8. Порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України. (2022). Вилучено з: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0282-12#Text>.

СЕКЦІЯ ІХ. ВОЄННІ НАУКИ, НАЦІОНАЛЬНА БЕЗПЕКА ТА БЕЗПЕКА ДЕРЖАВНОГО КОРДОНУ

МІЖНАРОДНА ДОПОМОГА УКРАЇНІ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК

Гбур З.В.

ORCID ID: 0000-0003-4536-2438

*Д-р. наук з держ. управ., професор, професор
кафедри управління охороною здоров'я та публічного адміністрування
Національний університет охорони здоров'я України імені П.Л. Шупика, Україна*

Міжнародна допомога з раннім впливом – це тип допомоги, який характеризується наголосом на своєчасному реагуванні на економічні коливання в бік рецесії. Підкреслюється позитивний вплив допомоги під час таких коливань на показники стабілізації та економічного зростання, однак цей вплив відносно невеликий у короткостроковій перспективі: надання іноземної допомоги на період у два роки, що становить близько 10% ВВП країни-реципієнта, після того ж періоду збільшується приблизно до 1%. Проте на практиці допомога не завжди гарантує розвиток країн-бенефіціарів і часто має протилежний ефект [1].

З іншого боку, міжнародна допомога стимулює непродуктивне суспільне споживання і не стимулює розвиток інвестицій. Ці ефекти виникають, зокрема, внаслідок нерозуміння донорами потреб економіки та населення країни-реципієнта, а також відсутності завчасної роботи з оцінки цих потреб, що призводить до вибору популярних сфер і напрямків розвитку, які інтенсивно поширюються в інших країнах, що розвиваються, але вони жодним чином не стосуються конкретно вибраної країни [2].

Згубний вплив іноземної фінансової допомоги на економічний розвиток полягає в тому, що багаті країни, надаючи допомогу, керуються цілком конкретними мотивами, а саме бажанням купити політичну стабільність і політичних союзників. Багаті країни часто неправильно тлумачать логіку дій реципієнтів, оскільки спираються на власний алгоритм дій у тій чи іншій економічній ситуації та переносять власну логіку поведінки на інших. Надання будь-якої матеріальної допомоги сприяє створенню додаткових перешкод у створенні інфраструктури для процвітання економіки, хоча сприяння розбудові інститутів, як політичних, так і економічних, має бути пріоритетним напрямком допомоги [3].

Економічний розвиток – це незворотні, цілеспрямовані та закономірні зміни економічної системи суспільства. Економічний розвиток пов'язаний із значними змінами в структурі виробничих сил, технологічному базисі суспільства, суспільно економічних відносин, інститутів. Як процес багатогранний, він вимірюється багатьма економічними показниками (Світовий банк реконструкції та розвитку ввів понад 800), але провідну, синтезуючу роль відіграє рівень ВВП (або валового національного доходу) на душу населення. на рівні паритету купівельної спроможності валют, а останнім часом і так званий показник розвитку людського

потенціалу, який враховує не лише відносний рівень ВВП, а й рівень розвитку людського потенціалу (крім показника ВВП на душу населення, враховує очікувану тривалість життя при народженні, рівень освіти дорослого населення, відсоток осіб, які навчаються в навчальних закладах різного рівня та відповідні індекси ВВП, рівень освіти та тривалість життя). Економічний розвиток, процес передусім якісної еволюції економічної системи суспільства, слід відрізнити від економічного зростання, яке характеризується насамперед кількісними параметрами економічної динаміки і вимірюється темпами зростання ВВП і супутніми макроекономічними показниками (наприклад, зростанням інвестицій) [4].

Економіка України зазнає величезних втрат через руйнівну війну. Як зазначають у Нацбанку, російська атака призвела до різкого падіння економічної активності в Україні. На початку війни третина українських підприємств припинила роботу. Причинами цього є фізичні руйнування та тимчасова окупація цілих регіонів, високий рівень невизначеності та ризику, розрив матеріально-технічних та виробничих зв'язків, вимушені масові міграції населення.

За підсумками 2022 року споживчі ціни зросли на 26,6%. Водночас за останні три місяці рівень інфляції в річному вимірі майже не змінився. Стабілізації інфляційного тиску сприяли деокупація територій, збільшення пропозиції продовольства та послаблення споживчого попиту в умовах російського енергетичного терору. Фіксовані тарифи на житлово-комунальні послуги, фіксований курс гривні, налагодження матеріально-технічного забезпечення стримували інфляцію. Діяльність Національного банку, зокрема запровадження депозитних інструментів хеджування валютного ризику, а також обмежений обсяг бюджетної монетизації сприяли стабілізації ситуації на ринку готівкової валюти наприкінці 2022 року. Водночас ціновий тиск залишається значним через наслідки війни, зокрема руйнування підприємств та інфраструктури, порушення ланцюгів виробництва та постачання. Крім того, вартість ведення бізнесу продовжувала зростати внаслідок російського енергетичного терору. Інфляційні очікування, незважаючи на стабілізацію, залишалися підвищеними.

В результаті енергетичного терору росії падіння ВВП України поглибилося в четвертому кварталі 2022 року (до 35% річних). Підприємства торгівлі та сектору послуг доволі швидко адаптувалися до відключень електроенергії. Обмеженням був вплив і на аграрний сектор. Натомість значних втрат випуску зазнала промисловість, зокрема металургія. Водночас завдяки кращим результатам III кварталу та швидкій адаптації частини бізнесу й населення до нових умов оцінку падіння реального ВВП у 2022 році поліпшено до 30,3%.

Протягом останніх місяців експорт українських товарів залишався стабільним, незважаючи на масовані ракетні обстріли та блокування росією зернового коридору. Натомість відбулося значне зростання імпорту порівняно з попередніми періодами через необхідність закупівлі альтернативних джерел енергії та палива внаслідок енергетичного терору. Це призвело до збільшення негативного сальдо торгівлі. Дефіцит торгівлі компенсувався за рахунок офіційних коштів, у тому числі грантів, і стабільних грошових переказів від трудових мігрантів. У результаті сальдо поточного рахунку на кінець 2022 року склалося з профіцитом. Наразі облікова ставка збережена на рівні 25% річних, а також відбувається подальше підвищення нормативів формування банками обов'язкових резервів. Це сприятиме подальшому підвищенню привабливості гривневих активів, збереженню курсової стабільності та поступовому зниженню інфляції.

У 2023 році очікується значний дефіцит поточного рахунку. По-перше, дефіцит торгівлі товарами швидко зростатиме. Експорт зменшиться через неврожаї та

дефіцит електроенергії, а імпорт збільшиться через підвищення попиту на енергоносії та товари, що забезпечують енергетичну незалежність. По-друге, витрати на вимушених мігрантів за кордоном будуть вищими, ніж очікувалося, через тривалішу стійкість загроз безпеці. Навіть якщо у 2024 році експорт зросте, а українці активніше повертатимуться з-за кордону, значні потреби в імпорті для реконструкції країни призведуть до постійного дефіциту поточного рахунку.

Поява міжнародної підтримки та співробітництво з МВФ дають змогу фінансувати значний бюджетний дефіцит, а також підтримувати міжнародні резерви на достатньому рівні [5]. У 2022 році Україна отримала понад 32 млрд. дол. США міжнародної допомоги, з якої понад 14 млрд. дол. США надали гранти. Завдяки цьому вдалося профінансувати більшу частину дефіциту зведеного бюджету (понад 27% ВВП без грантів) і збільшити міжнародні резерви до 28,5 млрд. дол. США на кінець року. Поточний рівень резервів є достатнім для забезпечення стабільності валютного ринку.

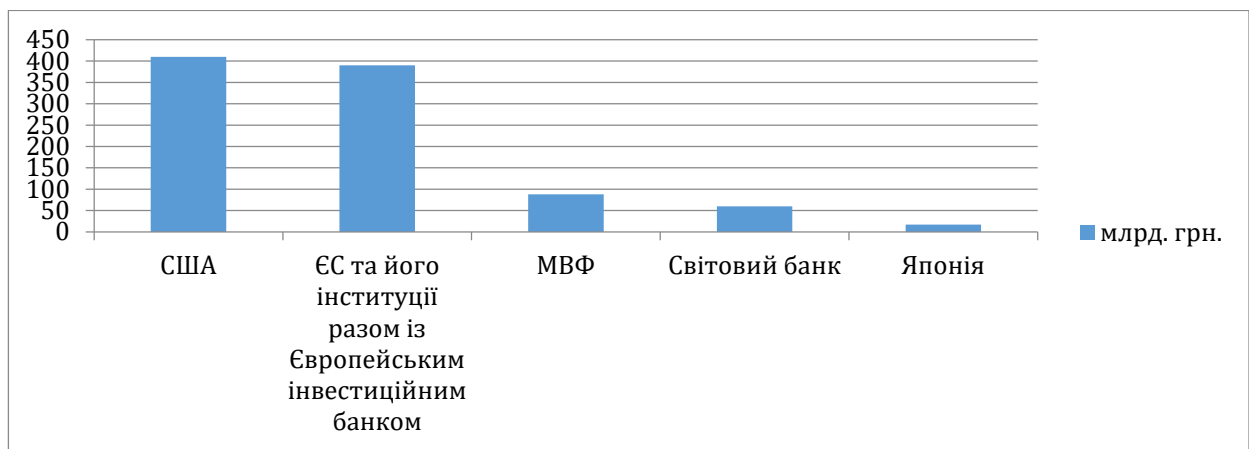

Рис. 1. **Топ-5 фінансових інституцій, які надали Україні найбільшу фінансову допомогу протягом 2022 року (млрд. грн.)**

Розроблено автором за: [11]

Вплив міжнародної допомоги на економічний розвиток країни є значним і відіграє вирішальну роль у здійсненні економічних реформ у країнах-бенефіціарах, даючи можливість залучати пільгові фінансові ресурси та прямі інвестиції в економіку.

Список використаних джерел:

1. McGillivray M., Feeny S., Hermes N., Lensink R. Controversies over the impact of development aid: it works; it doesn't; it can, but that depends. *Journal of International Development*. 2014. Vol. 18. № 7. P. 1031–1050.
2. Mosley P. Aid-effectiveness: The Micro-Macro Paradox. *IDS Bulletin*. 1986. Vol. 17. Iss. 2. P. 22–27.
3. Коляда Т.А., Олексієнко Т.М. Вплив міжнародних фінансових інституцій та економічний розвиток країн. – *Світове господарство і міжнародні економічні відносини*. - №25. – 2018. – С.19-24
4. Економічний розвиток / В. Р. Сіденко // *Енциклопедія Сучасної України*. НАН України, НТШ. – К.: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2009. – Режим доступу: <https://esu.com.ua/article-18796>.
5. НБУ зберіг облікову ставку на рівні 25%. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/natsionalniy-bank-ukrayini-zberig-oblikovu-stavku>.

СЕКЦІЯ Х. ПОЖЕЖНА ТА ЦИВІЛЬНА БЕЗПЕКА

ПОЖЕЖНА БЕЗПЕКА ГАЗОБАЛОННИХ АВТОМОБІЛІВ

Ситник Сергій Васильович
завідувач сектору № 2 відділу судової експертизи
Черкаський НДЕКЦ МВС, Україна

У якості газоподібного палива зазвичай використовують нафтові і природні гази. Перший є побічним продуктом перегонки нафти і є високооктанове паливо, яке складається з пропану, бутану і пентану. В якості палива для автомобілів найбільш поширені пропан-бутанові суміші, які при порівняно невисокому тиску (1 ... 2 МПа) і нормальній температурі навколишнього повітря (288 К) переходять в рідкий стан. Зріджені гази складаються в основному з суміші легких вуглеводнів (пропану, пропілену, бутану, бутилену) і незначних кількостей етану і етилену. Іншим, менш поширеним автомобільним паливом: служить природний газ, що складається головним чином з метану. Для його скраплення потрібно глибоке охолодження (до 111 К). Тому зберігають його в балонах високого тиску (20-25 МПа).

Газобалонні автомобілі мають істотні переваги перед бензиновими:

- знижується викид в атмосферу шкідливих речовин, що містяться у відпрацьованих газах, - на 70-90% окису вуглецю і вуглеводнів і на 35-60% оксидів азоту. Це пояснюється кращим сумішоутворенням, рівномірним розподілом газового палива по окремих циліндрах, більш досконалим процесом згоряння і можливістю підвищення ступеня-стиснення двигуна;

- практично виключається забруднення атмосфери парами палива.

Безпека експлуатації газобалонних автомобілів запроектована в самій конструкції - в них застосовують товстостінні ємності і балони, розраховані на зберігання палива під надлишковим тиском. У разі зіткнення або удару менш ймовірно руйнування газового балона, ніж звичайного бензобака.

Так, аналіз безпосередніх причин виникнення пожеж показав, що основна з них - негерметичність газової паливної системи. Значно менше пов'язано з порушеннями техніки безпеки при експлуатації і ремонті газобалонного обладнання. У деяких випадках причиною стала несправність газового редуктора, витік газу на заправці, несправності бензинового клапана, негерметичність, викликану механічними пошкодженнями, а також пошкодження внаслідок ДТП.

Поглиблений аналіз пожеж показав, що в більшості випадків першопричиною виникнення негерметичність газового обладнання став горезвісний «людський фактор»: у багатьох випадках власники газобалонних автомобілів самостійно проводили ремонт газового обладнання, після чого не перевіряли його герметичність, а нерідко і самовільно вносили зміни в систему газового обладнання; в багатьох випадках на гумових трубках газового обладнання були відсутні фіксуючі хомути. Найчастіше газобалонне обладнання довгий час експлуатують без будь-якої профілактики навіть тоді, коли в автомобілі відчувається запах газу.

90% з'єднань паливо проводу газового обладнання (гвинтові з'єднання та гумові трубки, закріплені хомутами), а також його елементів (газовий редуктор,

електромагнітні газовий і бензиновий клапани, проставка карбюратора, трійник-дозатор і ін.) Знаходяться в підкапотному просторі. Виток газу спостерігаються, як правило, в місцях з'єднань паливопроводу. Цим пояснюється той факт, що саме моторний відсік є найбільш пожежонебезпечними місцем газобалонного автомобіля: саме тут виникає близько 70% пожеж.

Статистика пожеж показує, що більше половини пожеж на газобалонних автомобілях виникає під час руху. Значна частка пожеж під час пуску двигуна. Дані ці свідчать: більшість витоків на газобалонному обладнанні відбувається на працюючому двигуні, а значить - на ділянці від електромагнітного газового клапана до карбюратора. Дійсно, при непрацюючому двигуні і вимкненому запаленні електромагнітний газовий клапан закритий і, якщо він справний, витік можлива тільки в місці з'єднання перед клапаном або на запірно-запобіжному блоці на балоні. Витоками в цих місцях пояснюється значне число пожеж при запуску двигуна на газі. Однак частина таких пожеж виникає через порушення регулювання двигуна і неправильних дій водія, коли в результаті переповнення камери змішувача карбюратора газ надходить у відсік двигуна.

Слід зазначити, що частота виникнення пожеж суттєво залежить від пори року: на зимовий період припадає 33%, літо і осінь - 25 і 23, на весну - 19%. Така закономірність, очевидно, пояснюється тією обставиною, що при низьких температурах з'єднання і деталі (нарізні сполучення, гумові мембрани газового редуктора і ущільнюючі прокладки) газобалонного обладнання найбільш схильні до пошкоджень, які є причинами витоків газового палива.

Однак є й інша причина: при низьких температурах пуск двигуна проводиться на бензині, а значить постійно виникає необхідність в переході з одного виду палива на інший. Відомо, що пожежі в гаражах-стоянках становлять 7,8% загального числа пожеж на газобалонних автомобілях.

При цьому за весь досліджуваний період з 2017 по 2022 роки в гаражах-стоянках виявлено тільки дві пожежі, які супроводжувалися вибухом газу з руйнуванням будівельних конструкцій. (Причиною третьої пожежі з руйнуванням, за висновком експерта, міг бути як вибух газу, так і вибух парів розлитого бензину.) Тобто число пожеж на газобалонних автомобілях, що призвели до вибуху і руйнування будівель, дуже незначно (менше 1%).

У разі виникнення пожежі на автомобілі необхідно закрити магістральний і видатковий вентиля. Якщо пожежа виникла при працюючому двигуні, його не слід зупиняти. Потрібно закрити витратні вентиля і збільшити частоту обертання колінчастого вала, щоб якомога швидше виробити газ з газопроводу від вентиля до карбюратора-змішувача, а потім закрити магістральний вентиль.

Список використаних джерел:

1. Расследование пожаров: Учебник /Под редакцией Г.Н. Кириллова, М.А. Галишева, С.А. Кондратьева, 68 рисунков, 15 таблиц. - СПб.: Санкт-Петербургский университет Государственной противопожарной службы МЧС России, 2007. - 562 с.
2. Пожаро-взрывоопасность веществ и материалов и средства их тушения. Справочник. Под редакцией А.Н. Баратова и А.Я. Корольченко. Книга вторая - М: Химия, 1990. - 384 с.

ТЕРМІНОЛЕКСЕМНІ ПРОТИРІЧЧЯ У СФЕРІ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ

Дикань Сергій Антонович

кандидат технічних наук, доцент, викладач
*Навчально-методичний центр цивільного захисту та
безпеки життєдіяльності Полтавської області, Україна*

Пиляй Віктор Васильович

викладач
*Навчально-методичний центр цивільного захисту та
безпеки життєдіяльності Полтавської області, Україна*

Війна РФ проти України активізувала процеси з удосконалення законодавства у сфері цивільного захисту (ЦЗ). За тиждень до повномасштабного вторгнення, 17 лютого 2022 року в Кодекс цивільного захисту України (Кодекс ЦЗ) було внесено 96 поправок і доповнень, а за весь 2022 рік прийнято дев'ять законів, в яких проголошені зміни в головному документі країни з питань ЦЗ [1]. Проте в Кодексі ЦЗ й донині мають місце прикрі непорозуміння, пов'язані із суперечливим тлумаченням специфічних термінологем, що належать до сучасного українського термінологічного фонду сфери ЦЗ [4]. Найвиразніше це проявляється у лексемі «ризик».

Термін «ризик» походить від грецьких слів «ridsikon», «ridsa», що означає «стрімчак», «скеля». На думку мовознавців, етимологія цього слова бере свій початок із Південної Америки: давні мореплавці цього континенту під терміном «ризик» мали на увазі скелю, що гостро підноситься на морською поверхнею [5]. В академічному тлумачному словнику української мови «ризик» означає «усвідомлену можливість небезпеки; сміливий, ініціативний вчинок, дію із сподіванням успіху, позитивного результату; можливість збитків або невдачі в якійсь справі».

У термінологічному полі українського законодавства сфери безпеки лексема «ризик» зустрічається доволі часто, оскільки цей термін, по суті, є «інструментом» для оцінювання небезпеки в кількісному і якісному вимірі [2]. Його визначення наведено в кількох державних стандартах, зокрема у ДСТУ 2293-99 сказано: **ризик** – це імовірність заподіяння шкоди з урахуванням її тяжкості [3]. В цьому ж документі наведено визначення іншим важливим термінам: **безпека** – це стан захищеності особи та суспільства від ризику зазнати шкоди. **Рівень безпеки** – це оцінка безпеки посиланням на прийнятний ризик. Отже, безпеку слід розуміти як прийнятний рівень ризику.

Виокремлювати терміни-поняття як певні наукові концепти, а також терміни-слова як назви понять, що потребують пояснення, – справа непроста, але в законотворенні вона конче необхідна. «Дайте визначення словам і ви позбавите світ від половини його непорозумінь», – казав ще у XVII столітті Рене Декарт. Які ж терміни вибрані в Кодексі ЦЗ для пояснення, аби уникнути непорозумінь?

Здавалося б зрозуміле усім слово «аварія» зустрічається в Кодексі лише чотири рази, але тлумачення цьому терміну наведено. Слово «катастрофа» можна побачити в Кодексі взагалі лише двічі (один раз – у самому визначенні), проте пояснення йому дано. Слово «евакуація» повторюється у документі дев'ять разів, і визначення йому цьому терміну теж наведено. А от слово «ризик» зустрічається в Кодексі 33 рази в

різних термінолексемах («рівні ризику», «ступені ризику», «неприпустимий ризик», «невиправданий ризик», «оцінка ризику», «ризик надзвичайної ситуації», «ризик для життя і здоров'я» тощо), але визначення цьому терміну в Кодексі ЦЗ немає. Можливо тому, що цей термін настільки відомий і поширений, що не потребує пояснень, бо всі розуміють його однозначно. Тим більше, що «ризик», як стверджується в роботі [5], не змінює свою сутність залежно від сфери, в якій він проявляється (економіці, праві, соціології, психології, спорті тощо). Але можна припустити й протилежне: цей термін настільки заплутаний і неоднозначний, що пояснити його дуже складно. Не виключений і третій варіант: законотворці просто забули дати пояснення «ризик». До речі, в Кодексі ЦЗ відсутнє пояснення й терміну «безпека», який повторюється в тексті дев'ять разів.

Ризик і безпека в термінологічному плані завжди йдуть разом. І якщо покладатися на логіку і здоровий глузд, законодавство у сфері ЦЗ має трактувати безпеку як допустимий ризик, у відповідності із сучасною концепцією прийнятного ризику [2]. Колишня концепція абсолютної безпеки (тобто нульового ризику) відійшла у минуле. Техногенні аварії й катастрофи, які відбулися наприкінці минулого століття у різних країнах світу, довели, що створити абсолютно безпечні умови життєдіяльності, покладаючись лише на додержання правил техногенної безпеки, в принципі неможливо. Це стало аксіомою. Тому ми змушені миритися з тими небезпеками, які нам загрожують у виробничому середовищі, в повсякденному житті й побуті, у надзвичайних ситуаціях (НС), але доводити ризик прояву цих небезпек до прийнятного рівня. Це і є процес *управління ризиком*, який гарантує безпеку для особи, суспільства і держави.

Однак через відсутність тлумачення «ризик» ключове поняття ЦЗ «безпека» виявляється сповненим протиріч. З одного боку, у статті 2 Кодексу ЦЗ термінолексема «пожежна безпека» визначається як **відсутність неприпустимого ризику** виникнення і розвитку пожеж та пов'язаної з ними можливості завдання шкоди живим істотам, матеріальним цінностям і довкіллю. Це цілком відповідає сучасному розумінню безпеки. З іншого боку, термінолексема «техногенна безпека» пояснюється як **відсутність ризику** виникнення аварій та/або катастроф на об'єктах, що можуть створити реальну загрозу їх виникнення», що переконує читача у наявності нульового ризику, якого на техногенних об'єктах не може бути в принципі.

Та на цьому проблеми з ризиком не закінчуються. Згідно з п. 19 статті 171 Кодексу ЦЗ центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері ЦЗ, має здійснювати прогнозування ймовірності виникнення НС та районування території України щодо **ризиків** виникнення НС [1]. Задля цього органи місцевого самоврядування проводять паспортизацію територій своїх громад стосовно **ризиків** виникнення НС. Керівним документом для проведення паспортизації територій є чинний наказ МНС України № 659 від 24.09.2007 «Про удосконалення паспортизації територій щодо ризиків виникнення НС». Процес паспортизації передбачає складання Паспорта ризику виникнення НС техногенного та природного характеру, форма якого наведена в наказі № 659.

Однак маємо парадокс: в документі під назвою «Паспорт ризику» власне ризику як такого немає взагалі – ні в якісних показниках, ні в кількісних. Цей документ варто було б назвати «Паспорт небезпек», оскільки в ньому міститься лише статистика небезпек, характерних для тієї чи іншої адміністративно-територіальної одиниці. Що розуміли під терміном «ризик» розробники наказу – залишається загадкою.

Отже, у законодавчій сфері ЦЗ подекуди мають місце випадки підміни понять:

через суб'єктивність мислення втрачається зміст одного терміну, і він замінюється іншим. Така ситуація, безумовно, позначається на ефективності здійснення суб'єктами забезпечення ЦЗ своїх повноважень.

Список використаних джерел:

1. Кодекс цивільного захисту України.
2. Концепція управління ризиками виникнення надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру, схвалена розпорядженням КМУ № 37-р від 22.01.2014.
3. ДСТУ 2293-99. Охорона праці. Терміни та визначення основних понять.
4. Кучеренко О. Функціонування термінолексем «цивільний захист», «цивільна безпека» та «цивільна оборона» в сучасній українській термінології цивільного захисту / О. Кучеренко // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Проблеми української термінології. – 2014. – № 791. – С. 127-129. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VNULPUT_2014_791_28.
5. Циба Я.В. Підходи до розуміння поняття «ризик» / Я.В. Циба. // Ефективна економіка. – 2014. – № 2. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2014_2_38.

СЕКЦІЯ XI. БІОЛОГІЯ ТА БІОТЕХНОЛОГІЇ

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ПРОБЛЕМИ ПІДВИЩЕНОЇ ТРИВОЖНОСТІ

Коц Сюзанна Миколаївна

ORCID ID: 0000-0001-5016-7181

Канд. біол. наук, доцент, доцент кафедри анатомії та фізіології людини ім. Я.Р. Синельникова
Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди, м. Харків, Україна

Коц Віталій Павлович

ORCID ID: 0000-0001-5365-9608

Канд. біол. наук, доцент, доцент кафедри анатомії та фізіології людини ім. Я.Р. Синельникова
Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди, м. Харків, Україна

Головко Софія Василівна

Здобувачка

Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди, м. Харків, Україна

Анотація. У роботі представлено деякі аспекти тривожності у людей, їх природа, значення відносин між мамою та дитиною у розвитку в майбутньому стану підвищеної тривожності. У статті вказується на ознаки, що вказують на фантомні відчуття та їх причини. Здоровий спосіб життя, материнська любов, самоаналіз дає можливість знизити напруженість, позбавитися відчуття небезпеки.

Ключові слова. Психічне здоров'я, тривожність, стресостійкість, емоції

Різні аспекти розвитку психічного та фізичного дітей та підлітків дуже актуальні. У попередніх роботах ми коротко розглядали деякі особливості розвитку дітей, питання про різні менталітети, розглядали нюанси щодо розвитку мови у дітей [1-7].

У вас було таке: щось заставило вас обернутися, і дійсно – хтось дивиться на вас? Іноді подібне стається і у переповненому вагоні чи на вулиці пізно ввечері. Але постає питання, як ви дізналися, що за вами хтось слідує? Підказка інтуїції?

За даними досліджень, вміння відчувати погляд спиною закладається у дитинстві. Навіть грудні діти чують і починають вигинатися, якщо хтось підкрадається ззаду. Далі по мірі дорослішання, коли малюк спокійно сидить, а хтось підходить позаду, дитина також може зреагувати на це нервово, нерідко плачем. І тут велика відповідальність лягає на маму – в цей момент вона повинна погладити дитину по спинці, таким чином даючи зрозуміти, що все добре, що вона під захистом.

Однак, якщо дитина часто переживає подібні лякаючі моменти одна, то у майбутньому ризикує отримати проблеми із формуванням безпечної прив'язаності. І протягом всього життя буде відчувати щось за спиною, при цьому не завжди розуміючи, хороше воно чи погане і чи варто взагалі насторожуватись та напружуватись.

Виховання і вплив батьків є ведучим для дитини. Таким чином, необхідно створювати умови для контакту між мамою та дитиною, гігієнічні умови проживання та можливості якісного догляду та виховання дітей, працювати над міцним захистом своєї психіки [8-12], психіки батьків особливо у цей складний для України час, а також, над профілактикою захворювань, підвищенням функціонального стану організму та його систем [13-19].

З часом можна почати тривожитись іще більше, тому пускати ситуацію на самотік не можна. За словами спеціалістів, якщо у людини не сформована нормальна прив'язаність до соціуму, то погляди, які він відчуває за спиною, стануть причиною розвитку додумувань, фантазій. Нерідко все може повернутись фантомними відчуттями – коли думається, що позаду є хтось, дуже небезпечний, а насправді там нікого нема. Таких людей дуже легко знайти у натовпі. Найчастіше у них підняті плечі, живіт напружений, лопатки зведені – з боку такий індивідуум може здаватись схожим на пінгвіна. Але якщо спокійно покласти йому руку на спину, області між лопаток, він миттєво розслабиться.

Якщо людина страждає від такої проблеми, треба їй поспостерігати за власним тілом, так як воно завжди реагує першим. Якщо така проюлема у вас, то як тільки помітите, що плечі повзуть догори, а живіт втягується – розслабляйтесь та видихайте. У той же час попрацюйте із думками – створіть власний кращий позитивний сценарій, в якому вам абсолютно нічого не загрожує, а людина позаду вас просто стоїть або йде без якоїсь загрожуючої вам мети.

Завжди треба бути максимально правдивим із собою. Спитайте своє внутрішнє “я”: “А що конкретно я уявляю? Що ця людина може мені зробити? Нашкодити чи якусь нісенітницю сказати? Повести себе якось негарно?” Відповіді на ці питання виявлять домінуючу фантазію, що отруєє вам життя. Після цього прийому буде простіше знайти варіант позбавлення від проблеми підвищеної тривожності. Також, треба постаратися визначитися: “Чому я наклеюю стигми і що від цього отримую?” І поки будете роздумувати стурбованість зникне, тому що не отримає необхідної підтримки, підгодовування. Якщо тривожність не проходить, а спина фіксує погляди все яскравіше і сильніше, тоді треба звернутись до спеціаліста.

Треба вести здоровий спосіб життя і знизити імовірність поганого самопочуття: дотримання режиму праці та відпочинку; збалансоване харчування; нічний сон не менше 7-8 годин; фізична активність, що тренує дихальну та серцево-судинні системи: плавання, ходьба (особливо перед сном); масаж та самомасаж; душ, лікувальні ванни; прогулянки на повітрі, але не на сонці, при різкій зміні погоди; уникати перевтоми - по можливості потрібно відмовитися від важкої фізичної та інтелектуальної праці; приймати заспокійливі трав'яні чаї.

Список використаних джерел:

1. Коц С.М., Коц В.П. (2022) Вікова анатомія та фізіологія людини. Навчальний посібник. Харків: ХНПУ імені Г. С. Сковороди.
2. Коц С.М., Коц В.П., Маракіна А.Г. Різні менталітети та методики виховання. Березневі наукові читання: LXXXI Міжнародна науково-практична інтернет-конференція. (С. 14-18), 14 березня 2022, Вінниця, Україна.
3. Коц С.М., Коц В.П., Яценко В.В. Умови та методики виховання в режимі раннього розвитку

- плюси та мінуси. Технології, інструменти та стратегії реалізації наукових досліджень: матеріали III Міжнародної наукової конференції (С. 76-80), (т.2), 15 квітня, 2022, Львів, Україна. <https://ojs.ukrlogos.in.ua/index.php/mcnd/issue/view/15.04.2022/730>.
4. Коц С.М., Коц В.П., Рева І.М., Скидан Р.Ф. Особливості процесу розвитку дитини. Сучасні виклики та проблеми науки, LXXIV Міжнародна науково-практична конференція. (С. 199-204), Ч.1, 15 листопада, 2021, Рівне, Україна. https://el-conf.com.ua/wp-content/uploads/2021/11/%D0%B05-%D0%A0%D1%96%D0%B2%D0%BD%D0%B5_1.pdf.
 5. Kots SM, Kots VP. Features mentality and methods of education. Освіта збереже Україну!: матеріали I Всеукраїнських Прокопенківських читань. (161- 169), 10 червня, 2022, Харків, Україна.
 6. Коц С.М., Коц В.П., Рудюк В.В. Аспекти проблеми розвитку мови у дітей. Integration of scientific and modern ideas into practice: VIII Міжнародна науково-практична конференція. (С.528-533) 15-18 листопада 2022 р., Стокгольм, Швеція.
 7. Kots S.M., Kots V.P. Valuation of speech development. Society and Science: Interconnection: Proceedings of the 1st International Scientific and Practical Conference. (P.) November 26-28, 2022; Porto, Portugal. By the SPC «InterConf». Kramer, 2022.
 8. Коц С.М., Коц В.П. (2016) Фізіологія вищої нервової діяльності. Навчальний посібник. Харків: ХНПУ імені Г. С. Сковороди.
 9. Коц С.М., Коц В.П., Бойко К. Прихована депресія. Martial Law — Challenges in Modern Science: the 31st International scientific and practical conference. (P. 61-66) p.Warsaw. April 12-13, 2022. Warsaw: Myśl Naukowa, Poland.
 10. Коц С.М., Коц В.П., Бахнар Д.С. Бібліотерапія – метод терапії. Innovations of modern science xxi century: for being an active participant in LXXX International Scientific and Practical Conference. (P.63-68), 21 February, 2022, Ukraine, Dnipro.
 11. Коц С.Н., Коц В.П. Особливості комунікативної компетентності та стресостійкість. Педагогіка здоров'я: збірник доповідей Всеукраїнської науково-практичної конференції. (С. 188-191), 18-19 травня, 2018, Харків.
 12. Коц В.П., Коц С.М. Вплив на психофізіологічні показники дітей з високою тривожністю програми відпочинку ПЗОВ. Тенденції розвитку психології та педагогіки: збірник наукових праць Міжнародної науково-практичної конференції. (С. 44-49), 4-5 листопада, 2016, Київ, Україна.
 13. Коц СМ., Коц ВП, Коваленко ПГ. Характеристика функціонального стану серцево-судинної системи дітей шкільного віку. Біорізноманіття, екологі та експериментальна біологія. 2021; Том 23(№1): 68-76.
 14. Коц СН, Коц ВП, Коваленко ПГ. Динаміка показників функціонального стану серцево-судинної системи дітей шкільного віку під впливом корекційного комплексу. Природничий альманах (біологічні науки), 2021, №31:35-44.
 15. Коваленко ПГ, Коц ВП, Коц СН. Characteristics of the functional condition of the cardiovascular system of children 11, 12 years old. Collective Scientific Monograph. Synthesis of medicine, pharmacy sciences and biological researches: analysis and trends. №1, Dallas: Primedia eLaunch. 2021-2022. P. 1-16. <https://doi.org/10.36074/smpsbr:at.ed-1.03>.
 16. Кондратенко АО., Коц ВП, Коц СМ. Дослідження рівня функціональних показників дихальної системи дітей шкільного віку. Грааль науки, 2021, Міжнародний науковий журнал, № 9:160-164. <https://ojs.ukrlogos.in.ua/index.php/grail-of-science/article/view/15543>.
 17. Коц С.М., Коц В.П., Коваленко П.Г. (2022) Функціональний стан серцево-судинної системи дітей шкільного віку. Грааль науки, №12-13: С. 220-226. <https://doi.org/10.36074/smpsbr:at.ed-1.03>.
 18. Коц С.М., Коц В.П., Коваленко П.Г. (2022) Функціональний стан серцево-судинної системи дітей молодшого та середнього шкільного віку. Грааль науки, №14-15: С. 248-255. DOI: <https://doi.org/10.36074/grail-of-science.27.05.2022>
 19. Kots SM, Kots VP. Kots VV. (2022) Characteristics of the functional state of the circulatory system of school-age children. Грааль науки, №23: С. 99-105. <https://doi.org/10.36074/grail-of-science.23.12.2022.16>

СЕКЦІЯ XII. АГРАРНІ НАУКИ ТА ПРОДОВОЛЬСТВО

ОРГАНІЧНЕ ЗЕМЛЕРОБСТВО: КОМПЛЕКСНИЙ ПІДХІД ДО АГРОТЕХНОЛОГІЙ

Писаренко Віктор Микитович

ORCID ID: 0000-0002-0184-3929

Д-р. с.-г. наук, професор

Полтавський державний аграрний університет, Україна

Коваленко Нінель Павлівна

ORCID ID: 0000-0001-5998-1745

канд. с.-г. наук, доцент, доцент кафедри захист рослин

Полтавський державний аграрний університет, Україна

Поспелова Ганна Дмитрівна

ORCID ID: 0000-0002-8030-1166

канд. с.-г. наук, доцент, доцент кафедри захист рослин

Полтавський державний аграрний університет, Україна

Піщаленко Марина Анатоліївна

ORCID ID: 0000-0001-8954-8256

канд. с.-г. наук, доцент, доцент кафедри захист рослин

Полтавський державний аграрний університет, Україна

Нечипоренко Наталія Іванівна

ORCID ID: 0000-0003-2572-9095

канд. с.-г. наук, доцент кафедри захист рослин

Полтавський державний аграрний університет, Україна

Анотація. *Вивчено стан та тенденції розвитку органічного виробництва в Україні. Проаналізовано досвід ПП «Агроекологія» Полтавської області виробництва органічної продукції. Доведено, що саме модель органічного землеробства, яка базується на поєднанні тваринництва та рослинницької галузі, стимулюванні біорізноманіття та взаємодії між різними біологічними видами, є частиною стратегії формування довгострокової родючості ґрунту, здорових агроєкосистем та сталого існування людства.*

Органічне сільське господарство є одним із сучасних світових трендів, що активно поширюється у всьому світі. Нині під органічним виробництвом задіяно близько 1,5 % світової площі сільськогосподарських земель. Згідно даним Науково-дослідного інституту органічного сільського господарства FiBL та IFOAM-Organics International на кінець 2019 р. органічне сільське господарство загалом практикується на площі 72,3 мільйонів гектарів. До країн з найбільшою органічною часткою в загальному обсязі сільськогосподарських угідь слід віднести Ліхтенштейн

(41,0 %), Австрію (26,1 %), Сан-Томе та Принсіпі (24,9 %). Деякі штати Індії є або прагнуть стати на 100 % органічними найближчими роками. У шістнадцяти країнах 10 і більше відсотків усіх сільськогосподарських земель є органічними.

Тенденції розвитку органічного виробництва актуальні більш ніж у 170 країнах світу. Серед сертифікованих органічних виробників, а їх понад 2 млн., більше 3/4 знаходяться в країнах, що розвиваються.

Органічне сільське господарство може стати каталізатором процесу переходу до «зеленої» економіки через пожвавлення фермерського та продовольчого сектора. Воно може підвищити прибутковість та продовольчу безпеку у сільській місцевості, створити сприятливі можливості для ділових інвестицій та збільшити внесок сільського господарства в національну економіку, в тому числі, за рахунок зниження цін на імпорт сировини, збільшення експорту органічних продуктів та зниження витрат суспільства на негативні зовнішні ефекти, спричинені промисловим фермерством [2, 3]

Перспективи розвитку аграрного сектору економіки України і зростання його експорту безпосередньо залежать від якості сільськогосподарської продукції. Частка світового ринку органічної продукції щорічно зростає приблизно на 20 %. Проте, в Україні лише незначна кількість сільськогосподарських угідь відведена під екологічне землеробство. Це пояснюється меншим прибутком з 1 га порівняно з інтенсивним землеробством.

За даними моніторингу, проведеному міністерством аграрної політики та продовольства України у 2021 році, загальна площа сільськогосподарських угідь нашої країни з органічним статусом становила 370 тис. га. В останні роки Україна входила до ТОП-5 найбільших постачальників органічної продукції в ЄС. Так, у 2021 році наша держава посіла 5 місце у світі зі 126 країн за обсягами імпорту органічної продукції в ЄС із часткою 6,6 % від загального обсягу.

Ефективність виробництва сільськогосподарської продукції в сучасних умовах значною мірою залежить від застосування засобів захисту сільськогосподарських культур від шкідників, хвороб і бур'янів, що забезпечує збереження врожаю. Одним із визначальних чинників забезпечення високих стандартів продукції аграрного сектору є зниження застосування засобів хімізації та широке впровадження в агровиробничий процес екологічно безпечних технологій.

За повідомленнями ФАО, щороку внаслідок впливу небезпечних шкідливих організмів рослин втрачається 40 % урожаю сільськогосподарських культур. Однак надмірне захоплення хімічними методами захисту рослин спричиняє негативні наслідки – наростання у біоценозах і, насамперед в агроценозах, загрозливих явищ, пов'язаних із забрудненням рослин, ґрунтів, води і продуктів харчування залишками хімічних пестицидів, з формуванням резистентності шкідливих організмів до засобів захисту, порушенням стійкості екосистем через втрату частини біоти в результаті дії хімічних препаратів [1].

Мінімальне використання отруйних речовин у боротьбі зі шкідниками сприяє не лише охороні навколишнього природного середовища, а й захисту ентомафагів і корисних організмів [5, 6].

Особливістю землеробства як первинної системи виробництва продукції є її залежність від місцевих природних умов. Сільськогосподарське виробництво в цілому можна розглядати як мистецтво створювати необхідні передумови для використання всього біоекологічного потенціалу та взаємозв'язків у системі ґрунт–рослини–тварини, застосовуючи тільки заходи, що підвищують ефективність природних процесів. В такому випадку засобами виробництва і продуктивними

силами по суті виступають цілісні живі агроєкосистеми, основу яких утворює ґрунт.

Цикл сільськогосподарського виробництва замикається на ґрунті: від ґрунтових процесів залежить ріст рослин, а їх органічні залишки після розкладання в ґрунті знову стають поживними речовинами для рослин. Усі заходи щодо обробітку ґрунту повинні забезпечувати збереження та підвищення його родючості.

В Україні станом на 2019 р. було сертифіковано 239 органічних господарств. Значний досвід ведення органічного землеробства накопичений і в Полтавській області. У регіоні виготовленням органічної продукції займаються 4 сертифікованих господарства (ТОВ «Агроєкологія», ТОВ «Діамант», ТОВ «Кварк», ТОВ «Арніка органік») та ще не сертифіковані, але з відповідною органічною продукцією. Статус спеціальної сировинної зони мають 36 господарств, в яких вирощують продукцію для дитячого і дієтичного харчування.

Добре відомою не лише в Україні, а й за її межами є запроваджена на Полтавщині Героєм соціалістичної праці та Героєм України Семеном Свиридоновичем Антонцем система органічного землеробства, технологічні прийоми якої забезпечують ефективне використання біотичних і абіотичних факторів навколишнього середовища. Засноване С. С. Антонцем ПП «Агроєкологія» у Шишацькому районі Полтавської області стало флагманом у галузі органічного землеробства в Україні, займається як рослинництвом, так і тваринництвом (6 тисяч голів великої рогатої худоби). Господарство сертифіковане «Органік стандартом» як виробник органічної продукції рослинництва. У ПП «Агроєкологія» аграрній екології на практиці віддають понад 8000 га землі. Майже 40-річний досвід функціонування системи органічного землеробства [4] доводить, що її впровадження забезпечує збереження і навіть покращення родючості ґрунту, отримання екологічно безпечної продукції та сировини, сприяє розвитку сільських територій та екологічному вихованню молоді (населення).

Основними складовими цієї системи є: науково-обґрунтована структура посівних площ і спеціалізовані сівозміни з насиченням багаторічними бобовими травами до 25-27 %; мілкий обробіток ґрунту на глибину 4-5 см без видалення кореневої системи; використання сидеральних культур та мікробіологічних препаратів; внесення органічних добрив; застосування комплексу сучасних сільськогосподарських машин і механізмів, екологічно безпечних прийомів агротехніки [3]. Вони спрямовані на збереження родючості ґрунту, раціональне використання вологи та забезпечують ефективність й екологічну безпечність системи органічного землеробства.

Запроваджені у господарстві сівозміни базуються на основі полікультури, що забезпечує біорізноманіття у системі агробіоценозу, яке є основою природного регулювання поживного і водного режиму культурних рослин та фітосанітарного стану посівів. Покриття рослинами (основні та злакові культури, сидерати, сходи падалиці вико-вівсяної сумішки) протягом усього вегетаційного періоду полів господарства забезпечує максимальне використання енергії Сонця.

Висівання пшениці озимої після зернобобових культур, багаторічних бобових трав, сидеральних і зайнятих парів сприяє формуванню оптимального (поживного і водного) режиму ґрунту, очищенню поля від бур'янів, збудників хвороб, убезпечує рослини від пошкодження спеціалізованими шкідниками.

Органічне землеробство успішно функціонує у господарствах з розвинутим тваринництвом. Зважаючи на це, до 55 % посівних площ господарства зайняті багаторічними бобовими травами, однорічними сумішками злаково-бобових (жито або тритикале + вика озима, овес + вика яра) та злаково-капустяних культур

(тифон+жито, тифон+тритикале, овес + редька олійна), кукурудзою на силос та зерно. Це є необхідним чинником оптимізації кормової бази для розвинутого тваринництва та фітосанітарного стану посівів. Утримання великої рогатої худоби дозволяє отримувати щороку понад 70 тисяч тон гною, який потім переробляють у біогумус – цінне органічне добриво. Загальний об'єм органіки, що вносять на поля, досягає 24-25 т/га, а поверхнева заробка забезпечує інтенсивну її мінералізацію за рахунок активізації діяльності мікрофлори ґрунту та пролонговану дію (упродовж 3-4 років). Це позитивно впливає на родючість ґрунту, насичуючи його поживними речовинами, які використовують рослини.

Органічні добрива забезпечують рослини не тільки основними макро- і мікроелементами, а й вуглекислотою, що утворюється в результаті розкладання органіки, що покращує вуглецеве живлення рослин. Так, якщо інтенсивність виділення CO₂ із чорнозему звичайного на неудобреному варіанті становить 0,31-0,58 кг/га год, то на ділянці з внесенням гною у дозі 50 т/га, – 0,43-0,96 кг/га год. Збирання більшості культур на зелений корм, силос, сінаж чи сіно у фазі укісної стиглості та заробка сидератів сприяє знищенню бур'янів до формування насіння, порушенню життєвого циклу багатьох шкідників і хвороб польових культур.

Крім того, внесення достатніх норм органічних добрив, вирощування багаторічних бобових трав (27-30 % посівних площ) і сидеральних культур забезпечує оптимальний режим живлення культурних рослин, що сприяє підвищенню їхньої стійкості до пошкодження деякими шкідниками і збудниками хвороб та конкурентоспроможності до бур'янів.

Важливим елементом формування родючості ґрунту є тісний взаємозв'язок між фотосинтезом і симбіотичною фіксацією азоту, що здійснюється бульбочковими бактеріями, які фіксують молекулярний азот повітря у симбіозі з бобовими рослинами. Зважаючи на це, важливим чинником формування родючості ґрунту є включення в сівозміну бобових культур (соя, горох, сочевиця, квасоля тощо) та бобових багаторічних трав (люцерна, еспарцет, буркун, конюшина). Завдяки бульбочковим бактеріям люцерна здатна засвоювати 120-350 кг/га азоту з повітря, еспарцет – 100-200 кг/га, соя – понад 70 кг/га і сформувати врожай зерна 30-35 ц/га без застосування азотних добрив. Збільшує ефект засвоєння азоту з атмосфери обробка насіння сої препаратами азотофіксуючих бактерій. На багаторічних бобових (люцерна, еспарцет, буркун, конюшина) асоціативного біологічного азоту накопичується 90-380 кг/га, що еквівалентно 120-250 кг/га діючої речовини азотних добрив.

Важливим технологічним елементом з точки зору органічного землеробства є ґрунтозахисний, вологозберігаючий мілкий обробіток ґрунту на глибину 4-5 см що сприяє покращенню водного режиму, збереженню природної структури та капілярності ґрунту, створенню вертикальної орієнтації пор аерації. Формування балансу великих і малих пор, які зберігають повітря та вологу, створює умови для атмосферної іригації. Позитивним аспектом такої обробки є відсутність горизонту ущільнення (плужної підшви).

Поєднання мілкої обробки ґрунту з багаторічними бобовими травами, органічними добривами та сидератами забезпечує ефективне збереження вологи та підвищення родючості ґрунту. В якості сидератів добре себе зарекомендували еспарцет посівний, люцерна, вика яра в чистому вигляді або з вівсом, гречкою та редькою олійною. Подрібнення зеленої маси рослин (мульчування) перед заробкою підвищує ефективність сидерації. Мульчування захищає ґрунт від вітрової та водної ерозії, забезпечує збереження вологи, стримує ріст бур'янів, сприяє активізації

мікрофлори ґрунту та збільшенню популяції дощових черв'яків.

За роки становлення органічного землеробства у ПП «Агроєкологія» Шишацького району Полтавської області, як системи виробництва продукції рослинництва без використання агрохімікатів встановлено, що оптимізація фітосанітарного стану в посівах сільськогосподарських культур базується на урахуванні економічних порогів шкідливості, шкідників, хвороб та бур'янів та особливостях технологій притаманних цій системі, виконання яких стримує розвиток шкідливих організмів за рахунок дотримання регламентів технологічних прийомів, впровадження нових заходів та дії чинників агрофітоценології та алелопатії [4].

Висновок. Модель органічного землеробства базується на поєднанні тваринництва та рослинницької галузі, стимулюванні біорізноманіття та взаємодії між різними біологічними видами. Саме така модель є частиною стратегії формування довгострокової родючості, здорових агроєкосистем та сталого існування людства. Успішний досвід ПП «Агроєкологія» доводить, що диверсифіковані агроєкологічні системи здатні конкурувати з традиційним сільським господарством за загальною продуктивністю (особливо в умовах екологічного стресу) та забезпечити різноманітність харчування людини, отримання екологічно безпечної для здоров'я продукції.

Список використаних джерел:

1. Андрушенко В. М. Світовий досвід переходу від традиційного до органічного агровиробництва та можливості його застосування в Україні. Агросвіт. 2015 № 7. С. 55-61.
2. Бреус Д. С. Світовий досвід ведення органічного землеробства та перспективи його розвитку в Україні. Таврійський науковий вісник. 2020. № 116. Ч. 1. 198-206.
3. Писаренко В. М., Піщаленко М. А., Поспелова Г. Д., Коваленко Н. П., Шерстюк О. Л. Вплив органічного землеробства на динаміку популяцій шкідливих організмів. Зб. праць наук.-практ. конф. професорсько-викладацького складу (м. Полтава, 22-23 квітня 2020 року). Полтава : РВВ ПДАА, 2020. С. 241-244.
4. Писаренко В. М., Коваленко Н. П., Поспелова Г. Д., Піщаленко М. А., Мельничук В. В., Шерстюк О. Л. Екологізація землеробства як перший крок до органічного виробництва рослинницької продукції. Вісник ПДАА. 2020. № 3. С. 109-117.
5. Писаренко В. М., Коваленко Н. П., Поспелова Г. Д., Піщаленко М. А., Шерстюк О. Л. Агроєкологія – основа землеробства. The 11th International scientific and practical conference “Dynamics of the development of world science” (July 8-10, 2020) Perfect Publishing, Vancouver, Canada. 2020. P. 365-371.
6. Тертична О. В., Рябуха Г. І., Бутурлим Д. А. Еколого-економічні особливості органічного землеробства України та ЄС. Проблеми і перспективи економіки та управління. 2020. №1 (21), С. 82-90.

СЕКЦІЯ XIII. ХАРЧОВЕ ВИРОБНИЦТВО ТА ТЕХНОЛОГІЇ

ДОСЛІДЖЕННЯ СТРУКТУРНО-МЕХАНІЧНИХ ВЛАСТИВОСТЕЙ ЖЕЛЕ З ЙОШТИ

Калугіна І.М.

кандидат технічних наук, доцент, доцент кафедри
технології ресторанного і оздоровчого харчування
Одеський національний технологічний університет, Україна

Поплавська С.О.

Одеський національний технологічний університет, Україна

Розширення асортименту, підвищення якості та харчової цінності солодких страв, у тому числі желе, доцільно проводити шляхом введення в їх рецептури нової плодово-ягідної сировини до складу якої входять цінні біологічно-активні речовини та структуроутворюючі сполуки. Під час розроблення технології желейних страв з нової сировини необхідно враховувати як збалансованість її хімічного складу, харчову цінність, оригінальні органолептичні показники так і її функціонально-технологічну придатність для отримання виробу із заданими структурно-механічними характеристиками. Залежно від використовуваного структуроутворювача, умов виробництва і режимів технологічного процесу можна отримати вироби різної структурної міцності. Занадто висока структурна міцність надає желе занадто пружну консистенцію, низька міцність призводить до деформації готового виробу, а також до швидкого виділення з нього рідкої фази. Найбільш універсальними структуроутворювачами у технології желейних солодких страв зарекомендували себе пектини плодово-ягідної сировини. Пектини характеризуються гарною розчинністю в широкому діапазоні сухих речовин, стабільними та контрольованими структуроутворюючими властивостями. Порівняно з агаром та желатином – пектин більш стійкий до впливу кислоти [1,2]. Це має особливо важливе значення для процесів виробництва фруктово-ягідних солодких страв, що протікають у кислому середовищі. За своєю здатністю до структуроутворення в умовах виробництва пектин сильніший у 5...8 разів від желатину [3,4].

Вважаємо, що при готуванні желе доцільно використовувати сировину, що містить пектин, таку як йошта. Адже ягоди йошти містить пектин у кількості 0,8–1,5 г на 100 г сировини. Харчова цінність ягід йошти визначається вмістом в них широкого спектру біологічно активних речовин в доступній для організму людини формі. Так, ягоди йошти відрізняються високим вмістом вітаміну С – 450–600 мг/100г, багаті вітамінами групи В, Р, Е й бетта-каротином, органічними кислотами, мінеральними елементами, зокрема залізом і калієм, що дозволяє віднести їх до продуктів з високою харчовою цінністю. Завдяки високому вмісту пектину ягоди йошти є перспективною сировиною для виготовлення структурованих десертів – желе, мусу та сорбету. Отже, використання пектиновміщуючої добавки йошти в желе дозволить скоротити масову частку желатину в рецептурі, або відмовитися від нього зовсім, без суттєвого змінення структурно-механічних властивостей желе.

Визначення закономірностей структурування пектинових речовин йошти дасть змогу знизити потребу у стабілізаторах структури і досягти технологічного ефекту в процесі виробництва желе за рахунок лише натуральних рослинних інгредієнтів.

Для вивчення впливу добавок пектиновміщуючої сировини – йошти на зміну структурно-механічних властивостей желе були розроблені модельні композиції інгредієнтів рецептури желе, а саме – желе з йошти з різним вмістом желатину: 50,100 % від рецептурної кількості у традиційній рецептурі желе, яка становить 3 г желатину на 100 г желе. Якість модельних зразків порівнювали із контрольним зразком – желе з чорною смородиною, структурно-механічні властивості якого добре вивчені. Желейний напівфабрикат являє драглеподібну некристалічну масу, а готові вироби мають пружно еластичну консистенцію. Структурна міцність та густина – показники, що найбільше характеризують структурно-механічні властивості желе.

Встановлено, що густина желе із додаванням йошти дещо збільшується в порівнянні із контрольним зразком (рис.1). Відомо, що збільшення показника густини желе веде до збільшення структурної міцності. Тому, було прийнято рішення про дослідження структурно-механічних характеристик зразків желе з йошти в яких була зменшена кількість рецептурного вмісту желатину на 50% та зразків з повним виключенням його з рецептури. З рисунку 1. видно, що густина желе з йошти та 50% желатину від рецептурної кількості зменшується не значно в порівнянні з контрольним зразком й становить 1,037 кг/м³, що відповідає вимогам та гарантує отримання солодкої страви з гарними споживчими характеристиками.

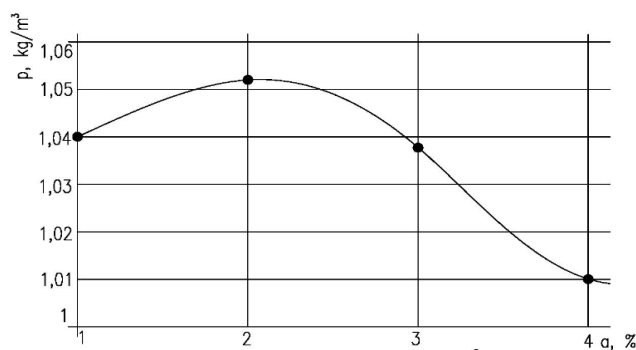

Рис. 1. Залежність густини ρ , кг/м³ желе з йошти від масового вмісту желатину a , %

1 – контроль; 2 – желе з йошти, 100% желатину; 3 – желе з йошти, 50% желатину; 4 – желе з йошти без желатину.

Залежність структурної міцності желе з йошти від масового вмісту желатину представлена на рис. 2.

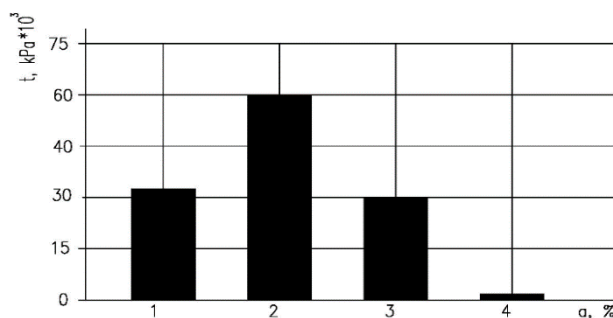

Рис. 2. Залежність структурної міцності t , кПа желе з йошти від масового вмісту желатину a , %

1 – контроль; 2 – желе з йошти, 100% желатину; 3 – желе з йошти 50% желатину; 4 – желе з йошти без желатину.

Як бачимо, структурна міцність желе з додаванням йошти зростає в порівнянні з контрольним зразком в 1,9 рази, і зменшується до значення $30 \text{ кПа} \cdot 10^3$ при вилученні з рецептури 50% желатину, що знаходиться у межах значення цього показника для контрольного зразка, а отже підтверджує доцільність зменшення желатину в рецептурі желе з йошти.

Таким чином, при готуванні желе доцільно використовувати сировину, що містить пектин, таку як йошта. Визначено вплив добавок пектиновміщуючої сировини йошти на зміну структурно-механічних властивостей желе. Встановлено, що з використанням йошти можна скоротити масову частку желатину до 50 % в рецептурі желе без суттєвих змін його структурно-механічних та споживчих характеристик. Проведені дослідження можуть стати основою для розробки технології нового желе з йошти із підвищеною харчовою цінністю для розширення асортименту солодких страв у закладах ресторанного господарства.

Список використаних джерел:

1. Abid M., Cheikhrouhou S., Renard C., Bureau S., Ayadi M.A. (2017), Characterization of pectins extracted from pomegranate peel and their gelling properties, *Food Chemistry*, 215(1), p.p. 318-325.
2. Yuliarti O., Hoon A. L. S., Chong S. Y. (2017), Influence of pH, pectin and Ca concentration on gelation properties of low-methoxyl pectin extracted from *Cyclea barbata* Miers, *Food Structure*, 11(1), p.p. 16-23.
3. Chronakis I.S., Kasapis S., Abeyssekera R. (2014), Structural properties of gelatin-pectin gels. Part I: Effect of ethylene glycol, *Food Hydrocolloids*, 11(3), p.p. 271-279.
4. Gómez-Guillén M.C., Giménez B., López-Caballero M.E., Montero M.P. (2011), Functional and bioactive properties of collagen and gelatin from alternative sources: A review, *Food Hydrocolloids*, 25(8), p.p. 1813-1827.

РОЗРОБЛЕННЯ ТЕХНОЛОГІЇ БОРОШНЯНИХ КОНДИТЕРСЬКИХ ВИРОБІВ З РЕГУЛЬОВАНИМ МІНЕРАЛЬНИМ СКЛАДОМ

Холобцева Ірина Петрівна

ORCID ID: 0000-0003-0500-2534

доктор філософії, викладач спецдисциплін

*ВСП «Технологічний фаховий коледж Дніпровського державного
аграрно-економічного університету», Україна*

Нещадим Олена Олександрівна

викладач спецдисциплін

*ВСП «Технологічний фаховий коледж Дніпровського державного
аграрно-економічного університету», Україна*

Група борошняних кондитерських виробів має стабільно високий попит серед споживачів різних вікових категорій та присутні в їх майже щоденному раціоні харчування. Це пов'язано з багатьма чинниками, основними з яких можна виділити наступні: зручність споживання, високі смакові якості, доступність, висока поживність та енергетична цінність. Однак, аналізуючи їх середній рецептурний набір, можна зробити висновок, що вони містять в своєму складі досить велику кількість вуглеводів, жирів, білкових речовин (в тому числі і глютен, так як більшість з них виготовляється з пшеничного борошна вищого ґатунку), і характеризуються низьким вмістом мінеральних нутрієнтів, харчових волокон і вітамінів. Враховуючи вищеназвані ознаки даних виробів, можна зробити висновок, що вони є доцільним об'єктом збагачення, зокрема покращення їх мінерального складу.

Проблемі збагачення борошняних кондитерських виробів в сучасній харчовій галузі присвячено багато наукових розробок. Основна їх мета – розширення асортименту означеної групи продукції з функціональними та оздоровчими властивостями.

Одним із нутрієнтів, дефіцит якого спостерігається в сьогоденних умовах серед населення України, – є кальцій. Організм людини не може синтезувати кальцій, тому повинен отримувати його з їжею регулярно, в повному обсязі, відповідному до фізіологічних потреб у всі періоди життя. Добова потреба кальцію для людей різного віку коливається в межах від 1000 до 1500 мг/добу [1].

В даній роботі розглядається доцільність збагачення здобного печива на засвоювані сполуки кальцію, шляхом внесення до його рецептурного складу цитрату кальцію. Додаток вносилася у кількості 2,0 %, 3,0 % та 4,0 % по відношенню до маси пшеничного борошна на стадії отримання емульсії. Солі кальцію розчинялися у рецептурній кількості води разом з цукровою пудрою. До основних елементів новизни, що відрізняють цю технологію від базової технології здобного печива, відносяться стадії, способи та форми введення функціонального інгредієнту, уточнені параметри технологічних стадій процесу.

Технологія вироблення розробленого печива складається з наступних етапів. Процес підготовки сировини – полягає у просіюванні сипкої сировини, фільтрування – рідкої. Приготування сухої рецептурної суміші – змішування пшеничного борошна вищого ґатунку і крохмалю картопляного вищого ґатунку. Приготування емульсії: на першій стадії отримувалася суха суміш з цукрової пудри і цитрату кальцію, на другій

– проводилось їх розчинення у рецептурній кількості води при температурі 50 °С з додаванням солі та соди, на третій – охолодження суміші до температури 35 °С і внесення меланжу та пластифікованого вершкового масла, охолодження приготовленої емульсії до температури 28...30 °С. Замість тіста – внесення у приготувану емульсію сухої рецептурної суміші борошна пшеничного і крохмалю картопляного, тривалість замішування (4...6)×60 с. Формування тістових заготовок, випікання виробів при температурі 240...250 °С протягом (4...5)×60 с. Охолодження та пакування готових виробів.

Результати оцінки якості готових зразків здобного печива із внесенням означених кількостей цитрату кальцію представлені нижче (табл. 1 і табл.2).

Таблиця 1

Органолептичні показники якості здобного печива

Показник	Здобне печиво			
	контрольний зразок	2,0 % цитрату кальцію	3,0 % цитрату кальцію	4,0 % цитрату кальцію
Колір	Світло-жовтий	Світло-жовтий	Світло-жовтий	Світло-жовтий
Поверхня	Рівна	Рівна	Рівна	Рівна
Форма	Правильна без вм'ятин, краї рівні	Правильна без вм'ятин, краї рівні	Правильна без вм'ятин, краї рівні	Правильна без вм'ятин, краї рівні
Вид у зламі	Середні пори, рівномірно розподілені	Середні пори, рівномірно розподілені	Середні пори, рівномірно розподілені	Середні пори, ущільнена структура
Смак та запах	Властивий рецептурним компонентам. Без сторонніх запахів та присмаків	Властивий рецептурним компонентам. Без сторонніх запахів та присмаків	Властивий рецептурним компонентам. Без сторонніх запахів та присмаків	Гіркуватий, лужний присмак

дані сформовано з [2] та [авторська розробка]

Таблиця 2

Фізико-хімічні показники якості здобного печива

Показник	Норматив (ДСТУ 3781:2014)	Здобне печиво			
		контрольний зразок	2,0 % цитрату кальцію	3,0 % цитрату кальцію	4,0 % цитрату кальцію
Масова частка вологи, %	не більше 15,50	8,95	9,15	9,28	9,48
Намочуваність, %	не менше 110	165	150	138	125
Лужність, град	не більше 2,00	1,55	1,68	1,85	2,15

дані сформовано з [2] та [авторська розробка]

Аналізуючи дані (табл.1) і (табл.2) можна зробити висновок, що використання 4,0 % добавки негативно відображається на смаку готових виробів, ущільненні їх структури та перевищує значення показнику лужності, що є недопустимим. Оптимальним значенням внесення добавки цитрату кальцію у розроблені вироби, прийнято 3,0 % від маси борошна. Отримані вироби мають показники якості, що відповідають вимогам нормативно-технічної документації.

Визначивши харчову цінність розроблених виробів, встановлено, що внесення цитрату кальцію у кількості 3,0 % від маси борошна, дозволяє забезпечити ступінь задоволення організму людини (на 100 гр продукції) у засвоюваних сполуках кальцію на рівні 20,0 % від добової потреби (1250 мг), енергетична цінність становить

348 ккал.

Висновки. Запропонована технологія виробництва здобного печива із внесенням 3,0 % цитрату кальцію, в якості функціонального інгредієнту, дозволяє отримати вироби з стандартними показниками якості, з підвищеним вмістом сполук кальцію, і не ускладнює традиційний процес виготовлення даної групи продуктів.

Список використаних джерел:

1. Muscariello R., Rendina D., Giannettino R., Ippolito S., Romano O., Coretti F., Vita V., Martino M., Sepe C., Nuzzo V. (2021) Calcium daily intake and the efficacy of a training intervention on optimizing calcium supplementation therapy: A clinical audit. *Nutrition, Metabolism and Cardiovascular Diseases*, (31), 354–360. Вилучено з: <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/33092978/>.
2. ДСТУ 3781:2014. Печиво. Загальні технічні умови // Термін дії з 01.07.2015. Київ, Держспоживстандарт України, 2015. 10 с.

СЕКЦІЯ XIV. ГІРНИЦТВО ТА НАФТОГАЗОВА ІНЖЕНЕРІЯ

ОСОБЛИВОСТІ РОЗРАХУНКУ ВИТОКІВ ГАЗУ З ГАЗОРОЗПОДІЛЬНИХ МЕРЕЖ ЗА РІВНЯННЯМ СТАНУ AGA-8

Мотрук Назарій Вікторович

студент групи НІПм-22-1, інститут Нафтогазової інженерії
Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу, Україна

Григорський Станіслав Ярославович

кандидат технічних наук, доцент, доцент кафедри
газонафтопроводів та газонафтосховищ
Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу, Україна

Процес витікання газу з ділянки газопроводу може відбуватись через наступні причини:

- стравлювання газу в навколишнє середовище (атмосферу) через спеціальний свічний трубопровід малого діаметру $D_{вн}$;
- здійснюється витікання газу в атмосферу через наскрізний отвір (наприклад, через утворення свища), при цьому трубопровід (прокладений підземно, наземно чи по дну водойми) може бути ізольованим або перебувати під впливом навантаження;
- здійснюється вивільнення порожнини трубопроводу за повного розриву, трубопровід може бути під навантаженням або ізольованим.

В нормативному документі [1] встановлюються передові на сьогодні методи розрахункового визначення термічних і калоричних властивостей (термодинамічних властивостей) природного газу, підготовленого для транспортування та розподілу магістральними газопроводами, за умови його знаходження тільки в газовій фазі.

Метод цього стандарту ґрунтується на концепції, що для транспортування по газопроводу природного газу є дані про результати аналізу його повного компонентного складу, що використовуються для обчислення термодинамічних властивостей газу. Ці дані разом з температурою і густиною, що характеризують стан газу, складають комплекс вхідних змінних для методу. На практиці як вхідні змінні зручніше використовувати температуру і тиск. У такому випадку спочатку необхідно перетворювати ці параметри стану на температуру та густину.

Тепер безпосередньо розглянемо розроблений нами алгоритм розрахунку процесу витікання газу через наскрізні отвори в трубопроводі. Дана задача вирішується за такими етапами:

1. За відомими значеннями абсолютного тиску p та температури газу в трубопроводі T і мольного компонентного складу природного газу x_i виконується обчислення ентальпії $h(p, T)$, коефіцієнта стисливості $Z(p, T)$ та показника ізоентропи $k(p, T)$.

2. Обчислення температури навколишнього середовища за умови

ізоентропійного витікання газу за формулою (з урахуванням адіабати реального газу)

$$T'_0 = \frac{Z(p, T) \cdot T}{Z_0(p, T'_0)} \cdot \left(\frac{p_0}{p} \right)^{\frac{k(p, T)-1}{k(p, T)}}. \quad (1)$$

Рівняння (1) містить в лівій і правій частині значення температури T'_0 , до якої розширюється газ при витіканні через наскрізний отвір в трубопроводі. Тому його розв'язок необхідно виконувати із застосуванням методу послідовних наближень. В якості першої ітерації приймається значення коефіцієнта стисливості $Z_0(p, T'_0) = 1$ і за формулою (1) обчислюється температура газу в першому наближенні. Після цього за рівнянням стану AGA-8 уточнюється значення коефіцієнта стисливості газу $Z_0(p, T'_0)$, а тоді за виразом (1) відповідно уточнюється температура T'_0 . Ітераційний процес визначення температури T'_0 здійснюється до тих пір, поки абсолютна різниця значень між наступним та попереднім наближенням не буде меншою за 0,01 К.

3. Розрахунок питомої ентальпії, густини та швидкості звуку в газі за значення тиску навколишнього середовища p_0 та температури T'_0 , тобто $\rho_0 = \rho(p_0, T'_0)$, $h(p_0, T'_0)$ та $c = c(p_0, T'_0)$ за рівнянням стану AGA-8.

4. Визначення фактичної швидкості руху газу, м/с, через наскрізний отвір в трубопроводі, виходячи із закону збереження та перетворення енергії [2]

$$w = \sqrt{2 \cdot 10^3 \cdot [h(p, T) - h(p_0, T'_0)]}. \quad (2)$$

5. Порівнюємо між собою розраховані значення швидкостей:

- якщо виконується умова $w < c$, то режим витікання газу буде докритичний із рухом газу через отвір з дозвуковою швидкістю величиною

$$w_0 = w; \quad (3)$$

- якщо виконується умова $w \geq c$, то режим витікання газу буде критичним із рухом газу через отвір зі звуковою швидкістю

$$w_0 = c. \quad (4)$$

Значення тиску за якого досягається рівність швидкостей $w = c$ буде критичним тиском $p = p_{кр}$, який відмежовує різні режими витікання газу.

6. Масова витрата газу через отвір обчислюється за формулою

$$M = \mu \cdot \rho_0 \cdot w_0 \cdot f. \quad (5)$$

де μ – коефіцієнт витрати отвору.

На основі наведеного вище алгоритму виконано моделювання процесу витікання газу через отвори в трубопроводах газорозподільних мереж, які відповідно до нормативних документів [4, 5] працюють з надлишковим тиском до 1,2 МПа або за абсолютною величиною 1,3 МПа.

Встановлено, що параметри процесу витікання газу за докритичного режиму (абсолютний тиск не перевищує 0,19 МПа) практично не відрізняються між собою

при використанні термодинамічної моделі ідеального та реального газу (відносна похибка не перевищує 1 %).

За критичного режиму витікання відносне відхилення масової витрати газу, розрахованої за рівнянням реального газу AGA-8 та ідеального газу Менделєєва-Клапейрона лінійно зростає, та досягає значення 6,8 % за абсолютного тиску газу в трубопроводі 1,3 МПа. Тому при розрахунках масової витрати газу через отвори в газопроводах високого тиску необхідно враховувати відмінності між властивостями ідеального та реального газів.

Список використаних джерел:

1. ISO 20765-1. Natural gas. Calculation of thermodynamic properties: Part 1: Gas phase properties for transmission and distribution applications; ISO Copyright Office: Geneva, 2005.
2. Буляндра О. Ф. Технічна термодинаміка: Підруч. для студентів енерг. спец. вищ. навч. закладів. – К.: Техніка, 2001. – 320 с.
3. Гімер Р. Ф. Основи газової динаміки. Навчальний посібник. / Р. Ф. Гімер, П. Р. Гімер – Івано-Франківськ: Факел, 2000. – 228 с.
4. Газопостачання. Інженерне обладнання будівель і споруд. Зовнішні мережі і споруди: ДБН В.2.5-20-2018. – [Чинні від 2019-07-01]. – К.: Укрархбудінформ, 2019. – 115 с.
5. Газопроводи з поліетиленових труб. Інженерне обладнання будівель і споруд. Зовнішні мережі і споруди: ДБН В.2.5-41:2009. – [Чинні від 2010-08-01]. – К.: Мінрегіонбуд України, 2010. – 145 с.

СЕКЦІЯ XV. ЗАГАЛЬНА МЕХАНІКА ТА МЕХАНІЧНА ІНЖЕНЕРІЯ

ДО ЧИСЕЛЬНОГО РОЗВ'ЯЗКУ СТІЙКОСТІ РІВНОВАГИ ЕЛІПСОЇДАЛЬНОЇ ОБОЛОНКИ ПРИ ОБЕРТАННІ

Бєлова Марина Олександрівна

ORCID ID: 0000-0003-0546-8094

канд. фіз.-мат. наук, доцент, доцент кафедри вищої та прикладної математики
Державний торговельно-економічний університет, Україна

Зацікавленість до задач стійкості і коливань тонких оболонок, що обертаються, обумовлено необхідністю ретельного вивчення режимів експлуатації оболонкових систем ряду конструкцій техніки, великою кількістю прикладних напрямків, які використовуються в карабельних привідних установках, турбинах авіаційних двигунів, енергетичних установках.

При стаціонарному обертанні навколо нерухомої осі тонких осесиметричних оболонок можуть мати місце випадки їх неосесиметричної втрати стійкості. У зв'язку з цим в даній роботі поставлена та вирішена задача про визначення значень критичних швидкостей обертання еліпсоїдальних оболонок, пов'язаних із втратою стійкості прямолінійності їх осів, викликаних дією позиційних сил інерції.

При обчисленні сили інерції враховується, що її величина залежить від положення елемента щодо осі обертання і тому вона є позиційною [1]. Тоді контраваріантні компоненти вектора розраховуються, приймаючи до уваги зміну відстані від осі обертання до розглянутого елемента, викликану його пружним зсувом, а також зміну кутів повороту елемента поверхні оболонки, обумовлених пружними деформаціями, що приводять до зміни орієнтації сили інерції по відношенню до місцевої нормалі.

У результаті виконання векторних операцій контраваріантні компоненти вектора прискорення обчислюються за формулами:

$$\begin{aligned} a^1 &= -\omega^2 r \sin(\varphi + \vartheta_1^*) / \sqrt{a_{11}}, \\ a^2 &= -\omega^2 u_2 / a_{22} + \omega^2 r \cos \varphi \cos(\pi/2 + \vartheta_2^*) / \sqrt{a_{22}}, \\ a^3 &= \omega^2 r \cos(\varphi + \vartheta_1^*) + \omega^2 u_1 \sin \varphi \cos \varphi / \sqrt{a_{11}} - \omega^2 u^3 \cos^2 \varphi, \end{aligned} \quad (1)$$

де φ - кут між дотичною до утворюючої оболонки і віссю обертання; ϑ_1^* , ϑ_2^* - фізичні складові кута повороту.

Розглянемо задачу про чисельне дослідження стійкості рівноваги тонкої еліпсоїдальної оболонки при обертанні. Прийmemo, що оболонка обертається разом із системою $Oxuz$ і одна з її основ жорстко зв'язана з площиною Oxy . На серединній поверхні оболонки введемо ортогональну криволінійну систему координат $Ox^1x^2x^3$, у якої координатна лінія x^1 лежить в утворюючому перетині, x^2 спрямована в окружному напрямку, x^3 - по внутрішній нормалі до поверхні оболонки.

Неосесиметричний рівноважний стан оболонки, що обертається при закритичних значеннях кутової швидкості опишемо геометрично нелінійними рівняннями статки в загальному вигляді. Зв'язок між контраваріантними компонентами функцій внутрішніх сил T^{ij} та моментів M^{ij} та коваріантними складових функцій деформації ε_{ij} та зміни кривизни μ_{ij} задамо співвідношенням:

$$\begin{aligned} T^{ij} &= Eh\varepsilon_{\alpha\beta}(a^{ij}a^{\alpha\beta} + (1-\nu)a^{i\alpha}a^{j\beta})/(1-\nu^2), \\ M^{ij} &= Eh^3\mu_{\alpha\beta}(a^{ij}a^{\alpha\beta} + (1-\nu)a^{i\alpha}a^{j\beta})/12(1-\nu^2) \end{aligned} \quad (2)$$

Побудуємо лінеаризовану систему однорідних рівнянь в загальному випадку, яка може мати многостатність нетривіальних рішень, форми яких періодичні по окружній координаті x^2 з номером гармоніки n ($n=0, 1, 2, 3, \dots$) [2].

Розв'язок задачі про втрату стійкості осесиметричної форми оболонки при обертанні будемо шукати в лінеаризованій постановці в два етапи. На першому етапі будемо визначати осесиметричний напружено-деформований стан оболонки під дією відцентрових осесиметричних сил інерції при обраному значенні ω . На другому етапі будемо будувати однорідну систему рівнянь нейтральної рівноваги, лінеаризованих в околі стану простого обертання. Власні значення і власні вектори цієї системи є критичними значеннями швидкості обертання і форми втрати стійкості. Інтегрування здійснюємо методом початкових параметрів, при цьому для побудови відповідних часткових розв'язків застосовується метод Рунге-Кутта четвертого порядку разом із методом ортогоналізації. Значення невідомих початкових параметрів обчислюються розв'язанням системи лінійних алгебраїчних рівнянь, що впливають із граничних умов на другому краю оболонки. Виродження матриці коефіцієнтів цієї системи відповідає критичним режимам обертання, оскільки розрахункові значення амплітуди коливань у цих випадках прямують до нескінченності [3].

При дослідженнях обрані наступні значення визначальних параметрів: півоси оболонки $a = 0,4$ м та $b = 0,4$ м; товщина $h=0,00011$ м; модуль пружності матеріалу $E = 2,1 \cdot 10^{11}$ Па; коефіцієнт Пуассона $\nu = 0,3$. Діаметр d кругового контуру, жорстко приєднаного до твердого тіла, і відстань S між круговими контурами оболонки варіювалися. Відмітимо, що найменшою критичною швидкістю $\omega_{кр}=38с^{-1}$ володіє еліпсоїдальна оболонка, що має розміри $d=0,004$ м и $S=0,7$ м. Із зменшенням значення S еліпсоїдальної оболонки величина критичної швидкості зростає.

Чисельними дослідженнями підтверджено, що тонкі оболонки, що обертаються можуть втратити стійкість стаціонарного обертання за формою першої гармоніки.

Список використаних джерел:

1. Давидянц Т.Р. & Белова М.О. (2003) Розщеплення кратних частот вільних коливань ротора на пружному валу. Вісник НТУ, ТАУ, (8), 443-447.
2. Meish V.F. & Maiborodina N.V. (2018) Stress State of Discretely Stiffened Ellipsoidal Shells under a Nonstationary Normal Load. International Applied Mechanics, 54(6), 675 – 686.
3. Meish V.F. & Meish Y.A. & Belova M.A. (2020) Nonstationary Dynamics of Elliptic Isotropic Conical Shells Under Distributed Loads. International Applied Mechanics. 56(4), 424-431.

СЕКЦІЯ XVI. ЕКОЛОГІЯ ТА ТЕХНОЛОГІЇ ЗАХИСТУ НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

ВІЙНА ТА ЇЇ ЕКОЛОГІЧНІ НАСЛІДКИ: АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ УТВОРЮВАННЯ ВІДХОДІВ РУЙНУВАННЯ

Шестопалова Олександра Юріївна
студентка

Державна екологічна академія післядипломної освіти та управління, Україна

Науковий керівник: Виговська Ганна Павлівна

кандидат технічних наук, зав. кафедри екологічної безпеки

Державна екологічна академія післядипломної освіти та управління, Україна

Війна, що розпочала рф на нашій території, окрім великої кількості смертей та поламаних життів, приносить нам мільйони тонн додаткових відходів, які треба якось переробляти і в подальшому утилізувати.

Через те, що використання полігонів- це найпоширеніший спосіб поводження з відходами у Україні, то працюючі полігони є перенавантаженими. Більшість з них потребувало рекультивації, модернізації обладнання або закриття задовго до військового стану. Ще до початку військової агресії росії в Україні існували труднощі з будівельними відходами, які складала велику долю серед відходів, які утворюються. Такий тип відходів є великогабаритним, потребує велику площу для розміщення та утворюється у великих об'ємах при будівельних роботах. На сьогодні достеменних даних щодо кількості зруйнованих та пошкоджених об'єктів немає, тому що через постійні ракетні обстріли відбувається постійна генерація будівельних відходів, а саме відходів від руйнувань.

Відходи від руйнувань - частини (уламки) пошкоджених (зруйнованих) об'єктів, а також матеріали, предмети, які були всередині або поряд з такими об'єктами у момент пошкодження (руйнування) та/або виконання робіт з демонтажу та які повністю або частково втратили свої споживчі властивості та не можуть у подальшому використовуватись за місцем їх утворення чи виявлення.[1]

Відходи руйнування поділяють на 2 види:

–Ті, що утворились внаслідок пошкодження (руйнування) об'єктів, - повного або часткового порушення їх цілісності внаслідок позапроектних впливів, зумовлених бойовими діями, зокрема потрапляння засобів ураження, вибухів, пожеж;

–Ті, що були утворені в результаті виконання робіт з демонтажу пошкоджених (зруйнованих) об'єктів (поетапного контрольованого часткового чи повного розбирання на окремі елементи та вироби або неконтрольованого знесення внаслідок обвалення під час використання бульдозерів, металевої кулі на стрілі, вибухової сили тощо). [1]

Сьогодні майже кожне місто України має зруйновані домівки. Кожна руйнація

критичної, військової, цивільної та будь-якої іншої інфраструктури, яка відбувається через військову агресію російської армії призводить до утворення все більшої кількості відходів. Лише один зруйнований будинок площею 100 квадратних метрів – це близько 50 кубометрів відходів, які важать приблизно 100 тонн.

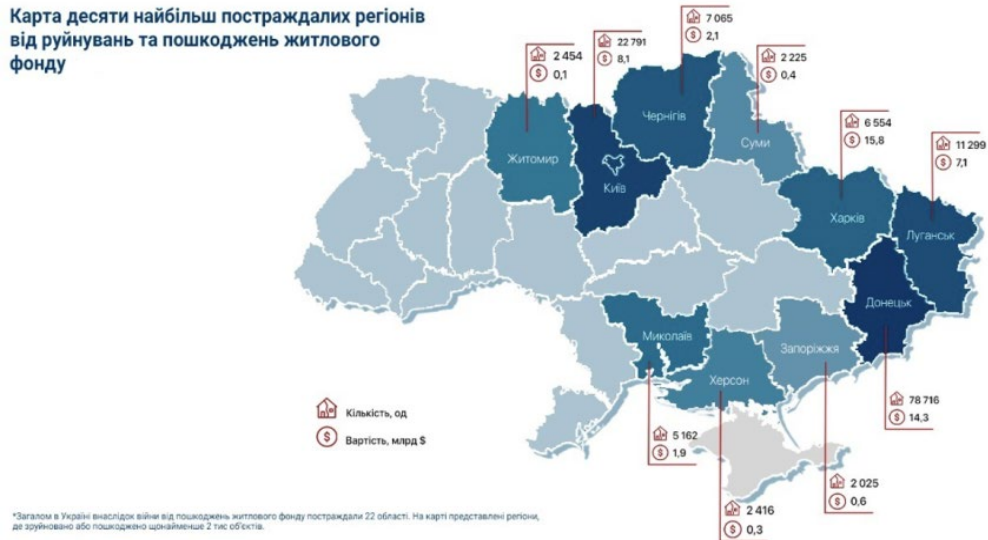

Рис. 1. Найбільш постраждалі регіони від руйнувань та пошкоджень житлового фонду
Взято з [2]

Тільки у місті Маріуполь з існуючих 2600 будівель було зруйновано 98 відсотків усіх архітектурних споруд. Тобто 2548 будинка вже просто не існує, а якщо використати звичайні математичні операції, то можемо стверджувати, що на території міста Маріуполь зараз знаходиться 1274000 кубометрів відходів руйнування.

За інформацією, що була опублікована 15 грудня 2022 на сайті Київської школи економіки відомо, що станом на грудень на території України вже зруйновано 143,8 тис будівель. 126.7 тисяч з цієї кількості є індивідуальні будинки, 16.8 тисяч — багатоквартирні і майже 300 гуртожитків. [2]

Таблиця 1

Області України, що найбільше постраждали через руйнування житлових будинків

Назва області	Кількість зруйнованих будівель, од
Донецька	78716
Київська	22791
Луганська	11299
Чернігівська	7065
Харківська	6554

Взято з [2].

Навіть якщо рахувати тільки житлової фонд, то з 143000 одиниць знищених будинків, утворюється як мінімум 7190000 кубічних метрів відходів (розрахунок 50 кубометрів на один будинок). На відміну від будівельних відходів, відходи руйнування складаються з залишків різних за структурою й походженням матеріалів, що ускладнює їх подальшу переробку. Під кожним завалом житлової будівлі

додатково є як звичайні відходи, так і ті, які мають небезпечний вплив на здоров'я людини. Для тієї частини відходів, що не несуть загрози життю, є можливість повторного використати після ретельного сортування і приведення до належного стану задля подальшого використання для відновлення країни, будівництва нових домів або доріг. А частина небезпечних відходів є проблемою, бо абсолютно у кожному завалі можна знайти різні частини побутових пристроїв, різні види електроніки, газові балони, газові горілки, медичні градусники, що містять ртуть та інші.

Окрім житлового фонду є багато порушених споруд і будівель у комерційній нерухомості. Наприклад, у березні 2022 року у місті Харків через військові дії горів відомий торговельний центр під назвою «Барабашово». Через цю пожежу було знищено більшість павільйонів та складських приміщень з усього комплексу. Загальна площа засмічення землі склала більше ніж 32 тис квадратних метрів. Загальні збитки довіллю, що були нанесені через цю пожежу, були розраховані працівниками ДЕІ і склала майже два мільярди гривень.

При руйнуванні Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського через обстріли 15 липня та 2 серпня 2022 року відходами руйнування було засмічено земельну ділянку площею 35430 квадратних метрів. Державними інспекторами з охорони навколишнього природного середовища було розраховано шкоду у 1 455,4 мільйони гривень. [3]

Станом на сьогоднішній день обсяг відходів руйнування, що були утворені в Україні через військову агресію РФ, може бути прирівняний до середньої кількості твердих побутових відходів, що утворюється в країні протягом року. Мова йде про цифру у 10-12 млн тон без врахування даних з окупованих територій. [4]

Саме через цю проблему був розроблений спеціальний механізм поводження з відходами, що утворились у зв'язку з пошкодженням (руйнуванням) будівель та споруд внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій або проведенням робіт з ліквідації їх наслідків.

Наразі виділяють наступні можливі операції у сфері поводження з відходами руйнування:

- Збирання шляхом первинного розчищення територій;
- Сортування окремих компонентів відходів руйнування;
- Очищення територій після демонтажу зруйнованих об'єктів;
- Транспортування від місця утворення до об'єктів поводження з відходами або місць тимчасового зберігання;
- Зберігання на місцях тимчасового зберігання або на інших об'єктах поводження з відходами;
- Переробка;
- Знешкодження;
- Утилізація;
- Використання як вторинних матеріальних чи енергетичних ресурсів;
- Видалення.

Для вирішення цієї проблеми Київською обласною державною адміністрацією на території Київщини було облаштовано 62 тимчасових майданчиків для складування відходів від руйнувань, 48 з яких вже використовуються. Загальний об'єм відходів руйнування, що розміщений на таких майданчиках складає 144 тис. тон.

На такі майданчики транспортуються відходи руйнування, де вони далі підлягають сортуванню. При сортуванні відокремлюють матеріали, що можуть

підлягати подальшому повторному використанню та матеріали, що не можуть бути переробленими. Ті будівельні відходи, які можуть бути повторно використані, подрібнюють і в майбутньому ці відходи будуть повторно використані для виробництва різного виду будівельної продукції.

Найкращий варіант використання такого виду відходів - підсіпки під дороги. Такий матеріал вийде відносно недорогим і виконуватиме свою функцію. [5]

Також такі відходи можуть застосовуватись у будівельних конструкціях для створення бетону низької марки. В Україні є заводи для виготовлення такого бетону, а якщо їх потужностей не вистачатиме, допоможуть наші європейські партнери.

Інші регіони України тільки налагоджують процес, спираючись на досвід Столичного регіону. Але цей процес не є швидким через необхідність збирання відходів руйнування механічним шляхом, що потребує великої кількості людей. Також, об'єм таких відходів постійно зростає через постійні обстріли з боку РФ.

Незважаючи на те, що для ефективного управління відходами руйнування вже були розроблені необхідні нормативно-правові акти, був зроблений пілотний проект, де протестували механізм поводження з такими відходами, та деякі регіони вже почали роботу над цією проблемою, в умовах війни країна не має достатніх фінансових, людських та технічних ресурсів для того, щоб повністю вирішити проблему відходів руйнування.

Висновки. У статті показано, що війна не тільки забирає життя але і призводить до значних руйнувань та знищень, що завдає значних економічних витрат для відновлення інфраструктури країни. Утилізація відходів руйнування є значним тягарем для економіки країни, яка вже зазнала значних збитків в результаті війни.

Виявлено, що відходи від руйнувань, утворені внаслідок російської військової агресії в Україні, містять багато різних складників, у тому числі вибухонебезпечні речовини, відходи сучасного електричного та електронного обладнання, деякі з яких включають важкі метали та інші небезпечні для здоров'я людини та довкілля компоненти. На зруйнованих та пошкоджених промислових об'єктах під завалами можуть перебувати небезпечні відходи.

Наведено дані щодо зруйнованих об'єктів за регіонами України та окремі приклади таких руйнувань, зроблено оцінку утворення відходів від руйнування цих об'єктів та показано економічні збитки та екологічну шкоду.

Ефективне управління відходами руйнування є важливим кроком для відновлення інфраструктури та забезпечення безпеки будівельних робіт в районах, що були зруйновані і піддаються постійним обстрілам під час війни.

Незважаючи на те, що держава намагається ефективно боротися з цим викликом, все-одно необхідно вирішувати проблему відходів руйнування в комплексі, залучаючи до співпраці урядові та недержавні організації, місцевих жителів та підприємства, що займаються утилізацією відходів. Однією з великих проблем у вирішенні цього питання є брак відповідних технологій у цій сфері. Невідповідне поводження з відходами руйнування може призвести до негативного впливу на природне навколишнє середовище і на населення, а саме забруднення ґрунту, водних ресурсів та повітря.

Проблема відходів від руйнування потребує подальших досліджень щодо обґрунтування напрямів переробки та подальшого використання відходів від руйнувань у господарській діяльності.

Список використаних джерел:

1. Про затвердження Порядку поводження з відходами, що утворились у зв'язку з

пошкодженням (руйнуванням) будівель та споруд внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій або проведенням робіт з ліквідації їх наслідків та внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України. (2022, 27 вересня). Офіційний вебпортал парламенту України URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1073-2022-%D0%BF#Text>.

2. Звіт Київської школи економіки (KSE Institute) щодо загальної суми прямих збитків, завдана інфраструктурі України через війну. (2022, 15 грудня). Kyiv School of Economics. URL: <https://kse.ua/ua/about-the-school/news/na-listopad-2022-roku-zagalna-suma-zbitkiv-zavdana-infrastrukturi-ukrayini-skladaye-mayzhe-136-mlrd/>.
3. 15 липня та 02 серпня 2022 року внаслідок ракетних ударів руйнації зазнали корпуси одного з найбільших вищих навчальних закладів міста - Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. (2022, 10 грудня). Державна екологічна інспекція Південно-Західного округу. URL: <https://sw.dei.gov.ua/post/15-lipnya-ta-02-serpnya-2022-roku-vnaslidok-raketnikh-udariv-ruynatsii-zazn>.
4. Обсяг відходів руйнації в Україні через військову агресію. (2023, 12 лютого). Департамент екології та природних ресурсів КОДА. URL: <https://ecology-kievoblast.com.ua/novyny-i-anonsy/novuna/2455>.
5. Кучеренко С. (2022, 7 червня). Підняти з руїн: що робити із залишками розбомблених будинків. Mind.ua. URL: <https://mind.ua/publications/20242694-pidnyati-z-ruyin-shcho-robiti-iz-zalishkami-rozbomblenih-budinkiv>.

ЕКОЛОГІЧНИЙ СТАН ОЗЕРА ПРИБИЧ НА ВОЛИНІ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Мисквець Ірина Ярославівна

ORCID ID: 0000-0001-9248-4919

канд. географ. наук, доцент, доцент кафедри екології
Луцький національний технічний університет, Україна

Мольчак Ярослав Олександрович

ORCID ID: 0000-0001-5753-8352

Д-р. географ. наук, професор, професор кафедри екології
Луцький національний технічний університет, Україна

Водні ресурси є національним багатством кожної держави, важливим природним ресурсом і визначають можливості розвитку більшості галузей господарського комплексу України. Волинська область володіє значною кількістю озерних екосистем різних за походженням, типом живлення, напрямом використання та своїм впливом на навколишнє середовище. Вплив людини на озерні екосистеми відбувається постійно в різних напрямках. Будь-яке порушення вже сформованих екологічних умов водозбору на протязі відносно короткого проміжку впливає на водний режим озера, кількість поступаючої мінеральної та органічної речовини, умов життєдіяльності організмів і т.п. Важливою причиною погіршення екологічного стану озер Волинської області є їх заростання і замулення, що призводить до втрати їх гідрологічної ролі [1].

Озеро Прибич знаходиться на відстані 0,5 км поблизу с. Смоляри Світязької Шацької територіальної громади Волині. У 80-х роках минулого сторіччя болотний масив був осушений за проектом Верхньо-Прип'ятської системи. У результаті антропогенного навантаження рівні ґрунтових вод на прилеглий до озера території значно понизилися. У 90-х роках рівень води в озері піднімався шляхом подачі у нього вод р. Західний Буг у періоди проведення зволоження на Верхньо-Прип'ятській системі. Однак, із 1994 року Волинським управлінням Мінекобезпеки було заборонено використання води із р. Західний Буг для зволоження земель, через незадовільну їх якість, і з того часу штучне поповнення озера практично припинено. У результаті чого воно стало замуленим, практично відмираючим. Проте, у 1984 році, завдяки георозвідці, у ньому виявили значні запаси сапропелю, обсяги яких склали близько 212 м³ при вологості 60 %. Ще на початку 2000-х років озеро мало зовсім інший вигляд [2]. Рівень води у минулий період був вищий за сучасний приблизно на 1,0 м, а сама акваторія озера простягалася на 10-14 м далі сучасної межі. Глибина води значно зменшувала процес заростання озера водними рослинами. Прибережна смуга озера була сильно заболоченою.

В геоморфологічному відношенні озеро знаходиться на Волинській акумулятивній рівнині у районі Верхньо-Прип'ятської акумулятивної низовини, яка являє собою плоску рівнину із окремими горбами борових пісків. Характерною особливістю його є те, що воно розташоване на головному європейському вододілі. Походження озера пов'язане із ерозійно – акумулятивною діяльністю річок Прип'яті та Західного Бугу.

Озеро округлої конфігурації, неглибоке, північно-східні та східні береги горбисті, перевищення над поверхнею води приблизно 2,0 м, покриті лісом. Північні

та західні береги із плавним підйомом піднімаються над водним дзеркалом на 1,0 м, заболочені. У цій частині відмічається вихід за межі озера сапропелевих відкладів. Береги і дно озера виповнені пісками. У межах глибин, які представляють цікавість для розкриття проблеми зміління озера Прибич, розвинені відклади верхньокрейдяного та четвертинного періодів.

Сучасні озерно-болотні утворення чаші озера – це сапропелеві відклади, переважно, зоогеново водоростевого виду, максимальна потужність яких сягає 12 метрів, щільність збільшується із глибиною залягання покладів і вони відіграють роль своєрідного локального водоупору поверхневим та ґрунтовим водам у районі озера. Вода в озері за хімічним складом гідрокарбонатно-магнієво-кальцієва, мінералізація становить 273 мг/літр [2].

Господарська діяльність ще років сорок тому назад не мала істотного впливу на екологічний стан місцевості, де знаходиться озеро. Віддаленість від промислових центрів, бездоріжжя, заболоченість території, незначне сільськогосподарське використання земель – зробило даний басейн озера типовим куточком Волинського полісся, багатим на дику фауну та флору. Однак, у подальші роки, загальний технічний прогрес, соціальні і економічні зміни у країні не обминули і цей район. У 80-х роках була глобальна меліорація земель, завдяки будівництву Адамчуцької осушувальним системам, ця територія була осушена.

Із введенням у дію Верхньо-Прип'ятської системи, а саме будівництва каналів, ґрунтові води на південному болотному масиві понизились, у середньому на 15 м і різко порушилась природна рівновага між рівнями води в озері та ґрунтово-поверхневим потоком болотного масиву. Регулярне відведення поверхневих та ґрунтових вод із осушеного болотного масиву у р. Прип'ять сприяло постійному дренажу ґрунтового потоку із південної сторони озера [1]. Разом з тим, стан споруд, каналів на осушувальній системі у районі оз. Прибич свідчить про те, що експлуатаційні заходи у нинішній час не відповідають проектним, що негативно впливає на водний режим земель на прилеглих територіях узагалі, і озера Прибич, зокрема.

Інтенсивне сільськогосподарське використання земель, прилеглих до озера, зумовило значні навантаження і на ґрунт, у результаті чого відбуваються зміни у структурі ґрунту, умісту та динаміці поживних речовин. Розорення природних угідь викликало порушення природної рівноваги між ґрунтом та потоками повітря, зменшило стійкість ландшафту до несприятливих умов, збільшило вірогідність вітрової ерозії. Особливо велике навантаження несуть осушені торф'яники, що призвело до зміни відношення між рідкою та газоподібною фазами і істотно вплинуло на напрям ґрунтоутворюючих процесів, склад, властивості та режими.

Хоча якість води в озері задовольняє вимоги санітарних норм і може оцінюватися як задовільна, однак, зникнення в озері такого чутливого до зміни води представника іхтіофауни як рак, поява у складі вод такого забруднювача як аміак, швидке заростання водного дзеркала рослинністю – свідчить про негативні тенденції у якісному складі вод за останні роки [1].

Крім того, у вересні 2020 року Поліською дослідною станцією були взяті проби із верхніх шарів сапропелю озера і виконані аналізи на предмет наявності у складі сапропелю важких металів та інших показників. Сапропель придатний для виготовлення добрив, хоча уміст у ньому важких металів значно підвищився. Вірогідним джерелом збільшення умісту важких металів в озері є результат подачі в озеро води з річки Західний Буг.

Обміління озера призвело до втрати рекреаційного його значення. Крім того, такі потужні забруднювачі як тваринницька ферма та розорення земель у

прибережній зоні, засвідчує про формування складної і загрозливої ситуації в акваторії озера. Зокрема, виявлено значні динамічні зрушення у складі рослинного та ґрунтового покриву в акваторії озера та на прилеглих до нього берегових смугах.

Тому, якщо не проводити конкретні заходи то спостерігатиметься швидке заростання, як його акваторії, так і берегової смуги, яке через десятки років перетвориться у мілководну водойму площею до 15 га, яка по всьому периметру заросте очеретом, рогозом та іншими болотними рослинами. Відновлення водного режиму передбачає проведення цілого комплексу гідротехнічних, агротехнічних, природоохоронних та інших заходів із врахуванням сучасних природних умов [2]. Відновлення води в озері шляхом штучного його поповнення спричинить порушення в якісному складі вод озера, оскільки у водному балансі живлення озера домінували ґрунтові води, а різке збільшення поверхневих вод призведе до змін параметрів якості води, що у свою чергу сприятиме зміні водної рослинності та іхтіофауни озера.

Проте, екологічні зміни очікують озеро при його відновленні шляхом добування сапропелю. Виконання операцій із добування сапропелю супроводжується змуленням верхніх шарів та зниженням прозорості води. У зоні розробки сапропелю відмічається значне збільшення у воді амонійного азоту, міді, хрому, фосфатів та інших мікроелементів, що у рази перевищує лімітуючі нормативи для рибогосподарського призначення. Але враховуючи той факт, що сьогодні озеро є відмираючим, такий вплив не є екологічно небезпечним і з часом відновить його рекреаційне та рибогосподарське значення.

Сапропелі є природними корисними копалинами, цінними ресурсами органічної сировини, які використовуються у народному господарстві. Загалом технологія добування включає в себе такі операції, як екскавація сапропелю, транспортування його до місця сушки, обезводнення та подальша переробка. Застосування різних технологій добування сапропелю, незважаючи на велику продуктивність, не завжди екологічно безпечна [2].

Найбільш екологічно безпечними є технології добування без спуску води із водойми. Ці технології використовують на озері Прибич. Серед них дуже поширений гідромеханізований спосіб, використовуються при цьому установки, що представляють собою плавучі землесосні машини які складаються із корпусу катамаранного типу, на якому встановлені механізми для екскавації та транспортування сапропелевої пульги.

Висновки: З озера Прибич добувають сапропель який є цінним для приготування органічних добрив (компостів) що позитивно впливають на врожайність культур на різних типах ґрунтів. Сапропелі можуть використовуватись як вітамінно-мінеральна підгодівля тварин. Важливим біологічно активним компонентом сапропелей є гумінові кислоти, які мають антимікробну дію, пригнічують хвороботворну мікрофлору в організмі, вони використовуються широко у ветеринарній медицині, також сапропель використовується при виготовленні будівельних матеріалів, облицювальної цегли, у якості клею для виробництва плит із дерева та волокна. Лікувальна дія сапропелю пов'язана із його властивостями, із мінеральною частиною, тепловою дією, впливом солей, реакцією середовища та радіоактивністю.

Список використаних джерел:

1. Льїн Л.В. Лімноккомплекси Українського Полісся- Луцьк: РВВ «Вежа» Волин. Нац. ун-ту ім. Лесі Українки, 2008.- 400 с.
2. Поверхневі води Волині / за ред. Я. О. Мольчака. Луцьк: Видавництво «Терен», 2019. 344 с.

ТЕХНОЛОГІЯ ФОРМУВАННЯ ОСНОВ НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ПРИ ВИКЛАДАННІ ДИСЦИПЛІН ЕКОЛОГІЧНОГО СПРЯМУВАННЯ НА ОСНОВІ ТЬЮТОРІНГУ

Коробчук Людмила Іванівна

ORCID ID: 0000-0001-8760-2992

канд. пед. наук, доцент кафедри екології

Луцький національний технічний університет, Україна

Спираючись на досвід низки європейських країн, все більш стає відчутною актуальність тьюторінгу в навчальному процесі закладів вищої освіти. Вагоме місце в нашому дослідженні відводимо саме тьюторінгу, котрий має за мету формувати із здобувачів майбутніх фахівців. Перед сучасними спеціалістами постає задача дотримуватись балансу між навколишнім природним середовищем та соціумом, котрий проживає в згаданому нами, середовищі. Адже саме антропогенізація завдає великої шкоди довкіллю й призводить до певних змін у екологічній системі. І це дуже відчутно за останні десятиліття.

При формуванні основ наукового дослідження необхідно розвивати у здобувачів екологічну культуру й виховання за допомогою відповідних методів дослідження та тьюторінгу. Останній представляє собою засіб індивідуалізації освіти, котрий передбачає формування реальних умов для входження здобувачів у освітньо-дослідницький процес, управління особистою освітньою траєкторією [2].

Для застосування науково-дослідницького тьюторінгу пропонуємо використовувати наступні методи:

- *теоретичний* – викладання лекційного (теоретичного) матеріалу, подання понять та трактувань; проведення аналізу наукових джерел та наробок науковців, навчально-методичних матеріалів тощо. Даний метод доцільно застосовувати з метою аналізування, систематизації, конкретизації, узагальнення, відмітивши методи та форми, необхідні для екологічних досліджень;

- *емпіричний* – застосування рефлексії (самоаналізу, самооцінювання), опитування в формі анкетування, бесіди;

- *статистичний* – отримані результати досліджень можна опрацювати за допомогою методу порівняння [1].

Засвоївши основи наукових досліджень в галузі екології здобувачі спокійно можуть проводити різноманітні дослідження в сфері своєї професійної діяльності: екологічну паспортизацію потенційно небезпечного об'єкту; екологічний аудит; оцінку впливу на довкілля; екологічний моніторинг; пропонувати відповідні шляхи розв'язання екологічних проблеми та покращення ситуації, що виникла.

Як результат сформованих навичок та навиків серед здобувачів, за допомогою запропонованих нами методів та способів дослідження, можемо відмітити подальшу реалізацію пропозицій встановлення гармонії між природою та суспільством, котра згодом відіграє вирішальну роль у формуванні майбутнього фахівця за спеціальністю – екологія. В даному випадку, в цьому й полягає суть розробленої нами технології формування основ наукового дослідження при викладанні дисциплін екологічного спрямування за допомогою тьюторінгу, котрий охоплює індивідуальні властивості рівня екологічної свідомості, культури, характеру здобувача, життєвих поглядів,

екологічно-моральних принципів тощо [3].

Виходячи з вище сказаного, можемо відмітити, що навчальний процес у закладах вищої освіти, зокрема в галузі екології, повинен вибудовуватись на основі засвоєння теоретичних та практичних знань для подальшого наукового дослідження за допомогою тьюторінгу.

Список використаних джерел:

1. Бундак О.А., Попов А.А., Туз Ю.А. Тьютор і тьюторінг в сучасній освіті України. Том 64 (2021): Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. С. 10-15. Вилучено з: <http://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/236600/235096>.
2. Швець Т.Е. Аналіз понять «тьютор» і «тьюторінг» у вітчизняному та зарубіжному науковому просторі. Академічні студії. Вип. 2 (2022). Серія «Педагогіка». С. 56-65.
3. Чаюн Н.С. Тьюторська діяльність: сутність основи, практика, перспективи. Вчені записки університету «КРОК». 2020. №2 (58). С.8-9.

СЕКЦІЯ XVII. СИСТЕМНИЙ АНАЛІЗ, МОДЕЛЮВАННЯ ТА ОПТИМІЗАЦІЯ

ЗАСТОСУВАННЯ СИСТЕМНОГО АНАЛІЗУ ПРИ ПРИЙНЯТТІ УПРАВЛІНСЬКИХ РІШЕНЬ

Бойко Роман Олегович

здобувач вищої освіти факультету економіки, менеджменту та права
Вінницький торговельно-економічний інститут ДТЕУ, Україна

Грига Даниїл Богданович

здобувач вищої освіти факультету економіки, менеджменту та права
Вінницький торговельно-економічний інститут ДТЕУ, Україна

Науковий керівник: Лариса Миколаївна Радзіховська

Вінницький торговельно-економічний інститут ДТЕУ, Україна

Застосування системного аналізу в управлінні стає все більш важливим і необхідним процесом в умовах сучасного ділового світу, дає можливість забезпечувати ефективне функціонування компанії, підвищувати конкурентоспроможність, збільшувати прибуток.

Системний аналіз – сучасний науковий напрямок, який розробляє методологію прийняття рішень і займає певне місце в структурі сучасних системних досліджень, до яких належать дослідження операцій, системотехніка. Системний аналіз реалізується в різних предметних областях – економіка та управління, техніка, виробництво ін. Основна мета системного аналізу – пошук шляхів виходу з проблемної ситуації в предметній області, що аналізується. В результаті здійснення процедур системного аналізу отримують методологію розв'язання складних проблем. У процесі створення методології використовуються базові принципи теорії систем, системний підхід, апарат дослідження операцій, кібернетики та системотехніки [3].

Характерні особливості системного аналізу такі:

- оскільки здебільшого ухвалені рішення стосуються окремих елементів системи, то при розв'язанні задач обов'язково враховуються взаємозв'язки цього елемента з іншими і загальна мета системи (системний підхід);

- аналіз на початкових етапах здійснюється для всього комплексу проблем і зводиться до рівня їх складових;

- першочергове значення належить таким чинникам, як вартість і якість праці, тому особа, що приймає рішення повинна мати чітке уявлення про них;

- у багатьох випадках уже дані аналізу показують шлях до очевидного розв'язку, проте саме рішення доводиться ухвалювати;

- системний аналіз не замінює логічних думок, а є лише допоміжним елементом, що надає можливість визначити ті області, де може бути використана пропозиція, і визначити кожний із можливих варіантів розв'язання, які розглядає керівник;

- передбачає обов'язкове використання обчислювальної техніки; у деяких випадках вони можуть бути використані як технічні засоби [1].

Основні сфери застосування системного аналізу в управлінні підприємством:

- оптимізація бізнес-процесів;
 - управління людськими ресурсами, розподіл матеріальних ресурсів;
 - прогнозування;
 - вибір оптимального рішення;
- зменшення ризиків.

Послідовність етапів системного аналізу є умовною і визначається кожним дослідником індивідуально, проте зазвичай, при прийнятті управлінських рішень спочатку проводиться аналіз наявної інформації, потім її кількісна обробка, моделювання (розробка моделей прийняття рішень), вибір найкращого варіанта, оцінка ефективності рішень і наслідків їх реалізації.

За рахунок використання якісних методів системний аналіз дозволяє враховувати при прийнятті рішень соціальні, психологічні фактори.

Застосування системного аналізу в управлінні проектами дозволяє зрозуміти процеси та взаємодії між елементами проекту, що дозволяє знизити ризики та забезпечити успішне виконання проекту відповідно до вимог замовника. У бізнес-плануванні системний аналіз допомагає визначити потенційні ризики та можливості, визначити найбільш ефективний розподіл ресурсів та забезпечити успішну реалізацію стратегії компанії [2].

Таким чином, використання системного аналізу дозволяє підприємствам бути більш конкурентоспроможними та ефективними на ринку, підвищує ефективність прийнятих рішень, здійснювати прогнозування результатів бізнес-рішень.

Список використаних джерел:

1. Терент'єва А.В. Системний аналіз як метод ухвалення і обґрунтування рішень у сфері цивільного захисту. Державне управління: удосконалення та розвиток. 2014. № 12. С. 152-155.
2. Системний аналіз як інструмент прийняття управлінських рішень в бізнесі [Електронний ресурс]. URL: https://kneu.edu.ua/userfiles/zb_mise/99/15.pdf.
3. Щедрина О. І. Системний аналіз як інструмент прийняття управлінських рішень в бізнесі. [Електронний ресурс]. URL: https://kneu.edu.ua/userfiles/zb_mise/99/15.pdf.

РОЛЬ СИСТЕМНОГО ПІДХОДУ В УПРАВЛІННІ ПІДПРИЄМСТВАМИ

Щебивок Євген Олександрович

здобувач вищої освіти факультету економіки, менеджменту та права
Вінницький торговельно-економічний інститут ДТЕУ, Україна

Цимбалюк Олександр Петрович

здобувач вищої освіти факультету економіки, менеджменту та права
Вінницький торговельно-економічний інститут ДТЕУ, Україна

Науковий керівник: Лариса Миколаївна Радзіховська

Вінницький торговельно-економічний інститут ДТЕУ, Україна

У сучасному конкурентному бізнес-середовищі підприємства повинні постійно підвищувати свою ефективність і результативність, щоб залишатися конкурентоспроможними. Одним із шляхів досягнення цього є системний підхід до управління підприємством. Системний підхід фокусується на розгляді підприємства як складної системи з взаємопов'язаними компонентами, які працюють разом для досягнення спільної мети.

Системний підхід – це концепція управління, яка розглядає підприємство як систему з взаємопов'язаними та взаємозалежними компонентами. Це підкреслює важливість розуміння взаємодії між компонентами та їх вплив на систему в цілому. Системний підхід допомагає менеджерам визначити основні причини проблем і розробити рішення, які розв'язують основні проблеми [1].

Науковцями визначені основні етапи системного управління підприємством:

- визначення місця підприємства в галузі і регіоні, місії підприємства;
- постановка мети;
- розчленовування системи на складові і детальне вивчення кожної підсистеми;
- виявлення факторів, що впливають на підсистеми і систему загалом, їх угруповання і ранжування;
- пошук відхилень існуючого стану системи від заданого;
- визначення об'єктивних і суб'єктивних причин відхилень;
- встановлення основних способів, методів і засобів приведення системи в заданий стан;
- пошук власних ресурсів, необхідних для вирішення проблеми;
- придбання додаткових ресурсів;
- реалізація запланованих дій;
- контроль і аналіз результатів [3].

Системний підхід вимагає цілісного бачення підприємства. Менеджери повинні розуміти взаємозалежність і взаємозв'язок різних компонентів, включаючи працівників, процеси, системи та технології. Це допомагає менеджерам визначити основні причини проблем і розробити ефективні рішення [1].

Системний підхід наголошує на постійному вдосконаленні всіх аспектів діяльності підприємства. Це вимагає визначення сфер, які потребують покращення, та розробки ефективних рішень для вирішення цих сфер. Постійного вдосконалення можна досягти за допомогою інструментів управління якістю, таких як Six Sigma та

Total Quality Management.

Системний підхід вимагає встановлення чітких показників ефективності для всіх аспектів діяльності підприємства. Це допомагає менеджерам контролювати продуктивність і визначати сфери, які потребують покращення. Показники ефективності повинні бути узгоджені із загальними цілями підприємства.

Системний підхід підкреслює важливість удосконалення процесів для досягнення ефективності та результативності. Це вимагає виявлення неефективних або неефективних процесів і розробки ефективних рішень для покращення цих процесів. Покращення процесів можна досягти за допомогою картографування процесів і реінжинірингу [2].

Системний підхід допомагає підприємствам підвищити свою ефективність і результативність шляхом визначення областей, які потребують вдосконалення, і розробки ефективних рішень для вирішення цих проблем. Це призводить до зниження витрат і підвищення продуктивності.

Системний підхід допомагає підприємствам підвищити рівень задоволеності споживачів шляхом виявлення та вирішення проблем, які впливають на задоволення клієнтів. Це призводить до збільшення лояльності клієнтів і повторного бізнесу.

Системний підхід допомагає підприємствам підвищити задоволеність працівників шляхом виявлення та вирішення проблем, які впливають на задоволеність працівників. Це призводить до зниження плинності кадрів і підвищення продуктивності праці працівників.

Отож системний підхід – це ефективна концепція управління, яка може допомогти підприємствам підвищити ефективність та результативність діяльності. Він вимагає цілісного уявлення про підприємство та підкреслює важливість розуміння взаємозалежності та взаємозв'язку різних компонентів. Системний підхід може призвести до покращення задоволеності клієнтів, задоволеності працівників і загальної продуктивності підприємства.

Список використаних джерел:

1. Системний підхід до менеджменту підприємства. [Електронний ресурс]. URL: <https://studfile.net/preview/9188575/page:8/>. (Дата звернення 20.02.2023).
2. Розвиток системного підходу в управлінні фірмою. [Електронний ресурс]. URL: http://4ua.co.ua/management/ta2ad78a4d43b89521316c37_0.html. (Дата звернення 20.02.2023).
3. Холод Б.І., Зборовська О.М. Системний підхід – основа сучасного управління діяльністю промислових підприємств. Академічний огляд, 2010. № 1 (32). С. 48-54.

СЕКЦІЯ XVIII. ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ ТА СИСТЕМИ

ЗБІР РЕКЛАМНИМИ ТРЕКЕРАМИ ІНФОРМАЦІЇ, ЯКА МОЖЕ ВИКОРИСТОВУВАТИСЬ І В НЕЗАКОННИХ ЦІЛЯХ

Демидов Захар Георгійович

ORCID ID: 0000-0003-2821-8047

Старший науковий співробітник науково-дослідної лабораторії з проблем інформаційних технологій та протидії злочинності у кіберпросторі
Харківський національний університет внутрішніх справ, Україна

Колмик Олег Олександрович

ORCID ID: 0000-0003-0401-9588

Науковий співробітник науково-дослідної лабораторії з проблем інформаційних технологій та протидії злочинності у кіберпросторі
Харківський національний університет внутрішніх справ, Україна

Компанії прагнуть зібрати якомога більше даних про клієнтів, щоб скласти якомога детальніший портрет кожного користувача персоналізувати пропозиції та більш ефективно продавати товари та послуги. Різні трекінгові системи [1] дозволяють організаціям відстежувати користувачів, як на веб-сайтах, так і в програмах, так і в електронній пошті.

Є безліч трекерів [2], які збирають інформацію про дії користувача в інтернеті. Ми практично звикли до того, що постачальники онлайн-сервісів, маркетингові та аналітичні компанії відстежують усі наші кліки мишкою, пости у соціальних мережах, історію відвіданих сайтів та переглянутих серіалів. Зібрані трекерами дані можуть використовуватися, наприклад, для покращення UI та UX або для персоналізації реклами.

Для збору різної інформації існують різні типи трекерів: рекламні (AdAgency), аналітичні (WebAnalytics) тощо. Більшість їх використовується переважно на сайтах чи додатках. Однак є і універсальніші трекери, які застосовуються і на сайтах, і в додатках, і навіть в електронній пошті. У цій статті йтиметься про один з таких видів трекінгових елементів – веб-маяки (web beacons)[3], маяки яких трекінгових систем та компаній найчастіше виявляють захисні рішення компаній, що спеціалізуються на кібербезпеці – антитрекінгові плагіни для веб-браузерів та анти-спам-технології.

Веб-маяки (web beacons або web bugs, а також трекінгові пікселі, tracking pixel, spy pixel тощо) — це трекінгові елементи, які використовуються на веб-сторінках, додатках та електронній пошті для перевірки того, що користувач отримав доступ до певного контенту (відкрив лист або відвідав веб-сторінку). Основне призначення веб-маяків — збирання статистики та складання аналітичних звітів про активність користувача.

На сайтах маяки відстежують кількість відвідувачів веб-сторінки. З їх допомогою аналітичні маркетингові агенції або самі власники сайту можуть виміряти ефективність розміщення того чи іншого матеріалу, оцінити активність аудиторії чи рекламної кампанії. Також деякі ресурси використовують трекінгові пікселі, як водяні знаки для ідентифікації контенту, наприклад, щоб виявляти плагіат.

В електронних листах, як і у випадку з веб-сайтами, основне призначення веб-маяків – підрахунок користувачів, які взаємодіють із контентом. Наприклад, за допомогою трекінгових пікселів складають звіти про кількість відкриттів листа (Email Open Rates). Ці звіти дозволяють компаніям з'ясувати, які рекламні розсилки цікаві для користувачів, а які ні. Наприклад, якщо у розсилки падає «відкривальність», то компанія може змінити заголовок повідомлення на більш цікавий і клікбейтний або навпаки, зробити його суворішим та інформативнішим.

Зазвичай маячок на веб-сторінці є зображенням, яке завантажується із зовнішнього ресурсу. Розмір такого зображення найчастіше складає нуль або один піксель, тому його не бачать. Звідси і назва "трекінговий піксель". Також для приховування зображення може використовуватися CSS-атрибут `display` зі значенням `none` (не відображати). Рідше зустрічається реалізація веб-маяків через JavaScript, така як Beacon API - інтерфейс, який дозволяє надсилати запити на сервер без очікування відповіді.

У пошті веб-маяки реалізовані так: це можуть бути невидимі для користувача зображення, розміщені безпосередньо в тілі листи, або JavaScript-код у вкладеному HTML-файлі.

При відкритті веб-сторінки (або листа) відбувається «підвантаження» веб-маяка. Для цього надсилається запит на сервер: у випадку з зображенням це буде запит на завантаження зображення, а в разі JavaScript - запит, передбачений скриптом. Як правило, на сервер передається така інформація:

- Дата та час відкриття веб-сторінки або листа
- Роздільна здатність екрану
- Версія операційної системи
- Версія браузера або поштового клієнта та його тип
- IP-адреса

Розробниками антивірусного програмного забезпечення був складений список із 20 компаній, чий веб-маяки виявлялися найчастіше по всьому світу.

Більшість компаній з TOP 20 тією чи іншою мірою пов'язані з цифровою рекламою та маркетингом. Наприклад, компанія Aniview (2,68%), що знаходиться на шостому місці, спеціалізується на відеореklamі, OpenX (2,19%), Taboola (1,63%), Smart AdServer (1,55%) та багато інших також є рекламними та/або маркетинговими компаніями.

Навіть технологічні гіганти, такі як Google (32,53%), Microsoft (21,81%), Amazon (13,15%) та Oracle (2,86%), на яких припадає найбільша частка спрацьовувань у TOP 20, мають свої маркетингові і рекламні підрозділи, і веб-маяки цих компаній використовуються далеко не тільки для поліпшення їх власних продуктів.

Якщо подивитися на список найпоширеніших веб-маяків в електронній пошті, то, на відміну від TOP 20 маяків, що використовуються на сайтах, ми не побачимо технологічних гігантів на перших рядках: Adobe Analytics (4,49%) знаходиться на

восьмому місці, Google (3,86%) і Microsoft (3,18%) ще нижче. Таку скромну частку можна пояснити тим, що на ринку чимало компаній, що спеціалізуються на email-маркетингу. Можна виділити два типи таких компаній:

- ESP (Email Service Provider) - компанії, що надають послуги з організації та супроводу email-розсилок.

- CRM (Customer Relationship Management) – компанії, що спеціалізуються на платформах для управління будь-якими взаємодіями з клієнтом на різних етапах продажу.

Якщо інтернет-гіганти володіють великими рекламними мережами, якими користується більшість веб-ресурсів, тому їх трекери переважають на сайтах, то ESP і CRM управляють більшістю маркетингових розсилок, і тому їх трекери переважають в електронній пошті. Маячки ESP і CRM збирають дані про користувачів, щоб відстежувати їхню реакцію на поштові розсилки: який відсоток одержувачів відкриває листи, як цей показник змінюється залежно від регіону тощо. Найчастіше у поштовому трафіку нам зустрічалися маяки компаній Mailchimp (21,74 %) та SendGrid (19,88%) – двох великих американських гравців у сфері email-маркетингу.

Крім ESP і CRM, у TOP 20 компаній, чиї веб-маяки в пошті детектувалися в грудні найчастіше, також увійшли Rakuten (5,97%) - великий японський онлайн-ретейлер, LinkedIn (4,77%) - соціальна мережа для підтримки ділових контактів, Uber (1,49%) – компанія-агрегатор таксі та Booking (0,56%) – великий сервіс з бронювання готелів. Ці компанії використовують веб-маяки з тієї ж причини, що і ESP/CRM-сервіси: щоб оцінювати результативність розсилок та збирати загальну статистику користувачів.

Багато великих компаній мають можливість не звертатися до підрядників з цією метою, а створювати свої рекламні підрозділи, продаючи самі послуги, як і спеціалізовані рекламні агентства. Часто вони об'єднують свої знання про користувачів, отримані з різних ресурсів, насичуючи та доповнюючи портрет, що існують у них. У той же час інші компанії користуються послугами інтернет-гігантів, маркетингових агентств, ESP і CRM, дозволяючи їм збирати ще більше даних.

З позиції користувача досить складно, якщо взагалі можливо, відстежити, де зрештою виявляються зібрані дані. Більше того, часто навіть не очевидно, що дані збираються. Веб-маяки в листах та на сайтах користувачеві не видно, і про них ніхто не попереджає, як, наприклад, про використання cookie. При цьому вони дозволяють компаніям дізнатися скільки разів і звідки користувачі заходили на сайт, хто, коли і звідки відкривав лист. Регулярно збираючи таку інформацію, можна скласти уявлення не лише про реакцію конкретні розсилки і лендинги, а й звички користувача, наприклад час його активності онлайн.

Якщо така інформація потрапить до рук кіберзлочинців, скажімо, внаслідок витоку, вони зможуть використати її у своїх цілях. Зокрема, знаючи, коли вас немає онлайн, вони можуть намагатися зламати ваші облікові записи або розсилати підроблені листи від вашого імені. Крім того, зловмисники самі користуються технологією web beacon та відстежують поведінку своїх потенційних жертв.

Щоб захиститися від зайвої уваги з боку компаній і особливо шахраїв, варто вжити хоча б мінімальних заходів проти трекінгу. Зокрема, у браузері можна встановити спеціальний плагін, що запобігає завантаженню трекінгових елементів на сторінці, а також виставити більш суворі налаштування приватності. Багато VPN-сервісів пропонують додатково блокувати трекінг. У пошті можна виставити налаштування, що забороняють автоматично завантажувати зображення. Навіть

якщо ви відкриєте лист, що містить трекінговий піксель, він не спрацює, тому що всі зображення (а web beacon - це теж зображення) будуть завантажені тільки з вашого дозволу. Що стосується складніших JavaScript-маяків, то вони містяться у вкладенні і завантажуються тільки якщо ви його відкриєте.

Список використаних джерел:

1. Tracker. <https://expresslanding.com.ua/features/tracking>.
2. Трекери для мобільних додатків. <https://wezom.com.ua/ua/blog/trekery-dlja-mobilnyh-prilozhenij>.
3. Політика Конфіденційності Компанії Mondelez International, Inc. <https://ua.mondelezinternational.com/privacy-policy>.

СЕКЦІЯ ХІХ. ФІЗИКО-МАТЕМАТИЧНІ НАУКИ

MATHEMATICS ST, PROGRAMMING OPERATORS ST AND SOME EMPLOYMENT

Danilishyn Illia Vitaliovich
applicant for higher education
Sumy State University, Ukraine

Danilishyn Oleksandr Vitaliovich
applicant for higher education
Sumy State University, Ukraine

Scientific director: Pasynkov V.M.
PhD of physic-mathematical science, assistant professor of
applied mathematics and calculated techniques department
"National Metallurgical Academy", Ukraine

Introduction: There is a need to develop an instrumental mathematical base for new technologies. The task of the work is to develop new approaches for this through the introduction of new concepts and methods.

St - elements

Definition 1. The set of elements $\{a\} = (a_1, a_2, \dots, a_n)$ at one point x of space X we shall call St - element, and such a point in space is called capacity of the St - element. We shall denote $St_x^{\{a\}}$.

Definition 2. An ordered set of elements at one point in space is called an ordered St - element.

It is possible to $St_x^{\{a\}}$ correspond to the set of elements $\{a\}$, and to the ordered St - element - a vector, a matrix, a tensor, a directed segment in the case when the totality of elements is understood as a set of elements in a segment.

It is allowed to add St - elements: $St_x^{\{a\}} + St_x^{\{b\}} = St_x^{\{a\} \cup \{b\}}$.

Self-capacity

Definition 3. The self-capacity A of the first type is the capacity containing itself as an element. Denote $S_1 f A$.

Definition 4. The self-capacity of the second type is the capacity that contains the program that allows it to be generated. Let's denote $S_2 f A$. An example of self-capacity of the first type is a self-set containing itself. An example of self-capacity of the second type is a living organism, since it contains a program: DNA, RNA.

Definition 5. Partial self-capacity of the third type is called self-capacity, which contains itself in part or contains a program that allows it to be generated partially. Let us denote $S_3 f$.

Connection of St - elements with self-capacities.

For example, $Sf_g^{\{R\}}$ is the self-capacity of the second type if $g\{R\}$ it is a program capable of generating $\{R\}$.

Consider a third type of self-capacity. For example, based on $St_x^{\{a\}}$, where $\{a\} = (a_1, a_2, \dots, a_n)$, i.e. n - elements at one point, it is possible to consider the self-capacity S_{3f} with m elements and from $\{a\}$, at $m < n$, which is formed by the form:

$$w_{mn} = (m, (n, 1)) \tag{1}$$

that is, only m elements are located in the structure $St_x^{\{a\}}$.

Self-capacities of the third type can be formed for any other structure, not necessarily St , only through the obligatory reduction in the number of elements in the structure. In particular, using the form

$$w_{m_1 \dots m_n} = (m_1, (m_2, (\dots (m_n, 1) \dots))) \tag{2}$$

Structures more complex than S_{3f} can be introduced.

Mathematics itself

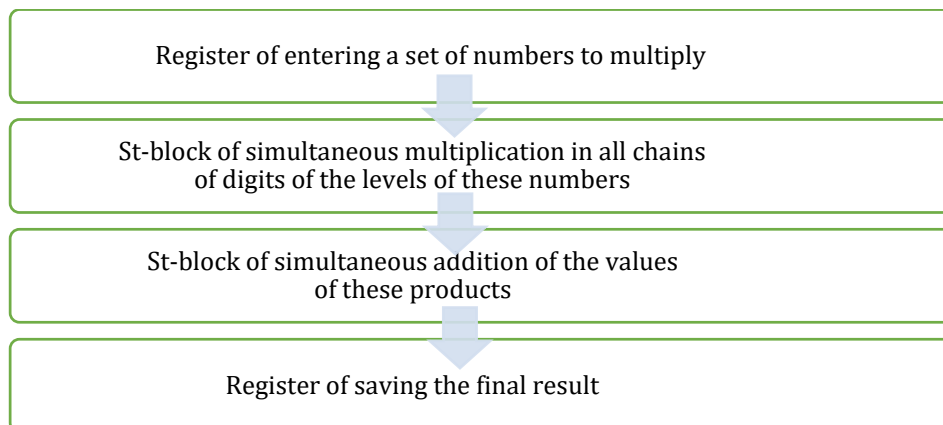
Consider first the arithmetic of St :

1. Simultaneous addition of a set of elements $\{a\} = (a_1, a_2, \dots, a_n)$ are realized by $St_x^{\{a^+\}}$.

2. By analogy, for simultaneous multiplication: $St_x^{\{a^*\}}$: enter the notation of the set B with elements $b_{i_1 i_2 \dots i_n} = (St_x^{\{a_{1i_1}^*, a_{2i_2}^*, \dots, a_{ni_n}^*\}})_R$ for any $\{i_1, i_2, \dots, i_n\}$ without repetitions, $x = St_a^{\{\text{multiplication table}\}}$, $R = St_a^{\{i_1^+, i_2^+, \dots, i_n^+\}}$, R is the index of the lower discharge (we choose an index on the scale of discharges):

index	discharge
n	n
\dots	\dots
1	1
$,$	0
-1	1st digit to the right of the point
-2	2nd digit to the right of the point
\dots	\dots

Then $St_x^{\{B^+\}}$ gives the final result of simultaneous multiplication. Any system of calculus can be chosen, in particular binary. The simplest functional scheme of the assumed arithmetic-logical device for St -multiplication:

1. Similarly for simultaneous execution of various operations: $St_x^{\{aq\}}$, where $\{q\} = (q_1, q_2, \dots, q_n)$. q_i an operation, $i = 1, \dots, n$.

2. Similarly, for the simultaneous execution of various operators: $St_x^{\{Fa\}}$, where $\{F\} = (F_1, F_2, \dots, F_n)$. F_i is an operator, $i = 1, \dots, n$.

3. The arithmetic itself for self-capacities will be similar: addition - $S_1 f^{\{a+\}}$, (or $S_3 f_x^{\{a+\}}$ for the third type), multiplication $S_1 f^{\{a*\}}$, ($S_3 f_x^{\{a*\}}$).

4. Similarly with different operations: $S_1 f^{\{aa\}}$, ($S_3 f_x^{\{aa\}}$), and with different operators: $S_1 f^{\{Fa\}}$, ($S_3 f_x^{\{Fa\}}$).

5. St_B^A – is the result of the holding operator action. For sets A, B we have

6. $St_B^A = \{A \cup B - A \cap B, D\}$, where D is self-set for $A \cap B$. There is the same for structures if it's considered as sets.

7. St-derivative of $f(x_1, x_2, \dots, x_n)$ is $St_{f(x_1, x_2, \dots, x_n)} \left\{ \frac{\partial}{\partial x_{1i}}, \frac{\partial}{\partial x_{2i}}, \dots, \frac{\partial}{\partial x_{ki}} \right\}$, where $x = (x_{1i}, x_{2i}, \dots, x_{ki})$ - any set from (x_1, x_2, \dots, x_n) . Let's designate $St_{\frac{\partial^k f(x)}{\partial x_{1i} \partial x_{2i} \dots \partial x_{ki}}}$. St-integral of $f(x_1, x_2, \dots, x_n)$ is

$St_{f(x_1, x_2, \dots, x_n)} \left\{ \int \int \dots \int f(x) dx_{1i} dx_{2i} \dots dx_{ki} \right\}$, where $(x_{1i}, x_{2i}, \dots, x_{ki})$ - any set from (x_1, x_2, \dots, x_n) . Let's designate St- $\int \dots \int f(x) dx_{1i} dx_{2i} \dots dx_{ki}$ -k-multiple integral. St-lim of $f(x_1, x_2, \dots, x_n)$ is

$St_{f(x_1, x_2, \dots, x_n)} \left\{ \lim_{x_{1i} \rightarrow a_{1i}}, \lim_{x_{2i} \rightarrow a_{2i}}, \dots, \lim_{x_{ki} \rightarrow a_{ki}} \right\}$. Let's designate $St_{\lim_{\substack{x_{1i} \rightarrow a_{1i} \\ \vdots \\ x_{ki} \rightarrow a_{ki}}} f(x_1, x_2, \dots, x_n)}$

8. In the case a self-derivate are obtained inclusions of multiple derivatives. There are the same for self-integrals: there are obtained inclusions of multiple integrals.

Operator itself.

Definition: An operator that transforms $St_x^{\{a\}}$ into any $S_i f_x^{\{b\}} = 2, 3$; where $\{b\} \subset \{a\}$; is the operator itself.

Example. The operator includes the set itself.

Lim-itself.

1. Lim St

For example, the double limit $\lim_{\substack{x \rightarrow a_1 \\ y \rightarrow a_2}} G(x, y)$ corresponds to $St_{(a_1 a_2)}^{\{G(x, y)\}}$:

Similarly for itself limit with n variables.

In the case of lim-itself, for example, for m variables, it is sufficient to use the form (1) of lim St, for n variables ($n > m$). Similarly, for integrals of variables m (for example, a double integral over a rectangular region, through a double lim).

The sequence of actions you can "collapse" into an ordered St element, and then translate it, for example, to $S_3 f$ capacity. As an example, you can take the receipt $\frac{\partial^2 u}{\partial x^2}$. Here is

the sequence of steps 1) $\frac{\partial u}{\partial x} \rightarrow 2) \frac{\partial}{\partial x} \left(\frac{\partial u}{\partial x} \right)$. "collapses" into ordered $St_x^{\left\{ \frac{\partial u}{\partial x}, \frac{\partial}{\partial x} \left(\frac{\partial u}{\partial x} \right) \right\}}$, ones that can be

translated into the corresponding $S_1 f$. The differential operator $St_x^{\left\{ \frac{\partial}{\partial x}, \frac{\partial}{\partial x} \left(\frac{\partial}{\partial x} \right) \right\}}$ itself is also interesting.

Remark. We can consider the concept of St - element as St_B^A , where A fits in capacity B. Then St_B^B it will mean $S_1 f B$.

About St and S3f programming

The ideology of St and S_3 can be used for programming. Here are some of the St programming operators.

1. Simultaneous assignment of the constants $\{p\} = (p_1, p_2, \dots, p_n)$ to the variables $\{a\} = (a_1, a_2, \dots, a_n)$. Implemented through $St_x^{\{\{a\}; \{p\}\}}$.

2. Simultaneous check the set of conditions $\{f\} = (f_1, f_2, \dots, f_n)$ for a set of expressions $\{B\} = (B_1, B_2, \dots, B_n)$. It is implemented through $St_x^{IF\{\{B\}\{f\}\} \text{ then } Q}$ where Q can be any.

3. Similarly for loop operators and others.

S_3f - software operators will differ only in that aggregates $\{a\}, \{p\}, \{B\}, \{f\}$ will be formed from corresponding St program operators in form (1) for more complex operators in form (2).

Quite interesting is the OS (operating system), the principles and modes of operation of the computer for this programming. But this is already the material of the next articles.

Using elements of the mathematics of St^1 , we introduce the concept of St - the change in physical quantity B: $St_x^{\{\Delta_1 B, \dots, \Delta_n B\}}$. Then the mean St - velocity will be $v_{cpst}(t, \Delta t) = St_x^{\{\frac{\Delta_1 B}{\Delta t}, \dots, \frac{\Delta_n B}{\Delta t}\}}$ and St is the velocity at time t: $v_{st} = \lim_{\Delta t \rightarrow 0} v_{cpst}(t, \Delta t)$. St - acceleration $a_{st} = \frac{dv_{st}}{dt}$.

In normal use, simply St_x reduce to result a sum at point x of space, and when using St_x with "target weights", we get, depending on the "target weights", one or another modification, namely, for example, the velocity v_{st}^f (with a "target weight" f) in the case when two velocities v_1, v_2 are involved in the set $\{v_1 f, v_2\}$ for $v_{st}^f = St_x^{\{v_1 f, v_2\}}$, f - instantaneous replacement we get an instantaneous substitution v_1 by v_2 at point x of space at time t.

Consider, in particular, some examples: 1) $St_{\{x_1, x_2\}}^e$ describes the presence of the same electron e at two different points x_1, x_2 . 2) The nuclei of atoms can be considered as St elements.

Similarly, the concepts of St - force, St - energy are introduced. For example, $E_{st}^f = St_x^{\{E_1 f, E_2\}}$ it would mean the instantaneous replacement of energy E_1 by E_2 at time t_0 . Two aspects of St- energy should be distinguished: 1) carrying out the desired "target weight". 2) the fixing result of it. Do not confuse energy - St (this is the node of energies) with St - energy that generates the node of energies, usually with the "target weights". In the case of ordinary energies, the energy node is carried out automatically.

Remark. In fact, St - elements are all ordinary, but with "target weights" they become peculiar. Here you need the necessary kind of energy to perform them. As a rule, this energy lies in the region itself. This is natural, since it is much easier to control the elements of the k level by the elements of the more highly structured k + 1 level.

Consider the concepts of self-capacity of physical objects. Similar to the concepts of publication: the self-capacity of the first type contains itself, the second type contains a program (like DNA) capable of generating it, the third type - partially containing itself or a program capable of generating it, or both. The question arises about the self-energy of the object. In particular, according to the results of the publication[2]: « St_B^B will mean $S_1 f B$.» In particular, it allows you to determine the self-energy of DNA through St_{DNA}^{DNA}, St_Q^Q - self-energy Q. The law of self-energy conservation acts on the level of self-energy already. Also, in addition to self-capacities, you can consider the types of self-holding: the first type is containment in itself, the second type is the containment of oneself potentially, for example, in the form of programming oneself, the third type is partial accommodation in oneself. For example: self-operator, self-action, whirlwind. It is as a result of self-holding that self-capacity can be formed.

Let's clarify the concept of the term self-capacity: this is the capacity that contains itself potentially. Consider self-Q, where Q may be any, including Q=self, in particular it may be any action. Therefore self-Q is self-made Q, it does itself. There is a partial self-Q for any Q

with partial made itself. Consider some examples for self-capacity: ordinary lightning, electric arc discharge, ball lightning.

A self-search of the solution of the equations $f_i(x)=0$, where $i=1,2,\dots,n$, $x=(x_1,x_2,\dots,x_n)$, will be realized in $St_a^{\{f_1(x)=0?x,f_2(x)=0?x,\dots,f_n(x)=0?x\}}$ or $St_{?x}^{\{f_1(x)=0,f_2(x)=0,\dots,f_n(x)=0\}}$. The same for $St_{?x}^{\{tasks(x)\}}$. $St_{(o,x)}^{\{t\}}$, where $\{t\}$ - time points set, (o, x) - object in point x from space X , give to enter in necessary time moments. The same for $St_o^{\{t\}}$. $St_\alpha^{\{God-father,God-son,Holy Spirit\}}$ is Three concept representation, where α - point in connectedness space.

Based on the elements of St – physics and special neural networks with artificial neurons operating in normal and St – modes, a model of a helicopter without a main and tail rotors was developed. Let's denote this model through $Smnst$. To do this, it is proposed to use artificial neurons of type St (designation - $mnSt$) of different levels, for example, for the usual mode, $mnSt$ serves for the initial processing of signals and the transfer of information to the second level, etc. to the nodal center, then checked and in case of anomaly - local St – mode with the desired "target weight" is realized in this section, etc. to the center. Here, in case of anomaly during the test, $Smnst$ is activated with the desired "target weight". Here are realized other tasks also.

In the capacity of form potentiality in self-capacity it is possible to take a program if one is present or St – structure. In the same way St – structure of needed «target weight» are taken in target block at St – activation of the networks. It is used an alternating current of above high frequently and ultra-violet light, which are able to work with St – structures in St – modes by it's nature for an activation of the networks or some of it's parts in St – modes and at local using St – mode. Above high frequently alternating current go through mercury bearers that overheating does not occur.

To reach the self-energy level, the mode St_{Smnst}^{Smnst} is used. In normal mode, it is planned to carry out the movement of $Smnst$ on jet propulsion with the conversion of the energy of the emitted gases into a vortex, to obtain additional thrust upwards. For this purpose, a spiral-shaped chute (with "pockets") is arranged at the bottom of the $Smnst$ for the gases emitted by the jet engine, which first exit through a straight chute connected to the spiral one. There is a drainage of exhaust gases outside the $Smnst$. Otherwise, $Smnst$ is represented by a neural network that extends from the center of one of the main clusters of St - artificial neurons to the shell, turning on into the shell itself. Above the operator's cabin is the central core of the neural network and the target block, which is responsible for performing the "target weights" and auxiliary blocks, the functions and roles of which we will discuss further. Next is the space for the movement of the local vortex. The unit responsible for $Smnst$'s actions is located below the operators' cab. In St – mode the entire network or its sections are St – activated to perform certain tasks, in particular, with "target weights". Unfortunately, triodes are not suitable for st - a neural network.

Remark. The concept of elements of physics St is introduced for energy space. The corresponding concept of elements of chemistry St is introduced accordingly. Examples: 1) $StE_D^{\{a_1q,a_2\}}$ – the energy of instantaneous substitution and a_1 by a_2 , where a_1 , and a_2 are chemical elements, q is instant replacement. Similarly, one can consider for the node of chemical reactions $St_{reaction}^{\{chemical elements with "target weights"\}}$. The periodic table itself can also be thought of as the St – element: $St_{Mendeleev table}^{\{list of chemical elements\}}$. The ideology of St elements allows us to go to the border of the world familiar to us, which allows us to act more effectively.

Conclusions: New concepts and new processing methods of information based on

them and new software operators were introduced. Further development is associated with changing the structure of the arithmetic-logical device, the corresponding software and application for new technologies, in the light of the new approach.

References:

1. Kantor G. (1914) Fundamentals of the general doctrine of diversity. New ideas in mathematics, 6 (in Russian).
2. Danilishyn I.V. Danilishyn O.V. The introductory concepts and operations of St mathematics V Міжнародна науково-практична конференція «Scientific researches and methods of their cfrrying out: world experience and domestic realities». Вінниця,UKR-Відень,AUT, 2023.
3. N.Y. Belenkov. The principle of the integrity of brain activity. М., Meditsina,1980

ТЕОРЕМЫ О СРЕДНЕМ В МАТЕМАТИЧЕСКОМ АНАЛИЗЕ

Филер Залмен Ефимович

Д-р. техн. наук, канд. фіз.-мат. наук, профессор-пенсіонер
Израиль

Штеренберг Йонатан Эдуардович

студент-информатик
Технион, г. Хайфа, Израиль

Аннотация. Рассматриваются классические теоремы о среднем, в которых утверждается существование точки внутри заданного интервала, в которой производная обладает заданным свойством. При этом сама эта точка не отыскивается. В работе обобщается доказательство этих теорем и строится алгоритм отыскания этой точки на ПЭВМ.

Ключевые слова. Теоремы о среднем, обобщение доказательств, алгоритм отыскания средней точки.

Введение. Теоремы о среднем изучаются в ВУЗах в курсе математики после изучения производных. Студенты уже знают её определение $f'(x_0) = \lim_{x \rightarrow x_0} (f(x) - f(x_0)) / (x - x_0)$, откуда делают вывод, что $f(x) - f(x_0) \approx f'(x_0) \cdot (x - x_0)$ при бесконечно малых значениях $x - x_0$. А тут требуется выяснить ситуацию при конечном $b - a$. И выясняется, что для дифференцируемой функции в (a, b) существует точка c , в которой точно выполняется равенство

$$f(b) - f(a) = f'(c) \cdot (b - a). \quad (1)$$

Цель работы. Показать естественный метод доказательства этих теорем и возможности их обобщения.

Простейшая из теорем основана на факте, установленном П. Ферма (1629)-в точках экстремума дифференцируемая функция имеет производную, равную нулю. Из неё следует теорема Ролля (1690) о существовании внутри интервала (a, b) , где значения на концах равны, точки c , в которой производная $f'(c) = 0$ (рис.1). Таких точек может быть несколько. Касательные в них параллельны хорде АВ [1,2].

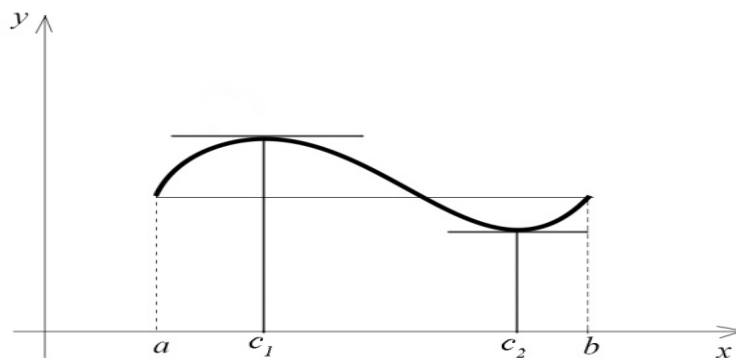

Рис. 1. Теорема Ролля – основа доказательств всех теорем о среднем

Из неё следует теорема Коши о двух функциях $f(x)$ и $g(x)$: вектор-функция $F(x) = (f(x) - f(a), g(x) - g(a)) = 0$ в т. а; определитель $\Delta_2(x)$ из строк $F(x)$ и $F(b)$ равен 0 в

двух точках=>по теореме Ролля существует точка c , в которой $\Delta'_2(c)=0$.

$$\Delta'_2(c) = \begin{vmatrix} f'(c) & g'(c) \\ f(b) - f(a) & g(b) - g(a) \end{vmatrix} = 0 \quad (2)$$

Это выражение более общё, чем обычно используемая формула Коши

$$\frac{f(b) - f(a)}{g(b) - g(a)} = \frac{f'(c)}{g'(c)}.$$

В ней знаменатели отличны от нуля. Из формулы (2) следует формула Лагранжа (1796)

$$f(b) - f(a) = f'(c)(b - a) \quad (3)$$

при $g(x)=x$. Графический смысл – касательная в т. c паралельна хорде (рис.2).

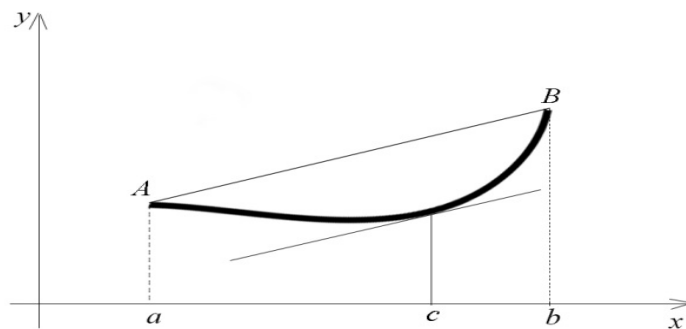

Рис. 2. Обычно её выводят, используя уравнение хорды AB

Прямым обобщением теоремы Коши (2) является формула Бонне [3]

$$\Delta' = \begin{vmatrix} f'(c) & g'(c) & h'(c) \\ f(a) & g(a) & h(a) \\ f(b) & g(b) & h(b) \end{vmatrix} = 0.$$

Её геометрический смысл: касательная в точке c компланарна плоскости радиус-векторов \mathbf{OA} и \mathbf{OB} (рис.3).

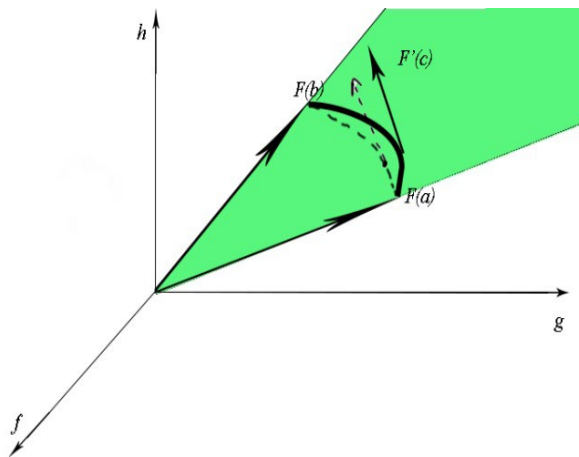

Рис. 3. Векторы $\mathbf{F}(a)$ и $\mathbf{F}(b)$ образуют плоскость, которой параллелен вектор касательной $\mathbf{F}'(c)$

Теорема о конечных приращениях функции многих переменных. Имеем $f(x_1+h_1, \dots, x_n+h_n) - f(x_1, \dots, x_n) = \sum h_k f'_{x_k}(x+h\theta)$, где x и h – векторы, $0 < \theta < 1$.

А почему бы не применить эту формулу Лагранжа для комплексной функции действительного аргумента:

$$f(z_2) - f(z_1) = f'(z_1 + \theta(z_2 - z_1)) \cdot (z_2 - z_1) \quad (4)$$

Здесь $0 < \theta < 1$ и средняя точка лежит на отрезке, соединяющем точки z_2 и z_1 . А как с функцией кватернионов? $f(k_2) - f(k_1) = f'(k_1 + \theta(k_2 - k_1)) \cdot (k_2 - k_1)$, $k = x_1 + ix_2 + jx_3 + kx_4$. Для этих функций свойство параллельности может не сохраняться, если мнимая часть производной не равна нулю в точке θ .

Поработаем с формулой (2). Пусть $f(x)$ и $g(x)$ – действительная и мнимая части комплексной функции $F(x)$. Тогда, умножив второй столбец определителя на мнимую единицу i и прибавив его к первому столбцу, имеем

$$\begin{vmatrix} F'(c) & g'(c) \\ F(b) - F(a) & g(b) - g(a) \end{vmatrix} = 0.$$

Это даёт основание надеяться, что формула (4) верна.

Вывод формулы Тейлора с интегральной формой остаточного члена. Обычно формулу Тейлора получают методами дифференциального исчисления. Однако, её можно получить из формул Ньютона-Лейбница и интегрирования по частям:

$$f(x) - f(a) = \int_a^x f'(t) dt = f'(t)(t+c)|_a^x - \int_a^x f''(t)(t+c) dt.$$

Постоянное c выберем так, чтобы при вернем пределе в 1-м члене был 0: $x+c=0 \Rightarrow c=-x$. Тогда 1-й член $a_1(x) = -f'(a)(a-x) = f'(a)(x-a)$, а *остаточный* член будет $R_1(x) = \int_a^x f''(t)(x-t) dt$. Снова интегрируя по частям, получим равенство $R_1(x) = a_2(x) + R_2(x)$, где $a_2(x) = f''(a)(x-a)^2/2$, $R_2(x) = \int_a^x f'''(t)(x-t)^2/2 dt$. По аналогии заключаем в члене $(x-t)^2$

$$R_k(x) = a_{k+1}(x) + R_{k+1}(x), \quad a_{k+1}(x) = f^{(k+1)}(a)(x-a)^{k+1}/(k+1)!,$$

$$R_{k+1}(x) = \frac{\int_a^x f^{(k+2)}(t)(x-t)^{k+1} dt}{(k+1)!} \quad (5)$$

Доказательство - методом математической индукции. Поэтому получаем формулу Тейлора с остаточным членом в интегральной форме

$$f(x) = f(a) + \sum f^{(k)}(a)(x-a)^k/(k)! + R_n(x), \quad (6)$$

где *остаточный член* $R_n(x) = \frac{\int_a^x f^{(n+1)}(t)(x-t)^n dt}{(n)!}$. Предполагая $f^{(n+1)}(x)$ непрерывной в отрезке (a, x) , используем теорему о среднем в интеграле $\int_a^x g(t)h(t) dt = g(c) \int_a^x h(t) dt$. Это даст

$$R_n(x) = f^{(n+1)}(c)(x-a)^{n+1}/(n+1)!, \quad (7)$$

где c – «средняя» точка отрезка (a, x) .

Алгоритм отыскания средней точки. Учитывая сведение всех доказательств теорем о среднем к теореме Ролля, построим алгоритм для этого случая. Учитываем, что в окрестности точки простого экстремума функция меняется медленней, чем её производная, будем строить алгоритм поиска последней. Проверим, что $f'(a) = f'(b)$.

1. Убедимся, что $f'(a) \cdot f'(b) < 0$ и точка экстремума функции на нём одна, иначе

суживаем интервал, на котором ищем точку C .

2. Находим точку $c = \frac{a+b}{2}$ и $f'(c)$. Заменяем тот конец на точку c , в котором знак производной совпадает со знаком $f'(c)$.

3. Повторяем процесс на суженном интервале до совпадения a и b с требуемой точностью [4].

Блок-схема алгоритма

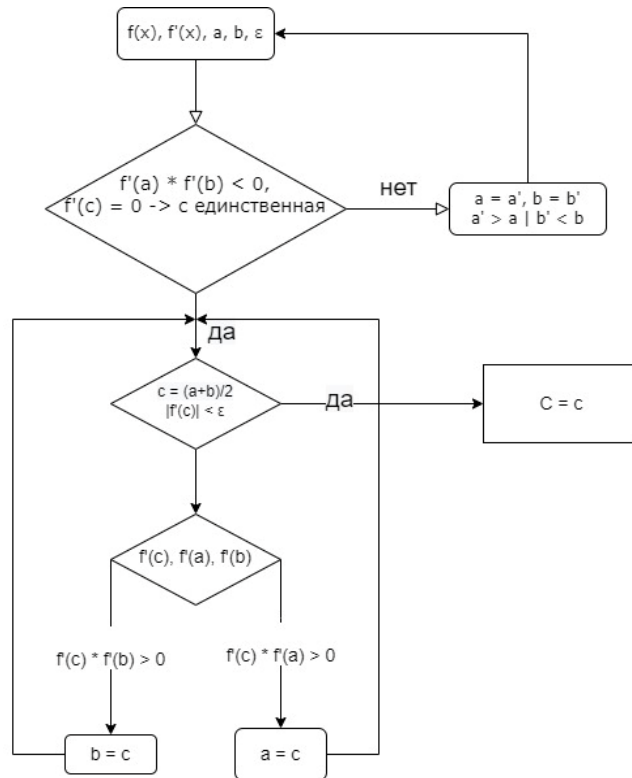

Рис. 4. Блок-схема поиска точки экстремума

Пример отыскания точки экстремума. Возьмём $f(x) = x^2 - \sin(x)$, $a = 0$, $b = 2.2013834143715$, $\epsilon = 0.0001$. Построим графики $f(x)$ и $f'(x)$:

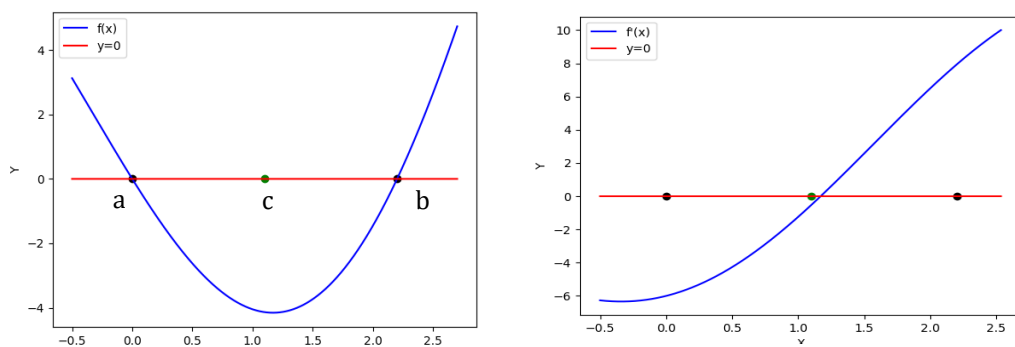

Рис. 5. График функции $f(x) = x^2 - \sin(x)$ и график производной $f'(x) = 2x - 6\cos(x)$

На рисунках изображены исходные данные перед итерациями. Алгоритм после 10-ти итераций выдал $c = 1.17002$, $f_{\min} = -4.15560$.

Таблиця 1

Итерации алгоритма поиска точки экстремума функции по её производной

№ итер.	интервал в начале итер.	с
1	(0.00000;2.20138)	1.10069
2	(1.10069;2.20138)	1.65104
3	(1.10069;1.65104)	1.37586
4	(1.10069;1.37586)	1.23828
5	(1.10069;1.23828)	1.16948
6	(1.16948;1.23828)	1.20388
7	(1.16948;1.20388)	1.18668
8	(1.16948;1.18668)	1.17808
9	(1.16948;1.17808)	1.17378
10	(1.16948;1.17378)	1.17163
11	(1.16948;1.17163)	1.17056
12	(1.16948;1.17056)	1.17002
13	(1.17002;1.17056)	1.17029
14	(1.17002;1.17029)	1.17016
15	(1.17002;1.17016)	1.17009
16	(1.17009;1.17016)	1.17012
17	(1.17009;1.17012)	1.17011
18	(1.17011;1.17012)	1.17011

Можно предложить другой алгоритм поиска точки экстремума по самой функции, используя теорему Ролля, начав с точек пересечения графика с осью ОХ, где $f(a)=f(b)=0$. «Спускаясь» к точке минимума на шаг h . Выберем $h = 1$. Тогда следующая пара точек будет иметь значение $f(a_1) = f(b_1) = -1$ и так далее. Результаты работы второго алгоритма помещены в таблице 2.

Таблиця 2

Итерации сужения интервала для поиска точки экстремума по самой функции

№ итер.	интервал в начале итерации	с
1	(-0.00000;2.20130)	1.10065
2	(0.17240;2.06750)	1.11995
3	(0.36320;1.91170)	1.13745
4	(0.59260;1.71410)	1.15335
5	(0.96420;1.37160)	1.16790
6	(1.07940;1.25990)	1.16965
7	(1.10680;1.23300)	1.16990
8	(1.12630;1.21360)	1.16995
9	(1.14060;1.19950)	1.17005
10	(1.15140;1.18870)	1.17005
11	(1.16070;1.17940)	1.17005
12	(1.16530;1.17490)	1.17010
13	(1.16750;1.17260)	1.17005
14	(1.16850;1.17170)	1.17010
15	(1.16930;1.17080)	1.17005
16	(1.16980;1.17030)	1.17005
17	(1.16990;1.17020)	1.17005
18	(1.17000;1.17020)	1.17010

Сравнивая эти результаты, видим что в первой таблице $b - a = 0.00001$ в 18-ой итерации, а во второй таблице после 18-ой итерации $b - a = 0.00020$. Очевидно, это связано с тем, что в первом случае производная меняется практически почти линейно, а сама функция в районе экстремума миняется очень мало, поэтому для достижения необходимой точности надо выполнить значительн больше шагов.

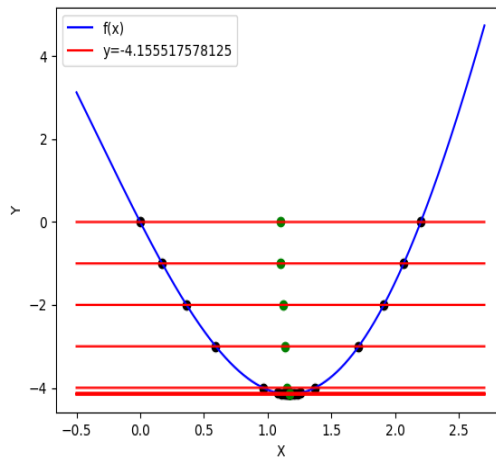

Рис. 6. Поиск точки экстремума с помощью самой функции

Выводы

1. Приведены теоремы о среднем в математическом анализе. Показан их вывод из теоремы Ролля, с использованием свойств определителя.

2. Приведен вывод формулы Тэйлора, с использованием теоремы Ньютона-Лейбница, и формулы остаточного члена в форме Лагранжа с помощью теоремы о среднем в интеграле.

3. Приведен алгоритм поиска “средней” точки с помощью его производной на ЭВМ.

Список использованных источников:

1. Зорич В.А., Математический анализ, Часть 1, изд. 6, доп. М.:МЦНМО, 2012.- 702 с.
2. Гурьянова К. Н., Алексеева У. А., Бояршинов В. В., Математический анализ, Екатеринбург: Урал. Ун-т., 2014.- 330 с.
3. Конечных приращений формула // Математический энциклопедический словарь.- М.:Сов.энцикл.,1988.-С.281
4. Буйначев С. К., Боклаг Н. Ю., Основы программирования на языке python, Учебное пособие, Екатеринбург: Урал. Ун-т., 2014.- 91 с.

ФОРМУВАННЯ ЖИТТЄВИХ КОМПЕТЕНЦІЙ НА ЗАНЯТТЯХ З ФІЗИКИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Ходарєва Олена Анатоліївна

викладач

Відокремлений структурний підрозділ «Новокаховський політехнічний фаховий коледж Державного університету «Одеська політехніка», Україна

Надаючи знання нашим студентам, ми маємо пам'ятати, що перед кожним з них після закінчення навчального закладу постане безліч викликів. Від них вимагатиметься, крім знання своєї професії та володіння професійними навичками, спроможність бути конкурентоздатними на сучасному ринку праці, комунікабельними, вони мають вміти самовдосконалюватись, адаптуватися до змін, набувати знань та навичок протягом усього життя, здобувати інформацію з різних джерел та аналізувати її, діяти в складних ситуаціях, приймати виважені рішення та володіти багатьма іншими якостями. Саме тому в останні роки багато робиться для того, щоб здобувачі освіти отримували у навчальному закладі не тільки якісні знання та вміння, а, насамперед, набували вмінь на основі отриманих знань вирішувати проблеми, які виникають у різних життєвих ситуаціях.

І зараз, в умовах воєнного стану, це надскладна задача, але ми маємо її вирішувати, маємо готувати молодих людей до майбутнього життя. Як зазначила заступник Міністра освіти і науки України Віра Борисівна Рогова: «Особливої актуальності набули інновації з початком широкомасштабної війни, розв'язаної російською федерацією на території України, коли стало життєво необхідним приймати швидкі, нестандартні, по суті – інноваційні рішення. Функціонування системи освіти в умовах воєнного стану характеризується інтенсивним пошуком нових підходів до навчання, інноваційних форм організації освітнього процесу, ефективних педагогічних та інформаційних технологій» [1, с.7]. І кожен з нас, працівників освіти, впроваджує в навчальний процес все нові й нові технології, обмінюється з колегами своїм досвідом, досягненнями, успіхами. Оскільки «і під час війни, і після її завершення головним завданням освітньої галузі є і буде забезпечення якості освіти на всіх рівнях» [1, с.8].

Продовжуючи працювати в цих непростих умовах, навчаючи молодих людей фізиці ставлю перед собою мету – виховати освічених, здорових, патріотично налаштованих та моральних членів суспільства. Набуття студентами в процесі навчання основних життєвих компетентностей вважаю інтегрованим результатом навчання, який має виходити за межі предметної складової і не вичерпуватись змістом певної навчальної дисципліни або засвоєнням окремих знань і умінь. Усвідомлення цього допомагає здолати труднощі, які виникають на шляху, докласти максимальних зусиль, використати всі доступні ресурси, щоб надати молодим людям якісну освіту, підготувати їх до майбутнього життя.

З початком воєнного стану ми змушені були перейти на дистанційні форми навчання з використанням платформ Zoom, Jit.si в режимі онлайн-конференцій. Широко використовуємо електронні підручники, електронні презентації та інші інтернет-ресурси; заохочую студентів до участі у інтернет-олімпіадах та конкурсах.

В своїй роботі ми маємо долати такі труднощі, як перебої з подачею

електроенергії та у роботі Інтернету, стресові ситуації, від яких ми всі потерпаємо. Тому при проведенні онлайн-конференцій в першу чергу дбаю про створення спокійного, доброзичливого психологічного клімату – найголовнішої умови, яка допомагає студентам здолати стрес, забути про негаразди, налаштовує на сприйняття ними навчального матеріалу, його обговорення. Мотивую студентів, підкреслюючи важливість знань з фізики для їх майбутнього життя та професійної діяльності. Цим самим допомагаю кожному поставити для себе мету своєї навчальної діяльності, щоб потім працювати для її досягнення, активізувати свої знання, виконувати певні розумові і практичні дії. Адже, як зазначає академік О.Я.Савченко «учень уміє вчитися, якщо він визначає сам або приймає мету, яку ставить учитель, відповідно до неї планує й виконує необхідні дії, контролює та оцінює свої результати». [3, с.151].

Вивчення фізики завжди було і є важливим засобом пізнання, допомагало молодій людині створити загальну картину світу у всій її багатогранності та єдності, спонукало спостерігати, пізнавати нове, пояснювати явища навколишнього світу, логічно мислити, робити висновки, формувати світогляд. Тому під час онлайн-занять спонукаю студентів ділитись своїми думками щодо тих чи інших явищ, власними спостереженнями, надавати за можливістю їх фото, обговорювати. Таким чином навчаю спостерігати, формулювати і висловлювати свою власну думку. Адже, як зазначає О.Пометун «процес навчання не автоматичне вкладання навчального матеріалу в голову учня. Він потребує напруженої розумової роботи учня і його власної активної участі в цьому процесі». [2, с.14].

Дуже важливим вважаю розвивати комунікабельність, заохочую до спілкування, даю можливість студентам поділитись своїми думками. Адже наші вихованці за теперішніх умов, на жаль, позбавлені можливості повноцінно спілкуватись з викладачами та однолітками, брати участь у різноманітних заходах.

Необхідною умовою успішного навчання є збудження і підтримка пізнавального інтересу. З цією метою при розгляданні того чи іншого фізичного явища прошу студентів продемонструвати їх домашню техніку, пристрої, в яких це явище використовується. Також залучаю студентів до самостійного виконання дослідів в домашніх умовах, для яких вони мають використовувати нескладні самостійно виготовлені пристрої, підручні матеріали, іграшки, навіть, мильні бульбашки. Пропоную самим складати задачі прикладного змісту, наприклад: скільки знадобиться гелієвих кульок, щоб підняти у повітря вашого домашнього улюбленця? Або порівняти, який водонагрівач є більш економічно вигідним: електричний чи газовий (при існуючих тарифах на газ та електроенергію)? При розв'язуванні таких задач студенти мають не тільки активізувати свої знання та пригадати певні формули для розрахунків, але й проявити логіку, самому вибрати той чи інший шлях розв'язування задачі, за необхідністю звернутися до довідкової літератури.

Дуже важливим при вивченні фізики вважаю наголошувати на її зв'язку з історією, з важливістю тих чи інших фізичних відкриттів для розвитку людського суспільства в нашому житті. Так, студентів дуже зацікавила історія розвитку напівпровідникової техніки, яка зробила можливим створення сучасних комп'ютерів, смартфонів та іншої техніки, без якої сучасна молода людина не уявляє свого життя. Також розповідаю і спонукаю до самостійного пошуку матеріалів про наших співвітчизників, які зробили великий внесок у скарбницю світової науки (Кибальчич, Пулюй та багато інших), що виховує патріотизм та гордість за нашу Батьківщину.

Таким чином, навіть в наших доволі непростих умовах, ми допомагаємо

здобувачам освіти опанувати методи навчально-пізнавальної діяльності, навчаємо їх навчатися.

Список використаних джерел:

1. Освіта України в умовах воєнного стану. Інноваційна та проєктна діяльність: Науково-методичний збірник/ за загальною ред. С. М. Шкарлета. Київ-Чернівці «Букрек». 2022. 140 с.
2. Пометун О.І., Пироженко Л. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання: Науково-методичний посібник / за ред. О.І.Пометун. К.: Видавництво А.С.К., 2004. - 192 с.: іл..
3. Савченко О. Я. Дидактика початкової освіти: підручник. Київ: Грамота, 2012. - 504 с.

СЕКЦІЯ ХХ. ФІЛОЛОГІЯ ТА ЖУРНАЛІСТИКА

ПЕРЕКЛАД ДІЄСЛІВНИХ СИНОНІМІВ У ТВОРАХ ОЛЬГИ КОБИЛЯНСЬКОЇ

Стаховська Наталія Федорівна

Канд. філол. наук, доцент

Дніпровський державний технічний університет, Україна

Останні десятиріччя характеризуються активізацією у галузі дослідження сучасної, історичної лексикології розширенням її проблематики і фактичної бази, уточненням принципів і методів роботи. Особливо поживається вивчення лексичного складу художніх творів, а саме, лінгвісти немало уваги приділяють вивченню лексичних синонімів, їх складу, функціям у творах українських письменників.

Мову художніх творів у різних аспектах вивчали Білодід З.К., Жовтобрюх М.А., Тараненко О.О., Булаховській Л.А., Цимбалюк Т.В., Сологуб Н.М., Загнітко А.П., Леонова М.В., Берест Тетяна, Важеніна Олена, Лукаш Галина та ін.

Уміле й доречне використання синоніміки — один з найважливіших показників майстерності письменника. Вживання синонімів робить мовлення виразнішим і значеннєве багатшим, вони сприяють чіткішому окресленню висловлюваної думки. Синонімія якнайкраще репрезентує лексичне багатство мови, є невичерпним джерелом стилістики.

Великий внесок у вивчення синонімії як лексичного явища в літературі зробили Булаховській Л.А., Бурячок А.А., Ващенко В.С., Паламарчук Л.С., Деркач П.М., Колесник Г.М., Лагутіна А.В., Нечитайло О.І., Полюга Л.М., Скрипник Л.Г., Тараненко О.О., Григорьєва О.Д. та інші.

Синонімічні засоби української мови, як уже було зазначено, сприяють точному і водночас яскравому, образному відтворенню думки. Добра обізнаність мовців із синонімічним матеріалом допомагає їм ясно і чітко висловлюватися, створювати різні комунікативні ефекти, забезпечує стильову відповідність. І, навпаки незнання синонімів або невміння користуватися ними, стає причиною неточного слововживання, бідності словника, обезбарвлення мовлення.

Нечитайло О.І. дослідив особливості синонімії за частинами мови у словнику тлумачного типу і привернув увагу до того факту, що розподіл слів за частинами мови нерівномірний, тому “при витлумаченні значення слів не завжди вдається однаковою мірою використовувати синонімічні засоби” [1, с.84]. Далі він зазначає, що досить часто синоніми залучаються для розкриття значення дієслів (переважно багатозначних). Проте дуже рідко тлумачаться синонімами числівники та займенники (тільки діалектні форми літературними). При тлумаченні значень прикметників та дієслів значно частіше використовуються 2—3 синоніми (інколи 4—5). Щодо іменників, то вони, як правило, тлумачаться однослівним відповідником. В основному це слова на позначення абстрактних понять, властивостей, а також пояснення іменників, що належать до лексики розмовної, рідковживаної, діалектної

та застарілої Працюючи над словниками різних типів О.І.Нечитайло, О.О.Тараненко, Л.С.Паламарчук, В.С.Ващенко, З.Є. Олександра роблять висновки, що найбільше і частіше синонімізуються в українській мові іменники, прикметники та дієслова.

Таким чином, ці науковці зробили свій внесок у дослідження явища синонімії з морфологічної точки зору.

Творчість Ольги Кобилянської ще за її життя стала предметом досліджень і дискусій критиків та літературознавців, була живим ферментом літературного процесу. Новаторський характер прози письменниці тонко відчували Іван Франко, О.Маковей, Леся Українка, Г.Хоткевич, М.Коцюбинський та інші критики, які підтримували її на творчому шляху, сприяли розвитку таланту Ольги Кобилянської.

Особливе зацікавлення в українських і закордонних мовознавців завжди викликали проблеми дослідження синонімії. Досліджуючи це питання, важко обійтися без вивчення синоніміки художнього твору, адже це не лише допомагає висвітлити закономірності використання синонімічних засобів мови письменником, а також дає матеріал для ретельного вивчення природи синонімів. Використання письменниками у художніх творах різних видів синонімів зумовлює потребу дослідження лексем окремих творів та авторів, що сприяє вирішенню багатьох сучасних проблем синонімії. З-поміж усіх частин мови дієслова найбільш схильні до утворення синонімічних зв'язків. Л.А. Булаховський зазначає, що дієслово належить до лексико—граматичних категорій, які мають найбагатшу синоніміку. Дієслівна синоніміка була предметом досліджень багатьох мовознавців: А.Т. Бевзенко, В.С. Ільїна, Л.С. Паламарчука, А.Г. Ярової та ін.

У сучасному мовознавстві поділ синонімів на семантичні, стилістичні, семантико—стилістичні є традиційним. За характером і ступенем синонімічних відношень виокремлюють загальномовні та індивідуальні (оказіональні) синоніми. Загальномовні синоніми сприймаються мовцями однаково поза будь-яким контекстом. До цього розряду належать слова, вжиті у прямому чи переносному значенні, якщо останнє закріпилося за словом у загальному вжитку і фіксується словниками.

Найбільш поширене у сучасному мовознавстві визначення синонімів формулюється так: *синоніми* — це близькі або тотожні за своїм значенням слова, що позначають одне поняття, але відрізняються одне від одного: 1) відтінками в лексичному значенні; 2) своїм емоційним забарвленням; 3) належністю до певного стилю; 4) своєю вживаністю; 5) здатністю вступати в сполучення з іншими словами [1, с. 82—83].

Виходячи з того, що в мові основна частина лексики складається з багатозначних слів, синонімами слід вважати не слова взагалі з їх повним об'ємом смислової структури, а слова лише в тих окремих значеннях, які є для них спільними. Наприклад, слово *друг* в українській мові не однозначне, і тому в доборі з ним слів потрібно враховувати якесь одне його значення: 1) *Ти мені друг і товариш!* 2) *Співай, поете будь завжди хорошим другом правди.*

У першому реченні слова *друг* і *товариш* – синоніми, вони виражають одне поняття, називаючи особу зв'язану з автором (з іншою особою) близькими стосунками, відданістю, дружбою, довір'ям; у другому ж – слово *друг* ужито в іншому значенні, не синонімічному і значенням "*товариш*" синонімами до нього можуть бути слова *поборник*, *захисник*.

Оскільки лексичне значення слів може бути встановленим лише в певних контекстах, для правильного розуміння явищ синонімії важливо враховувати не тільки предметне значення слів — синонімів, а й особливості їх уживання та

граматичні умови сполучуваності їх з іншими лексичними одиницями [2, с.68].

За спільністю лексичного значення і загальними граматичними ознаками слова—синоніми об'єднуються в синонімічні ряди, причому члени синонімічного ряду належать до однієї частини мови [3, с.60]. Наприклад: *шлях дорога, путь, гостинець*. Усі ці слова — іменники.

У синонімічному ряді виділяється *стрижневе слово*, або домінанта (від лат. Dominans—панівний). У цьому слові найчіткіше і найясніше виражається основне загальне значення, властиве всьому ряду, і воно є найуживанішим серед усіх слів. Стрижневим словом виступає в основному синонім без виразного стилістичного замовлення, тобто нейтральний синонім [4, с. 161—162].

Якщо увесь синонімічний ряд складається з емоційно експресивних слів, то домінантою в ньому є слово найменш емоційно забарвлене, наприклад: *ходити, блукати, бродити, вештатися, блудити, тинятися, сновигати, швендяти*. Тут дієслово *ходити* — стрижневе, воно виражає основні значення: процес дії, який властивий всьому синонімічному ряду.

У синонімічному ряді синоніми розташуються за принципом градації, з урахуванням семантичної і стилістичної близькості синонімів ряду до стрижневого слова, а також сфери вживання слів.

Синонімічні ряди можуть поповнюватися новими словами і втрачати застарілі. Так, у 19 ст. поряд і словом *працювати, трудитися* вживався синонім *робити*. У наш час ці синонімічні зв'язки майже втрачені. Слово *звичайний* раніше належало до синонімічного ряду *чемний, вихований, ввічливий*. На сьогодні це значення вже застаріло і основними значеннями цього слова є *звичний, простий, повсякденний* [5, с.52].

Одне і те саме слово може входити в кілька синонімічних рядів. Це зв'язано з багатозначністю слів української мови, наприклад: *тихо (йде)—повільно, помалу, спокійно; тихо (говорить) — неголосно, нечутно, глухо*.

Чим багатша і розвиненіша лексична синоніміка, тим багатша, розвиненіша й досконаліша сама мова бо лексичні синоніми є одним із найважливіших засобів, що забезпечують вираження думки в усіх її найтонших відтінках.

М.П.Муравицька зазначає, що “однією з важливих проблем синхронного аналізу лексичного складу мови є дослідження його як системи синонімічних рядів. Від вивчення цієї теоретичної проблеми залежить створення лінгвістичної основи для ефективного розв'язання двох практичних завдань. Перше полягає в розширенні можливостей передачі думки шляхом активного засвоєння носіями мови синонімічних засобів, відображених у словниках. Друге завдання пов'язане з вибором найдоцільнішого варіанта у процесі автоматизованої обробки текстової інформації, наприклад, при редагуванні текстів певних функціональних стилів і жанрів, насамперед, наукових, а також публіцистичних” [6, с.30]. Вивчення лексичного складу як системи синонімічних рядів передбачає аналіз їх структури, який вимагає попереднього визначення елементів синонімічного ряду або з'ясування того, що являють собою синонімічні одиниці. Він потребує також формулювання правил віднесення одиниці до того чи іншого синонімічного ряду, встановлення кількості і порядку їх розташування стосовно домінантної одиниці ряду.

Муравицька М.П. розглядає семіотичний підхід до співвідношення значення слова і його формальних ознак. Такий підхід зумовлює з позицій діалектики категорій форми і змісту — розуміння синонімічного ряду як послідовності лексико-семантичних варіантів, тобто значень слів, а не самих слів. Таке розуміння виходить з відносної формальної самостійності і семантичної цілісності слова в лексичній

системі мови [6, с. 31].

Нечитайло О.І. дослідив особливості синонімії за частинами мови у словнику тлумачного типу і привертає увагу до того факту, що розподіл слів за частинами мови нерівномірний, тому “при витлумаченні значення слів не завжди вдається однаковою мірою використовувати синонімічні засоби” [3, с. 60].

У художньому стилі синоніми використовуються для візноманітнення викладу, для уникнення монотонності, набридливих повторів. Їх функція тут, в першу чергу, естетично— зображальна. Таким чином, у художній мові найпоширеніші емоційно—експресивні синоніми. Їх вплив на суттєве сприйняття посилюється за рахунок авторських семантичних неологізмів, тропеїчних вживань, звукопису та інших літературних прийомів.

Твори Ольги Кобилянської багаті на синоніми. Письменниця використовує більше трьохсот дієслівних синонімічних рядів, що, безумовно, сприяє точному і водночас яскравому відтворенню думки. Для дослідження нами обрано найбільш характерні для творчості О. Кобилянської дієслівні пари синонімів.

Семантичні синоніми виступають як засіб уточнення, виділення, деталізації тієї чи іншої ознаки поняття, наприклад, синонімічний ряд на означення поняття “здіймати шум” у творах О.Кобилянської представлений такими синонімами: (рос.) *шуметь*, (о листях) *шелестеть*; усил. *реветь*; (о воде, волнах) *булькать*; (о неясном шуме) *гудеть* — (укр.) *шуміти*, (про листя) *шелестіти*; підсил. *ревти*; (про воду, хвилі) *булькотіти*, (майже шепотіти) *шемрати*; (про неясний шум) *гудіти*. Переклад здійснено методом калькування, повним еквівалентом.

Найзагальнішим щодо значення та частоти вживання є синонім (рос.) *шуметь* — (укр.) *шуміти*, який зустрічається як у недоконаному, так і у доконаному виді, а також у безособовій формі доконаного виду в минулому часі.

(рос) “... Обычно прислушиваюсь как, шумит лес. Он шумит, как море лишь далеко более слабо. Ты не знаешь, как море шумит... Я и сама того не слышала, и знаю, как оно шумит... а, слышь?” [7, 441]. “Задерживаясь на густих ветках ее елей здесь и там, звали далеко слышными голосами, что они из Рунга, а она, ловя их звуки, вбирала их в себя, а после шумела что—то далеко слышным шумом...” [7, 490]. “С того появился встревоженный шепот, вздох, наконец — поднялся шум, словно от вихря, наполнил далеко — высоко воздух, как шум моря, что аж становилось страшно, сбился под тучи, а напоследок зашумела буря” [7, 475]. “— И погода еще может измениться; сегодня не полностью отшумело” [7, 448].

(укр.) “... Звичайно прислухаюся як, шумить ліс. Він шумить, як море лише далеко слабше. Ти не знаєш, як море шумить... Я й сама того не чула, та знаю, як воно шумить... а, чуй?” [7, 441]. “Задержуючися на густім гіллі її смерек тут і там, кликали далеко чутними голосами що вони з Рунга, а вона, ловлячи їх звуки, забирала їх в себе, а опісля шуміла щось далеко чутним шумом...” [7 490]. “З того повстав стривожений шепіт, зітхань, врешті — піднявся шум, немов від вихру, наповнив далеко — високо воздух, як шум моря, що аж ставало лячно, збився під хмари, а наостанку зашуміла буря” [7, 475]. “— І погода ще може обернутися; сьогодні не цілком вишумілося” [7, 448].

У зазначуваних реченнях синоніми (рос.) *шуметь*— (укр.) *шуміти* перекладено методом транслітерації повним еквівалентом. Дієслівні синоніми (рос.) *шуметь* – (укр.) *шуміти* сполучуються з іменником, *лес*—*ліс*, займенниками — *он*—*він*, *она*—*вона*.

Якщо треба описати шум листя, або такий, який нагадує неясний шепіт або гул, письменниця використовує синоніми (рос.) *шелестеть*, *гудеть* — (укр.) *шелестіти*, *гудіти* [7, с. 48]:

(рос.) *И гудит, и шелестит ненастанно. Это же лес великан, эти листья так шелестят... дубина та золотая!* [7, с.572], *“Шумела река, гудела мельница, шумели сосны, и все водночасье; хоть ночью, хоть днем — они держались вместе”* [7 с.278].

(укр.) *І гудить, і шелестить ненастанно. Се ж ліс велетен, се листя так шелестить... дубина та золота!* [7, с.572], *“Шуміла ріка, гудів млин, шуміли сосни, а все враз; хоч вніч, хоч вдень — вони держалися раом”* [7, с. 278].

Дієслівні синоніми (рос.) *гудит* и *шелестит*, *шумела*, *гудела*, *шумели* (укр.) *гудить* і *шелестить*, *шуміла*, *гуділа*, *шуміли* сполучуються з іменниками: *лес—ліс*, *река—ріка*, *мельника—млин*, *сосны—сосни*.

Семантично близьким до попередніх є синонім (рос.) *булькать* — (укр.) *булькотіти*:

(рос.) *“А как придешь туда — тихо, или только булькает поток там в долине, или напуганная стайка птиц поднимается по сосновому пню быстро, как молния, или сами горы словно взволнованы, если бы это не их дело было шуметь, спато и колыхаться”* [7, с. 599].

(укр.) *“А як прийдеш туди — тихо, або тільки булькоче потік там в долині, або налякана вівірка спинається по сосновім пні скоро, як блискавка, або самі гори немов зворушені, якби це не їх діло було шуміти, снити і колахатися”* [7, с. 599].

З наведених прикладів ми бачимо, що синоніми даного синонімічного ряду широко використовуються для передачі пейзажу, стану природи, погодних умов тощо. Їх переклад здійснено прийомами калькування та транслітерації. Зазначені дієслівні синоніми сполучаються в реченні з іменниками, займенниками.

Таким же різнобарвним у семантичному плані є синонімічний ряд на позначення поняття *“текти”*, який передається синонімами: (рос.) *течь, протекать, плыть, всплывать, литься, журчат, выпрыскивать, (сильно) пениться, (быстро) метаться, нестись* — (укр.) *текти, протікати, пливати, спливати, литися, журчати, вибризувати, (сильно) пінитися, (швидко) метатися, нестися..*

— (рос.) *“С глухими окликами, которые должны были добавлять отваги, исполняли наемники сию обязанность, в то время когда с их лба лился градом пот, а с израненных рук текла кровь”* [7, с. 480],

— (укр.) *“З глухими окликами, що мали додавати відваги, сповняли наємники сю працю, під час коли з їх чола ллявся струями піт, а з поранених рук текла кров”*— [7, с.480]. Як ми бачимо, у цьому реченні використовуються одразу два синоніми з одного ряду для уникнення повторення. Синонім з цього ряду зустрічаємо і в такому реченні: (рос.) *“Трубые слезы плыли по ее лицу”* [7, с.521]. — (укр.) *“Трубі сльози спливали по її лиці”*. Немає нічого дивного в тому, що подані синоніми викликають у нашій уяві образ ріки або якогось потоку. Дієслівні синоніми *лился*, *текла*— *лявся*, *текла* у зазначених реченнях сполучуються з іменниками *лоб*, *кров*. Переклад здійснено прийомом транскрибування повним еквівалентом.

Семантичні дієслівні синоніми становлять у словнику Ольги Кобилянської найменшу групу, яка складається з близько п'ятидесяти синонімічних рядів. Ось їх доміанти: (рос.) *бороться, строить, возвращаться, вертеться, виднеться, выдерживать, веять, гнуть, давать, прикасаться, повиноваться, лить, любить, морщиться, оглядываться, получают, поддаваться, замечать, спадать, составляют, учит, уничтожат, овладевать, вращать, обдумывать, оборонять, оглядываться, получают, убеждать, препятствовать, подводиться* [8,с.489] — (укр.) *боротися, будувати, вертатися, вертітися, виднітися, вискубувати, віяти, гнути, давати, доторкатися, коритися, лити, любити, морщитися, оглядатися, одержувати, піддаватися, помічати, спадати, становити, навчати, нищити, опановувати,*

обертати, обмірковувати, обороняти, оглядатися, одержувати, переконуватися, перешкоджати, підводиться, піддавати, [8, с.274—275].

Стилістичні синоніми, які розрізняються за сферою вживання, емоційним забарвленням трапляються у творах письменниці значно частіше, ніж семантичні [7, с.32]. Наприклад, у Ольги Кобилянської до слова (рос.) *домагаються* — (укр.) *домагатися* ми зустрічаємо два синоніми — (рос.) *требовать* и *домагиваться* — (укр.) *вимагати* і *допоминатис*. Перше слово належить до книжної лексики, а друге — до розмовної [7, с.425], наприклад: (рос.) *“Но почему говорила? — добивалась, и большие слезы котились из ее глаз ... — Почему говорила, когда не уверена!!”* [7, с. 555], *“ — Я — артистка и живу соответственно артистическим законам, а те требуют немного больше, как законы такого тесно программного человека, как ты!”* [7, с. 524], *“Не знаю, требуют ли сего законы высшей штуки, оно ли что другое, но я не могу так”* [7, с.533]. — (укр.) *“Але чому казала? — домагалася, і великі сльози котилися з її очей ... — Чому казала, коли не впевнена!!”* [7, с. 555], *“ — Я — артистка і живу відповідно артистичним законам, а ті вимагають трохи більше, як закони такої тісно—програмової людини, як ти!”* [7, с.524], *“Не знаю, чи сього вимагають закони вищої штуки, чи воно що інше, але я не можу так”* [7с. 533], *“Він сам має слабі ноги, а гори вимагають молодших сил”* [7, с.599].

Список використаних джерел:

1. Нечитайло О.І. Синоніми як засіб розкриття значення слова. / Нечитайло О.І. // Мовознавство.—1980.— №6.—с.82—86.
2. Мельничайко В.Я. Використання граматичних синонімів — важливий показник культури мови./ Мельничайко В.Я // Мовознавство.—1968.—№5.— С.—68—70.
3. Нечитайло О.І. Синоніми у перекладних словниках./ Нечитайло О.І. //Мовознавство.—1982.—№1.—С.60—66.
4. Жуковська В.В. Індивідуальний стиль письменника як авторська своєрідність у використанні дієслівних одиниць на різних мовних рівнях / Жуковська В.В.// Вісник Харківського національного університету ім. В.Н.Каразіна. — №639. До 200—річчя Харківського національного університету ім. В.Н.Каразіна. — Харків: Константа, 2004. — С. 161—162.
5. Миронова Г.М. Спостереження за еволюцією синонімічних лексем усереднені ЛСГ. / Миронова Г.М. //Мовознавство.—1983.—С.52—54.
6. Муравицька М.П. Полісемія і синонімія. / Муравицька М.П. //Мовознавство.—1983.— №1.—С.29—39.
7. Проза Ольги Кобилянської. — К.: В. Ш. — 1978. — 864 с.
8. Словник синонімів української мови, у 2—х томах / укл. Бурячок А. А., Гнатюк Г.М та ін. — Київ: Наукова думка, 1999. — 1236 с.

ПЕРИФРАЗА В СИСТЕМІ НОМІНАТИВНИХ ОДИНИЦЬ МОВИ

Власенко Наталія Давидівна

Асистент

Дніпровський державний технічний університет, Україна

Загально визнано, що номінативну функцію виконують як слова, так і словосполучення різного типу: лексикалізовані, перифрази і фразеологізми. Визнання за перифразою статусу вторинної номінації дозволило вивчати явище з точки зору загальної теорії номінації, в ономасіологічному аспекті. Ономасіологічний підхід дав можливість вченим побачити це явище в новому ракурсі, виявити ряд суттєвих ознак, які характеризують перифразу як номінативний засіб і дозволяють відмежувати її від інших структурно тотожних одиниць: фразеологізмів, складних термінів, номінативних словосполучень тощо.

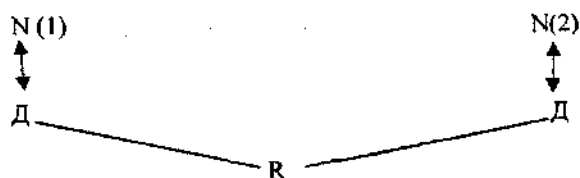
Ономасіологічна ознака покладена в основу визначення перифрази, яке подає О.М.Кожин: "таке поєднання слів, за допомогою якого вторинно позначається те, що має власне найменування" (переклад наш - Г.Є.) [2].

Суттєвою відмінністю перифраз від інших видів словосполучень, які виконують номінативну функцію, є призначення перифрази бути вторинним найменуванням денотата, який уже має первинне найменування.

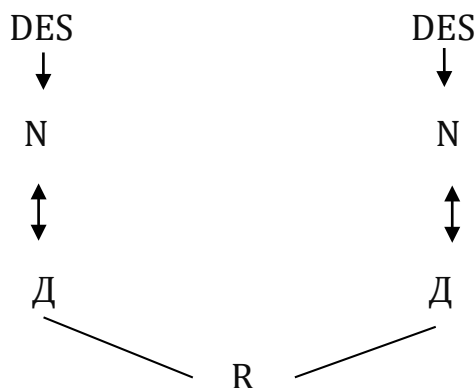
Перефразування Кобилянський І. Ю., І.С. Торопцев, О.С. Кубрякова, Н.І. Базарська та інші дослідники визначають як двоступінчастий процес первинної і вторинної об'єктивізації денотата (об'єкт - те, що можна назвати певним іменем). Первинна, долексична (доперифрастична) об'єктивізація, на думку вчених (Кобилянського І. Ю., О.С. Кубрякової, І.С. Торопцева [4], здійснюється за допомогою описових синтаксичних конструкцій типу суджень. При створенні перифрастичних найменувань доперифрастична об'єктивізація здійснюється в рамках предикативного виразу (praedicatio лат. - твердження - віднесення змісту про предмет судження до дійсності, виражене в реченні). Н.І. Базарська стверджує, що фразеосполучення, які використовуються для доперифрастичної об'єктивізації поняття, потребують вторинного найменування, можуть бути поставлені в позицію присудка по відношенню до даного поняття [1].

Майже всі роботи, які описують ономасіологічну сутність перифрази, не враховують те, що вторинне позначення предмета, так само як і первинне найменування, являє собою певне узагальнення властивостей, ознак цього предмета, які формують поняття про нього. Позначуваний перифразою предмет (референт - той предмет думки, з яким співвідносний даний мовний вираз), певний обсяг знань про нього (денотат) і поняття про клас подібних однорідних предметів (десигнант) протиставляються один одному як ті, які мають певні загальні підстави - перифраза співвідноситься в системі номінативних одиниць, лише з тим предметом, суттєві ознаки якого входять у зміст поняття, що виражене нею.

Крім того, денотативна віднесеність перифрази і перифразованого слова буде різною при наявності референтної спільності. Наприклад денотат 2 (Д) перифрази (N) "БІЛЕ ЗОЛОТО" як властивість реального об'єкта, за яким створюється узуально закріплене уявлення про клас предметів, відрізняється від денотата 1 (Д) перифразованого слова (N) цукор. Але і перший і другий денотат відноситься до одного предмета позначення (R).

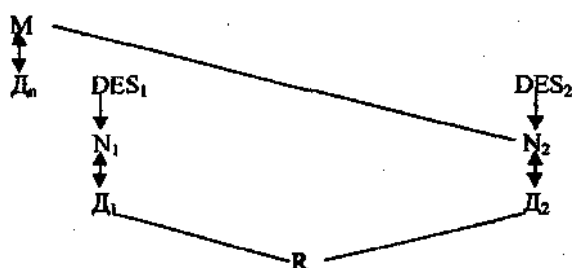

Наступним аспектом механізму перифразування є визначення десигнативної відмінності перифрази і перифразованого слова на понятійному рівні.

Обсяг поняття "біле золото" і цукор різні. Перше включає в свою змістовну форму додатковий відтінок значення (коннотації) у вигляді експресивної образної оцінки. Предмет мислення, який позначається перифразом, викликає у свідомості цілий ряд асоціативних образів за кольором та за цінністю.

Наступний аспект перифразування - можливість моделювання перифраз за допомогою мовних форм (M), співвідносних з N-им денотатом. Такі форми є своєрідними матрицями, які об'єднуються у певних контекстуальних умовах в перифрастичні утворення. Враховуючи це і взявши до уваги першість номінативної функції перифрази, будемо вважати її одиницею мовлення.

Із наведеного вище можна так сформулювати дефініцію перифрази в номінативному аспекті. ПЕРИФРАЗА - одиниця мови, яка вторинно описово позначає предмети і явища реальної дійсності за допомогою актуалізації ознаки десигната, який являє собою певне поняття про спільний з перифразованим словом референт.

Дослідження перифрази як знака вторинної номінації дозволило вченим встановити особливості її евфемістичної функції і з'ясувати деякі причини перифразування. Ономасіологічний підхід до перифрастичного сполучення дозволив відмежувати їх від автономного слова, яке є вторинною назвою і від термінологічних складних назв. Слово позначає поняття глобально. На відміну від перифрази, якій

притаманне розчленоване позначення. На думку І.Л. Рапшіте, слова, що є вторинними назвами, побудовані на переносі значення. Вони належать до розділів стилістики (метафора, метонімія: слово-символ), а використані в прямому лексичному значенні є простими заміниками прямої назви в контексті, одним із видів мовного паралелізму.

Крім того, слово - це одиниця мови, яка відтворюється в мовленні, тобто, і структурна модель, і її конкретне наповнення відносяться до плану мови. А перифраза створюється в мовленні за допомогою поєднання окремих мовних структур. Ця структурна ознака наближає перифразу до термінів-словосполучень, але між ними є суттєва різниця. По-перше, для терміна характерні стійкі і точні номінації. По-друге, елементи терміна-словосполучення поєднуються в результаті суспільної закріпленості, елементи перифрази - в результаті мовної ситуації (пор., наприклад, терміни Торрічелева пустота, закон Бойля - М'яріотта, Броунівський рух і *білокора красуня — береза, щогли лісу — сосни, патріарх серед дерев - дуб, розсипи весни - кульбаба, музичний чагарник - калина, медове дерево - липа, північний кипарис — ялівець*. По-третє - термінологічні словосполучення є первинними номінаціями, в той час як перифраза - вторинною.

Аналізуючи співвіднесеність між терміном та фразеологізмом, можна визначити дещо подібне між ними: аналітичність, оформлення в словосполучення, ідіоматичність, семантична функціональна еквівалентність слову. Але є ряд суттєвих ознак, які значно відрізняють перифразу від фразеологізму:

– фразеологізми - сталі словосполучення, що відтворюються у мовленні, а перифрази - створюються у мовленні.

– фразеологізм - визначає будь-який референт (наприклад: *біла ворона* - ми можемо сказати і про чоловіка, і про жінку, і про дитину, про малого чи старого. Тут важлива тільки відповідність рисі поведінки референта.) Перифраза завжди співвідноситься з первинним референтом (*біле золото - цукор, легені міста - дерева*)

– фразеологізм - мовна одиниця, що може виконувати функцію і первинної і вторинної номінації, а перифраза - мовленнєва одиниця, що завжди виконує функцію вторинної номінації.

Фразеологізм у тексті (у мовленні) може використовуватися як вторинна номінація при попередньому називанні об'єкта, тобто він може виконувати функцію перифрази як фігури мовлення, а перифраза може увійти до складу фразеологічних одиниць (у системі мови), якщо вона набуває певного узагальнюючого змісту і втрачить у деякій мірі зв'язок з реальним референтом або почне позначати не один, а декілька референтів, наприклад: *чорне золото - нафта, вугілля, руда, чорнозем; голубі артерії — газопровід, річки*.

Фразеологізм не стає перифразою, він лише виконує функцію перифрази, залишаючись при цьому у своєму фразеологічному статусі. Це функціональний, мовленнєвий перехід.

Перифраза з часом може стати фразеологізмом, це ономазіологічний перехід - в цьому випадку мовленнєва одиниця (перифраза) змінює свій статус - стає одиницею мови. Але такий перехід здійснюється протягом досить тривалого часу.

На наш погляд, доки існує зв'язок вторинної номінації одиниці з конкретним референтом, і цей зв'язок регулярно відновлюється у нашій свідомості - доти ми маємо справу з перифразою, що усвідомлюється нами і як одиниця мови, і як одиниця мовлення.

Але набуваючи узагальненого характеру, перифраза стає повністю одиницею мови, вона вже не створюється, а відтворюється як слова у мовленні.

Можливо, етапи цього переходу можна зобразити таким чином:

1 етап	2 етап	3 етап
як одиниця мовлення:	як одиниця мовлення та мова:	як одиниця мови:
а) створюється;	а) відтворюється;	а) відтворюється;
б) виконує вторинну номінацію;	б) виконує вторинну номінацію;	б) виконує вторинну і первинну номінацію;
в) позначає метафоричну ознаку одного R.	в) позначає метафоричну - ознаку декількох R.	в) узагальнює метафоричну ознаку невизначених R.

Отже, перифрази, є безумовно, важливим мовним засобом наповнення при наявності таких факторів як відрив перифрази від первинної ситуації, втрата зв'язку з автором, творцем перифрази. Здатність її узагальнено називати цілу групу однорідних предметів, явищ. Значну роль в цьому процесі відіграє частота і регулярність вживання перифрази, її суспільна значимість і оцінка.

Ономасіологічний підхід до вивчення перифрази висвітлює проблему синонімічних зв'язків між перифразою і перифразованим словом. Одна група вчених визнає існування синонімії між перифразою і перифразованим словом, називаючи їх квазісинонімами, оказіональними чи загальномовними синонімами. М.П.Коломієць визначає найхарактернішою ознакою перифрази - синонімічність по відношенню до слова чи словосполучення, що замінюється: "Здатність перифраз виступати в ролі синонімічної заміни слів і словосполучень є основною причиною виникнення їх у мові. Перифрастичні звороти можуть утворювати цілі синонімічні ряди, що дає можливість уникнути багаторазового повторення одного і того ж слова і ввести в номінацію елемент характеристики" [5].

Коломієць М.П., який вважає перифрастичними такі відносини, коли зберігається тотожність денотата, але змінюється сигніфікат, відзначає, що "будь-яка група синонімів у широкому сенсі - це водночас і група перифраз, оскільки звичайний тип синонімії - це синонімія за сигніфікатом, а не за денотатом" (переклад наш - Г.Є.) [5].

Інша група науковців, наприклад В.І.Мільохіна, З-Д.Попова заперечують наявність синонімічних зв'язків між перифразою і перифрастичним зворотом, пояснюючи це тим, що синоніми позначають близькі, але різні поняття, бо вони є знаками різних денотатів. Перифраза і перифразоване слово, якщо вони є знаками одного денотата, являють собою ономасіологічній варіанти найменувань.

Дискусійним в сучасній лінгвістичній науці залишається питання гаксонімізації (зіставлення схожих (подібних) явищ в одній і тій же або в різних мовах як основа наукової класифікації мовних фактів) перифраз. В основі їх класифікації можуть бути різноманітні критерії. Відношення до слова, яке замінюється, дозволило, наприклад, А.М. Синельниковій виділити семні номінативи (типу *вогонь зелений — листя, залізний кінь - трактор*), які називають зв'язки предмета, позначеного перифразованим словом, з іншими об'єктами, і з тими, які не мають в своєму складі семи цього слова.

Наявність або відсутність семантичного зрушення в складових компонентах перифрази пояснює вирізнення метафоричних і предметно-логічних перифраз.

Оцінювання при актуалізації ознаки денотата покладене в основу виділення нейтральних і оціночних перифраз, яку запропонувала Т.І.Наймушина. Від характеру лексичних компонентів, які обумовлюють номінацію, залежить поділ перифраз на об'єктивно - інформаційні, які дають точну інформацію про позначуваний предмет, особу чи явище, а також суб'єктивно-оціночні, які несуть додаткову характеристику позначуваному предметові чи особі. У складі оціночних перифрастичних зворотів обов'язково є метафори, метафоричні епітети й інші тропи. Такі перифрази (їх часто називають - метафоричними) виступають як образні паралелі до номінативних

позначень, наприклад: *рукотворна ріка, штучна ріка - канал, газова ріка, артерія голубого палива - газопровід, живе срібло - риба.*

Отже, перифраза являє собою одиницю мови, функціональні особливості якої визначаються текстовим оточенням. Перифраза - засіб вторинної номінації предметів і явищ дійсності за допомогою актуалізації ознаки десигната, яка являє собою певне поняття про загальне з перифразованим словом референта.

Список використаних джерел:

1. Базарская Н.И. Вторичная номинация языковых знаков (на материале перифраз английского и русского языков): Дисс. канд. фил. наук. - Воронеж, 1988. - 173 с.
2. Кожин А.Н. Перифрастические построения в языке советской эпохи // Русский язык в школе. -1977. -№ 7. -С. 89-94.
3. Привалова С. Лексичні засоби поетичної мови / УМЛШ. – 2008. – №5.- С.39-44.
4. Кобилянський І. Ю. Перифраза як засіб емоційно-образного висловлення думки // УМЛШ — 1986. — № 1. — С. 51—55.
5. Коломієць М. П. Перифрази в сучасній українській мові / М. П. Коломієць // Дослідження з граматики і граматичної стилістики української мови. – Дніпропетровськ, 1984. – 117 с.

СЕКЦІЯ ХХІ. ФІЛОСОФІЯ ТА ПОЛІТОЛОГІЯ

ЗАСТОСУВАННЯ АРТ-ТЕРАПІЇ В СУЧАСНИХ УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Авер'янова Ніна Миколаївна

ORCID ID: 0000-0002-1088-2372

кандидат філософських наук, доцент кафедри дизайну

Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна», Україна

Повномасштабне російське вторгнення на територію України 24 лютого 2022 р. різко актуалізувало наукову проблематику, пов'язану з тероризмом, екстремізмом, реваншизмом, збройними конфліктами та війнами. Відомо, що збройні конфлікти та війни несуть величезну небезпеку, оскільки вони не тільки затримують поступальний розвиток суспільства, але й можуть призвести до загибелі усього людства. В історії людської цивілізації війни виступали найсуттєвішим чинником дестабілізації людського соціуму, а кількість людських жертв постійно зростала [6; 7; 18].

Таким чином, проблеми, пов'язані з російсько-українською неоімперською війною, є дуже актуальними і невідкладними, зокрема, проблема надання оптимальної психотерапевтичної допомоги учасникам бойових дій та питання їхнього включення в умови мирного життя. Адже психічні травми, отримані під час проведення бойових операцій, призводять до низки складних порушень у фізичній та емоційній сферах людини. Досить часто в учасників бойових дій після їхнього повернення в мирне суспільство спостерігається занижена самооцінка, втрата сенсу життя, зміна ціннісних орієнтацій, з'являється почуття самотності, соціальної ізоляції та ін. І чим довше вони знаходяться в такому стані психоемоційного навантаження, тим важче адаптувати їх до мирного життя. Наслідки бойових психічних травм у різних проявах можуть даватися ознаки навіть через багато років [1].

Тому у сучасному світі з метою релаксації, реабілітації та зниження емоційної напруги в конфліктних ситуаціях ефективно використовується мистецтво. Арт-терапія (лікування мистецтвом) – міждисциплінарне явище, вона виникла на межі мистецтва й науки та увібрала в себе досягнення медицини, педагогіки, культурології, соціології та інших дисциплін. Її можна застосовувати в роботі з дорослими, в групі чи індивідуально.

Ще давньогрецькі філософи Аристотель, Платон і Піфагор звертали увагу на силу впливу мистецтва (зокрема музики) на людину та на її лікувальні властивості. Музика, підкреслювали вчені, здатна змінювати настрій людини, її емоційний стан і почуття. На думку Платона, могутність і міць держави багато в чому залежать від музики, що звучить у цій державі, тому потрібна лише та музика, яка допомагає людині піднятися до рівня суспільних вимог і усвідомити свою єдність з полісною громадою [11, с. 13–14]. Аристотель розглядав мистецтво як засіб гармонізації людини з суспільним життям. Мистецтво, на його думку, є оптимальним засобом становлення емоційно-психологічних станів людини та її морально-вольового

вдосконалення. Особливого значення він надавав поезії: історик осмислює те, що дійсно відбувалося, а поет, – що може відбутися. У музиці філософ розрізняв три функції – виховну, психолого-терапевтичну і розважальну. Ним була розроблена концепція катарсису, згідно якої під впливом мистецтва в душі людини відбувається вивільнення хворобливих афектів, тобто в процесі глибокого емоційного переживання людина «очищається» від афекту. Вчення Аристотеля про катарсис («очищення» душі людини мистецтвом) і в наш час не втратило своїх основних принципів щодо нормалізації психічного життя людини [2; 3].

У Середньовіччі вивчення медицини проходило в тандемі з мистецтвом. Наприклад, у Парижі на медичному факультеті університету з 1426 р. студенти для отримання звання доктора повинні були пройти атестацію з різних видів мистецтва, а вже з кінця XIV ст. кожний майбутній лікар вивчав курс теорії музики. На початку XVII ст. раніше обов'язковий предмет для лікарів – «музика» перестав викладатися [11, с. 17].

Вивчення арт-терапії почалося з фундаментальних робіт Ханса Принцхорна (Hans Prinzhorn), німецького історика мистецтв, який ґрунтовно вивчав медицину, зокрема психіатрію. Вчений довгий час займаючись практикою у психіатричній клініці та збираючи колекцію малюнків душевнохворих, прийшов до висновку, що мистецька діяльність притаманна і здоровим, і хворим людям. Незалежно від їхніх психічних і фізичних вад, художня творчість стає способом адаптації та психологічної інтеграції у суспільство. Англійський художник Андріан Хілл (Adrian Hill), перебуваючи на лікуванні в санаторії (40-ві рр. XX ст.), зрозумів, що творча робота, а саме – виконання малюнків, сприяє його одужанню. Це наштовхнуло художника на думку про можливість використання мистецтва в лікувальних цілях. Він пересвідчився, що мистецька практика допомагає пацієнтам відволікатися від гнітючих думок про хворобу та надає можливість звільнитися від психічних розладів, стресів і травм. У 1942 р. А. Хілл почав вперше застосовувати термін «арт-терапія» і вважав себе першим арт-терапевтом. Свої основні ідеї щодо мистецтва як методу лікування людей з фізичними та психологічними травмами художник виклав у праці «Мистецтво проти хвороб».

Незважаючи на ефективні цілющі можливості мистецтва, що було доведено упродовж тисячоліть багатьма філософами, митцями, медиками та педагогами, арт-терапія залишається порівняно новою галуззю науки і практики. Активне узагальнення та осмислення емпіричного досвіду арт-терапії відбувалося в 1960-1980 рр. Важливим етапом розвитку арт-терапії стало утворення професійних організацій та ініціативних груп, які своєю метою вбачали вироблення єдиних критеріїв і принципів діяльності, утвердження арт-терапії як науки. Були засновані Британська асоціація арт-терапевтів (1964 р.), Американська арт-терапевтична асоціація (1969 р.), сформувались перші програми арт-терапевтичної освіти. Професійні об'єднання арт-терапевтів виникли і в інших країнах світу (1980-1990 рр.) – Австралії, Германії, Іспанії, Італії, Канаді, Російській Федерації. Суттєву роль в методологію арт-терапії внесли такі вчені: Р. Арнхейм, К. Берк, А. Еренцвейг, К. Кох, Е. Кріс, М. Мілнер, М. Наумбург, З. Фрейд, К. Юнг та ін. Зацікавлення арт-терапією виникло з новою силою в останні десятиліття, коли люди знову переосмислили та зрозуміли можливості художньої діяльності, яка на практиці допомагає позбутися стресів, конфліктів, фізичного болю, долає складні внутрішні переживання та відчай.

За останні десять років арт-терапія як професія активно розвивається в Південно-Східній Азії, Австралії, Новій Зеландії [15; 16].

На сьогодні велика кількість вчених світу погоджується з думкою щодо

мистецтва як важливого, перспективного і ефективного засобу упередження конфліктів та їх конструктивного розв'язання. Нині багато науковців у всьому світі досліджують можливості застосування арт-терапії у психології, педагогіці, філософії та медицині: Дж. Алвін, Ю. Андреева, С. Арзуманян, М. Бетенські, М. Вальдес-Одріосола, О. Вознесенська, Е. Гренлюнд, Д. Едвардс, Л. Капаччіоне, Д. Кемпбелл, М. Киселева, П. Коваль, О. Копитін, Л. Лебедева, О. Лебедев, В. Ляшенко, В. Нікітін, А. Осипова, Р. Сільвер, Т. Шкурко та ін. При цьому значна кількість дослідників, як вітчизняних, так і зарубіжних, вказує на ефективність арт-терапії у подоланні наслідків бойового стресу, у сприянні адаптації учасників бойових дій в мирне життя [4; 13; 14; 17; 19].

Відомо, що перебування у зоні бойових дій здатне кардинально змінювати особистість і найчастіше – негативно, а це призводить до різноманітних конфліктних ситуацій у суспільстві. Деструктивний вплив війни проявляється не лише у фізичних втратах, а й в соціальній дезорієнтації, втраті соціальних контактів, цілісності «Я» та соціальної ідентичності як військовослужбовців, вимушених переселенців із зони бойових дій, так і мирних жителів. Без належної психологічної реабілітації таким людям важко повернутися до мирного життя та до своєї соціальної ролі в суспільстві. К.В. Мирончак підкреслює, що незважаючи на різновид втрат, у людини виникає потреба заповнити виниклу пустоту, «замістити об'єкт втрати хоча б частково до моменту відновлення життєвої рівноваги» [10, с. 76]. Тому тут на допомогу може прийти саме арт-терапія, яка в комплексі реабілітаційних заходів здатна позбавити людину негативних почуттів, підбадьорити її та допомогти вибудувати нові моделі життя.

Варто зауважити, що термін «арт-терапія» широко поширений в країнах з англomовним населенням і означає найчастіше лікування пластичною образотворчою творчістю з метою впливу на психоемоційний стан хворого. У вітчизняній та російській літературі використовуються ще й терміни «ізотерапія» або «художня терапія», проте вони не тотожні англomовному аналогу і дещо звужують його сенс. В арт-терапії пацієнтам пропонують різноманітні заняття образотворчого та художньо-прикладного характеру (малюнок, графіка, живопис, скульптура, дизайн, дрібна пластика, різьблення, випалювання, карбування, батик, гобелен, мозаїка, фреска, вітраж, вироби з хутра, шкіри, тканини та ін.), які спрямовані на активізацію спілкування з психотерапевтом або в групі в цілому для більш ясного та чіткого вираження своїх переживань, проблем, внутрішніх протиріч, з одного боку, а також творчого самовираження – з іншого. В арт-терапію включають і такі форми творчості як відео-арт, інсталяція, перформанс, комп'ютерна творчість, де візуальний канал комунікації відіграє провідну роль [12, с. 36]. Нині в арт-терапії застосовують всі види мистецтва, тому відповідно існують і різні види арт-терапії: (наприклад, практики візуальних мистецтв – малюнок, живопис, ліплення, колаж та ін.; кольоротерапія, музикотерапія, ігрова терапія, танцювальна терапія, драмотерапія, бібліотерапія, казкотерапія, пісочна терапія, фототерапія та ін.), відповідно використовуються й різні мистецькі матеріали, які безпосередньо впливають на художню роботу виконавця. А тривалі дослідження музикотерапевтів дали змогу зробити висновок, що музику можна ефективно використовувати для відновлення почуття власної гідності, яке зазвичай страждає після насильства [9, с. 257].

Люди в житті переважно використовують вербальні канали комунікації, а арт-терапія широко застосовує невербальні методи спілкування, що досить часто стає єдиним способом зв'язку людини і суспільства, пацієнта і психотерапевта. Арт-терапія має певні переваги у діагностиці, найперше, це можливість більш глибоко оцінити поведінку і стан пацієнтів; визначити, на якому етапі життя

знаходиться людина, адже в арт-роботах знаходять відображення не лише думки теперішнього часу, а й фіксуються пригнічені переживання минулого та приховані думки за майбутнє. Важливий не тільки створений пацієнтом кінцевий образ, а й те, якими матеріалами, кольорами та зусиллями він творився. Але варто пам'ятати, що при цьому надзвичайно суттєвим є визначення індивідуальної символіки кожного пацієнта, яка може не вкладатися в рамки звичних діагностичних стереотипів.

Діапазон арт-терапії значний: а) у процесі художньої діяльності (малювання, писання картин, ліплення та ін.) відбувається вихід агресивності та інших негативних почуттів людини; б) за допомогою візуальних форм відображаються неусвідомлені внутрішні конфлікти та переживання; в) зміст, стиль і колір мистецьких робіт дають інформацію про їхніх виконавців; г) художня діяльність сприяє формуванню почуття внутрішнього контролю людини; д) мистецька творчість приносить радість і задоволення людині, тобто в неї виникають позитивні емоції; е) у процесі художньої діяльності над спільною мистецькою роботою виникають почуття взаємосимпатії.

Американські вчені, удосконалюючи методи лікування ветеранів бойових дій, продемонстрували високоефективність арт-терапії як засобу лікування складних симптомів посттравматичного стресового розладу. Вони показали, що релаксація у процесі художньої творчості безпосередньо зменшує емоційне гіперзбудження учасників бойових дій; дозволяє відтворити у невербальному образі спогади та емоції, які складно висловити словами; створений конкретний невербальний образ дає відчуття контролю над жахливими і нав'язливими спогадами і сприяє емоційній стабільності; усвідомлення спогадів і емоцій, які травмують людину, полегшують розуміння самої травми, тим самим пришвидшуючи одужання; задоволення від художньої творчості активізує почуття власної гідності, допомагає адаптуватись в соціумі [14]. В цілому, більшість фахівців підкреслюють особливу значущість арт-терапії в усуненні нічних кошмарів і безсоння, почуттів тривожності, безнадії та нав'язливих спогадів, підвищенні самооцінки та емоційного контролю людини.

У кінці 2015 р. Верховна Рада України ухвалила закон про обов'язкову та безкоштовну психологічну, медико-психологічну реабілітацію військовослужбовців, учасників бойових дій та прирівняних до них осіб, які брали участь в антитерористичній операції чи виконували службово-бойові завдання в бойових умовах. Реабілітація має проходити у відповідних центрах з відшкодуванням вартості проїзду [5]. Численні арт-терапевтичні заняття, що проводяться в госпіталях ветеранів війни фахівцями та волонтерами сприяють поверненню учасників бойових дій у мирне повсякденне життя.

Оскільки зазвичай арт-терапія є частиною комплексу реабілітаційних заходів, то важливим аспектом роботи арт-терапевта є його професійні контакти з колегами – психіатрами, медсестрами, соціальними працівниками та ін. Проводячи арт-терапевтичні заняття, фахівцям обов'язково необхідно враховувати такі принципи: психологічну безпеку учасників процесу; відмову від оцінювання результатів творчої діяльності щодо їхньої художньо-естетичної цінності; дотримуватись конфіденційності та партнерства у відносинах між клієнтом і фахівцем; надавати свободу вибору художніх матеріалів і способів роботи з ними; забезпечувати свободу тем і сюжетів творчості.

Застосовуючи на практиці методи арт-терапії лікарі-психотерапевти повинні вміти: здійснювати всебічну оцінку стану та анамнезу клієнта, визначаючи форму клінічного розладу; планувати спрямованість і форму арт-терапевтичного втручання, визначаючи при цьому методи та завдання арт-терапевтичної роботи з врахуванням клінічних, психологічних, фізичних і соціальних особливостей клієнтів,

а також з врахуванням зовнішніх умов (особливостей установи, термінів лікування, умов фінансування та ін.); організовувати і проводити індивідуальну або групову арт-терапію, формуючи при цьому терапевтичні відносини та використовуючи адекватні способи особистісно-орієнтованої взаємодії з клієнтами, фасилітації їх художньої експресії, вербалізації досвіду і його терапевтичного опрацювання; проводити оцінку отриманих ефектів [8, с. 16]. Водночас спроби використовувати техніки арт-терапії без достатньої клінічної підготовки або не маючи тісного контакту з медичними працівниками у багатьох випадках визнаються неетичними та такими, що можуть заподіяти шкоду пацієнтам. У свою чергу, професійне розуміння фахівцем в області арт-терапії специфіки різних художніх матеріалів і форм художньої практики значно сприяє оптимізації арт-терапевтичної роботи.

Таким чином, застосовуючи арт-терапію у психологічній та медико-психологічній реабілітації військовослужбовців, учасників бойових дій, можна направити на вирішення наступних проблем: мінімізацію емоційних, пізнавальних і поведінкових проявів хвороби; розвиток інтересу до навколишнього середовища в учасників бойових дій з депресивними проявами; підтримку і розвиток комунікативних навичок; розкриття внутрішньо-особистісних конфліктів і їх усунення; зайнятість за рахунок залучення у цікаву та змістовну діяльність; розвиток творчих навичок; психологічну інтеграцію в суспільство; підвищення рівня самооцінки [1].

Отже, реабілітація учасників бойових дій, найперше, повинна бути націлена на загальне підвищення якості їхнього життя. Для цього в амбулаторних і стаціонарних умовах доцільно застосовувати арт-терапію, яка, як доведено, сприяє таким лікувальним ефектам – зниженню депресивних і тривожних проявів, зниженню агресивності, корекції поведінки, підвищенню комунікативних навичок та адекватному включенню постраждалих осіб у соціум. Все це необхідно проводити в контексті основних завдань української держави – відновлення територіальної цілісності, забезпечення національної безпеки та створення умов для мирного майбутнього в Україні.

Список використаних джерел:

1. Авер'янова Н.М. Арт-терапія як засіб реабілітації учасників бойових дій в умовах російсько-українського збройного конфлікту. Українознавчий альманах. 2020. Випуск 26. С. 8–12.
2. Авер'янова Н. Місце мистецтва в контексті деконфліктизації сучасного українського суспільства. Українознавчий альманах. 2019. Випуск 24. С. 103–108.
3. Авер'янова Н. Художнє кіно як системний засіб впливу на процес консолідації українства. Zbiór artykułów naukowych «Rozwoj i praktyka» (Zakopane, 29.12.2017). Warszawa, 2017. S. 62–64.
4. Бриндіков Ю.Л. Теорія та практика реабілітації військовослужбовців-учасників бойових дій в системі соціальних служб. Автореф. дис. ... доктора педагогічних наук / 13.00.05 – соціальна педагогіка. Тернопіль, 2019. 40 с.
5. Верховна Рада України ухвалила Закон «Про внесення зміни до статті 11 Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» / Верховна Рада України. Офіційний веб-портал. URL: <https://rada.gov.ua/news/Novyny/117968.html>.
6. Воропаєва Т.С., Авер'янова Н.М. Цивілізаційні аспекти російсько-української неоімперської війни: інтегративний підхід. Science and technology: problems, prospects and innovations. Proceedings of the 4th International scientific and practical conference. CPN Publishing Group. Osaka, Japan. 2023. Pp. 458–467. URL: <https://sci-conf.com.ua/iv-mizhna-rodna-naukovo-praktichna-konferentsiya-science-and-technology-problems-prospects-and-innovations-18-20-01-2023-osaka-yaponiya-arhiv/>.

7. Даниленко Сергій, Авер'янова Ніна, Воропаєва Тетяна, Дроботенко Микола. Стратегія «розумної сили» як ключова передумова перемоги України в російсько-українській неоімперській війні. *Українознавчий альманах*. 2022. № 30. С. 43–53.
8. Клиническая и социальная арт-терапия. Под общей редакцией А.И. Копытина. М.: ИД «Городец», 2020. 400 с.
9. Кэмпбелл Д.Дж. Эффект Моцарта. Минск: ООО «Попурри», 1999. 320 с.
10. Мирончак К.В. Пошук ресурсу для відновлення самоефективності при переживанні втрати військовими. Робота з травмами війни. *Український досвід. Матеріали Першої всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Київ, 28-31 березня 2018 р.)*. К.: Золоті ворота, 2018. С. 74–77.
11. Петрушин В.А. Музыкальная психология. 4-е издание, переработанное и дополненное. М.: Из-во Юрайт, 2017. 380 с.
12. Психотерапевтическая энциклопедия. Под ред. Б.Д. Карвасарского. СПб.: Питер, 2000. 797 с.
13. *Art Therapy with Military Populations. History, Innovation, and Applications*. Edited by Paula Howie. New York: Routledge, 2017. 250 p.
14. Collie Kate, Backos Amy, Malchiodi Cathy, Spiegel David. Art Therapy for Combat-Related PTSD: Recommendations for Research and Practice. *Art Therapy: Journal of the American Art Therapy Association*. 2006. № 23(4). Pp. 157–164.
15. Gilroy Andrea, Linnell Sheridan, McKenna Tarquam and Westwood Jill (eds.). *Art Therapy in Australia: Taking a Postcolonial, Aesthetic Turn*. Leiden, Netherlands: Brill, 2019.
16. Kelly Joanne, Levey Amanda and Lay Ronald. The Australian and New Zealand Arts Therapy. *Creative Arts Educ Ther*. 2017. Vol. 3. Issue 1. Pp. 14–25.
17. Lobbana Janice, Murphya Dominic. Understanding the role art therapy can take in treating veterans with chronic post-traumatic stress disorder. *The Arts in Psychotherapy*. 2019. № 62. Pp. 37–44.
18. Voropayeva Tatiana, Averianova Nina. Information and Economic Security as Priority Directions of the State Policy of Ukraine in the Context of the Strategy of «Smart Power». 2021 IEEE 8th International Conference on Problems of Infocommunications, Science and Technology (PIC S&T). Kharkiv, Ukraine, 2021. Pp. 197–202.
19. Walker M. S., Kaimal G., Koffman R., DeGraba T. J. Art therapy for PTSD and TBI: A senior active duty military service member's therapeutic journey. *The Arts in Psychotherapy*. 2016. № 49. Pp. 10–18.

СЕКЦІЯ XXII. ПЕДАГОГІКА ТА ОСВІТА

E-LEARNING DURING THE WAR IN UKRAINE

Oliinyk Olga Vitaliyvna

PhD in Social Communication Studies, Associate Professor,

Associate Professor at the Philology Department

Kharkiv State Academy of Culture, Kharkiv, Ukraine

The impact of war on education is hard to overestimate. Among the war threats witnesses of war [16] mention children and teachers' displacement as well as educational institutions, psychological trauma, fear and stress and low motivation to study as a consequence, social justice violation, brain drain, limited access to educational resources, decreasing the number of the academic hours. Regarding the Ukrainian context, we have to add teaching and studying on temporarily occupied territories according to the curricular and educational standards of the country-aggressor [15] and community resilience toward the forced education; massive deportation of students and teachers to the territories of the country-aggressor; integration of propaganda into the education process and as a results distortion of the history and facts, signs of the genocide and the elimination of the national identity.

Many Ukrainian educators find it difficult to maintain psychological balance and stay resourceful, however, helping students, and participating in educational and scientific projects and conferences is one of the ways to bring meaning to life, make it full and rich even during the war. This war has altered our lives and, to some extent, brought them to a halt. Under the influence of military operations, everyone's priorities have shifted. They have put their own safety ahead of everything else. Processes and types of activities, including educational ones, have been interjected. However, the Ukrainians banded together quickly, and, albeit slowly, practically all activity scopes were launched. In cases of critical situations, e-learning is one of the few training systems still available for the educational process. Educational strategies have been modified to improve students' success. E-learning strategies are based on some of the well-known learning theories such as behaviorism, cognitivism and constructivism [14]. Their combination, which is present in all e-learning, works well in learning and teaching processes and is aimed at students with varying characteristics.

In general, e-learning focuses on solving the problems raised by the peculiarities and differences of individual learners, on providing an opportunity to organize comfortable conditions for learning and, in some cases, on enabling education itself, e.g., when the country is at war or when there are simply no other options left. Prior to the COVID-19 pandemic outbreak and the start of the active phase of war on the Ukrainian territory, teachers only used ICT tools "from time to time" (as needed) and in a limited amount. Their arsenal has been far too limited. Moodle and Google Drive have emerged as the most popular among teachers. In fact, we see how universities are stepping up their efforts to make all of their educational content available online. We come across the free use of educational and methodological resources developed by teachers in some places. However, there are still educational resources to which students of their own higher educational institution have

limited or no access. Teachers continue to select platforms for hosting educational resources (Moodle, Classroom, Edmodo and so on) or use those provided by the university administration. Accordingly, the demand for internet technologies and cloud technology tools (web services) has increased significantly [13].

Ukraine is concerned about the age and competence of both technical support and teaching staff. Both are critical not only for the ability to organize, implement and support the educational process during critical situations (the pandemic and the Ukrainian war) but also for the teachers' motivation to possess and share the stable productivity of their knowledge that they provide to students [8]. These horrifying factors for any educational process are actually compelling reasons to join the community of 100% distance learning. A significant part of the teachers' work involves creating effective online courses, conducting classes through online video conferences (Zoom, Google Meet, etc.), recording video lessons, producing lecture (presentation) material, developing online tests [12], keeping electronic journals, etc. Furthermore, the teachers' experience and abilities in the e-learning process differ [10]. This transition has presented difficulties not only for teachers [7] but also for students, who are acutely aware of the lack of live communication [5]. This is a pressing issue that must be addressed as soon as possible by educational institution administrations, as it has the potential to negatively (and irreversibly) affect the students' psychological states.

The e-learning process creates a compulsion for new teachers' competencies based on the teachers' personal self-development and the search for new educational theories, methods and teaching techniques as the ICT foundation [12]. Undoubtedly, every modern teacher needs electronic tools, especially as popular web services expand opportunities and allow for the creation of a specific learning climate (environment) in which students study the learning material more easily and teachers work better with students who are not disinterested in learning subjects. Web services have a greater and more complex potential, and they are regarded as an important building block in the development of a modern competent specialist (teacher). Many scientists have proven this based on their findings. Such blocks aid in the resolution of educational issues. They help competitive specialists in developing important competencies. The teachers' opportunities to organize classes are constantly expanding as a result of them, while the students' opportunities to complete tasks assigned to them are increasing.

It goes without saying that a substantial number of studies establishing the e-learning potential during the pandemic have already been conducted [9], but they have not investigated issues concerning the effectiveness of e-learning in war zones [4,11,17,19], as such type of learning is a promising means of expanding access to the educational system and improving student progress in higher educational programs [1,6]. However, any e-learning that engages students in project-based learning, teamwork and flipped learning shows an enhanced positive impact on student learning effectiveness as a modern field of interest, using playful and cooperative learning methods.

It should be noted that the impact of war and violent conflict on education not only reduces the effectiveness of learning environment organization but also has a significant impact on student educational achievement. Thus, Brück et al. [3] presented the effects of war on education during a time of intense violence between Israelis and Palestinians. Despite the difficulties, the educational system is attempting to continue the learning process and gives young people the opportunity to gain knowledge, which pleases everyone. Brück et al.'s data [3] provide evidence that the war has an effect on the end result—knowledge. In addition, the quality of the learning environment is an important factor. The attention of scientists is focused on the consequences of war, which is the destruction of

educational infrastructure, which causes the deterioration of psychological, physical, social, cognitive and emotional states and can demotivate participants in education. However, these are not the only disadvantages that war brings to children and students, and they will vary depending on the specific circumstances. Brück and his colleagues' work [2] focuses on the perseverance of Ukrainian youth who take a difficult path to education and attend schools and universities while their country is at war [2]. They investigate the implementation of the educational process during hostilities as well, pointing to the reduced effectiveness of the wartime environment and student anxiety.

Being able to receive education in a secure environment is critical. As a result, the experience of researching the effectiveness of e-learning during combat remains the only true solution. Najran University has switched to e-learning due to the long war between Saudi Arabia, the Arab Coalition and Yemeni rebels and has concluded that this was one of the best decisions [18]. Thus, Rajab, in his study [18], describes the potential benefits of e-learning in war zones for a given region. He emphasizes the lack of a distinction between e-learning and traditional learning. With his findings, he demonstrated that e-learning can achieve its stated educational goals while also organizing a safe learning environment. Currently, scientists and teachers in Ukraine are debating the types, forms and methods of continuing the educational process in educational buildings during the country's hostilities. The administration of educational institutions is required to prepare and set up safe conditions (bomb shelters) in the event of a rocket or bomb attack, allowing students and pupils to receive education safely.

At the same time, the challenge of e-learning implementation in Ukraine, remains poorly studied. There are many publicly available scientific studies that consider only one critical situation (a pandemic), forcing educational institutions to use e-learning rather than traditional methods. In this case, the challenge of implementing e-learning in other critical situations, such as wartime, necessitates additional research.

References:

1. Al-Azawei, A.; Parslow, P.; Lundqvist, K. Barriers and Opportunities of E-Learning Implementation in Iraq: A Case of Public Universities. *Int. Rev. Res. Open Distrib. Learn.* 2016, 17, 126–146.
2. Brück, T.; Di Maio, M.; Miaari, S. Learning the hard way: The effect of conflict on education. *Global Economic Consequences of the War in Ukraine Sanctions. Supply Chain. Sustain.* 2022, 32, 175–180. Available online: <https://cepr.org/voxeu/columns/learning-hard-way-effect-conflict-education>.
3. Brück, T.; Di Maio, M.; Miaari, S. Learning the hard way: The effect of violent conflict on student academic achievement. *J. Eur. Econ. Assoc.* 2019, 17, 1502–1537.
4. Daryanto, E.; Siregar, B.; Januariyansah, S. A meta-analysis of the e-learning influence on Vocational Education and Training (VET): Preliminary study of virtual to actualization. *Int. J. Educ. Math. Sci. Technol.* 2022, 10, 710–721. [CrossRef].
5. Gillett-Swan, J. The Challenges of Online Learning: Supporting and Engaging the Isolated Learner. *J. Learn. Des.* 2017, 10, 20–30.
6. Jaggars, S.; Bailey, T.R. Effectiveness of Fully Online Courses for College Students: Response to a Department of Education Meta-Analysis, 2010, 1–16. Available online: <https://ccrc.tc.columbia.edu/publications/effectiveness-fully-online-courses.html>.
7. Kerres, M. Against all odds: Education in Germany coping with COVID-19. *Postdigital Sci. Educ.* 2020, 2, 690–694.
8. Kianto, A.; Shujahat, M.; Hussain, S.; Nawaz, F.; Ali, M. The impact of knowledge management on knowledge worker productivity. *Balt. J. Manag.* 2019, 14, 178–197.
9. Looi, K.H. Overcoming challenges to make e-learning a panacea for present and future crises. *Int. J. Inf. Learn. Technol.* 2022, 39, 227–239.

10. Marek, M.W.; Chew, C.S.; Wu, W.-C.V. Teacher experiences in converting classes to distance learning in the COVID-19 pandemic. *Int. J. Distance Educ. Technol. (IJDET)* 2020, 9, 40–60.
11. Mastan, I.A.; Sensuse, D.I.; Suryono, R.R.; Kautsarina, K. Evaluation of distance learning system (e-learning): A systematic literature review. *J. Teknoinfo* 2022, 16, 132–137. [CrossRef].
12. Matviichuk, L. The method of introducing an educational computer program into the educational process of training future software engineers. *J. Inf. Technol. Educ. (ITE)* 2015, 23, 60–69. (In Ukrainian). Available online: <http://ite.kspu.edu/issue-23/p-60-69> (accessed on 2 September 2022). (In Ukrainian).
13. Matviichuk, L. The place of cloud services in the education system during quarantine measures. *Autom. Comput.-Integr. Technol. Prod. Educ. Status Achiev. Dev. Prospects* 2021, 158–160. (In Ukrainian).
14. Mödritscher, F. The impact of an e-learning strategy on pedagogical aspects. 2006. Available online: https://www.itdl.org/Journal/Mar_06/article06.htm (accessed on 2 September 2022).
15. Nazarenko, Y., Kogut, I., & Zheriobkina, T. (2022). Education and war in Ukraine (February 24–April 1, 2022). Analytical center Cedoss. <https://cedos.org.ua/researches/osvita-i-vijna-v-ukrayini-24-lyutogo-1-kvitnya-2022/> [Google Scholar].
16. O'Malley, B. (2009). Education under attack, 2007: A global study on targeted political and military violence against education staff, students, teachers, union and government officials, and institutions. UNESCO. [Google Scholar].
17. Pallavi, D.R.; Ramachandran, M.; Chinnasamy, S. An Empirical Study on Effectiveness of E-Learning Over Conventional Class Room Learning—A Case Study with Respect to Online Degree Programmes in Higher Education. *Recent Trends Manag. Commer.* 2022, 3, 25–33. [CrossRef].
18. Rajab, K.D. The effectiveness and potential of E-learning in war zones: An empirical comparison of face-to-face and online education in Saudi Arabia. *IEEE Access* 2018, 6, 6783–6794.
19. Saba Qadhi, D.; Ashraah, M.; Yousef, W. Effectiveness of E-Learning Experience in Gulf universities Region: Students' Perceptions. *J. Posit. Sch. Psychol.* 2022, 6, 8308–8328.

FOOD SERVICE TRAINING IN HOSPITALITY INDUSTRY: SOME NEGATIVE PROFESSIONAL PROSPECTS

Nadiia Yurko

Senior Lecturer at the Department of Ukrainian and Foreign Languages
Ivan Boberskyi Lviv State University of Physical Culture, Ukraine

Iryna Styfanyshyn

Senior Lecturer at the Department of Ukrainian and Foreign Languages
Ivan Boberskyi Lviv State University of Physical Culture, Ukraine

Tetiana Harasym

Lecturer at the Department of Hospitality and Catering
*Lviv State College of Food and Processing Industry,
National University of Food Technologies, Ukraine*

Currently, a distinct significance of accessibility and quality has been the major tendency clearly observed in both the developed and the developing countries of the world. The opportunity to provide more services that are mobile and to enlarge the variety and availability of choices has led to the sustained advance in preference for food services.

History teaches us that unique aspects of catering were widely practiced in ancient Egypt and parts of Greece. The Egyptians relied on slaves to provide food services. The Greeks and the Romans were among the earliest people to give catering a commercial touch. They provided unique services that attracted soldiers, individuals, and groups [1].

The continuing alteration of catering into the practice as we know it today began in Roman times. The clients were mainly Roman soldiers, monasteries, and pilgrims. The services continued to transform in both quality and nature of service from the middle ages. Eating and drinking took place in the hostels, inns, and motels. Now we are in a period of considerable change in the food service industry.

The food service industry refers to any company or business essential to the preparation and distribution of food products outside of the home. Components of this industry include food service distributors, counter and table servers, and food service providers. All of these companies and staff are dedicated to making food products or serving these products to customers [2].

The food service industry consists of the preparation, transportation, and serving of food or beverage to customers. Given the wide variety of options available to customers when it comes to food, this sector has become one of the most successful. With options ranging from something as simple as a hotel breakfast bar to the venues such as a five-star restaurant, there is no shortage of opportunities in this sector. Examples of some of the most common food service businesses include restaurants, cafeterias, catering companies, cafes, fast food restaurants, pubs, third-party delivery services.

These days, businesses have to do more with fewer resources. They have less time, money and resources to achieve their targets and getting additional funding for initiatives is proving difficult – you need to justify the savings it could bring, along with getting a decision-maker on your side. Starting the year on the brink of another recession and continued inflated food and labour costs, some of the food and beverage trends will likely rise to navigate these challenges [3].

Despite the great attention being paid to numerous aspects of hospitality industry [5;

6; 7; 8; 9; 10], there is a necessity to focus on some adverse perspectives of food service, thus becoming the purpose of the study.

Due to the comparative analysis of the internet resources [2; 3; 4], the main negative prospects for food service in hospitality industry that should be considered in training the staff appear to be as follows.

Post-pandemic recession of the industry. Most data and collected insights from around the world in the wake of the COVID-19 pandemic found that relative levels of food waste would, on average, rise by fifty percent during the first month of reopening. The pandemic has dealt an unavoidable blow to the foodservice industry. The majority of the companies have faced sharp declines in customer numbers and ruptured supply chains, needing much time and changed approaches for surpassing these negative effects.

Hospitality labour shortages. The pandemic appears to have brought greater unhappiness at work for hospitality employees. Forty-five percent of those who remained in the industry reported lower job satisfaction, some were unsatisfied prior to the pandemic, and only nine percent reported higher satisfaction. Not all former employees left because they were drawn to other opportunities, some were unemployed. Among those that moved to a new industry, some switched to an in-person office job while others found a work-from-home job. Former employees cited poor treatment by their employer during the pandemic, low pay or lack of benefits and lack of work-life balance as key reasons; fewer than three percent claimed it was because they did not want to return to in-person work.

Climate change impact on the food service industry. It is also clear that a return to the previously used ways of serving is no longer an option. Consumers are demanding action when it comes to climate change. With less than ten years to halve our global emissions, we simply do not have time to waste in order to create a more sustainable future. The green rebuild is here, being encouraged by the recent commitments to achieve net zero targets. Leaders and other businesses from the sector have all set public science-based targets to reduce greenhouse gas emissions. These are strong foundations to build upon for reducing the possible disadvantages in the industry.

To conclude, the food service industry has many facets. There are many different food products, establishments, manufacturers and service providers. Some providers specialize in specific products, while others provide a wide range of food choices. These companies deliver the products directly to the food establishments and other venues at prearranged times. The types of food products made depend upon the local culture. Spending, purchasing, and product use is usually tracked by companies to uncover current trends, predict what will be popular in the future, and what may have some negative prospects in order to consider them in staff training to provide the most efficient food service to the customers.

References:

1. A Brief History of Catering All Over The World. Blowout Philippines. Retrieved from <http://blowoutphilippines.blogspot.com/2016/11/a-brief-history-of-catering-all-over.html>.
2. What Is the Food Service Industry? Delighted Cooking. Retrieved from <https://www.delightedcooking.com/what-is-the-food-service-industry.htm>.
3. 5 Key Food and Beverage Trends in 2023. Winnow Solutions. Retrieved from <https://blog.winnowsolutions.com/five-key-food-and-beverage-trends-in-2023>.
4. 4 key trends defining the foodservice and hospitality sector post-COVID. Winnow Solutions. Retrieved from <https://blog.winnowsolutions.com/4-key-trends-defining-the-foodservice-and-hospitality-sector-post-covid>.
5. Yurko, N., Kalymon, Y., & Vorobel, M. (2022). Hospitality English: the TV and movies resources for learning. Сучасні тенденції розвитку індустрії гостинності : зб. тез. III Міжнар. наук.-практ. конф. (6 жовтня, 2022 р.). Львів, Україна: ЛДУФК імені Івана Боберського. С. 412–

414. URL: <https://repository.ldufk.edu.ua/handle/34606048/33395>.
6. Yurko, N., Romanchuk, O., & Protsenko, U. (2022). Hospitality English: the peculiarities of learning through movies. Сучасні тенденції розвитку індустрії гостинності : зб. тез. III Міжнар. наук.-практ. конф. (6 жовтня, 2022 р.). Львів, Україна: ЛДУФК імені Івана Боберського. С. 415–417. URL: <https://repository.ldufk.edu.ua/handle/34606048/33397>.
 7. Yurko, N., & Styfanyshyn, I. (2022). Travel books and guides: the alternative ways of learning tourism English. Альтернативний туризм : матеріали наук.-практ. семінару (30 вересня, 2022 р.). Львів, Україна: ЛДУФК імені Івана Боберського. С. 18–20. URL: <https://repository.ldufk.edu.ua/handle/34606048/33403>.
 8. Yurko, N., & Styfanyshyn, I. (2022). Hospitality English: the main features. Інновації, гостинність, туризм: наука, освіта, практика : зб. тез доп. II Всеукр. наук.-практ. конф. з міжнар. участю (19 травня, 2022 р.). Львів, Україна: ЛДУФК імені Івана Боберського. С. 235–237. URL: <http://repository.ldufk.edu.ua/handle/34606048/32533>.
 9. Yurko, N., Protsenko, U., & Khomyk, R.-M. (2022). Tourism English: the internet sources. Problems of science and practice, tasks and ways to solve them. Proceedings of the XI International Scientific and Practical Conference. Warsaw, Poland. Pp. 304-307. DOI 10.46299/ISG.2022.1.11. URL: <https://isg-konf.com/problems-of-science-and-practice-tasks-and-ways-to-solve-them/>.
 10. Bilodid, A., & Vorobel, M. (2022). Foreign language skills as the main factor of successful career in the hospitality and tourism industry. Grail of Science, (12-13), 467–470. <https://doi.org/10.36074/grail-of-science.29.04.2022.081>.

ВИКОРИСТАННЯ МЕТОДУ ПРОЄКТІВ У НАВЧАЛЬНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ МЕДИЧНОГО ЗВО

Назарян Розана Степанівна

ORCID ID: 0000-0002-0005-8777

Д-р. мед. наук, професор, завідувач кафедри
стоматології дитячого віку та імплантології

Харківський національний медичний університет, Україна

Ткаченко Марина Вікторівна

ORCID ID: 0000-0003-2731-4774

доктор філософії, доцент кафедри стоматології дитячого віку та імплантології

Харківський національний медичний університет, Україна

Ткаченко Ігор Геннадійович

асистент кафедри стоматології дитячого віку та імплантології

Харківський національний медичний університет, Україна

У сучасних умовах переважно дистанційної освіти, самостійна робота студентів є найважливішою формою набуття професійних компетентностей. Тому дуже важливо, щоб викладач закладу освіти допоміг здобувачам сформувати достатній рівень мотивації до навчання і самоорганізації. Одним з основних пріоритетів сучасної якісної освіти є високий рівень компетентності, тобто, підготовленості до ефективної професійної реалізації майбутніх фахівців, у т. ч. й майбутніх лікарів. Серед способів, які дають можливість підготувати такого фахівця, є метод проектів (від латинського *projectus* – “кинутий вперед”) [1].

Метод проектів - це метод, освітня технологія, в основі якого лежить розвиток творчих та пізнавальних навичок студентів, їх умінь самостійно конструювати свої знання, критично мислити та орієнтуватися в інформаційному просторі. Існує нагальна необхідність в інтеграції різних предметів у студентів медичного закладу вищої освіти, при цьому, застосування методу проектів сприяє організації та розвитку відповідних міждисциплінарних зв'язків.

Метод проектів – педагогічна технологія, яка орієнтує не на інтеграцію фактичних знань, а на їх застосування і здобуття нових знань для активного освоєння нових способів людської діяльності.

Проектні технології дають змогу формувати особистісні якості, які розвиваються лише в діяльності і не можуть бути засвоєні вербально. В ході роботи над проектом студенти набувають досвіду самостійної діяльності.

Створення проекту стимулює студентів до розв'язання проблем, які вимагають певної суми знань, а також розвиває критичне мислення, формує навички роботи з інформацією (студенти відбирають відповідну інформацію, аналізують її, систематизують), допомагає вирішувати пізнавальні й творчі завдання у співпраці.

Для правильної організації та ефективного проведення проекту слід розрізнити його види. Вважається доцільною та найбільш повною запропонована Є. Полат [4] класифікація проектів:

1. За методом, який домінує в проекті: дослідні, прикладні, творчі, практико-орієнтовані, інформаційні, ігрові.
2. За характером контактів: внутрішні (регіональні), міжнародні.

3. За характером координування проекту: з прихованою координацією або з явною координацією.

4. За тривалістю проведення: короткострокові, середньої тривалості, довгострокові.

5. За кількістю учасників: особистісні (індивідуальні), парні, групові.

Науковці виділяють такі фази виконання проекту: ініціювання, планування, проведення, презентація, оцінювання, документація.

Студенти повинні самостійно організувати проведення проекту з точки зору цілей навчання, змісту та результату, а також вибору методів і прийомів, часу і місця навчання.

Проектна технологія передбачає наявність проблеми, що вимагає інтегрованих знань і дослідницького пошуку її вирішення. Результати запланованої діяльності повинні мати практичну, теоретичну, пізнавальну значимість. Головною складовою методу є самостійність студента [2].

Метод проектів створює умови, за яких студент може самостійно здобувати знання чи застосовувати придбані раніше, причому замість дій за зразком в основному виступають пошукові й дослідницькі дії. Основний акцент робиться на творчий розвиток особистості. Студент повинен не тільки засвоїти необхідні знання й уміння, а й навчитися шукати і знаходити об'єкти для їх практичного застосування. Наприклад, вирішуючи клінічну задачу, вдосконалити навички роботи з пацієнтом з урахуванням характеру перебігу хвороби, наявної супутньої патології та прогнозу.

Результатами проектів можуть бути об'єкти, системи, технології, розробки щодо забезпечення потреб у будь-яких сферах діяльності людини, особливо в майбутній професійній діяльності.

Головна мета будь-якого проекту – формування різних ключових компетенцій, під якими в сучасній педагогіці розуміються комплексні властивості особистості, що включають взаємопов'язані знання, уміння, цінності, а також готовність мобілізувати їх у необхідній ситуації, що вкрай важливо для майбутнього лікаря.

Студенти виступають активними учасниками процесу, а не пасивними статистами. Вони вільні у виборі способів і видів діяльності для досягнення поставленої мети. Найцікавіше, що навіть невдало виконаний проект також має велике позитивне педагогічне значення [3].

За даними досліджень, проектна діяльність сприяє розвитку: рефлексивних умінь; пошукових умінь; навичок оціночної самостійності; вміння та навички роботи в команді, співпраці; менеджерських умінь і навичок; комунікативних умінь; презентаційних умінь і навичок [5].

Використання проектного методу надає викладачеві широкі можливості для вдосконалення форм і методів своєї роботи, виводячи її на якісно новий рівень. Студенти набувають новий досвід, використовують знання, отримані на різних кафедрах, формують міжпредметну інтеграцію.

Реалізація методу проектів на практиці веде до зміни позиції викладача з носія готових знань на організатора пізнавальної, дослідницької діяльності своїх студентів [5].

Слід акцентувати увагу на тому, що ця технологія має більше можливостей для впровадження на старших курсах медичного закладу та серед лікарів-інтернів. Процес створення проектною технології потребує великої кількості часу і допоміжних матеріалів для підготовки і завершення цього заходу. Проте, застосування методу проектів у навчальному процесі сприятиме формуванню компетентного фахівця, здатного якісно реалізувати набуті знання і досвід на практиці.

Список використаних джерел:

1. Демчук О. (2011) Метод проектів як особистісно- зорієнтована технологія розвитку життєвої компетентності. Освіта регіону. Політологія, психологія, комунікації, (2), 287-290.
2. Метод проектів в навчальному процесі. Метод. посібник / К.: Центр "Педпошук", 2006. - 160 с.
3. Освітні технології: навч.-метод. посібник / [Пехота О. М., Кіктенко А. З., Любарська О. М. та ін.]; за ред. О. М. Пехоти. – ІС: Вид. А.С.К., 2003. – 255 с.
4. Корнійчук О. П. (2012) Освітня технологія «Метод проектів»: стан розробки в науково-методичній літературі. Медична освіта, (4), 66-69.
5. Дистанційне навчання, 2021 - Дистанційне навчання в глобалізованому світі: збірник тез доповідей. Київ: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2021. - 101 с.

ЗМІСТ ТА ОСОБЛИВОСТІ ДИСТАНЦІЙНОГО ПСИХОЛОГІЧНОГО СУПРОВОДУ СІМЕЙ, ЩО ВИХОВУЮТЬ ДИТИНУ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ

Карсканова С.В.

канд. психол. наук, старший викладач кафедри 016 «Спеціальної освіти»
Миколаївський національний університет
імені В.О. Сухомлинського, м. Миколаїв, Україна

Сачук Я.В.

Студентка спеціальності 016 «Спеціальна освіта»
Миколаївський національний університет
імені В.О. Сухомлинського, м. Миколаїв, Україна

Анотація. Ми живемо в епоху масштабних змін у всіх сферах життя людства. Змінюється світ, змінюється сама людина, її спосіб життя, зазнають змін її потреби в освіті. Дистанційна освіта за допомогою сучасних технологій стає реальністю. Це педагогічні технології, які забезпечують отримання та передачу інформації у зручній для дитини час та у зручній для неї формі, що особливо актуально та важливо для дітей з особливими освітніми потребами (ООП) та їх сімей.

Ключові слова: психологічний супровід, дистанційний супровід, дитина з ООП.

Постановка проблеми. Практика показує, що діти з ООП потребують систематичного та безперервного психолога – педагогічного супроводу, лише в такому випадку буде помітна позитивна динаміка у підвищенні рівня всебічного розвитку дитини. Сьогодні, в умовах воєнного часу, виникає гостра потреба дистанційного психологічного супроводу сімей, що виховують дитину з особливими освітніми потребами. Травмуючі та надзвичайні події потужно впливають на психічний стан людей, що постраждали від них. Досить часто такий вплив спричиняє соціальну дезадаптацію та психічно-поведінкові розлади, до яких можна віднести гострі реакції на стрес, стійкі зміни психічного стану.

В стосунках сім'ї психологічні характеристики стресу відзначаються змінами в емоційно-вольової та особистісної сфер у батьків та дітей. Досвід спеціалістів відмічає очевидне збільшення випадків конфліктних ситуацій, непорозумінь та, навіть, домашнього насильства у сім'ях як у період загострення кризової ситуації, так і по її завершенні. В цих умовах діти з ООП часто не отримують належного спеціального психологічного та соціального супроводу, що негативно відзначається на успішності процесу абілітації та реабілітації дітей.

Мета статті полягає у визначенні особливостей та змісту психологічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами та їх батьків у дистанційному режимі.

Виклад основного матеріалу. Дослідженнями щодо надання психолого-педагогічної допомоги дітям з ООП та їхнім родинам займалися наступні вчені: К. Бабак, О. Бабяк, Н. Бабкіна, Т. Калініна, А. Капська, В. Кобильченко, І. Пеша, Л. Прохоренко, Г. Соколова, О. Токарь та ін.).

М. Мушкевич відмічає, що на сьогоднішній день під «психологічним

супроводом» розуміють підтримку психічно здорових людей, у яких на певному етапі розвитку виникають особистісні труднощі. Супровід може бути досить ефективним при вирішенні складних сімейних ситуацій, стосунків між партнерами, батьками, дітьми, в урегулюванні неприємностей на роботі, при переживанні стресу чи дистресу тощо. Супровід розглядають як технологію системну та інтегративну та як один із видів соціально-психологічного патронажу. [4]

О. Бабяк, Н. Баташева та Л. Прохоренко зазначають, що психологічний супровід сімей, що виховують дитину з особливими освітніми потребами спрямований на відновлення втраченої психосоціальної рівноваги, на пошук особистісних ресурсів і ресурсів соціального середовища для подолання труднощів у життєвій ситуації. Основні завдання психологічної допомоги – розширення діапазону соціально-особистісних ресурсів людини для вирішення виникаючих проблем самостійно, подолання труднощів, актуалізації інтелектуальних, творчих, духовних та фізичних здібностей людини, які необхідні для виходу із стану кризи, стимулювання впевненості в собі. [6]

Вивчення проблем сімей, які виховують дитину з особливостями розвитку, способів психологічної допомоги батькам таких дітей, виявлення значущості цієї допомоги є дуже важливими та актуальними суспільними проблемами. На сьогоднішній день, в умовах воєнного часу, потреба у психологічній допомозі дітям з ООП та їх сім'ям невинно зростає. І, як відомо, сім'я - це первинний осередок суспільства, що є основою виховання дитини і найпершим соціальним середовищем, в яке вона потрапляє. Під системою психологічного супроводу родини, що виховує дитину з особливостями розвитку, розуміється здійснення психолого-педагогічних заходів, що забезпечують повноцінний та гармонійний розвиток дитини з ООП в її сім'ї. [1]

Психокорекційна робота з сім'єю - це важливий напрямок у системі медико-соціального та психолого-педагогічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами. Через оптимізацію внутрішньо сімейної атмосфери, гармонізацію міжособистісних, подружніх, батьківсько-дитячих та дитячо-батьківських відносин вирішується проблема диференціальної та адресної допомоги дитині. Сім'я, не повинна відчувати себе відокремленою від суспільства, не повинна залишатися наодинці зі своїми проблемами. Батьки повинні усвідомити, що важливо використовувати всі збережені ресурси здоров'я дитини, щоб досягти сприятливого результату в реабілітаційному та абілітаційному процесах. Завдання фахівців показати батькам, що їхні діти не безнадійні і що за належної роботи можна досягти досить високого результату, навіть при дистанційному супроводі. [2]

Метою психологічного супроводу сімей, що виховують дитину з ООП є соціально-психологічний патронаж родин, допомога їм та сприяння отриманню дитиною з ООП кваліфікованої допомоги фахівців, що спрямована на індивідуальний розвиток, для успішної адаптації дитини на соціум. Зміст такого супроводу реалізується через основні напрямки, що включають комплексну діагностику, корекційно-розвиткову роботу з дітьми та консультативно-просвітницьку роботу з батьками.

Завданнями психологічного супроводу є:

- вивчення особистості дитини та її батьків, системи їх стосунків.
- аналіз мотиваційної сфери дитини та членів її сім'ї.
- формування у дітей навичок спілкування з однолітками у процесі спільної діяльності.
- розвиток та вдосконалення комунікативних функцій, емоційно-вольового

регулювання поведінки.

- формування та стимулювання пізнавальних процесів у дітей.
- формування адекватних батьківських установок на порушення та соціально-психологічні проблеми дитини шляхом активного залучення батьків до психокорекційного процесу.

- розвиток комунікативних умінь та навичок у процесі спільної діяльності дітей та дорослих, актуальних форм співпраці, взаємодії з сім'єю.

Робота з «особливими» дітьми та їх батьками будується, спираючись на наступні принципи:

1. *Особистісно-орієнтований підхід* до дітей, до батьків, де в центрі стоїть особистість та особливості саме дитини, сім'ї; забезпечення комфортних та безпечних умов.

2. *Гуманно-особистісний* - всебічна повага та любов до дитини, до кожного члена сім'ї, віра в них, формування позитивної «Я-концепції» кожної дитини, її уявлення про себе (необхідно, щоб дитина чула слова схвалення та підтримки, проживала ситуацію успіху).

3. *Принцип комплексності* - психологічну допомогу можна розглядати лише у комплексі, у тісному контакті психолога та інших фахівців з батьками.

4. *Принцип діяльнісного підходу* – психологічна допомога здійснюється з урахуванням провідного виду діяльності дитини (в ігровій діяльності), крім того, необхідно орієнтуватися також на той вид діяльності, яка є особистісно-значущим для дитини.

5. *Принцип конфіденційності* вся інформація, отримана про дитину та її родину, не поширюється, без відповідного дозволу батьків чи законних представників дитини.

Методи та форми психологічної роботи з дітьми та їх сім'ями, які можна використовувати у дистанційному режимі супроводу:

Казкотерапія – де використовується психологічна, терапевтична розвиваюча робота.

Ігротерапія (за допомогою сучасних засобів ІКТ) - заняття можуть бути організовані не помітно для дитини за допомогою включення педагога в процес ігрової діяльності.

Релаксація – залежно стану дитини використовується спокійна класична музика, звуки природи.

Психогімнастика - включає ритміку, пантоміму, ігри на зняття напруги, розвиток емоційно-особистісної сфери.

Арт-терапія – це форма роботи, заснована на образотворчому мистецтві, основне завдання полягає у розвитку самовираження та самопізнання дитини.

Робота з батьками не обмежується консультаціями щодо розвитку та навчання дитини, потрібно враховувати і такий аспект як – емоційний стан самих батьків. Багатьом батьків дітей із ООП характерна особлива вразливість та відчуття себе «поза суспільством». Навколишнє оточення, на жаль, не завжди толерантно ставляться не тільки до самих дітей з особливими освітніми потребами, а й до їх родин. Тому для цих сімей так важливо знайти людей, які розуміють їх проблеми, не засуджують та підтримують, ставляться до них без нігілізму. Психологічний супровід таких сімей спеціалістами – це одна з можливостей вирішити проблеми, подолати негатив, стабілізувати нервову систему, отримати відповіді на складні питання.

При роботі з такими сім'ями визначаємо наступні завдання:

- формування позитивної самооцінки батьків, зняття тривожності;

- розвиток умінь самоаналізу та подолання психологічних бар'єрів;
- розвиток дитячо-батьківських відносин;
- удосконалення комунікативних форм поведінки;
- формування навичок адекватного спілкування з навколишнім світом.

Система дистанційного психологічного супроводу може максимально забезпечити сім'ї, що виховують дітей з ООП від стресів і потрясінь, викликаних кризовими ситуаціями та буде сприяти активній участі батьків у процесі навчання, виховання і розвитку дітей в умовах сім'ї за складних кризових ситуацій. Представлені зміст, методи, форми і сучасні ІКТ технології дистанційної роботи з батьками дають змогу позитивно впливати на їх психічний стан і водночас озброюють методичними знаннями, що принципово важливо для успішного розвитку дітей з ООП у складних ситуаціях сьогодення.

Список використаних джерел:

1. Бужинська С. М., Тома А. С. ПСИХОЛОГІЧНИЙ СУПРОВІД БАТЬКІВ, ЩО ВИХОВУЮТЬ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ //СУЧАСНІ АСПЕКТИ МОДЕРНІЗАЦІЇ НАУКИ: СТАН, ПРОБЛЕМИ, ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ. – С. 120.
2. Ілляшенко Т. Д. Проблеми впровадження інклюзивного навчання і психолого-педагогічний супровід дітей із затримкою психічного розвитку //Український вимір: Міжнародний збірник освітніх, наукових, методичних статей і матеріалів з України та діаспори. – 2021. – С. 179-184.
3. Колбасова Х. ПСИХОЛОГІЧНИЙ СУПРОВІД НАВЧАННЯ ДІТЕЙ З ООП ЗА УМОВ ВОЄННОГО ЧАСУ: НА ДОПОМОГУ БАТЬКАМ ТА ОСВІТЯНАМ //Наукові інновації та передові технології. – 2022. – №. 7 (9).
4. Мушкевич М. І. Поняття супроводу в сучасній психологічній науці. – 2011.
5. Овчаренко І. В. Психологічний супровід дитини з особливими освітніми потребами в інклюзивному класі //Таврійський вісник освіти. – 2017. – №. 1. – С. 249-254.
6. ПРОХОРЕНКО Л. І., БАБЯК О. О., Баташева Н. І. Психологічний супровід дітей з особливими освітніми потребами: стратегія реалізації //Вісник Національної академії педагогічних наук України. – 2020. – Т. 2. – №. 1. – С. 1-6.
7. Процюк, Р.Г., & Прохоренко, Л.І. (2019). Стратегії психологічного супроводу дітей з особливими потребами в інклюзивному освітньому середовищі. Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови, (15), 272-283. <https://spp.org.ua/index.php/journal/article/view/137>.

ЗМІЦНЕННЯ ВИКОНАВЧИХ ФУНКЦІЙ УЧНІВ З РОЗЛАДАМИ АУТИСТИЧНОГО СПЕКТРА ЯК ОСНОВА РОЗВИТКУ ЇХ ЧИТАЦЬКИХ НАВИЧОК

Кучеренко Євгенія Юріївна

ORCID ID: 0000-0001-5089-4039

*аспірант кафедри технологій спеціальної та інклюзивної освіти
Державний вищий навчальний заклад «Донбаський державний
педагогічний університет», м. Дніпро, Україна*

Виконавчі функції (ВФ) – це когнітивні навички та процеси, необхідні для того, щоб контролювати та регулювати власні думки, емоції та дії у моменти конфліктів чи напруження, адаптуватись до змін навколишнього середовища.

Виділяють кілька основних виконавчих функцій, а саме: самоконтроль (інгібіція), оперативна пам'ять та когнітивна гнучкість, планування та моніторинг. Під самоконтролем розуміють здатність концентруватись на важливому, утримувати увагу, діяти більш зосереджено для досягнення власних цілей, опановувати імпульсивні або автоматичні реакції. Оперативна пам'ять дає змогу встановлювати зв'язки між новими та старими знаннями, використовувати їх в щоденних завданнях. Когнітивна гнучкість відповідає за здатність творчо мислити і змінювати свою поведінку відповідно до обставин; саме вона є підставою застосування уяви та креативності для вирішення проблем. Планування та моніторинг передбачають здатність прогнозувати та вибудовувати майбутній хід подій та відслідковувати його зміну. Вказані функції результують прийняттям рішень та вирішенням поточних проблем. Доведено, що виконавча дисфункція є багатообіцяючим ендотипом при розладах нейророзвитку, таких як розлади аутистичного спектра (РАС). У дітей з РАС несформованість виконавчих функцій виражається у браку контролю соціальної взаємодії, гальмуванні реакцій, слабкому плануванні й моніторингу, порушенні концентрації уваги та когнітивної гнучкості й, відповідно, виникненні труднощів при сприйнятті емоцій та репрезентації внутрішніх уявлень [4].

Виконавчі функції відіграють надзвичайно важливу роль у розвитку дитини, адже саме вони є запорукою здатності адаптуватись у соціумі, успішно навчатись, формувати конструктивні звички. Для формування виконавчих функцій потрібен час, що в деякій мірі пояснюється віковими особливостями розвитку головного мозку [1]. Так, рівень розвитку ВФ стає помітним, коли учні докладають свідомих зусиль для досягнення певного результату. При цьому діти є дуже чутливими до ранніх емоційних переживань, які можуть заважати розвитку виконавчих функцій чи навпаки, сприяти йому. Наприклад, стрес може бути настільки шкідливим для розвитку ВФ дитини, що її поведінка може бути схожа на поведінку дитини з синдромом дефіциту уваги з гіперактивністю. З іншого боку, позитивний емоційний досвід може захистити дитину від негативного впливу стресових факторів, а відтак – сприяти розвитку ВФ. Діти чуйних батьків, які використовують м'який підхід у вихованні, а не суворої дисципліну, також, як правило, краще розвивають свої виконавчі функції.

Добре розвинені виконавчі функції учнів є підґрунтям успішності у навчанні, добре розвинених соціальних та комунікативних навичок. На успішність учнів молодших класів ВФ впливають сильніше, ніж інтелект та вміння читати чи рахувати. Психологи припускають наявність прямого зв'язку між рівнем розвитку виконавчих

функцій дитини та її вільною орієнтацією у середовищі, що постійно змінюється [2].

Окремі виконавчі функції пов'язані з навичками розуміння думок та вчинків інших людей. Завдяки ним дитина починає розуміти той факт, що інші люди можуть мати уявлення про світ, відмінне від її власного. Однак, великою проблемою є те, що діти з РАС не можуть повною мірою використовувати свої когнітивні здібності, їм складно реалізувати себе. Отже, дітям з РАС потрібна спеціальна допомога та підтримка у сім'ї та в освітніх закладах, зокрема, через слабкість виконавчих функцій.

Так, брак гнучкості мислення також є характерною рисою дітей із розладами аутистичного спектра. Внаслідок ригідності мислення учні з РАС можуть зациклюватися, їм складно пристосовуватися до змін, виправляти помилки, важко справлятися з частковими успіхами або власними невдачами. Труднощі абстрактного мислення, усвідомлення прихованих та абстрактних передумов, пошуку способів для вирішення проблем, формування висновків та висловлення головної думки (ідеї), неорганізованість – все це може стати причиною поганої академічної успішності, пригніченості та депресії. Таким чином, дітям з розладами аутистичного спектра часто потрібна додаткова психологічна або емоційна підтримка як у рамках, так і поза школою.

Рівень підтримки та супроводу дітей з РАС під час освітнього процесу визначається на основі виразності і тяжкості порушень розвитку та може змінюватися в процесі як функція набуття навичок, необхідних для навчання в освітньому закладі (середовищі).

Слід відмітити, що діти з розладами аутистичного спектра характеризуються специфічним видом розладів мовлення та комунікації, здатністю та мотивацією до співпраці, сенсорним сприйняттям. Ключовими факторами успішної інклюзії дітей з РАС є розуміння суті даного розладу та вибір відповідних педагогічних методів для забезпечення ефективності освітнього процесу.

Праймінг як академічна стратегія у роботі з дітьми з аутистичними розладами має на меті підготувати дитину до складної ситуації, що може виникнути в процесі навчання. Праймінг являє собою попереднє формування необхідних навичок, які в найближчому майбутньому знадобляться дитині у спілкуванні з однолітками або в процесі шкільного навчання за шкільною програмою. Наприклад, якщо дитина зазнає труднощів під час уроків літературного читання, коли педагог розповідає або читає історію та обіграє сюжет, ці історії можна щодня читати з учнем під час індивідуальних занять, щоб дитина змогла брати активну участь у сюжетній грі та взаємодіяти в процесі з однолітками. Досвідчений педагог, знайомий з поведінковими особливостями дитини з РАС, може заздалегідь передбачити, за яких завдань або вимог у дитини можуть виникнути труднощі [4]. Ці ситуації можна завчасно відтворити та «пройти» разом з дитиною, щоб учень був морально готовий до них таких подій, коли вони відбудуться в майбутньому. Так, за допомогою праймінгу можна провести попереднє навчання академічним навичкам. Якщо дитина під час домашніх занять вчиться писати не лише друкованими, а й великими літерами, а її однолітки перейдуть до прописів лише через пару місяців, це може позитивно вплинути на успішність дитини з РАС в класі, а також суттєво зменшити прояви проблемної поведінки, які виникають тоді, коли їй важко опанувати новий матеріал. Також праймінг може стати ефективною стратегією для запобігання поведінковим проблемам, пов'язаним із переходами від однієї діяльності до іншої, з уникненням складних завдань та повільним темпом набуття навичок. За допомогою праймінгу можна навчити дітей з розладами аутистичного спектра пошуку соціально-прийнятних рішень при виникненні проблем у спілкуванні з однолітками, змодельювати ситуації, які відбудуватимуться в майбутньому, та навчити правильної

моделі поведінки. Праймінг дозволяє об'єднати індивідуальне навчання із загальною груповою діяльністю, яка є звичним форматом здобуття знань у системі освіти. За допомогою цієї стратегії можна запобігти поведінковим проблемам, що виникають у процесі інклюзії, і допомогти учням з РАС навчатися нарівні з однолітками.

Слід відмітити, що послідовність вимог з високою ймовірністю виконання є процедурою, яка дозволяє зменшити небажану поведінку при уникненні дитиною складних завдань та є ефективною емпірично доведеною стратегією підвищення здатності нормально реагувати на запити/виклики. Ця процедура ґрунтується на включенні немотиваційних інструкцій до серії мотиваційних, які дитина з задоволенням виконує [5]. Зазначена процедура є не лише ефективною стратегією зі збільшення мотивації до виконання академічних завдань, але й з підвищення частоти проявів ініціативи соціальної взаємодії з однолітками.

Стратегії підказок сприяють збільшенню швидкості набуття навичок у дітей з РАС, а також є необхідним компонентом для опанування навичок прояву ініціативи та звернення до оточуючих. Підказки застосовуються на додаток до загального навчального процесу, а також є компонентом інших методів навчання. Наприклад, складнощі з розумінням і розшифровкою сигналів, які мають місце в натуральному середовищі (як вербальних інструкцій, так і візуальних ознак, особливо в плані розуміння соціальних правил поведінки, мімічної реакції оточуючих тощо) можуть бути причиною того, що дитина з розладами аутистичного спектра веде себе неадекватно або не реагує на звернене мовлення. Використання стратегій підказок допомагає дитині вчасно і адекватно відреагувати на ситуацію, а й у майбутньому навчитися відповідати на подібні стимули.

Застосування підказок потребує певного досвіду та вміння, основною частиною якого є стратегії поступового зменшення підказок. Недостатньо один раз підказати дитині, що і як треба робити у тій чи іншій ситуації. Існує велика ймовірність того, що дитині з РАС необхідні неодноразове повторення та інтенсивне навчання для опанування тієї чи іншої навички. З іншого боку, часте використання одного й того ж виду підказки без зменшення її інтенсивності може викликати залежність, і тоді дитина привчиться реагувати лише в тому випадку, якщо хтось із оточуючих говорить чи показує, що треба робити. Для того щоб запобігти такій ситуації, потрібне поступове зниження рівня та інтенсивності підказки, до повного її зникнення.

Список використаних джерел:

1. Тарасун. В. Аутологія: теорія і практика. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/187134232.pdf>.
2. Устінова М.В. Нейропсихологічні аспекти аномального розвитку вищих психічних функцій при розладах аутистичного спектра. URL: http://www.tpsp-journal.kpu.zp.ua/archive/6_2018/12.pdf.
3. Craig F, Margari F, Legrottaglie AR, Palumbi R, de Giambattista C, Margari L. A review of executive function deficits in autism spectrum disorder and attention-deficit/hyperactivity disorder. *Neuropsychiatr Dis Treat*. 2016 May 12;12:1191-202. URL: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC4869784/>.
4. Tager-Flusberg H. Risk Factors Associated With Language in Autism Spectrum Disorder: Clues to Underlying Mechanisms. URL: https://pubs.asha.org/doi/10.1044/2015_JSLHR-L-15-0146.
5. Tager-Flusberg, H., Paul, R., & Lord, C. Language and Communication in Autism. In F. R. Volkmar, R. Paul, A. Klin, & D. Cohen (Eds.), *Handbook of autism and pervasive developmental disorders: Diagnosis, development, neurobiology, and behavior*. URL: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1002/9781118911389.hautc10>.

МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДІАГНОСТИКИ ДІАМОНОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ У ДІТЕЙ ІЗ РАС В УМОВАХ ІНКЛЮЗІЇ

Олефір Ольга Іванівна

Доцент, кафедри спеціальної освіти і соціальної роботи
Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка, Україна

Науково-теоретичні розвідки з проблеми дослідження свідчать про виражену недостатність ґрунтовних досліджень стану діамонологічної компетенції у дітей з розладами аутистичного спектру, як напередодні їхнього вступу до школи, так і в період навчання в початковій школі. Це питання вирізняється своєю актуальністю, оскільки порушення мовлення у дітей зі згаданою нозологією виразно впливають на їхню взаємодію з оточенням та навколишнім світом загалом, негативно позначаються на якісних показниках мисленнєвої діяльності та свідомості, поведінці, а також на особистісному розвитку.

Методика дослідження зв'язного монологічного та діалогічного висловлювання у дітей старшого дошкільного віку представлена у наукових працях багатьох сучасних дослідників: В. П. Глухова, Н. С. Жукова, Т. Б. Філічевої, Е. П. Короткової, Ф. А. Сохіних, О. С. Ушакової, Л. О. Федорович, А. Я. Малярчук та ін. Цілісне дослідження стану мовлення дітей з аутизмом охоплює методика С. С. Морозової, де стан експресивного мовлення досліджується в комплексі на основі поведінкового методу.

Враховуючи наукову спрямованість нашого дослідження і недостатність методичних напрацювань з даної теми, перед нами постало завдання розробити методіку вивчення діамонологічної компетенції дітей з РАС, куди відносяться такі компоненти, як фонетико-фонематична, лексико-граматична сторони мовлення та зв'язне висловлювання, уміння будувати діалог, слухати співбесідника, ініціювати та підтримувати розмову відповідно теми (ставити запитання, відповідати на них).

Метою констатуючого експерименту полягала у визначенні за допомогою діагностичних методик стану сформованості діамонологічної компетенції у дітей із розладами аутистичного спектру як складової готовності до подальшого навчання в школі.

Для реалізації цієї мети передбачалося розв'язання таких завдань:

1. Розглянути психолого-педагогічні передумови формування і розвитку діамонологічної компетенції у дітей дошкільного віку.
2. Розкрити загальні психолого-педагогічні особливості дітей із розладами аутистичного спектру.
3. Проаналізувати особливості формування діамонологічної компетенції у дітей із розладами аутистичного спектру.
4. Організувати проведення логопедичного дослідження за адаптованими методиками з метою вивчення стану сформованості діамонологічної компетенції у дітей з розладами аутистичного спектру.
5. З'ясувати рівень сформованості діамонологічної компетенції у дітей з аутистичним спектром розладів, проаналізувавши отримані дані.
6. Науково обґрунтувати зміст корекційної роботи з подолання недоліків діалогічного мовлення у дітей з розладами аутистичного спектру засобами сюжетно-рольових ігор.

Ключовим у нашому дослідженні є факт, що незалежно від форми мовлення (монолог, діалог) основна умова комунікативності – це зв'язність. З огляду на це, важливими для нас стали критерії зв'язності усного монологічного висловлювання (за А. М. Богуш, Л. І. Березовською, Л. А. Долговою, Н. І. Кузіною, Т. О. Ладиженською, А. В. Омеляненко та ін.): смисловий зв'язок між частинами висловлювання, логічні та граматичні зв'язки між реченнями, зв'язок між частинами (членами) речень і закінченість смислового вираження думки мовця.

Науковим підґрунтям дослідження стали також критерії і показники рівнів сформованості діалогічних умінь старших дошкільників, визначені В. В. Любашиною, а саме:

- комунікативний критерій (на рівні встановлення контакту): вміння вступати у спілкування, підтримувати й завершувати його; захоплювати й підтримувати ініціативу спілкування; враховувати компоненти ситуації спілкування; змістовність, різноманітність тематики під час діалогічного спілкування;

- мовленнєвий критерій (на рівні засвоєння та вживання мовленнєвих еталонів): вміння висловлюватися логічно, зв'язно, самостійно, виразно, в нормальному темпі; різноманітність форм, мовних засобів, типів мовленнєвих висловлювань; доречність використання усталених мовних виразів, народних прислів'їв та приказок; вміння дотримуватись теми діалогу;

- структурний критерій (на рівні ведення діалогу): вміння дотримуватись теми діалогу; швидко реагувати на хід бесіди, знаходити необхідні слова в різних ситуаціях спілкування, перепитувати співрозмовника за необхідністю; ставити запитання та давати відповідь на запитання співрозмовника; дотримуватись етики ведення діалогу.

Узагальнити названі В. В. Любашиною критерії можна, об'єднавши їх у кілька груп прогностичного характеру, які важливі як для діагностики, так і для подальшої корекції діамонологічної компетенції у дітей дошкільного віку з розладами аутистичного спектру: 1) володіння українською мовою; 2) доречне застосування мовленнєвих і не мовленнєвих засобів виразності; 3) знання та володіння формулами мовленнєвого етикету; 4) орієнтування в ситуації спілкування. Вказані критерії особливо враховувалися у ході ситуативного, періодичного спостереження за дітьми, які увійшли у діагностичну вибірку.

У підсумку сукупність зазначених критеріїв розвитку монологічного та діалогічного мовлення визначає рівень сформованості діамонологічної компетенції, яка, окрім вже зазначеного, включає завжди станлексико-граматичної, фонетико-фонематичної, комунікативної сторін мовлення, а також особливості психічних процесів (мислення, увага, пам'ять, сприймання, уява). Саме це і було враховано при розробці методики, що складається з окремих дослідницьких процедур.

Отже, ознаками сформованості діалогічної компетенції стають: вміння вступати в розмову з іншими дітьми та дорослими, підтримувати запропонований діалог відповідно до теми, вміння не втручатися в розмову сторонніх осіб, враховувати ситуації мовлення, відповідати на запитання за змістом картинки, художніх творів, виконувати доручення та звітувати про їхнє виконання.

Ознаками сформованості монологічної компетенції стають: вміння складати розповіді сюжетні, описові, творчі, переказувати художні тексти. Складати розповіді за поданим планом, самостійно, розповідати з власного досвіду, за змістом картин чи художніх творів, на задану тему, зі ігровою та уявною ситуацією.

Емпіричне дослідження діамонологічної компетенції дітей з розладами аутистичного спектру проходило в кілька етапів.

1. Організаційно-підготовчий: з'ясування теоретичних аспектів проблеми вивчення особливостей діалогочного мовлення дітей старшого дошкільного віку з розладами аутистичного спектру.

2. Дослідницький: спостереження за поведінкою дітей у комунікативному середовищі (групі); підбір комплексу діагностичних завдань для дослідження діалогочного мовлення; обробка отриманих емпіричних даних та узагальнення результатів.

3. Прогностично-корекційний: планування змісту орієнтовної системи корекційного впливу, спрямованої на розвиток діалогочної компетенції дітей з розладами аутистичного спектру, та підведення підсумків дослідження.

З метою дослідження діалогочного мовлення ми використали серію завдань В. В. Любашиної за кожним із критеріїв та окреслених ознак діалогочної і монологічної компетенції, адаптувавши їх за рівнем складності, відповідно до інтелектуальних можливостей та досвіду дітей з аутистичними порушеннями, додали обов'язкову наочність.

Так, за комунікативним критерієм ми пропонували завдання «Доручення», «Розмова» за мовленнєвим критерієм (монологічне мовлення) дітям пропонувалося скласти розповідь за серією сюжетних картинок з подальшим її обговоренням; за структурним критерієм (діалогочне мовлення) пропонували розіграти казку діалогочного змісту. Окремо було сформовано запитання на знання та володіння формулами мовленнєвого етикету, які досліджувалися у ході бесіди.

Як бачимо, було використано цілий комплекс методів, кожний з яких доповнював попередній, а всі разом вони уможлилювали отримання цілісної характеристики досліджуваного нами явища – діалогочної компетенції у дітей із розладами аутистичного спектру.

Список використаних джерел:

1. Островська К. О. Засади комплексної психолого-педагогічної допомоги дітям з аутизмом: Монографія. Львів : «Тріада плюс», 2012. 520 с.
2. Скрипник Т. В. Феноменологія аутизму : Монографія. Київ: Видавництво «Фенікс», 2010. 320 с.
3. Таран О. П. Психологічні аспекти порушення мовлення у дітей з аутизмом Проблеми сучасної педагогічної освіти. Сер.: Педагогіка і психологія : зб. статей, 2014, № 2 (43). с. 276-283. URL: http://elibrary.kubg.edu.ua/3462/7/O_Taran_PSP0_43_KSPKIO_IL.pdf.

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ МАЙБУТНІМИ ВЧИТЕЛЯМИ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ У ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Бондар Галина Олександрівна

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри іноземних мов

Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, Україна

Відмінною особливістю розвитку сучасного суспільства є активне використання інформаційних технологій у всіх сферах діяльності, що призводить до підвищення вимог до професійних кадрів, зокрема до рівня їхнього володіння інформаційними технологіями. Інформаційні технології є нескінченним резервуаром нових методів для всієї системи освіти, особливо у світлі можливого доступу до необмеженої інформації.

Інформаційні технології сприяють розвитку нових моделей набуття знань та навичок, оскільки вони дозволяють зацікавити та мотивувати. Вони, як правило, викликають інтерес студентів та пробуджують мотивацію.

У той же час як інформаційні технології інтенсивно розвиваються, суспільство відчуває гостру нестачу у фахівцях, здатних використовувати весь потенціал інформаційних технологій, ставити та вирішувати конкретні завдання з їх використанням.

Будь-яка освічена людина, тим більше фахівець вищої кваліфікації, повинна мати досить змістовне уявлення про інформаційні технології та їх можливості, а також вміти використовувати їх при вирішенні професійних завдань.

Як відмітила Рожкова Н., використання інформаційних технологій в освіті має забезпечувати особистісний і професійний розвиток особистості, її професійну та соціальну мобільність, конкурентоспроможність на ринку праці, адаптаційну гнучкість [1, с.121].

Можна погодитися з Троцько А. В., що питання вивчення іноземних мов із застосуванням інформаційних технологій досліджували як вітчизняні та зарубіжні вчені. А також, що порівняльний аналіз досвіду застосування інформаційних технологій в іншомовній освіті в різних країнах світу під кутом зору його практичної цінності та доцільності використання окремих ідей і практичних напрацювань не здійснювався [2, с.167].

Аналізуючи стан проблеми формування готовності майбутнього вчителя іноземної мови до використання інформаційних технологій у професійній діяльності, слід зазначити, що проблема залишається недостатньо вирішеною. Недостатньо вивченими залишаються такі питання, як: теоретичні засади формування готовності майбутнього вчителя іноземної мови до використання інформаційних технологій у професійній діяльності; зміст, форми та методи цієї підготовки в рамках сучасного, педагогічного ЗВО; педагогічні умови, що сприяють підвищенню ефективності підготовки студентів факультетів іноземних мов педагогічних ЗВО до використання інформаційних технологій у професійній діяльності.

Отже, веб-навчання іноземних мов дає можливість займатися у власному темпі, економити час, значно розширити коло спілкування, знайомлячись через Інтернет з іншими людьми, які вивчають іноземну мову самостійно.

Веб-ресурси, які є сучасними технологіями надання інформації тим, хто вивчає іноземну мову дозволяють обмінюватися знаннями та даними, дають можливість їх

багаторазового використання в різноманітних додатках.

Застосування широко відомих методів навчання разом із новими розробками, у тому числі й e-learning технологіями, збільшить ефективність процесу навчання та значно покращить рівень професійної підготовки студентів.

Список використаних джерел:

1. Рожкова Н. Використання інформаційно-комп'ютерних технологій як інноваційного методу в навчанні іноземних мов. Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка. Серія : Педагогічні науки. 2014. Вип. 132. С. 121-125.
2. Троцько А. В. Застосування інформаційно-комунікаційних технологій у процесі навчання іноземних мов: досвід України та Греції. Інформаційні технології і засоби навчання. 2018. Т. 68, № 6. С. 166-180.

ПРО ВПЛИВ МЕГАНООРЕВОЛЮЦІЇ В ГУМАНІТАРНІЙ СФЕРІ НА МОДЕРНІЗАЦІЮ НАУКИ ТА ОСВІТИ В УКРАЇНІ ТА ПСИХОЗАХИСТ ГРОМАДЯН ВІД СТРЕСІВ І ДЕПРЕСІЙ

Корсак Костянтин Віталійович

Д-р. ф. наук, професор
ПВНЗ «Київський медичний університет», Україна

Кірик Тамара Вікторівна

канд. пед. наук, доцент
ПВНЗ «Київський медичний університет», Україна

Бойчук Олена Сергіївна

Старший викладач
Київський національний економічний університет ім. Вадима Гетьмана, Україна

Корсак Юрій Костянтинович

канд. ф. наук, старший науковий співробітник
Інститут вищої освіти НАПН України, м. Київ, Україна

Ляшенко Лариса Миколаївна

канд. пед. наук, доцент
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Україна

Похресник Анатолій Костянтинович

канд. ф. наук, доцент, директор
Київський технікум електронних приладів, Україна

Потенційний позитивний вплив цієї статті на читачів і суспільство України може виявитися незначним через використання найновіших наукових фактів, що не набули поширення. Але викладацька етика примушує нас пропагувати помічені в інших і винайдені нами відкриття та інновації навіть без сподівання на мільйонну частку того обсягу уваги, який припав шведській дівчинці Греті Тундберг за її критику дій старших від неї Номо. Ми пропонуємо наукові факти з доказами їх підтвердження для надання читачам бази для безпомилкової стратегії індивідуального і колективного планування.

Застосуємо нестандартний інфографічний виклад і розпочнемо з особливо актуального рис. 1, створеного нами в кінці 2022 р. для психологічного захисту всіх громадян України від стресів, переляків і депресій (студенти підтвердили це припущення, вказуючи, що факти про минуле і майбутнє підтримують національну самоідентифікацію і зміцнюють психологічну стійкість).

Насамперед звертаємося до читачів з проханням якомога детальніше вивчити всі семантичні і графічні факти, відтворені на рис. 1. Нижче ми наведемо тільки частину пояснень, а не всі можливі.

Даруємо всім найцінніше, що маємо - новітні наукові факти про минуле і майбутнє, спроможні формувати психозахист від стресів і війни. Мріємо, що наші ЛІДЕРИ оберуть для переможної стратегії ноонауки і ноотехнології, які ще в 1920-х пропонував В.І. Вернадський. А загал співвітчизників побачить наші передбачення і пропозиції на задньому тлі ВСІХ ЕКРАНІВ УКРАЇНИ.

P.S. Попереджаємо про те, що на Заході з певних причин ще півстоліття тому заборонили всі слова з літерами "ноо" у виданнях Sciences&Arts за єдиним винятком. Цей виняток - термін "ноосфера", що означає уявну "шарденівську" навколоземну spirit-оболонку, яку формують взаємопов'язані думки мільярдів Номо. Тому ноореволюція рухається з України

Рис. 1. Засіб психологічного захисту українців на основі правдивих фактів про внесок носіїв українських генів у цивілізаційний прогрес всього людства

Винайдення цього психозахисту є наслідком дуже тривалого нашого моніторингу практично всіх важливих наукових відкриттів і технічних досягнень задля якісного викладання студентам кількох точних наук і правильного прогнозування на тривалий період. Виконуючи доручення ректора, відповідальний автор вдосконалювався в екологічній темі, писав підручники і статті, тому одразу ж ще в 2000 році помітив у потоці сотень нанотехнологій дві цілковито унікальні — нанофотокаталізацію (перетворення поглинання світла у знищення вірусів і бактерій на поверхні масок, чого «жадібні продуценти» не хочуть використовувати через бажання грабунку мільярдів людей) й отримання якісних біопластиків шляхом використання синьо-зелених водоростей (сучасний стан цього досягнення описано у статті <https://doi.org/10.1186/s12934-020-01491-1>).

Тут гальмом стало небажання «Великої Хімії» відмовлятися від колосального сектору економіки. Та справжня біда від таких дій полягає в тому, що винайдення все більшої кількості різновидів пластиків і бажання завоювати ринок «дитячої» продукції мало наслідком тотальне отруєння всієї атмосфери молекулами фталатів, що схожі на гормони і призводять до розвитку сумновідомої «епідемії ожиріння» в значного відсотка живих істот з кисневим диханням (включаючи й лабораторних мишок та інших тварин). Окремі науковці попереджали про можливий негативний вплив «новітніх пластиків», але їх виробники швидко підкупили «експертів з науковими титулами», що поширили в ЗМІ і науковій пресі тезу про безпечність

«м'яких іграшок».

Нещодавно відповідальний автор вперше запропонував боротися з «епідемією ожиріння» заміною хімічного синтезу пластиків бактеріальним (спершу в індивідуальних тезах, а потім детальніше — в колективній статті [1]).

Але для цієї нашої статті найголовнішим ФАКТОМ ми вважаємо виявлення нами початку розвитку на планеті одразу двох меганоореволюцій — №1 і №2. Перша, як це підкреслює рис. 1, полягає в започаткуванні **четвертої цивілізаційної ноохвилі**, що спроможна замінити всі шкідливі для довкілля сучасні хімічні, індустриальні і смарт-технології екологічно ідеальними **ноотехнологіями** (термін від словосполучення «ноосферні технології»). Їх було тільки 2 в 2000 році, стало 4 в 2010-му, а з весни 2019-го кількість зростає по експоненті й у майбутньому вони обов'язково урятують людство від голоду, пандемій і колапсів, адже поєднують надання Ното необхідного для життя з виліковуванням всієї біосфери від наявних фталатних та всіх інших забруднень. Вкажемо на те, що описані у пресі смарт-технології шкодять довкіллю, адже всі вони є «трішки поліпшеними» індустриальними процесами.

Студенти нас запитували — яка з ноотехнологій найвпливовіша? Чи не та, що робить медичні захисні маски вічними і дешевими? У даний момент ми просимо молодь пошукати в Інтернеті дані про термін «протеїн Фу». Найпрудкіші на своїх смартиках переконуються в тому, що екран відтворює отримання шару мікрофаршу, який можна використати для білкових харчових продуктів. У розвиток теми ми в черговий раз пояснюємо їм ([2] та ін.), що літери Фу стосуються знайденого в американських гарячих джерелах і гейзерах мікроба *Fusarium flavolapis*. Він виник і вдосконалювався в екстремально шкідливому середовищі, тому традиційний для живих організмів адаптаційний процес призвів до спроможності мало не миттєво з'їдати будь-яку органіку і формувати дуже високоякісний м'ясний фарш.

Це відкриття і створення молоді приватної компанії Nature's Fynd (діє з 2012 р.) зумовила одна з програм NASA, скерована на вирішення проблеми харчування екіпажів міжпланетних кораблів з дуже тривалим перебуванням у невеликому об'ємі. Один із засновників Nature's Fynd Марк Козубал (Mark Kozubal) вирішив проблему NASA і пізніше заснував стартап, що вже устиг акумулювати кілька сотень мільйонів доларів США на створення бактеріального м'яса і виготовлення з нього великої гами звичних для американців фасованих білкових продуктів. У виступах про перспективи керівництво фірми наголошує на тому, що мікроби подвоюють біомасу за лічені години, тому звична нам аграрна сфера зникне разом з індустриальним тваринництвом, адже не треба місяцями чекати врожаї.

Але є підстави для гальмування руху цієї бактеріальної ноотехнології. Майже всі науковці (ми зустріли це в Одеській національній академії харчових технологій) зацікавлені в отриманні білків у реакторах, що гарантує тривале фінансування, багато публікацій, кадрове розширення і т.д. Поглиблений аналіз виявив, що революцію у виробництві білків науковці світу намагалися організувати ще з середини ХХ ст. через біосинтез з метану та інших субстанцій, але невдало. Реальний шлях до якісної й дешевої їжі — використання протеїну Фу й десятків інших ноотехнологій. Нас дивує відмова Nature's Fynd від ліквідації голоду на планеті, повне ігнорування подібних ноотехнологій організаторами січневих семінарів у Давосі, відверте підлабузництво лідерів України і навіть академій наук перед «західними порадами». Всі відомі нам урядові проекти до рівня 2030 року копіюють «давоські матеріали», великі книги десятків титулованих працівників НАНУ старанно оминають слова з «ноо» і радять виконувати всі поради-накази клерків з Брюсселя у хибному переконанні в тому, що всі суспільні та інші інновації є «західним

продуктом» [3]. Серед подібних авторів ми не зустріли нікого, хто вказав би на факт заборони всіх слів з «ноо-», який ми акцентували на рис.1 з наголосом, що це явище дуже серйозно гальмує прогрес людства. Та ми лишаємося оптимістами, адже багато мільйонів науковців PhD-рівня роблять відкриття, хоч вловлювання міді чи створення срібних нанокулочок бактеріями називають «скисанням» без використання «ноо-».

Та нам час повернутися до поміченої нами набагато «прихованішої» гуманітарної меганоореволюції №2, що з 2010 року розпочала повільний процес ліквідації всього океану припущень, гіпотез, випадкових фейків і цілковито відвертої брехні про всю суспільну еволюцію Номо з віддалених часів виділення з природної фауни і поступового переходу на рейки гуманізму. Вкажемо на те, що нооореволюція №2 спершу розвиватиметься в історико-археологічній сфері й досягне вагомих змін тільки через кілька поколінь.

Про її визначальні риси краще від будь-кого іншого висловився провідний генетик планети американець Девід Райх, чия лабораторія здійснила понад половину всіх світових точних секвенувань (дешифрувань) генів людей, які померли багато тисяч років тому. Одночасно ізотопними та іншими методами визначали вік цих артефактів.

Процитуюмо його слова, які сприймаємо як проголошення прискорення розвитку історико-археологічної нооореволюції. Це авангард істотнішої гуманітарної меганоореволюції №2 як ревізії відповідної сфери знань: «Наше розуміння цих взаємозв'язків найближчими роками стане проблемою, що ґрунтується на більш ретельному аналізі даних та погляді на них з нових точок зору. Ми робимо кілька кроків назад і розуміємо, що ключові події та стосунки суттєво відрізняються від моделі першого проходу, яку ми спільно розробили. **Модель, у створенні якої я брав участь, хитається** (**акцентовано нами). Я знаходжу це захоплюючим і дестабілізуючим. І я хотів би взяти участь у спробі з'ясувати правду» [4].

Ми поділяємо цю точку зору і здійснюємо дослідження для ліквідації неправди про українців та надання молоді «нооісторичних» засобів для національного самоусвідомлення і боротьби з ворогами «на усіх фронтах сучасних війн» задля повної перемоги над світовим «ЗЛОМ».

За кілька місяців, які минули після ознайомлення з цими сентенціями Д. Райха про світле майбутнє з майже повною відмовою від усього минулого, ми випадково зустріли одразу в багатьох зарубіжних джерелах незаперечні докази того, що аж 60 тисяч років тому Доля (чи Бог?) обрала наших невисоких носіїв українських і праєвропейських (фермерських) генів для порятунку всієї популяції Номо та її цивілізаційного розвитку. На рис. 1 ми вказали факт існування для наших Номо Sapiens Sapienses реальних небезпек від значно потужніших різновидів Номо Sapiens. Не випадково вони надійно сховалися від ворогів у височенних очеретах дельти Нілу й сподівалися на ласку Долі.

Свій шанс на порятунок і цивілізаційний розвиток наші пращури отримали півсотні тисяч років тому, коли цілковито непрохідна для пішоходів Синайська пустеля стала вологою саванною й дала змогу пращурам заселити прилеглу до східної частини Середземного моря територію. Вона виявилася виключно багатою не тільки на доступну для полювання трав'ядну дичину, а й на різні однорічні види диких злаків і бобових.

Поліпшення знарядь, зростання населення і група негативних природних впливів у своїй сукупності загострила небезпеку канібалізму й неминучих людських втрат. Ми писали про те, що на початку літа для збирання злаків сходилися разом

старші за віком особи з різних племен, які в перервах між їх визріванням різних видів приблизно 13 500 років тому спільно сформували план порятунку. Переконані, що головна заслуга належить геніальному винахіднику «У», який створив кільцевої форми мегалітичне «навчально-виховне приладдя», вперше виявлене археологами на горбі Гебеклі-Тепе. З цієї точки пізніше йшло поширення гуманістичного світогляду на теренах розселення наших пращурів у східній частині сучасної Туреччини. У Палестині подібних споруд не використали, тому розвиток світогляду її населення пішов своїм шляхом до атлантичного архетипу, хоч воно і взяло участь у процесі впровадження у життя ефективного сільського господарства. Пропонуємо вважати винаходи і діяльність У **мегаподвигом №1** носіїв українських генів, що зумовив рух більшості людей по гуманістичному шляху і мав наслідком розвиток першої (аграрної) цивілізаційної хвилі в моделі Е. Тоффлера (рис.1).

Нас завжди дивувало те, що загадку «стрибка» Номо від канібалізму до гуманізму інші науковці розглядали на диво рідко й зазвичай, як П. Т. де Шарден у своїй незвичайній книзі «Феномен людини», переконували читачів у тому, що все сталося тільки після створення і масового поширення великих поселень аграріїв і повної перемоги нових засобів життєзабезпечення. Ми ж маємо багато ноонаукових підстав стверджувати, що **«спочатку було Слово»**, що завжди найбільш ефективним засобом максимально широкого об'єднання Номо були привабливі ідеї щодо майбутнього, а не роздавання мішечків пшона чи срібняків. **Є підстави вважати нашого пращура У найбільшим благодійником людства усіх часів і народів.**

Зростає кількість усе вагоміших нооісторичних доказів того, що перші два-три тисячоліття втілення аграрного гуманізму були «найщасливішими» для наших пращурів. Усім корисно хоч побіжно познайомитися з новими інтернетними даними про вивчення розкопок поселення Чатал-Гьюк (старіша назва — Чатал-Гуюк), де пращури насолоджувалися перевагами справжнього «аграрного комунізму» і ніколи не зверталися у своєму щоденному житті не тільки до банальних крадіжок, а й до суперництва у вигляді бійок з пошкодженням частин кінцівок. Хто бажав справити на когось краще враження — активніше працював і допомагав суб'єкту зацікавлення. Або «на вихідні» біг до найближчого вулкану й повертався з природним склом (обсидіаном), що був важливою реальною цінністю для виготовлення не тільки знарядь праці, а й таких бажаних для жінок дзеркал.

Та сконцентруємося все ж на глобальних процесах за участю пращурів. Урешті під тиском племен з агресивнішими поглядами вони переселилися на Захід, поширили с/г по всій Європі й набудували у зручних місцях чимало мегалітичних споруд. Це відбувалося переважно на Заході, бо в Трипіллі за відсутності зручного будівельного каміння пращури діяли більш ефективно. На його теренах сталося щасливе для всіх українців об'єднання «західноалтайських» чоловіків-аріїв (вправних мисливців) з гаплогрупою R1a з винахідниками землеробства, яких на північ з дельт Дунаю, Дністра і Дніпра витіснило заповнення Чорного моря солоною водою через турецькі протоки.

Наші пращури першими на планеті одомашнили коней, винайшли колесо (в одеському археологічному музеї зберігається суцільне колесо віком 6000 років!) і розпочали підвищувати різноманітність та ефективність гужового транспорту. Вершина досягнень — виведення приблизно 4200 років тому «свійської» породи коней з аномально міцною спиною й феноменальною приязню до Номо. У засобах виробництва потреба в інструментах з міді та її сплавів зумовила перехід трипільців від рільництва до металургії міді й створення першої у світі зони мирного поділу праці, яку ми пропонуємо називати **«Велике Трипілля — ВТ»** (це привітали чимало

істориків!).

У часи Великого Трипілля «для навчання чи розвідки» прибували гінці з десятків племен. Вони засвоювали технологічні терміни (хмару тегів) й переносили їх додому, що мало наслідком формування індоєвропейської мовної сім'ї і відповідного культурного світу. Всі ці події пропонуємо вважати **колективним мегаподвигом №2** носіїв українських генів. Та він був «доповнений» індивідуальним **мегаподвигом №3**, автором якого став уже достатньо відомий наш пращур Заратуштра з поселення Синташта у східній (зауральській) частині Великого Трипілля. Він не тільки винайшов першу на планеті універсальну світову релігію (зороастризм), а й спромігся настільки активно поширити її на великі терени, що вона існує й зараз, хоч більше значення мають народжені з цього корінця інші світові монотеїстичні релігії.

Та нам час переходити до «маловіддаленого минулого» і пояснення появи на Заході Європи носіїв протилежного до пратрипільського **атлантичного архетипу**, поява якого зумовила безперервні напади на слов'янський Схід, війни, геноциди, імперії і колоніалізм, інквізицію з дикунською «боротьбою з відьмами», світові війни й все інше, що ми вказати не можемо через брак місця. Так сталося, що ще до занепаду Великого Трипілля приблизно 5000 років тому в приатлантичну Європу по шляху Поволжя — Дагестан — Персія — Єгипет — узбережжя Північної Африки — Іберія прибула не така й велика група носіїв чоловічого гаплотипу R1b (умовно — ербінів). Саме це «прибуття», як свідчать головні відкриття Д. Райха, започаткувало зникнення не тільки генів «першоєвропейських фермерів» (геноциду жінок не було), а й винайденого ними разом з нашими пращурами аграрно-гуманістичного архетипу. Надалі Захід Європи притримувався «атлантичного (чи західноєвропейського) архетипу», що виявився протилежним до праукраїнського.

Після серії «тренувальних» нападів, ербіни вирішили знищити одразу всіх слов'ян, зібрали колосальну армію і рвонули на Схід. Але наші пращури чекали чогось подібного і 3250 років тому в цілковито епічній битві на переправі через річку Толлензе на землях лужичан, які, як довів генетик з Ужгорода Т. Олексик, є нашими генетичними братами, зазнали настільки тотального розгрому, що надалі «збиралися з силами» аж 2000 років. Путін і його оточення використали «атлантичний досвід» і намагаються перевищити всі західноєвропейські злочини і збочення. Як ми детально пояснили у статті про витоки російської культури [5], майбутні «великороси» за прикладом ербінів розпочали створення Московії з винищення всіх чоловіків і гвалтування жінок.

Примхою Долі сучасні носії атлантичного архетипу змушені допомагати нам боротися зі знавіснілим ворогом. Подібні «генетичні нюанси» дають змогу правильно оцінювати поведінку практично всіх сучасних народів у ставленні до українців та в підтримці їх героїчної боротьби (зокрема — на основі досягнень нооісторії й праць Д. Райха пояснюється контраст між поляками і німцями).

Нам час закінчити статтю, нагадавши про «категорично маловідомий в СРСР **науковий мегаподвиг №4** нашого пращура В.І. Вернадського на початку 1920-х років, коли в Парижі він сховався від петроградських чекістів. Відкриттів чимало, але в цілості вони є правильною теорією будови Землі, законів біосфери і впливу на неї популяції Ното, передбаченням загрози колапсів і шляхи порятунку через припинення деструкції довкілля ([6] та ін.).

Є вагомим підстави назвати героїчну участь українців у війні-2022/2023 п'ятим мегаподвигом, але остаточну оцінку цього зробить майбутнє. Наше завдання у даний момент полягає в поширенні нооідей, виявлені та використанні все більшої кількості

ноотехнологій і ноонаук.

Список використаних джерел:

1. Korsak K.V., Kiryk T.V., Redko-Shpak L.V., Boychuk O.S., Korsak Y.K., Lyashenko L.M., Pokhresnyk A.K. (2023). About the prospects of using Ukrainian nooinnovations in eliminating the danger of the obesity epidemic and other similar ones throughout the planet / Interd. disputes: dynamics and development of modern scientific research: III Intern. Sc.Conf., Khmelnytskyi, 27.01.2023. / P. 259-265 (URL: <https://archive.mcnd.org.ua/index.php/conference-proceeding/issue/view/27.01.2023/16>)
2. Korsak, K. & Pokhresnyk, A. (2021). Noostrategy of planning for the development of higher education and the economy of Ukraine in the XXI century. *Wyshcha osvita Ukrainy - Higher Education of Ukraine*. №4. 47-56, 88-89 (in Ukrainian).
3. Civilization choice of Ukraine: paradigm of comprehension and strategy of action: national report (2016). / ed. col.: S.I. Pirozhkov, O.M. Mayboroda, Yu. Zh. Shaygorodsky and others. ; Institute for Political and Ethnonational Studies. I.F. Kuras NAS of Ukraine. - Kyiv: National Academy of Sciences of Ukraine, 2016. (URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/civilization_Ukraine_site_210.pdf) (in Ukrainian).
4. Shaw D. (2022). Telling Humanity's Story through DNA. Geneticist David Reich rewrites the ancient human past / *Harvard Magazine*, 124, 6, July-August (URL: <https://www.harvardmagazine.com/2022/07/feature-ancient-dna>) Appeal 25-09-2022.
5. Korsak K.V., Talanchuk P.M., Davidenko G.V., Kalakura Y.S., Kirik T.V., Pokhresnik A.K., Korsak Yu.K. etc.. (2022). The Origin and Features of Russian Culture in Terms of Modern Noosciences. *Intern. scient. Journ. «Grail of Science»*, №17 (July; 2022) with the proceedings of the: Ill Correspond. Intern. Scient. and Pract. Conference «Science of post-industrial society: globalization and transformation processes», July 22th, 2022 Pp. 308-333 (DOI 10.36074/grail-of-science.22.07.2022.056) (URL: <https://archive.journal-grail.science/index.php/2710-3056/issue/view/22.07.2022>) (in Ukrainian).
6. Vernadsky W. L'autotrophie de l'humanité // *Revue générale des sciences*. 1925. No. 17/18. Pp. 495–502 (URL: <http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k171004/f500.item.zoom>).

ПУБЛІЧНИЙ ВИСТУП ЯК SOFT SKILL: ПРОБЛЕМА ПІДГОТОВЧОГО ЕТАПУ

Суровикін Юрій Віталійович

здобувач вищої освіти факультету
інформаційно-аналітичних технологій та менеджменту
Харківський національний університет радіоелектроніки, Україна

Науменко Вадим Віталійович

здобувач вищої освіти факультету
інформаційно-аналітичних технологій та менеджменту
Харківський національний університет радіоелектроніки, Україна

Науковий керівник: Дашенкова Наталя Миколаївна

ORCID ID: 0000-0002-8865-0838

кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії
Харківський національний університет радіоелектроніки, Україна

Публічний виступ є однією з найпопулярніших навичок зі структури Soft skills, оволодіння якою дозволяє працівнику бути більш успішним та ефективним в роботі. Ця навичка дозволяє краще досягати комунікативних цілей, презентувати себе та свої ідеї, знаходити підтримку, співпрацювати в команді тощо. Практично кожна людина протягом життя стикається з необхідністю публічних виступів, від маленьких, перед групою з 2-5 людей, до великих промов на повні зали. Тому завдання зробити свій виступ ефектним, цікавим та, головне, від цього не менш ефективним – не загубити ідею та вдало і легко донести свої думки, є постійно актуальним.

Будь-який виступ можна розбити на три елементи (рис. 1). Для того, щоб зробити його вдалим, треба подбати про всі деталі.

Рис. 1. Етапи публічного виступу

Кожен виступ зароджується з ідеї. На цьому етапі треба чітко зрозуміти, якою саме буде ціль виступу, кому вона буде цікава та яким буде результат – що слухачі дізнаються та отримують після виступу. Відповідно до мети виступу можна визначити, яким буде його характер: інформаційний, агітаційний, розважальний тощо. Найкращим буде той випадок, коли тема виступу близька та цікава самому доповідачу. Також важливо правильно обрати форму виступу: якщо ідеєю є покращення фінансової грамотності, не найкращим вибором буде розважальний характер виступу – інформаційний підходить краще [1, с. 121].

Коли доповідач має повне уявлення і може візуалізувати свій майбутній виступ,

справа доходить до підготовки доповіді. Час проведення виступу може регулюватися, проте буде гарною ідеєю вкластися у пів години, адже найкраще людина може фокусувати свою увагу приблизно протягом саме цього відрізка часу. Свою доповідь треба розділити на три прості складові: вступ, основна частина та заключення. Під час вступу треба зацікавити слухачів. Протягом невеликого періоду часу важливо лаконічно пояснити, у чому полягає ідея виступу, чому ця інформація важлива та що наприкінці виступу отримають слухачі. Основна частина передбачає всебічне обґрунтування основної ідеї виступу. Предмет виступу має бути конкретним і чітким, для цього потрібно підібрати якомога більше фактологічних матеріалів і необхідних прикладів. Цифрові дані краще демонструвати за допомогою таблиць і графіків, а не зловживати їх зачитуванням. Цікавим є факт, що людина запам'ятовує на 40% краще інформацію, якщо вона має чітку структуру.

Розглянемо декілька прикладів вдалого структурування матеріалу. Структура «минуле – теперішнє – майбутнє» є чудовим вибором, коли під час виступу можна продемонструвати якісь зміни, що сталися з часом, наприклад при демонстрації нового виробу або технології: що було до цього, як та що продукт або технологія змінила, що вони зможуть змінити ще. Інша структура «проблема – рішення – вигода» є дуже зручним вибором під час виступів, метою яких є вирішення проблеми. У випадку використання цієї техніки структурування фінальна частина має включати формулювання висновків, які впливають з головної мети і основної ідеї виступу. Емоційна заява, що підводить підсумок виступу, буде дуже ефектним заключенням виступу. Підвищити впливовість основної ідеї можна завдяки заключній чіткій фразі, що підсумує всю доповідь одним реченням [2, с. 95].

Остання, проте не менш важлива частина підготовки – це подача. Для того, щоб побороти страх перед сценою та публікою, потрібно підходити до спілкування відкрито, розглядати виступ як можливість поділитися своїми ідеями, переконаннями, інноваціями. Ефективність досягнення мети виступу буде вищою, якщо замість установки на себе («ось що я хочу сказати») подумати про те, що хоче почути аудиторія, і саме з такою думкою підходити до виступу. Орієнтація на слухачів включає в себе три пункти, які треба прояснити: рівень обізнаності аудиторії в темі доповіді («Що вони знають?»), приблизні очікування слухачів («Чого вони очікують від виступу?») та відношення аудиторії до факту, теми виступу та особистості доповідача (нейтральне, позитивне (приятне) або негативне (критичне, протестне). Також важливо враховувати контекст: час доби (зранку людям потрібний більш бадьоріший та енергійний виступ, а ввечері – трохи спокійніший), емоції (які емоції це має викликати у людей), місце розташування (доповідь офлайн чи за допомогою інтернет зв'язку) тощо.

Розгляд публічного виступу в якості soft skills дозволяє стверджувати доступність цього вміння для кожної людини: незалежно від природних здібностей та рис особистості можна оволодіти вмінням ефективного виступу перед людьми. Звісно, це потребує знань, мотивації та певних зусиль.

Висновки. Підготовка до виступу може бути складною та вимагати багато сил та уваги до деталей. Проте, результат вдалого виступу, захват слухачів, можливість поділитися з іншими цікавою інформацією коштує набагато більше.

Список використаних джерел:

1. Dale Carnegie. "The Art of Public Speaking: The Original Tool for Improving Public Oration". – М.: Clydesdale, 1915. – 512 p.
2. Carmine Gallo. "Talk Like TED". – М.: St. Martin's Press, 2014. – 288 p.

СТИМУЛЮВАННЯ НАВИЧОК САМОКЕРОВАНОГО НАВЧАННЯ У СТУДЕНТІВ В УМОВАХ РОБОТИ В АСИНХРОННОМУ ФОРМАТІ

Архипова Вікторія Олександрівна

старший викладач кафедри іноземних мов
Харківський національний університет радіоелектроніки, Україна

Савченко Інна Валентинівна

старший викладач кафедри іноземних мов
Харківський національний університет радіоелектроніки, Україна

В умовах стрімкої інтеграції інформаційних технологій у всі сфери життя сучасного суспільства, навчання впродовж усього життя є одним з чинників успішної професійної діяльності та кар'єрної мобільності фахівців будь-якого профілю.

Самостійне (independent) або самокероване навчання (self-directed learning) є важливою навичкою, незалежно від того, чи плануєте здобувач освіти займатися науковими дослідженнями після закінчення університету, чи починати працювати. Сутність самокерованого навчання полягає в тому, що студент здатний опрацювати навчальний матеріал, обмірковувати, приймати рішення та продовжувати навчання самостійно, без того рівня підтримки викладача, на який він може розраховувати під час онлайн-занять в університеті.

Д. Гаррісон підкреслює, що кінцевою метою самостійного навчання не обов'язково є повністю автономне навчання, оскільки це питання ступеня. Самостійне навчання залежить не лише від можливостей, а й від здатності приймати навчальні рішення. Тому, на думку Гаррісона, у формальній ситуації навчання її слід розглядати як процес співпраці між викладачем і студентом. Якщо дивитися з критичної точки зору, то неповним є зведення самокерування до питання зовнішнього контролю. «Ми живемо взаємозалежно, і знання є соціально детермінованими» [1].

В процесі поетапної реалізації самокерованого навчання студенти розвивають навички щодо встановлення цілей, вибору методів контролю і та інструментів оцінювання свого власного академічного розвитку з метою керування власною мотивацією до навчання [2].

Викладач виконує консультативні функції щодо встановлення та пояснення навчальних цілей та очікуваних результатів, а також вибору стратегій та формування індивідуального навчального середовища з використанням новітніх цифрових технологій та платформ. Сферою відповідальності викладача є забезпечення наявності навчальних матеріалів та ресурсів, що є достатньо диференційованими та різноманітними, щоб задовольнити потреби студентів; доступності матеріалів та ресурсів для тих, хто їх потребує; розробка послідовної стратегії використання та надання студентам доступу до ресурсів; командний підхід до підготовки навчальних матеріалів і ресурсів.

З метою стимулювання студентів до самокерованого навчання необхідно:

- надавати їм час та інструменти для самоконтролю. Самоконтроль залежить від постановки цілей і отримання зворотного зв'язку від інших і від самого себе;
- використовувати запитання, розвиваючи дискурс у класі, що спонукає їх думати, розв'язувати проблеми самостійно та розвивати глибше розуміння

матеріалу, що вивчається. Метою тут є поступова, поетапна передача відповідальності від учителя до учня;

- розвивати спілкування, зосереджене на навчанні, щоб допомогти їм краще усвідомити етапи навчання, зрозуміти власний індивідуальний стиль навчання та поділитися своїми думками;

- надавати письмовий та/або усний відгук про виконану роботу;

- заохочувати співпрацю (наприклад: робота в малих групах), яка може допомогти студентам застосувати етапи вирішення проблем для отримання відповіді;

- мотивувати їх встановлювати власні цілі (поміркувати над тим, чого вони навчилися і чого хотіли б навчитися), що дасть студентам відчуття розширення можливостей і відповідальності;

- заохочувати студентів до рефлексії (вони можуть створити блог або live journal в якості «щоденника навчання»).

Для того, щоб бути ефективним та досягти успіхів в процесі самокерованого навчання студентам необхідно багато читати (extensive reading), працювати самостійно, проводячи дослідження використовувати різні джерела, в разі потреби звертатися за допомогою, навчитися ставити цілі та обговорювати проблеми з одногрупниками, а також виважено розподіляти свій час.

Таким чином, результатом самокерованого навчання є створення досвіду, який дає студентам можливість приймати рішення щодо інформації, якою вони хочуть володіти, а також проводити власне дослідження замість очікування, що викладач забезпечить увесь довідковий матеріал, який може знадобитися.

Досвід та ключові навички (мотивація, незалежність, ініціативність, тайм-менеджмент, організація та багатозадачність, ефективна комунікація), отримані студентами, які практикують самостійне навчання, можуть бути використані не лише протягом навчання в університеті, а й згодом на робочому місці [3].

До переваг самокерованого навчання студентів можна віднести покращення академічної успішності, підвищення мотивації та відповідальності, підвищення інтелектуального та творчого потенціалу, сприяти соціальній інтеграції, а також розширення можливості для виконання диференційованих завдань, поставлених викладачем.

Навички самокерованого навчання є важливою підготовкою до життя в цілому та майбутньої професійної діяльності зокрема. Ці навички сприяють здатності студентів переглядати, записувати та обдумувати своє навчання. Вони також заохочують незалежність у вирішенні проблем, прийнятті рішень та організації. Однак для їх встановлення потрібен час, а для багатьох студентів – цілеспрямоване навчання та моделювання. Тому, якщо студенти хочуть брати активну участь у збільшенні своєї незалежності у власному навчанні, вони повинні насамперед набути здатності навчитися вчитися.

Список використаних джерел:

1. D. R. Garrison, "Critical thinking and self-directed learning in adult education: an analysis of responsibility and control issues," *Adult Education Quarterly*, vol. 42, no. 3, pp. 136–148, 1992.
2. Williamson, S. N. (2007). Development of a self-rating scale of self-directed learning. *Nurse Res.* 14, 66–83. doi: 10.7748/nr2007.01.14.2.66.c6022.
3. Stockdale, S. L., and Brockett, R. G. (2010). Development of the PROSDLS: A measure of self-direction in learning based on the personal responsibility orientation model. *Adult Educ. Quart.* 20, 1–20. doi: 10.1177/0741713610380447.

СУТНІСТЬ ПОНЯТТЯ КОМАНДНОГО ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНОГО СУПРОВОДУ ДИТИНИ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ

Стельмах Н.В.

канд. п. наук, доцент кафедри 016 «Спеціальної освіти»
Миколаївський національний університет
імені В.О. Сухомлинського, м. Миколаїв, Україна

Тодорчук Д.О.

Студентка спеціальності 016 «Спеціальна освіта»
Миколаївський національний університет
імені В.О. Сухомлинського, м. Миколаїв, Україна

***Анотація.** Соціальні вимоги воєнного часу, переорієнтація на європейські стандарти, реформування та невідкладний розвиток освітньої системи України зумовлюють зміни в менеджменті спеціальної освіти. На сучасному етапі можна спостерігати зорієнтованість на впровадження інноваційних підходів до створення якісно нового закладу освіти, в якому пріоритет надається особистості та її розвитку, відповідно до індивідуальних можливостей кожного. Сучасний заклад освіти, незалежно від форми навчання, повинен реалізувати усі поставлені перед ним задачі і умови для повноцінного психологічного, інтелектуального, фізичного, морального і творчого розвитку кожної дитини. Успішність роботи в такому колективі безпосередньо залежить від активної і творчої позиції педагогів, від рівня ефективності та професійної взаємодії команди педагогів та батьків, що, в свою чергу, сприяє задоволенню освітніх потреб дітей. Реалізація супроводу дитини з особливими освітніми потребами є невід'ємною частиною корекційно-розвиткового процесу та сприяє створенню позитивного психологічного мікроклімату для гармонійного розвитку особистості та підготовки її до навчально-виховної та корекційної діяльності.*

***Ключові слова:** супровід, командний супровід, психолого-педагогічний супровід, корекційно-розвиткова робота.*

Постановка проблеми. Вчені В. Бондар, В. Засенко, І. Дмитрієва, А. Колупаєва, І. Кузава, С. Миронова, Н. В. Синьов, Є. Синьова, Н. Пахомова, З. Шевців, А. Шевцов, М. Шеремет та інші наголошують, що успішне вирішення завдань, які висувуються перед закладом освіти, залежить від комплексності, системності та злагодженості роботи всього педагогічного колективу. Національна стратегія зі створення без бар'єрного простору в Україні (до 2030 року) визначає, що педагогічні працівники загальноосвітнього навчального закладу повинні спрямовувати свою діяльність на подолання соціальних та психологічних бар'єрів, встановлення суб'єкт-суб'єктних відносин, реалізацію педагогіки партнерства, створення безпечних та зручних умов навчання для дитини з особливими освітніми потребами, тощо [7].

Фахівці, що здійснюють всебічний розвиток дітей з особливими освітніми потребами, реалізують навчально-виховний процес, здійснюють психологічний патронаж, виконують провідну роль у корекційно-розвитковій роботі та беруть на себе відповідальність за успішне оволодіння дитиною з ООП комплексом необхідних знань, умінь та навичок.

Мета статті полягає у теоретичному обґрунтуванні сутності поняття командного психолого-педагогічного супроводу дитини з особливими освітніми

потребами.

Виклад основного матеріалу. Однією з ключових умов впровадження інклюзії в закладі освіти виступає організація професійного педагогічного співробітництва, в результаті якого створюється максимально сприятливе середовище для всебічного розвитку дітей з особливими освітніми потребами.

Постанова КМУ «Про організацію інклюзивного навчання», зазначає, що корекційно-розвиткова робота – це система навчальних заходів психолого-педагогічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами, яка полягає у здійсненні корекційної роботи з розвитку пізнавальних психічних процесів, емоційно-вольової сфери, мовлення та особистісних якостей дитини [6].

С. Миронова зазначає, що зміст корекційної роботи повинен відповідати освітнім вимогам та спрямовуватися на створення системи комплексної допомоги дітям з особливими освітніми потребами при засвоєні ними навчальної програми, містити у собі корекційну складову, спрямовану на усунення недоліків у мовленнєвому, психічному та фізичному розвитку учнів, сприяючи їх соціальній адаптації. Успіх навчально-виховної та корекційно-розвиткової роботи залежить від системності та скоординованості роботи всіх спеціалістів навчального закладу [4, с.109].

Поняття «супровід», за Українським дефектологічним словником, визначається як «те, що супроводжує певну дію чи явище», у даному контексті, – це заходи, які відбуваються між членами педагогічного колективу, батьками та дитиною [9, с.101].

Вчені Ю. Найда, О. Семко, Н. Софій та інші пояснюють поняття «супровід дитини з особливими освітніми потребами» як взаємоузгоджену системну діяльність команди педагогічних працівників та батьків дитини, що має на меті створення необхідних умов для розвитку особистості дитини та спрямовується на оволодіння нею необхідними знаннями, вміння та навичками, в тому числі й соціальної адаптації, самореалізації, тощо.

Н. Олефір наголошує, що для забезпечення повноцінного перебування дитини з особливими освітніми потребами в закладах загальної середньої освіти з інклюзивною формою навчання, необхідний відповідний психолого-педагогічний супровід, адже якість освітнього процесу значною мірою залежить від того, наскільки враховуються і реалізуються потенційні можливості навчання та розвитку кожної дитини, її індивідуальні особливості. [5]

Командний психолого-педагогічний супровід ми визначаємо як комплексну взаємоузгоджену діяльність фахівців та батьків дитини з особливими освітніми потребами, спрямовану на створення необхідних умов в навчальному процесі, з метою розвитку особистості дитини, засвоєння нею знань, умінь і навичок, її соціалізації та самореалізації.

І. Луценко висуває твердження, що супровід дитини з ООП складається з двох компонентів – організаційного та змістового, що передбачають створення належних педагогічних умов, які враховують індивідуальні психофізичні особливості кожного здобувача освіти та реалізацію заходів, спрямованих на всебічний та гармонійний розвиток дітей з особливими освітніми потребами. [2, с. 122]. Дослідниця зазначає, що поняття «організація» в контексті роботи з дитиною з ООП, визначається як «комплексна та впорядкована взаємодія педагогічних компонентів в єдине ціле, внаслідок чого у дитини формується система стійких знань та розвиваються компенсаторні вміння».

Умовою ефективної роботи педагогів та успішної реалізації поставлених навчально-виховних та корекційно-розвиткових завдань виступає вміння членів

команди психолого-педагогічного супроводу працювати разом, вести діалог, аргументовано відстоювати свою позицію, забезпечувати зворотній зв'язок, тощо. Організація командного психолого-педагогічного супроводу вибудовується з урахуванням інтеграції освітніх областей відповідно до індивідуально-вікових особливостей здобувачів освіти та їх можливостей.

Т. Скрипник зазначає, що склад команди психолого-педагогічного супроводу (КППС) дитини з ООП визначається відповідно до психофізичних порушень та потреб дитини. Постійними учасниками КППС виступають керівники закладу освіти, класний керівник дитини з ООП, асистент вчителя інклюзивного класу, практичний психолог, соціальний педагог, вчитель-дефектолог, вчитель-логопед та батьки дитини. Також вчена зазначає, що за необхідності, можливе залучення інших фахівців до команди психолого-педагогічного супроводу: медичних працівників, лікарів, працівників служб соціального захисту, тощо [8, с.305].

Основною метою роботи КППС є забезпечення діагностичного, корекційно-розвиткового, психологічного, медичного та педагогічного патронажу дітей з особливими освітніми потребами.

Командний психолого-педагогічний супровід, за дослідженнями Т. Марчак, передбачає [3, с.99]:

- визначення шляхів та способів адаптації освітнього середовища та навчальних матеріалів відповідно до індивідуальних особливостей дитини з ООП;
- організацію індивідуальних та групових занять для дітей з врахуванням їх психофізичних та індивідуальних особливостей;
- реалізацію системи заходів щодо соціальної адаптації дітей з психофізичними порушеннями в загальноосвітньому навчальному закладі;
- розробку та реалізацію індивідуальної програми здійснення психолого-педагогічної допомоги дітям з особливими освітніми потребами з врахуванням їх індивідуальних можливостей;
- реалізацію методичної підтримки усіх педагогічних працівників, які працюють у даному закладі;
- надання батькам (законним представникам) дітей з ООП консультативно-просвітницької допомоги з питань, пов'язаних з особливостями виховання та навчання їх дітей.

Командний психолого-педагогічний супровід повинен будуватися на загальній цільовій спрямованості, єдиній стратегії та повинен мати ієрархічну структуру, представлену двома рівнями – адміністративним та діяльним. В іншому випадку, коли дитина з особливими освітніми потребами не має належного супроводу в освітньому закладі, а процес інклюзії носить формальний характер, може спостерігатися гальмування розвитку дитини та спотворення вже наявних у неї навичок.

А. Колупаєва визначає ключові принципи, які лежать в основі роботи команди психолого-педагогічного супроводу: принцип поваги до людської гідності кожного суб'єкта педагогічного процесу; принцип врахування інтересів та потреб дитини з особливими потребами; принцип міжособистісної взаємодії з іншими фахівцями закладу; принцип постійної співпраці з батьками дітей з особливими потребами, тощо [1, с.23].

Ми наголошуємо, що у роботі з дітьми з ООП та їх батьками необхідно дотримуватись принципів особистісно-зорієнтованого підходу та гуманно-особистісної позиції педагога, які забезпечують створення комфортних психолого-педагогічних умов для усіх суб'єктів педагогічного процесу.

Формами взаємодії командного супроводу можуть виступати: засідання фахівців, наради, взаємовідвідування, супервізія, спільна комплексна діагностика, доповіді на методичних об'єднаннях, командне консультування, проведення тренінгів, тощо.

У ході успішного командного психолого-педагогічного супроводу усі його учасники засвоюють умови, значення, принципи та головні завдання комплексного підходу фахівців до роботи з дітьми з особливими освітніми потребами.

Висновки. Отже, командний психолого-педагогічний супровід передбачає спільну комплексну, системну, послідовну діяльність між педагогічними працівниками закладу освіти з інклюзивним навчанням та батьками дітей з особливими освітніми потребами, яка спрямовується на організацію освітнього процесу, створення належних умов для реалізації навчально-виховних цілей, завдань та забезпечує максимально доступний рівень розвитку дитини. Командна взаємодія всіх фахівців освітньої установи дає змогу ефективно вирішувати завдання комплексного супроводу дітей з ООП. Результатом цього супроводу є успішна соціалізація дітей з особливими освітніми потребами, реалізація їх у житті суспільства, що сприятиме подальшій самореалізації в різних сферах професійної та соціальної діяльності.

Список використаних джерел:

1. Колупаєва А. А., Таранченко О. М. Педагогічні технології інклюзивного навчання. Харків: Вид-во «Ранок», ВГ «Кенгуру», 2018. 160 с.
2. Луценко І.В. Психологічний супровід дитини з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного навчання. Організаційно-методичний супровід дитини з особливими освітніми потребами в умовах ДНЗ. К., 2018. С.121-167.
3. Марчак Т. А. Психолого-педагогічний супровід навчання дітей з порушенням психофізичного розвитку як складова інклюзивного навчання. Матеріали міжнародної наукової конференції «Проблеми та перспективи реалізації та впровадження міждисциплінарних наукових досягнень» (Київ, 12 липня 2020), Київ: МЦНД, 2020. С. 97–101.
4. Миронова С. П. Командний підхід до психолого-педагогічного супроводу дітей з вадами психофізичного розвитку в умовах інклюзивної освіти. Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки. 2011. № 14(3). С. 108-112.
5. Олефір Н. В. ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ СУПРОВІД ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ В УМОВАХ ІНКЛЮЗИВНОГО НАВЧАННЯ //EDITORIAL BOARD. – 2021. – С. 295.
6. Постанова КМУ від 10.07.2019 №636 «Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання у закладах професійної (професійно-технічної) освіти» [Електронний ресурс] <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/636-2019-%D0%BF> (Дата звернення 16.02.2023 р.)
7. Розпорядження КМУ від 14 квітня 2021 р. № 366-р «Про схвалення Національної стратегії із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року» [Електронний ресурс] <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/366-2021-%D1%80#Text>.
8. Скрипник Т. В. Специфіка реалізації міждисциплінарного командного супроводу в інклюзивному освітньому середовищі України. Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки), 14, 2019, с. 302-313.
9. Український дефектологічний словник за ред. Л. В. Вавіна, А. М. Висоцька, В. В. Засенко та ін. К.: Милосердя України, 2001. 211 с.

ФОРМУВАННЯ SOFT SKILLS У МАЙБУТНІХ АРХІТЕКТОРІВ

Савка Ірина Володимирівна

ORCID ID: 0000-0002-3213-0921

доктор педагогічних наук, доцент кафедри іноземних мов
для гуманітарних факультетів

Львівський національний університет імені Івана Франка, Україна

Заяць Остап Ярославович

ORCID ID: 0000-0003-0026-2812

магістр архітектури та містобудування

Національний університет «Львівська політехніка», Україна

Гульченко Світлана Геннадіївна

ORCID ID: 0000-0002-6551-6935

викладач англійської мови педагогічного фахового коледжу

Львівський національний університет імені Івана Франка, Україна

Формування конкурентоспроможного фахівця будь-якої галузі є актуальним на часі. Це питання має й економічно, й виховне підґрунтя. Як стрімко розвивається суспільство, так же швидко змінюються вимоги до фахівців. Активний розвиток автоматизації та роботизації призводить до звільнення людства від рутинної фізичної роботи. Такі автомати та роботи замінюють людину на звичних робочих місцях. Вузькі спеціальні знання та навички вже не є головними.

Затребуваними на ринку праці постають фахівці, які володіють не лише фундаментальними знаннями, а й мають надпрофесійні, неспеціалізовані, універсальні, зокрема соціальні навички взаємодії один з одним. Такі навички прийнято називати *soft skills*, які, у свою чергу, підсилюють професійні навички.

Для успішної професійної реалізації і кар'єрного зростання кожен фахівець повинен володіти необхідними професійними вміннями і знаннями, що в сучасній психологічній літературі називаються *hardskills* (жорсткими навиками). Саме цьому навчають в коледжах та вишах майбутніх фахівців, а після – теоретичні знання вже шліфуються на практиці.

Проте, як демонструють реалії життя, досягнення кар'єрних висот залежить не лише від суто теоретичних знань і професійних навичок, але і від наявності так званих *soft skills*.

Термін *soft skills* перекладається з англійської, як гнучкі (м'які) навички, і означає комплекс неспеціалізованих, надпрофесійних навичок, необхідних для ефективною та успішною професійною діяльністю. Зазначені навички є необхідними і надзвичайно важливими в самореалізації кожної людини будь-якого віку, як молоді, так і дорослих. Особливо "прокачка" *soft skills* актуальна для студентів, що навчаються та готуються стати майбутніми фахівцями.

Для професійної реалізації та успішної кар'єри виокремлюють наступні навички, необхідні представникам будь-якої професії: мотивація; творче мислення або креативність; стресостійкість; гнучкість і адаптивність; самопрезентація. Зазначені вміння дозволяють фахівцеві не лише виявляти проблему, але й ефективно їй запобігати.

Сьогодні, для досягнення успіху в будь-якій сфері діяльності, необхідно мати не лише професійні знання, але й розвинені соціальні та міжособистісні навички - soft skills. Архітектори, які відповідають за створення естетичної та функціональної забудови, також повинні мати ці важливі якості. У даній статті ми розглянемо, як можна формувати soft skills у майбутніх архітекторів.

Спілкування та комунікація. Однією з найважливіших соціальних навичок є комунікація. Архітектори повинні вміти ефективно спілкуватися з клієнтами, розуміти їхні потреби та вимоги, а також здійснювати комунікацію з іншими фахівцями в будівельній галузі. Для цього корисним буде тренування навичок візуального та вербального спілкування, проведення презентацій та виступів перед групою людей, а також навчання основам підприємницької культури, що включає в себе розуміння етики бізнесу та побудову відносин з клієнтами.

Лідерство та управління проектами. Однією з важливих навичок для архітектора є лідерство та управління проектами. Це включає в себе здатність керувати командою, розподіляти завдання та вирішувати проблеми, а також бути ефективним управляючим великими та складними проектами. Для формування цих навичок корисно брати участь у проектах, що вимагають співпраці з іншими людьми, відвідувати тренінги та семінари з управління проектами а також вивчати приклади успішних проектів та аналізувати їхній процес управління. Для цього можна приєднатися до студентських архітектурних організацій та брати участь у конкурсах та проектах, що потребують управління командою.

Креативність та інноваційність. Архітектори повинні бути креативними та інноваційними, щоб розробляти ідеї та концепції, які відповідають сучасним вимогам та потребам. Для формування цих навичок корисно займатися творчістю, відвідувати виставки та заходи, що пов'язані з дизайном та архітектурою, а також вивчати нові матеріали та технології, що можуть бути застосовані в будівництві.

Аналітичні та проблемні навички. Архітектори повинні бути здатними аналізувати та розв'язувати проблеми, що виникають у процесі роботи. Для формування цих навичок корисно вивчати математику та фізику, які є основою для розробки будівельних проектів, а також вивчати проблемні ситуації, що виникають у процесі будівництва та пошуку шляхів їх вирішення.

Загалом, формування soft skills у майбутніх архітекторів є важливим елементом їхньої підготовки до професійної діяльності. Важливо пам'ятати, що соціальні та міжособистісні навички є не менш важливими, ніж професійні, і їхнє вивчення та розвиток повинен бути постійним процесом протягом усієї кар'єри архітектора.

Список використаних джерел:

1. Коваль К. О. (2015). Розвиток «soft skills» у студентів – один з важливих чинників працевлаштування. Вісник Вінницького політехнічного інституту, (2), 162-167.
2. Berglund, – Berglund A.& F. Heintz (2014). Integrating Soft Skills into Engineering Education for Increased Student Throughput and more Professional Engineers. LTHs 8:e Pedagogiska Inspirationskonferens, 17 december, Linköping University, Sweden. Retrieved from https://www.lth.se/fileadmin/lth/genombrottet/konferens2014/11_Berglund_Heintz.pdf.
3. Catelly Y. M. (2010). Raising Stakeholders' Awareness of the Need for Soft Skills in the Tertiary Engineering Education Curriculum. Synergy, 6(1), 41-56. Retrieved from: <http://synergy.ase.ro/issues/2010-vol6-no1/07-raising-stakeholders-awareness-ofthe-need-for-soft-skills-in-the-tertiary-engineering-education-curriculum.pdf>.

СЕКЦІЯ ХХІІІ. ПСИХОЛОГІЯ ТА ПСИХІАТРІЯ

ТРИВОЖНІСТЬ ТА СТРЕС ПІД ЧАС ВІЙНИ

Шаргіна Ольга Борисівна

практичний психолог

Житомирський агротехнічний фаховий коледж, Україна

Повномасштабна війна, яка триває вже рік, є величезним випробуванням для українського народу. Вона так чи інакше вплинула на психологічний стан кожної людини, в тому числі навіть на тих наших земляків, котрі виїхали за межі України. Під час масштабних бойових дій тривогу та стрес переживають усі члени суспільства незалежно від того, чи вони є безпосередніми свідками цих подій, чи дізнаються про звірства армії агресора із засобів масової інформації. Звісно, що найбільше страждають мешканці східних і південних регіонів України, в яких часто рівень тривоги та стресу «зашкалює». У міру віддалення від гарячих точок їхня вираженість дещо зменшується. Біженці та внутрішньо переміщені особи також мають чимало проблем, адже змушені залишати звичне життя й адаптуватися на новому місці, долаючи мовно-культурний бар'єр і додатково відчуваючи свою провину щодо тих, хто залишився в країні та протистоїть військовій агресії.

Деякі типові фактори виникнення тривожності включають загрозу життю, ймовірність потраплення під обстріл чи бомбардування, поранення, необхідність постійного перебування в чотирьох стінах свого житла, загроза втрати близької людини або члена сім'ї, фінансові труднощі і обмежений доступ до таких ресурсів, як їжа, вода та інші запаси.

Варто зазначити, що у випадку тривоги, викликаній артилерійськими та ракетними обстрілами, авіаційними бомбуваннями, вона у більшості випадків є цілком нормальною реакцією на реальну смертельну загрозу - на відміну від багатьох неврозів та фобій у людей в мирний час.

У деяких людей тривожність під час бойових дій може вплинути на емоційне здоров'я, викликати занепокоєння та відчуття постійного сильного стресу. Така тривожність може виникнути і у людей, що перебувають на територіях, де безпосередньо не ведуться бойові дії. Це відбувається через хвилювання, що те ж саме може статися і там, де живе людина.

Новини про війну та її наслідки, кількість жертв, повідомлення про людей, які втратили своє житло, а також відсутність їжі та притулку можуть мати значний вплив на людську психіку. Спостереження за змінами, які прийшли з війною, може викликати у людини дуже сильне відчуття невизначеності чи стресу, яких вона ніколи раніше не відчувала. Ці новини можуть змусити її хвилюватися про те, як війна може вплинути на майбутнє, економіку, робочі місця, національну безпеку або близьких людей. Якщо виникає подібне відчуття, такій людині варто поговорити зі своїми близькими друзями та родиною, щоб перевірити адекватність емоцій. Якщо події пов'язані з війною, стали занадто турбувати психічне здоров'я, найкраще звернутися до спеціаліста.

Коли людина постійно сидить перед телевізором, щоб щогодини почути

найсвіжіші новини, або постійно прокручує стрічку соціальних мереж, щоб знайти більше інформації, вона може мати хибне відчуття контролю за ситуацією. Хоча у багатьох випадках стеження за новинами може допомогти вжити запобіжних заходів, перейти до бомбосховища чи укриття після отримання сигналу повітряної тривоги. Занадто велика кількість інформації про війну може значно порушити повсякденне життя людини. У довготривалій перспективі це може мати зворотній ефект і посилити тривожність.

Потрібно зосередитися на речах, які людина може контролювати, наприклад, на загальному самопочутті. Слід дотримуватись декількох простих правил: споживати здорову їжу (відмовитись від алкоголю та по можливості від тютюну); забезпечити собі сон достатньої тривалості; пити багато води, щоб уникнути зневоднення; залишатися на зв'язку зі своїми близькими, друзями, родичами.

Якщо у людини вже є психічні розлади, такі як тривожність, посттравматичний стресовий розлад (ПТСР) або депресія, перегляд занадто великої кількості шокуючих новин може погіршити її стан. У подібних випадках слід скоротити перегляд чи прослуховування новин – але завжди мати можливість почути повідомлення про повітряну тривогу чи інші загрози.

Зрозуміло, що кожна людина, у країні якої йде війна, хоче уважно стежити за новинами про бойові дії та поточні події. Але водночас важливо звернути увагу на те, як це впливає на фізичне та емоційне здоров'я людини. Потрібно відключитись від інформації, що може стати тригером тривоги чи паніки. Варто уникати певних тем, слів або фраз, які можуть викликати тривогу чи стрес. Треба скоротити час перегляду новин по телебаченню чи в інтернеті, якщо вони викликають занадто сильні негативні емоції. Обмежити час, витрачений на перегляд новин про війну. За допомогою смартфонів легко отримувати інформацію та майже щохвилинні сповіщення про останні новини. Проте, це може легко перетворитися на занадто великий обсяг інформації. Необхідно бути обережним з використанням соціальних мереж. Окрім основного висвітлення новин, постійне оновлення або перегляд додатків соціальних мереж може спричинити інформаційне перевантаження. Важливо зазначити, що людина також можете потрапити під вплив фейкових новин або дезінформації. Слід вибирати максимально надійні джерел новин - сайти, де практично всі фейки блокуються модераторами.

Щоб впоратися із занепокоєнням або стресом, який може викликати війна, варто зосередитися на тому, що людина може контролювати. Почуватися невпевнено в такій ситуації є цілком нормальним. Щоб боротися зі стресом, який викликаний невизначеністю, треба дбати про своє здоров'я, зменшити вплив негативних новин і намагатися контролювати свої емоції. Треба регулярно займатися фізичними вправами, добре харчуватися і намагатися спати достатню кількість часу. Щоб відволіктися від стресу чи хвилювань, варто спробувати зайнятися тим, що приносить задоволення. Якщо людина відчувається самотньою, необхідно відновити спілкування з друзями та родиною. Якщо постійні новини про війну та руйнування починають впливати на якість життя людини так, що їй стає важко продовжувати виконувати свої обов'язки, треба звернутися по допомогу до психолога чи психіатра. Інакше кажучи, якщо людина відчуває, що не може самотужки впоратися зі стресом, їй може знадобитися консультація фахівця з психічного здоров'я.

Коли тривожність не зникає або стає настільки інтенсивною, що погіршує здатність людини функціонувати в повсякденному житті, вона може потребувати спеціалізованої медичної допомоги. Є ознаки, які можуть допомогти визначити, чи є у людини проблеми з психічним здоров'ям. Вони включають наступні явища:

кошмарні сновидіння та повторювані думки про війну або травматичні події; неможливість перестати думати про війну чи травматичні події; відчуття відсутності майбутнього; постійні труднощі із засинанням або порушення сну; надмірна, невиправдана лякливність; надмірна турбота про безпеку в ситуаціях, що цього не потребують; почуття провини, нікчемності або безнадійності; нездатність отримувати задоволення від діяльності, яка до війни була джерелом радощів; думки про смерть або самогубство. Якщо людина або хтось із її родичів відчувають ці симптоми, варто звернутися до спеціаліста, який надасть кваліфіковану допомогу.

Список використаних джерел:

1. Сухих, Л. І. (2019). Психологічні наслідки воєнних конфліктів на південному сході України: аналіз досліджень. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Психологія, 1(44), 109-112.
2. Шляхтич, М. О. (2017). Психологічні наслідки військових конфліктів та шляхи їх подолання. Соціальна психологія, 2(7), 5-14.
3. Кондратюк, Т. А. (2018). Вплив війни на психологічний стан людини: особливості прояву та методи психологічної реабілітації. Педагогіка і психологія, 4(99), 59-64.
4. Дяченко, В. С. (2015). Психологічні аспекти тривожності та стресу в умовах військових конфліктів. Наукові записки. Серія: Психологічні науки, 16(1), 86-90.
5. Вакуленко, М. В. (2017). Психологічні особливості тривожності та стресу в умовах війни. Наукові записки. Серія: Психологічні науки, 23(2), 32-36.
6. Іванова, І. В. (2016). Стрес та тривога в умовах військових конфліктів. Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Серія: Педагогічні науки, 135(2), 90-94.
7. Гончаренко, Н. М. (2019). Вплив військового конфлікту на психічне здоров'я воїнів та шляхи його корекції. Актуальні проблеми психології: збірник наукових праць, 13, 65-71.
8. <https://mozok.ua/anxietydisorder/article/3722-yak-vporatisya-z-trivozhnystyu>.

СЕКЦІЯ XXIV. МЕДИЧНІ НАУКИ ТА ГРОМАДСЬКЕ ЗДОРОВ'Я

PSYCHOSOCIAL AND SOCIO-DEMOGRAPHIC CHARACTERISTICS OF HIV-INFECTED PERSONS

Serheta Ihor Volodymirovich

Doctor of Medical Sciences, Professor, Head of the Department
of General Hygiene and Ecology
National Pirogov Memorial Medical University, Vinnitsya, Ukraine

Dudarenko Oksana Borisivna

PhD, Associate professor of the Department of General Hygiene and Ecology
National Pirogov Memorial Medical University, Vinnitsya, Ukraine

In adolescence, the emotional state is very unstable, which is explained by the temporary disharmony between the cortex and subcortex of the brain, characteristic of the period of puberty [1, 2, 3, 4, 5]. Among the leading etiologial factors of HIV/AIDS, it should be highlighted the violation of the socialization process, the main manifestations of which are emotional alienation from the family, all-consuming love for the child, excessive approval and care, or, conversely, a lack of attention and understanding. The listed factors in a complex create a wrong vision of the world in a teenager and direct his behavior to search for abnormal means of realizing unsatisfied emotional needs. The desire for independence is one of the most characteristic features of this age. The emotional traits of the adolescent's personality are dominated by increased excitability, passion, risky behavior, as well as contempt for caution. In this age period, girls and boys are quite often subjected to systematic alcohol consumption, the effects of narcotic substances and early sexual activity.

The aim of the scientific work was to study the psychosocial and socio-demographic characteristics of HIV-infected persons.

The study was conducted using a specially developed questionnaire consisting of 45 questions, based on the regional clinic, where 35 HIV-infected patients were receiving inpatient treatment. Antibodies to HIV were detected in all patients during the laboratory examination. The main part of HIV-infected patients (80%) was represented by men, the share of women was 20%.

The first research group (48.6%) consisted of HIV-infected patients aged 16 to 25 years who systematically used opioid narcotic substances. Of them, 34.3% – took opioids in their pure form, 14.3% – took opioids in combination with diphenhydramine or tranquilizers. Among the HIV-infected persons of this group, 88.2% were unemployed, 52.9% were persons with a low level of education, 58.8% were persons who had previously been in penitentiary institutions (prisons or colonies), 11.8% – persons without a certain place of residence, 17.6% – orphans. HIV-infected persons (51.4%) who abused alcohol in the form of domestic drunkenness were assigned to the second experimental group. The age category of this group ranged from 25 to 35 years. Among the patients of this group, 11.1% were persons without a definite place of residence, 11.1% were orphans, 77.8% were

unemployed, and 22.2% were persons who had been in prisons in the past.

The data obtained in the course of the conducted research indicate that antisocial layers of the population are primarily prone to HIV/AIDS infection. In general, alcoholism, drug addiction, an unfavorable family background, a low level of education contribute to the social psychological deformation of individual personality traits, lower the level of self-esteem and suppress the emotional background. The listed factors quite often lead to the emergence of HIV/AIDS. AIDS, in turn, leads to manifestations of stigmatization and discrimination, which have a significant psychological effect on the self-awareness of people living with HIV/AIDS. Moreover, one of the leading factors in their prevention and rehabilitation is the family factor, favorable intra-family functioning, optimal interaction between parents and medical specialists.

References:

1. Мороз В. М., Серебреннікова О. А., Сергета І. В., Стоян Н. В. (2021) Психофізіологічні та психогігієнічні основи ефективного використання здоров'язберігаючих технологій у закладах вищої освіти. Вінниця: ТОВ "ТВОРИ".
2. Сергета І. В., Браткова О. Ю., Серебреннікова О. А. (2022) Наукове обґрунтування гігієнічних принципів профілактики розвитку донозологічних зрушень у стані психічного здоров'я учнів сучасних закладів середньої освіти (огляд літератури і власних досліджень). Журнал НАМН України. 28 (1). 306-326.
3. Сергета І. В., Серебреннікова О. А., Стоян Н. В., Дреженкова І. Л., Макарова О. І. (2022) Психогігієнічні принципи використання здоров'язберігаючих технологій у сучасних закладах вищої освіти. Довкілля та здоров'я. 2 (103). 32-41.
4. Тимошук О. В., Полька Н. С., Сергета І. В. (2020) Наукові основи комплексної гігієнічної оцінки якості життя та адаптаційних можливостей сучасної учнівської і студентської молоді. Вінниця: ТОВ "ТВОРИ".
5. Makarov Serhii Y., Stoyan Nataliya V., Serheta Ihor V., Taran Oksana A., Dyakova Oksana V. (2019) Peculiarities of the interaction of the indicators of psychophysiological adaptation of modern students in the context of the effective monitoring of individual health of young women and young men. Wiadomości Lekarskie., LXXII, nr 5 cz II. 1053-1058.

АСПЕКТИ ОЦІНКИ ТЯЖКОСТІ ТОРАКАЛЬНОЇ ТРАВМИ ЗА ШКАЛАМИ ТЯЖКОСТІ ТРАВМИ У ХВОРИХ З ПОЛІТРАВМОЮ

Курсов Сергій Володимирович

д-р. мед. наук, професор кафедри медицини
невідкладних станів та медицини катастроф

Харківський національний медичний університет, Україна

Вступ. Кількісна оцінка тяжкості торакальної травми за шкалою ISS (Injury Severity Score) є обов'язковим компонентом для констатації наявності політравми. ISS — це анатомічна система підрахунку балів, яка надає загальну оцінку пацієнтам із кількома травмами. Кожній травмі присвоюється скорочений бал за шкалою травми та розподіляється на одну з наступних областей тіла: голова (включаючи обличчя і шию), грудна клітка, живіт, кінцівки (включаючи таз) і шкіру та м'які тканини. Сума трьох квадратів 3-х найвищих оцінок становить кінцеву оцінку за ISS. Для хворих з політравмою мінімальна оцінка за ISS становить 17 балів. Проте оцінка ступеня тяжкості ушкодження грудної клітки не є чіткою, враховує анатомічні характеристики пошкодження, але зовсім не враховує тяжкість порушень функції зовнішнього дихання (ФЗД) та гемодинамічних розладів. Системна змішана гіпоксія респіраторного та циркуляторного походження в тяжких випадках часто впливає на стан функцій центральної нервової системи (ЦНС), і, в першу чергу, функції свідомості [1, 2].

Метою роботи є аналіз ефективності кількісної оцінки тяжкості торакальної травми за шкалою тяжкості травми (ISS), порівняння результатів з ефективністю застосування інших шкал, виявлення недоліків та розробка напрямів удосконалення кількісної оцінки тяжкості торакальної травми.

Матеріали і методи. Власний досвід роботи у відділенні анестезіології та інтенсивної терапії (BAIT) для хворих з сполученою травмою в багатопрофільній міській лікарні швидкої та невідкладної медичної допомоги та аналіз інформації, що представлена на сайтах для медичних професіоналів в Інтернеті.

Результати та їх обговорення. Оцінка ISS приймає значення від 0 до 75. Якщо травмі присвоєно AIS 6 (не сумісна з життям травма), оцінці ISS автоматично присвоюється 75. Оцінка ISS є фактично єдиною анатомічною системою оцінки, яка використовується, і лінійно корелює зі смертністю, захворюваністю, строками перебування в лікарні та іншими показниками тяжкості. Найважливішим недоліком ISS є те, що вона враховує лише одну травму в кожній частині тіла. Максимальний внесок оцінки тяжкості окремої травми становить 25 балів. Це призводить до того, що багато характеристик основної травми залишаються поза увагою, а менш серйозні травми, що виникають в інших областях тіла, включаються в розрахунок порівняно з більш серйозними травмами в тій самій області тіла. Наприклад, легенева контузія може сполучатися з контузією міокарда, проте ISS цього не враховує. Ступінь тяжкості порушення життєво важливих функцій організму залишається поза увагою [2-4].

Шкала травми, що переглянута (RTS, Revised Trauma Score) – це примітивна спроба фізіологічної оцінки тяжкості травми, проте, як відмічають, з високою

міжочінювальною надійністю, що продемонстрованою точністю у прогнозуванні смерті. Оцінка за RTS виходить з першого набору даних, отриманих про пацієнта, і складається з даних про оцінку порушення функції свідомості за шкалою ком Глазго, рівня систолічного артеріального тиску та показника частоти дихання. Ми називаємо оцінку за RTS примітивною через те, що динаміка тяжкості порушень за шкалою ком Глазго буває дуже швидкою, проте це не враховується. Рівень систолічного артеріального тиску при травмі також не буває стабільним, залежить від психоемоційного стану хворого, нічого не говорить про чутливість серцевого викиду до об'ємного навантаження. Частота дихання значно збільшується тільки при вкрай тяжкій декомпенсації ФЗД, і може як збільшуватися до 50-60 за хв., так і піддаватися тяжкій депресії, а до того компенсація відбувається за рахунок збільшення глибини дихання. Тим не менш, оцінка за RTS є обов'язковою складовою часткою шкали TRISS (Trauma Injury Severity Score), про ефективність якої сказано дуже багато, проте TRISS дуже недостатньо відбиває тяжкість торакальної травми та ступінь тяжкості порушення ФЗД та гемодинаміки [5].

TRISS достатньо точно прогнозує виживання у пацієнтів з політравмою (AUC [площа під кривою похибок] 0,926; ДІ 95%: 0,868-0,985). TRISS має високу чутливість 97,62% та специфічність 62,50% при пороговому значенні 64,50%. Вважають, що TRISS є ефективним методом прогнозування виживання пацієнтів з політравмою і, таким чином, може використовуватися для оцінки та порівняння якості допомоги при травмах [1, 4].

TRISS визначає ймовірність виживання (P_s) пацієнта з ISS і RTS за такими формулами:

$$P_s = 1 / (1 + e^{-b}) \quad (1)$$

Де « b » обчислюється з:

$$b = b_0 + b_1 (\text{оцінка за RTS}) + b_2 (\text{оцінка за ISS}) + b_3 (\text{індекс віку}) \quad (2)$$

Коефіцієнти b_0 - b_3 отримані з множинного регресійного аналізу бази даних дослідження наслідків великої травми (MTOS). Індекс віку дорівнює 0, якщо пацієнт віком до 54 років, або 1, якщо йому 55 років і старіше. b_0 - b_3 – коефіцієнти, які різні для тупої та проникаючої травми. Якщо вік пацієнта менше 15 років, використовуються коефіцієнти для тупої травми, незалежно від механізму [5]. Отже методика оцінки за TRISS достатньо складна, і практичні лікарі цю методику майже не використовують. Тяжкість легеневого ушкодження не враховується, як і тяжкість розладів ФЗД.

Найкращим варіантом для оцінки тяжкості торакальної травми є шкала TTSS (Thoracic Trauma Severity Score), яка передбачає визначення 4-х ступенів тяжкості. Враховуються: величина індексу оксигенації; наявність переламів ребер, кількість ушкоджених ребер, однібічне або двобічне розташування переламів; кількість долів легень, що вражені від контузії та однібічна або двобічна локалізація контузій; наявність однібічного або двобічного пневмотораксу або гемопневмотораксу, тотального пневмотораксу; вік постраждалих [6]. Для оцінки спроможності ФЗД найцінніше, що до складу TTSS включено величину індексу оксигенації, який становить відношення між напруженням кисню в артеріальній крові та обсягом фракції кисню в повітрі, який вдихається пацієнтом – P_aO_2/FiO_2 . Оцінку за TTSS проводять так, як представлено в таблиці 1.

Таблиця 1

Підрахунок балів за Thoracic Trauma Severity Score

Клас, тяжкість	PaO ₂ /FiO ₂	Переломи ребер	Легенева контузія	Внутрішньо-плевральні ускладнення	Вік	Бали
0	>400	немає	немає	немає	<30	0
1	300-400	1-3	1 доля однобічно	пневмоторакс	30-41	1
2	200-300	3-6	1 доля з кожного боку, 2 долі з одного боку	Пневмоторакс або гемо-пневмоторакс з одного боку	42-54	2
3	150-200	>3 з обох сторін	2 долі з кожного боку	Пневмоторакс або гемо-пневмоторакс з кожного боку	55-70	3
4	<150	Флотуюча грудна клітка	≥2 долів з кожного боку	Тотальний пневмоторакс	>70	5

Показано, що оцінка за TTSS більша за 8 балів під час ушпиталення асоційована із ризиком розвитку тяжкої гострої дихальної недостатності. Цікаво, що TTSS є єдиною шкалою оцінки тяжкості травми грудної клітки, яка чітко враховує вік. Висока оцінка за TTSS точно прогнозує респіраторні ускладнення, розвиток гострого респіраторного дистрес-синдрому (ГРДС), тривалий час знаходження хворих на ШВЛ та високий ризик летального результату. Оцінка вище 8 балів визнана, як високий ризик розвитку ГРДС, а оцінка в межах 13-25 балів – незалежно пов'язана із розвитком ГРДС [1, 6].

Висновок. При оцінці тяжкості торакальної травми за різними шкалами виявлено, що кожна з шкал, що застосовуються, є недосконалою та має свої недоліки. Ідеальної шкали ще й досі не запропоновано. Шкала TTSS є найбільш чутливою до виявлення порушень ФЗД, проте не гемодинаміки. Не використовується для констатації політравми. Отже оцінка тяжкості торакальної травми має проводитися з використанням кількох шкал.

Список використаних джерел:

1. Moon S.H., Kim J.W., Byun J.H., Kim S.H., Choi J.Y., Jang I.S., Lee C.E., Yang J.H., Kang D.H., Kim K.N., & Park H.O. (2017) The thorax trauma severity score and the trauma and injury severity score Do they predict in-hospital mortality in patients with severe thoracic trauma? A retrospective cohort study. *Medicine*. 96(42), e8317. DOI: 10.1097/MD.0000000000008317.
2. Ahmad M.A., Delli Sante E. & Giannoudis P.V. (2010) Assessment of severity of chest trauma: Is there an ideal scoring system? *Injury*. 41(10), 981–983. <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0020138310006030>.
3. Javali R.H., Krishnamoorthy, Patil A., Srinivasarangan M., Suraj & Sriharsha (2019) Comparison of Injury Severity Score, New Injury Severity Score, Revised Trauma Score and Trauma and Injury Severity Score for Mortality Prediction in Elderly Trauma Patients. *Indian J Crit Care Med*. 23(2), 73–77. doi: 10.5005/jp-journals-10071-23120.
4. Singh A., Chejara R.K., Sharma A.K. & Tolat A. (2021) Study of the efficacy of trauma and injury severity score to predict survival in patients of polytrauma. *International Surgery Journal*. 8(8), 20 pages, from DOI: <https://dx.doi.org/10.18203/2349-2902.isj20212792>.
5. Nedeia D. (2017) Trauma Injury Severity Score (TRISS). Prognoses survival in blunt and penetrating trauma based on RTS, GCS and ISS scores. *MDApp*. Published On: March 16, 2017, 09:32 AM, from <https://www.mdapp.co/trauma-injury-severity-score-triss-calculator-277/>.
6. Coulalet C., Carvelli J., Gainnier M., Bouzana F., Lesaux A., Boucekine M., David T., Cauchoix E., Bichon A., Michelet P. & Bourenne J. (2022) Interest of Thoracic Trauma Severity (TTS) score for predict acute respiratory failure after mild blunt chest trauma: result of an observational study. *Research Square*. Posted Date: April 27th, 2022, 20 pages, from DOI: <https://doi.org/10.21203/rs.3.rs-1587658/v1>.

ДІГНОСТИКА ТА СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО МЕТОДИКИ ЛІКУВАННЯ ВІЛ

Вінськевич Дмитро Миколайович

Студент

Буковинський державний медичний університет, м. Чернівці, Україна

Степанчук Олена Михайлівна

Студентка

Буковинський державний медичний університет, м. Чернівці, Україна

Рудан Іванна Василівна

Асистентка кафедри інфекційних хвороб та епідеміології

Буковинський державний медичний університет, м. Чернівці, Україна

Вірус імунодефіциту людини (ВІЛ) є головним джерелом глобального тягара захворювань. У 2010 році ВІЛ був п'ятою основною причиною зменшення тривалості життя з поправкою на інвалідність для всіх вікових груп. Виходячи з його біологічних, морфологічних і генетичних властивостей, він класифікується як член сімейства Retroviridae роду Lentivirus. ВІЛ інфікує різні клітини імунної системи, такі як CD4+ Т-клітини (Т-хелпери), дендритні клітини та макрофаги. Це призводить до зниження імунної системи.

Для виявлення ВІЛ-інфекції найчастіше використовують тестування на антитіла. У більшості випадків сероконверсію можна виявити за допомогою високочутливого імуноферментного аналізу протягом 2-3 тижнів після інфікування. Позитивний результат тесту ІФА має бути підтверджений іншим методом дослідження і повинен бути відтворюваним між лабораторіями.(51)

В рамках скринінгового обстеження експрес-тести, які дають реактивні результати, підтверджуються за допомогою вестерн-блотингу.

Вестерн-блотинг - імуноаналіз, що визначає специфічні білки в тканинах або крові. При його проведенні використовується спеціальний гель, на один кінець якого наносять зразок з білком. Під впливом електричного струму білки переміщуються, поділяються за формою і розмірами і формують окремі смужки. Потім вони змиваються на мембрану, що контактує з гелем. Марковані антитіла використовуються для визначення білків, пов'язаних з мембраною. До блоту домішують зразок крові або тканини пацієнта, антитіла зв'язуються і виявляються міченими антитілами до імуноглобулінів людини.

Радіоімунопреципітаційний аналіз використовується в деяких лабораторіях як підтверджуючий тест. У цьому тесті радіоактивні білки вірусу зіставляються з антитілами в сироватці пацієнта. Якщо тест на антитіла недостатній, для підтвердження вбудовування вірусного геному в геном хазяїна використовують тест ДНК-ПЛР.

Антиген Р24.

Цей тест базується на тесті ІФА і виявляє антиген р24 за допомогою антитіл. Позитивні результати додатково підтверджуються тестом на нейтралізацію. При вперше діагностованій ВІЛ-інфекції у людини антиген р24 може бути виявлений до того, як будуть виявлені антитіла. Корисність тесту на антиген р24 демонструється його використанням у випадках, коли пацієнт має виражені симптоми, але тест ІФА є

негативним або позитивним, а тест Вестерн-блот є позитивним. Якщо тест на p24 позитивний, але тест на антитіла негативний, проводять подальше тестування на антитіла. У пацієнтів із сероконверсією наступні тести є позитивними протягом декількох тижнів після першого скринінгового тесту; антиген p24 виявляється не у всіх сероконвертованих пацієнтів і не завжди виявляється у пацієнтів з позитивним результатом на антитіла до ВІЛ.

Якісна ПЛР.

Ампліфікація нуклеїнової кислоти вірусу для виявлення ВІЛ-інфекції здійснюється за допомогою полімеразної ланцюгової реакції. ПЛР відбирає і виявляє дуже мало вірусних частинок завдяки своїй високій чутливості та специфічності. Новонароджені, народжені від ВІЛ-інфікованих матерів, мають антитіла до ВІЛ до 15 місяців. Тому тести на антитіла до ВІЛ є ненадійними і повинні визначатися за допомогою ПЛР.

Кількісна ПЛР РНК та генотипування.

До і після АРТ РНК-ПЛР використовується для моніторингу ВІЛ-позитивних пацієнтів; у поєднанні з підрахунком кількості CD4 РНК-ПЛР використовується для визначення того, коли клінічно необхідно починати лікування ВІЛ-інфекції. Кількісну ПЛР не слід розглядати як діагностичний тест, оскільки в цій ситуації часто трапляються хибно-позитивні та хибно-негативні результати.

Для лікування ВІЛ-інфекції використовують антиретровірусні препарати, які є цінним доповненням до противірусних схем лікування. Відповідне лікування пригнічує реплікацію вірусу та продовжує тривалість життя. Однак, воно не викоринює ВІЛ-1 інфекцію. Взаємодія препаратів, недотримання режиму лікування та погана переносимість можуть погіршити результати лікування.

Наразі для лікування ВІЛ-інфекції схвалено понад 30 антиретровірусних препаратів. Ці препарати поділяються на:

1. Нуклеозидні або нуклеозидні інгібітори зворотної транскриптази (НІЗТ).
2. Ненуклеозидні інгібітори зворотної транскриптази (ННІЗТ).
3. Інгібітори протеази (ІП).
4. Інгібітори передачі (антагоністи корецепторів та інгібітори злиття).
5. Інгібітори інтегрази (ІНСТІ).

Аналоги нуклеозидів (ННІЗТ)

Першим класом препаратів, схваленим FDA, були ННІЗТ. Нуклеозидні інгібітори зворотної транскриптази (НІЗТ), які також називають нуклеозидними аналогами (ННІЗТ), діють на фермент РТ ВІЛ. Ці інгібітори конкурують з нормальними внутрішньоклітинними нуклеозидами, діючи/функціонуючи як альтернативні субстрати. Це призводить до розщеплення зростаючого ланцюга вірусної ДНК, що може відбуватися під час ДНК-залежного або РНК-залежного синтезу ДНК. Ці аналоги вважаються проліками, оскільки вони використовують клітинні кінази для фосфорилування, щоб перетворити їх на активні метаболіти після ендцитозу. Наразі існує вісім препаратів, схвалених FDA, серед них Абакавір (ABC, Diagen), зидовудин (AZT, Retrovir), диданозин (ddI, Videx), ламівудин (3Т, Efavir), емтрицитабін (FTC, Emtriva), ставудин (d4T, Zerit), зальцитабін (ddC, Hivid) та тенофовіру дизопровіру фумарату (TDF, Viread) та інгібіторів нуклеозиду 3'.

Одним з найважливіших елементів успішної антиретровірусної терапії є дотримання режиму прийому препаратів. Пацієнтам доводиться приймати велику кількість таблеток, суворо дотримуючись порядку і часу прийому (до, під час і після їжі).

Останнім часом у ЗМІ регулярно з'являються сенсаційні повідомлення про нові

протівірусні препарати, які нібито здатні "вилікувати" людей, інфікованих ВІЛ. Прикладом може слугувати інформація про препарат, розроблений у Вірменії під назвою "Арменікум". На жаль, не існує ліків, здатних повністю вилікувати людей, інфікованих ВІЛ, але запобігти прогресуванню хвороби - цілком реальна мета. За допомогою раціонального лікування зараз можна затримати розвиток небезпечних для життя уражень, досягти ремісії, поліпшити якість життя пацієнта і продовжити його тривалість.

Список використаних джерел:

1. Об'єднана програма ООН з ВІЛ/СНІДу (ЮНЕЙДС). Глобальне оновлення СНІДу 2016. Женева, Швейцарія: UNAIDS Press. [2016] [Google Scholar].
2. Rasheed A, Ullah S, Naeem S, Zubair M, Ahmad W, Hussain Z. Поява генотипів ВГС у різних вікових групах пацієнтів з Лахора, Пакистан. *Adv Life Sci.* [2014]. [Google Scholar] [1 (2), с. 89–95].
3. Анохін В.В., Бахтєєва Л.Б., Хасанова Г.Р., Хайбулліна С.Ф., Мартинова Є.В., Тіллетт Р.Л., та ін. Раніше неідентифіковані однонуклеотидні поліморфізми у випадках ВІЛ/СНІДу пов'язані з клінічними параметрами та прогресуванням захворювання. *Biomed Res Int.* [2016]. [безкоштовна стаття РМС] [PubMed] [CrossRef] [Google Scholar] [2742648. 10.1155/2016/2742648].
4. Алі М. А., Аббас А. Аналіз репортерних білків GUS і DsRed, керованих під контролем промотору CaMV35S у синцитії, індукованого буряковою цистою нематодою *Heterodera schachtii* в коренях *Arabidopsis*. *Adv Life Sci.* [2016]. [Google Scholar] [3(3), с. 89–96].
5. Джавед С., Алі М., Алі Ф., Анвар С.С., Ваджід Н. Статус окислювального стресу у хворих на рак молочної залози в пакистанському населенні. *Adv Life Sci.* [2015]. [Google Scholar] [2(3), с. 115–8].
6. Бренсон Б., Оуен С., Весоловські Л., Беннетт Б., Вернер Б., Вроблевський К. Лабораторне тестування для діагностики ВІЛ-інфекції: Оновлені рекомендації. Сілвер Спрінг, штат Меріленд: Центри контролю та профілактики захворювань та Асоціація лабораторій громадського здоров'я. [2014]. [Google Scholar].

НАСЛІДКИ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ ДЛЯ РЕПРОДУКТИВНОГО ЗДОРОВ'Я ДІВЧАТ І ЖІНОК

Товкун Лідія Павлівна

ORCID ID: 0000-0002-4091-1322

кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри медико-біологічних дисциплін і валеології, завідувача навчально-методичною лабораторією діагностики здоров'я та профілактики хвороб
Університет Григорія Сковороди в Переяславі, Україна

Мірзалієв Мірзахан Темірланович

здобувач вищої освіти другого (магістерського) рівня факультету гуманітарно-природничої освіти і соціальних технологій
Університет Григорія Сковороди в Переяславі, Україна

Україна сьогодні знаходиться в надзвичайно складних умовах війни з росією. Ця війна обернулася для населення України катастрофічними наслідками в усіх сферах. Не оминулося це і для здоров'я людей. Здоров'я, а особливо репродуктивне – це дуже тендітна річ, за якою варто доглядати регулярно і за будь-яких умов, інакше можна нанести непоправної шкоди власному організму. Особливо це стосується людей фертильного віку, оскільки саме від них залежить подальша демографічна ситуація в Україні. Таким чином, репродуктивне здоров'я дівчат і молодих жінок у сучасних умовах війни заслуговує на особливу увагу.

Насильницькі дії окупантів щодо жіночого населення України не залишилися поза увагою європейської спільноти. Так, 5 травня 2022 року Європарламент прийняв резолюцію «Вплив війни проти України на жінок» (2022/2633 (RSP), в якій:

- засудив незаконну, неспровоковану і невиправдану військову агресією російської федерації проти України і вторгнення в Україну;
- засудив будь-які воєнні злочини, які вчиняються проти цивільного населення, і жінок та дівчат, зокрема;
- констатував величезний вплив війни в Україні на жінок загалом і навіть детальні приклади таких насильств;
- вказав, що гендерне і зокрема сексуальне насильство як зброя російських агресорів у війні проти України мають переслідуватися законом відповідно до положень міжнародного права [3].

Із повномасштабним розгортанням війни росії проти України велика кількість українських дівчат і жінок пережили величезні стресові ситуації: тривале проживання у підвалах, погребах і сховищах; були вимушені переїздити з власних осель до інших місць проживання в межах України чи за її кордонами; зазнавали знущань і згвалтувань. Нажаль на окупованих територіях такі жахіття ще досі тривають. Внаслідок цього всі вони переживали дуже великий стрес.

Стрес є одним із основних чинників, які дуже негативно впливають на репродуктивне здоров'я. Стрес – це сукупність неспецифічних адаптаційних реакцій організму на вплив різноманітних несприятливих факторів – стресорів (фізичних або психологічних), які порушують гомеостаз [2]. Рівень стресу впливає на швидкість процесів зношування, старіння організму. Соціальний, в даному випадку воєнний, стрес – це один із найбільше розповсюджених причин порушення стану здоров'я. Внаслідок обмеження соціальних контактів (тривале перебування у підвалах під час

окупації чи бомбардувань) може стати джерелом серйозних захворювань: депресії чи когнітивного порушення особистості.

Тривалий стресовий стан негативно також впливає і на репродуктивне здоров'я. Так, у такі тяжкі періоди надзвичайно сильного хвилювання жіночий організм відключає звичне функціонування репродуктивної системи і у жінок припиняється менструальний цикл. Таке явище захисного механізму жіночого організму має назву аменореї воєнного часу. За таких небезпечних умов організм жінки намагається утриматися від вагітності. Адже, до стресу, котрий викликаний воєнними страхіттями, додається ще й стрес від вагітності. У зв'язку з цим у жіночого організму може не стати фізіологічних ресурсів, щоб виносити дитину [1].

У тяжких умовах дистресу та перенавантаження є нормою для жіночого організму припинення менструального циклу. Аменорея воєнного часу може навіть тривати до повного припинення дії того фактору, котрий викликав цей стрес. Такий стан може тривати впродовж шести місяців чи до року. В той момент, коли в дівчини чи жінки зникає фактор страху і вона вже не перебуває в стресовому стані, повертається до звичного стабільного мирного життя, то тоді менструальний цикл відновлюється самостійно. Проте, якщо у дівчини чи жінки за нормальних умов життя не відновлюється менструальний цикл упродовж двох-трьох місяців, то варто звернутися до лікаря-гінеколога для усунення органічної чи гормональної причини.

Внаслідок стресу, пов'язаного з війною, з жіночим організмом може статися навпаки: нещодавно місячні закінчилися і за кілька днів або через тиждень знову розпочалися. Таке відхилення є порушенням оваріо-менструального циклу за типом поліменореї. В такому випадку крововтрати є більш частими і об'ємними. Такий стан вказує на наявність органічних патологій репродуктивної системи (вузлові зміни матки, кісти, ендометріоз, гормонально-залежні захворювання). За наявності такого стану потрібно обов'язково звертатися до лікаря-гінеколога.

Тривале перебування дівчат і жінок у несприятливих для життя холодних і сирих погребях, підвалах і сховищах не проходить безслідно для їхнього здоров'я. Для таких приміщень притаманно: тяжкий доступ свіжого повітря; відсутність сонячного світла, водопостачання; перебої з регулярним харчуванням і достатньою кількістю якісної питної води; брак умов для забезпечення особистої гігієни, а також для заміни одягу. За таких тривалих умов проживання у дівчат і жінок виникають запалення, кісти та абсцеси яєчників, які в свою чергу стають причинами безплідності. Водночас таке холодне, сире і запилене повітря призводить до розвитку туберкульозу не лише легень, а й яєчників, фаллопієвих труб і матки [1].

Внаслідок згвалтувань у жінок може відкриватися сильна кровотеча, котра може призвести до смерті, якщо вчасно не надати допомоги. Також внаслідок згвалтувань може настати вагітність. Велика ймовірність отримати хвороби, що передаються статевим шляхом (ВІЛ/СНІД, гепатит С, гонорея, сифіліс, хламідіоз, трихомонада та ін.), а також тяжку психологічну травму [1]. Тому, за першої можливості, потрібно негайно звернутися до лікаря-гінеколога і кризисного психолога.

У зоні активних бойових дій також є певні чинники негативного впливу на репродуктивне здоров'я славетних воїнів-захисниць: психофізичні навантаження, котрі пов'язані з недотриманням режиму харчування та сну; складні побутові умови; шум, вібрація; переохолодження; випромінювання, хімічне та фізичне забруднення після бомбардувань і руйнувань; проблеми з вчасною гінекологічною допомогою [1].

Вплив російсько-української війни на репродуктивне здоров'я українських жінок буде значно відчутний ще й після її закінчення. Перш за все це негативно вплине на зменшення кількості вагітностей. Основними причинами проблем із

вагітністю будуть: 1) значна кількість тих дівчат і молодих жінок фертильного віку, котрі виїхали за кордон через війну і там залишаються на постійне проживання; 2) утримання від вагітності через соціально-економічні проблеми; 3) наявність фізичних чи психологічних проблем зі здоров'ям. Адже для відновлення нормального менструального циклу після аменореї воєнного часу чи поліменореї потрібен час і повне відновлення психічного здоров'я жінки [1]. Все це в свою чергу негативно відіб'ється на демографічному стані України – знову буде демографічна яма.

Висновки. Репродуктивне здоров'я – це важлива частина здоров'я жінки, котра відповідає за головне – дітонородження. Неприятливі умови життя під час війни негативно впливають на весь жіночий організм, і особливо на репродуктивну систему, провокуючи виникнення багатьох захворювань, гормональні збої та ін. Жіночий організм дуже чутливий до стресу, що відчутно проявляється на порушенні менструального циклу. Негативні наслідки російсько-української війни для репродуктивного здоров'я дівчат і жінок, які не залишали Україну, негативно відіб'ються на демографічному стані нашої країни.

Список використаних джерел:

1. Війна і жінки: трагічні наслідки для репродуктивного здоров'я. URL: <https://www.radio-svoboda.org/a/viyna-i-zhinky-trahichni-naslidky-dla-reproduktyvnoho-zdorovia/31508583.html> (дата звернення – 22.02.2023 р.).
2. Коцур Н. І., Товкун Л. П. Валеологія: підручник (у 2-х частинах). Частина І. Переяслав-Хмельницький (Київська обл.): Домбровська Я. М., 2019. С. 250-251.
3. Резолюція Європарламенту «Вплив війни проти України на жінок» 2022 року: огляд. URL: <https://jurfem.com.ua/resoluitsia-evroparlamentu-vplyv-viyny-proty-ukrainy-na-zhinok/> (дата звернення – 22.02.2023 р.).

ОБҐРУНТУВАННЯ ЗАСТОСУВАННЯ АНТИГЕРПЕСВІРУСНОЇ ТЕРАПІЇ ХВОРИМ НА ТУБЕРКУЛЬОЗ ІЗ ПОЄДНАНОЮ ГЕРПЕСВІРУСНОЮ ІНФЕКЦІЄЮ

Смілянська М.В.

канд. мед. наук, старший науковий співробітник
ДУ "Інституту мікробіології та імунології ім. І.І. Мечникова НАМН України", Україна

Суханова Л.А.

Д-р. мед. наук, професор
ДУ "Інституту мікробіології та імунології ім. І.І. Мечникова НАМН України", Україна

Волянський А.Ю.

Д-р. мед. наук
ДУ "Інституту мікробіології та імунології ім. І.І. Мечникова НАМН України", Україна

Дідоренко Т.П.

ДУ "Інституту мікробіології та імунології ім. І.І. Мечникова НАМН України", Україна

Важливим методом профілактики туберкульозу в групах ризику є превентивна хіміотерапія або хіміопротекція (ХП). Судячи з даних звітних форм, нині хіміопротекція туберкульозу проводиться в недостатній обсязі дітям із поєднаною герпесвірусною інфекцією (ГВІ) [1].

У відповідність до поставленого завдання нами вивчено частоту та методику проведення превентивного лікування латентної туберкульозної інфекції та хіміопротекції туберкульозу у дітей з герпесвірусною (ГВ) коінфекцією протитуберкульозне лікування з профілактичною метою було проведено 33,6 % випадках. У цілому у дітей, хворих туберкульозом з ГВ-інфекцією захворювання рідше виявлялося за оборотністю: у 27,4 % випадків проти 58,8% за відсутності превентивного лікування у дітей з ТБ-ГВІ ($\chi^2= 54,47$; $p < 0,001$; $p < 0,05$) та у 7,0% та 34,2% випадків відповідно у дітей без ГВ-інфекції ($p < 0,05$). Можливо, цей факт пов'язаний з тим, що діти, які отримували ХП, перебували на обліку в протитуберкульозному закладі та спостерігалися у фтизіатра, оскільки за відсутності профілактичного лікування туберкульоз виявляли пасивно у кожного другого дитини (у 58,6%) з ГВ-інфекцією. У дітей за відсутності превентивного лікування частіше спостерігався ускладнений (поширений) перебіг туберкульозу порівняно з дітьми, які отримували ХП : 37,6% і 28,0% відповідно ($p < 0,05$), особливо у дітей з ГВ-інфекцією (33,1% та 18,3%; $p < 0,05$). Дисеміновані (генералізовані) процеси достовірно частіше виявлялися також при умови відсутності ХП : 19,6% і 3,7% ($p < 0,05$). Туберкульозний процес у фазі зворотного розвитку (ущільнення та кальцинації) виявляли за відсутності ХП у 2 рази рідше, ніж при її проведенні: 17,2 % і 40 % ($p < 0,05$). Це може свідчити не лише про пізнє виявлення туберкульозу, але й про те, що проведення хіміопротекції нівелює гостроту процесу.

Однак профілактичне лікування, яке проводиться без контролю з боку медичних працівників в амбулаторних умовах (88,3%), переважно одним протитуберкульозним препаратом (66,8%) протягом 3 місяців (98,8%), який завжди

виявлялося ефективним. З давністю проведеної ХП не більше 1-2 років захворіли на туберкульоз 77,9% дітей з ГВ-інфекцією та в 15,5% випадків у дітей з ГВІ, які отримали ХП, розвинувся дисемінований (генералізований) туберкульоз.

Як було показано, дисеміновані (генералізовані) процеси розвиваються переважно в осіб із тяжким імунodefіцитом. Частка дітей з тяжким імунodefіцитом була найбільшою серед дітей у віці 7-14 років, проте ці діти найрідше отримували профілактичне протитуберкульозне лікування – у 24,6% випадків. Крім того, діти раннього віку (0-2 р), з наявністю ГВІ, що належать до групі ризику туберкульозу: перебування в осередку інфекції (67,1-92,7%), відсутність вакцинації БЦЖ (60-84%), превентивне лікування отримували лише в кожному четвертому випадку, хоча в цілому, серед хворих на туберкульоз дітей, превентивне лікування отримував кожен третій (41,2%) дитина.

Потрібно відзначити той факт, що більше половини дітей (69,2%), які захворіли на туберкульоз і не отримували профілактичне лікування, потребували в його проведення. Основною причиною (54%) не проведення останнього була відсутність диспансерного обліку з боку фтизіатра; відмова батьків від ХП склав 11,2%.

Таким чином, профілактична протитуберкульозна допомога дітям, з коінфекцією ГВІ, в умовах спеціалізованих установ (диспансеризація, поглиблене обстеження, хіміопротекція) в Нині проводиться у недостатньому обсязі. Існує необхідність переглянути сам підхід до проведення профілактичного протитуберкульозного лікування, що є принципово важливим для дітей з імунodefіцитом при негативних імунологічних пробах.

Зважаючи на існуючі режими превентивної терапії латентної туберкульозної інфекції у дітей та дані власних досліджень, приходимо до висновку, що ефективному профілактичному протитуберкульозному лікуванню мають передувати такі принципи її організації та проведення:

- спостереження фтизіатра за дітьми з ГВІ, які не перебувають на обліку у протитуберкульозному закладі, з метою своєчасного призначення профілактичного лікування, у тому числі щодо імунodefіциту, консультиуючись в цьому питанні з лікарем-інфекціоністом;

- перед призначенням ХП або превентивного лікування необхідно проводити ретельне обстеження дітей з коінфекцією. ГВІ, для виключення локального туберкульозу із застосуванням сучасних технологій, таких як комп'ютерна томографія (КТ).

За відсутності імунodefіциту на ранніх стадіях – превентивна хіміотерапія проводиться по загальним правилам. При вираженому імунodefіциті профілактичне лікування повинно бути індивідуальним.

Протитуберкульозні препарати з профілактичною метою призначає лікар фтизіатр, консультиуючись з інфекціоністом по питанням ГВ-інфекції. Тривалість проведення профілактичного протитуберкульозного лікування має становити не менше 12 тижнів та до 6 і більше місяців. Курс профілактичної хіміотерапії може бути скасовано тільки при ефекті від антигерпесвірусної терапії (Зниження вірусної навантаження) і поліпшення імунологічних критеріїв вірусного імунodefіциту, але не менше 6 місяців.

Інший важливий аспект поєднаною патології туберкульоз/ ГВІ – лікування таких хворих. Лікування хворих на туберкульоз та ГВ-інфекцію повинно бути комплексним при тісному взаємодії лікаря фтизіатра та лікаря інфекціоніста. Принципи хіміотерапії протитуберкульозними препаратами повинні бути такими ж, як у дітей, хворих на туберкульоз. без ГВ-інфекції.

Однак, як показали наші дослідження, стандартні режими хіміотерапії хворих туберкульозом, регламентовані наказом МОЗу, не повною мірою застосовані до дітей, хворих на туберкульоз, поєднаних із ГВ-інфекцією. Причиною цього є одночасне лікування туберкульозу і ГВ-інфекції, яке ускладнюється лікарськими взаємодіями і клінічними проявами ГВІ.

Аналіз наших даних показав, що І режим хіміотерапії з включенням рифампіцину або рифабутину отримували чверть хворих (25,1%) та чверть (28,6%) – індивідуальний. Режими IV (4,7%) та II Б (9,0%) отримували менше 13% дітей. Комбінація з 3 ПТП 1 ряду без рифампіцину та часто без ін'єкційного препарату призначалася у 37,3% (III режим ХТ), проте не завжди була успішною – у 6,8% випадків на тлі терапії, що проводиться, відзначалося загострення туберкульозного процесу. Тривалість хіміотерапії становила $10,6 \pm 1,4$ місяців. Слід зазначити, що у 3,1% випадків після завершення основного курсу хіміотерапії протягом 1-2 років відмічено рецидив захворювання.

Отже, за активного туберкульозного процесу призначення 3-х ПТП без рифампіцину, а також основний курс лікування менше 12 місяців недостатньо ефективними.

Обмеження включення рифампіцину в режим хіміотерапії пов'язано з тим, що 79,3% дітей до призначення протитуберкульозної терапії проводили антигерпесвірусну реабілітацію імунної системи (АГРІС). Рифабутин отримували лише 6,8% дітей. Обмеження призначення рифабутину були пов'язані не тільки з віком хворих, але й наявністю синдромів та захворювань, що належать до обмежень призначення препарату: хронічного гепатиту В, С у (7,1%), зміни в гемограмі в вигляді анемії, лейкопенії та тромбоцитопенії (43,6%).

В зв'язку з цим виникає необхідність у третині випадків говорити про індивідуалізації хіміотерапії дітей, хворих туберкульозом, поєднаним з ГВ-інфекцією, особливо на тлі проведеної АГРІС.

Важливим компонентом лікування хворих туберкульозом і ГВ-інфекцією була АГРІС, яку не отримували лише 10,7% хворих на поєднану патологію дітей (відмови батьків та відсутність показань). До виявлення туберкульозу антигерпесвірусну терапію отримували третина хворих. З усіх хворих, які отримували АГРІС, частка дітей, яким призначено протівірусні препарати після початку хіміотерапії з приводу туберкульозу, що склала 24,6%. Планова АГРІС, рано розпочата, сприяє попередженню розвитку дисемінованих (генералізованих) форм туберкульозу: так, дисемінований та генералізований туберкульоз виявляли тільки у дітей, які не отримували АГРІС до появи симптомів захворювання. На тлі проведення АГРІС туберкульозний процес виявляли у фазі зворотного розвитку частіше, чим у дітей, не отримували АГРІС (17,6%) і 9,2%; $p < 0,05$). АГРІС сприяла швидкому зниженню вірусного навантаження та покращенню імунологічних показників периферичної крові. Через 3 місяці комплексного лікування хворих на туберкульоз, поєднаного з ГВ-інфекцією, високий рівень маркеру ГВ визначався лише в одному випадку з 10 до лікування. Кількість хворих з вірусним навантаженням (ВН) нижче за поріг чутливості тест збільшився в 2 рази в порівнянні з вихідною – з 35,3% до 69%. Після 6 місяців терапії ВН знизилася до невизначеного рівня у всіх хворих. Імунологічна ефективність лікування ГВ-інфекції була досягнуто вже через 3 місяця комплексного лікування.

Таким чином, на тлі адекватної комплексної терапії хворих на туберкульоз у поєднанні з ГВ-інфекцією, достатньо швидко наступала позитивна клініко-рентгенологічна динаміка процесу, зниження вірусного навантаження та покращення імунної функції організму. На тлі швидкого відновлення імунітету в

результаті АГРІС синдром відновлення діяльності імунної системи виникав в 37 %.

Слід зазначити, що відсутність АГРІС не перешкоджає клінічному лікуванню туберкульозного процесу при вихідному помірному зниженні імунітету, проте погіршує перебіг ГВ-інфекції з прогресуванням ВН, що зрештою не наводить до благополучного результату захворювання.

Таким чином, режими хіміотерапії мають визначатися на основі загальних принципів – чутливості МБТ до протитуберкульозних препаратів, ризику розвитку МЛУ МБТ, а також з урахуванням вищевикладених особливостей перебігу туберкульозу у дітей із ГВ-інфекцією. Основна завдання зробити його оптимальним по ефективності і безпеці [2].

Список використаних джерел:

1. Waldman AJ, Balskus EP. The human microbiota, infectious disease, and global health: challenges and opportunities. *ACS Infect Dis.* (2018) 4:14–26. doi: 10.1021/acsinfectdis.7b00232.
2. World Health Organization Geneva. Global Tuberculosis Report, 2021 (2021) Available online at: <https://reliefweb.int/report/world/global-tuberculosis-report-2021>.

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕБІГУ ХРОНІЧНОЇ РЕВМАТИЧНОЇ ХВОРОБИ СЕРЦЯ (ХРХС) У ПАЦІЄНТІВ ПІСЛЯ ЕНДОПРОТЕЗУВАННЯ КЛАПАНІВ СЕРЦЯ

Фаринич Роман Петрович

студент 3 курсу медичного факультету

ДВНЗ «Ужгородський національний університет», Україна

Вступ: Сьогодні широке поширення хронічної ревматичної хвороби серця становить серйозну проблему не тільки для медичної галузі, але й соціально-економічної, оскільки суттєво змінює життя пацієнтів. Не зважаючи на те, що в розвинених країнах світу в кардіохірургії на перше місце вийшли патології спричинені дегенеративно-атеросклеротичними ураженнями, проте проблема хронічної ревматичної хвороби серця (ХРХС) все ще залишається в країнах, що розвиваються, зокрема і в Україні [1].

Органічні та функціональні зміни клапанних структур серця призводять до вимушеного хірургічного втручання з метою заміни пошкоджених тканин на штучні імпланти [2]. Такі операції при хронічній стадії захворювання можуть негативно вплинути на змінений орган, викликаючи порушення в його роботі та поширювати свій вплив на прилеглі тканини та структури.

Результати дослідження: Традиційне трактування виникнення ревматичної хвороби серця говорить про схожість будови антигенів β -гемолітичного стрептокока групи А з антигенами сполучної тканини. Результатом потрапляння такого збудника до організму є реакція імунної системи з виробленням відповідних антитіл. Якщо при цьому буде порушена цілісність стінки кровоносних судин, то такі антитіла починають автоімунну реакцію [3]. Досі нема одноставного пояснення, чому саме серце та опорно-руховий апарат страждає найбільше.

Вважається, що антигенів β -гемолітичний стрептокок групи А активує ланки клітинного імунітету, і, як наслідок цього, розвиваються прояви вогнищового міокардиту. Дифузійний інтерстиційний міокардит, вогнищевий міокардит та гіпоксичне ураження кардіоміоцитів при прогресування захворювання призводить до вираженої дилатації камер серця. Разом з міокардом деформуванню підлягає фіброзні кільця клапанів серця: частіше мітрального, рідше – аортального. Результатом цього є порушення щільності змикання двостулкового клапана при систолі та аортального при діастолі. Краї стулок в ділянці між хордами стають надмірно рухливими та пролабують за систоло-діастолічним рухом крові. При цьому на рівні клапанів виникають турбулентні потоки крові, котрі спричиняють ураження ендотеліального вистелення стулок, хорд, а також частини ендокарду, котра прилягає до стінок клапана. Під кінець захворювання виникає грубий фібриноз клапанів у місцях їхнього стику [4].

За відсутності протипоказань у випадках виразних ревматичних пороків серця оперативне лікування абсолютно показане на противагу медикаментозному [5]. Оскільки всі пацієнти з ХРХС по завершенню оперативних втручань повинні постійно перебувати на медикаментозній терапії, то виконані операції на клапанах серця істотно підвищують подальшу загальноновизнану медикаментозну терапію захворювання.

Дослідження фактора дилатації лівого передсердя (ЛП) у віддаленому періоді після пролапсу мітрального клапана (ПМК) є важливим, з огляду на те, що дозволяє

оцінити фактори ризику, а також уточнити об'єм хірургічного втручання при ПМК. Результати досліджень свідчать, що у разі дилатації ЛП здавлюються бронхи, що викликає хронічну дихальну недостатність [6, 7]. Задня стінка лівого шлуночка (ЛШ) здавлюється дилатованим ЛП, що призводить до хронічної серцевої недостатності (ХСН).

Через рік після операції на серці (мітральна комісуротомія, протезування мітрального й аортального клапанів), порівняно з рівною контрольною групою хворих на ХРСХ, але без виконаних хірургічних втручань, констатуються кращі параметри передньої стінки правого шлуночка у діастолу, систолічного тиску у легеневій артерії, співвідношення систолічного тиску у легеневій артерії до середнього артеріального тиску, легеневого судинного опору, співвідношення легеневого судинного опору до загального периферійного судинного опору, об'ємного пневмокалоричного коефіцієнта, швидкості респіраторного вологовиділення та інтегрального пневмотермічного показника, що, окрім останнього показника, наблизились до значень у здорових людей або сталася їх нормалізація [8].

Розмір ЛП є важливим показником, який впливає на віддалений період після ПМК. Оскільки ліва акромегалія (ЛА) призводить до прогресування СН та тромбоемболічного ураження (ТУ), особливо за наявності фібриляції передсердь (ФП), редукція ЛП та ліквідація порожнини його вушка при ЛА важливі для покращення результатів операції у віддаленому періоді. Виконання водночас операції «лабіринт» для відновлення синусового ритму суттєво покращує результат у віддаленому періоді. Пацієнти з ЛА, яким не виконана редукція ЛП, мають перебувати під постійним диспансерним наглядом, приймати антикоагулянти [9].

Результати дослідження: Проведення аортальних та мітральних комісуротомій є найбільш ефективним методом боротьби з серцевими недостатностями лівошлуночкового та аортального генезів. Втім, виходячи з ступеня деструктивних змін навколишньої тканини серця та ступеня зрощення та пролапсу стулок клапанів, виникають компенсаторні та субкомпенсаторні збільшення проксимально розташованих камер, що тягне за собою дилатацію міокарду з тисненням на сусідні структури.

Ревматичне ураження сполучної тканини серця суттєво погіршує стан органу та вимагає більш глибоких та масовіших дій, включаючи редукцію та пластику окремих його компонентів. Пацієнти з подібними вадами повинні звертати особливу увагу на фізичні показники роботи серцево-судинної системи та постійно перебувати на підтримуючій медикаментозній терапії.

Висновки: При проведенні операцій по заміні аортального та/або мітрального клапанів серця у пацієнтів на ХРХС потрібно звертати особливу увагу на динаміку розвитку хвороби та патологічного стану, а також проводити більш «глибокі» оперативні втручання з метою видалення атрофованих клітин серця. Не мало важливим є постійний контроль за станом пацієнтів у постопераційному періоді та постійна підтримуюча медикаментозна терапія.

Список використаних джерел:

1. Ганджа І.М. Хронічні форми ревматизму, критерії їх діагностики / Матер. III нац. конгр. ревматологів України // Укр. ревматол. ж. – 2001. – Додаток. – ст. 12.
2. Surgery for rheumatic valve disease in pregnancy: what about the newborn? / C.L. Birincioglu, E.U. Unal, I.N. Celik [et al.] // Heart Lung Circ. – 2014. – Vol. 23, № 1. – P. 63-67.
3. De Caterina D. Endothelial dysfunctions: common denominators in vascular disease // Cur. Opinion in Clin. Nutrition and Metabolic Care. – 2000. – V. 3. – P. 453-467.

4. Сергієнко О.М., Ілляш М.Г., Гавриленко Т.І., Базика О.Є. Особливості клітинного імунітету та антигілоутворення у хворих на ревматизм / Матер. III нац. конгр. ревматологів України // Укр. ревматол. ж. – 2001. – Додаток. – ст. 17.
5. Concurrent antegrade transseptal Inoue-balloon mitral and aortic valvuloplasty / S.M. Abdou, Y.L. Chen, C.J. Wu [et al.] // Catheter Cardiovasc. Interv. – 2013. – Vol. 82, № 5. – P. 712-717.
6. ACC/AHA 2006 Guidelines for the Management of Patients With Valvular Heart Disease. J Am Coll Cardiol. 2006;48(3):e1-148. doi: 10.1016/j.jacc.2006.05.021.
7. Кнышов Г.В., Бендет Я.А. Приобретенные пороки сердца. Киев; 1998. 312 с. [In Russian].
8. Такташов Г.С. РЕСПИРАТОРНІ ЗМІНИ ПРИ ХРОНІЧНІ РЕВМАТИЧНІЙ ХВОРОБІ СЕРЦЯ ЗА РІК ПІСЛЯ ХІРУРГІЧНОГО ЛІКУВАННЯ ВАД / Буковинський медичний вісник Том 19, № 4 (76), 2015.
9. Pukas, K. V., & Lazoryshynets, V. V. (2019). The dilatation factor of left atrium in remote period after the mitral valve prosthesis. Klinicheskaia Khirurgiia, 86(11-12), 9-12. <https://doi.org/10.26779/2522-1396.2019.11-12.09>.

ОСОБЛИВОСТІ ТА ЗАСТОРОГИ ВИКОРИСТАННЯ МЕТАМІЗОЛУ НАТРІЮ ЯК СКЛАДОВОЇ СИМПТОМАТИЧНОГО ЗАСТОСУВАННЯ НЕСТЕРОЇДНИХ ПРОТИЗАПАЛЬНИХ ЗАСОБІВ

Баришева Даріна Володимирівна

здобувач вищої освіти II медичного факультету
Харківський національний медичний університет, Україна

Пікалов Дмитро Валерійович

здобувач вищої освіти II медичного факультету
Харківський національний медичний університет, Україна

Смолін Іван Олександрович

здобувач вищої освіти II медичного факультету
Харківський національний медичний університет, Україна

Науковий керівник: Ільченко Ірина Анатоліївна

канд. мед. наук, доцент кафедри клінічної фармакології та внутрішньої медицини
Харківський національний медичний університет, Україна

Актуальність. Метамізол натрію (МН) відноситься до групи нестероїдних протизапальних засобів (НПЗЗ) і входить до складу багатьох лікарських препаратів (ЛП) - «Анальгін», «Баралгін М», «Спазган», «Максіган» та інш., які часто використовуються пацієнтами для симптоматичного лікування головного або зубного болю, болю у м'язах, а також для зменшення симптомів жару при респіраторних захворюваннях. МН як і всі НПЗЗ має протизапальну, анальгезуючу та жарознижуючу дію. Однак, попри ефективність цього засобу, МН може викликати серйозні побічні ефекти (ПЕ). Одним з них є агранулоцитоз – стан, що характеризується різким зниженням числа лейкоцитів у крові, внаслідок чого розвивається послаблення імунної системи та підвищення ризику виникнення інфекцій. Вивченням особливостей та можливості застосування МН займаються фахівці різних галузей, а дослідження поділяються на наглядові та експериментальні. Враховуючи можливі ПЕ у Європі та США з 1974 року було категорично заборонено препарат «Анальгін», що містить МН, через підвищення ризику алергічних реакцій (кропив'янка, набряк Квінке, анафілактичний шок) [1]. Але й досі в аптечній мережі в Україні є багато ЛП, які містять МН, а безконтрольний прийом і самолікування можуть призводити до різних ПЕ і становити велику загрозу для хворого.

Метою роботи було проаналізувати наявні медичні літературні джерела, що висвітлюють огляд та вивчення ефективності дії МН та його ПЕ, а також провести збір інформації серед здобувачів освіти Харківського національного медичного університету щодо вживання ЛП, які містять МН, їх ефективності та ПЕ.

Матеріали та методи. Для написання роботи використана медична література вітчизняних та закордонних авторів, а також статті, опубліковані науковими інтернет-виданнями. Були проаналізовані інтернет-ресурси побічної дії лікарських засобів (ЛЗ). Для отримання анкетних матеріалів було опитано 35 студентів Харківського національного медичного університету. Аналіз змісту анкетування був використаний за основний метод теоретичного наукового дослідження.

Результати та обговорення. На сьогоднішній день ЛП, до складу яких входить

МН, залишаються досить поширеними в Україні, враховуючи їх протизапальну, анальгетичну та жарознижуючу дію. Однак, останніми роками був виявлений зв'язок між МН та рідкісним, але дуже серйозним ПЕ – агранулоцитозом, що є станом, при якому кількість лейкоцитів у крові знижується до критично низького рівня. Цей ПЕ викликає загрозу для життя, і може призвести до тяжких інфекцій та смерті. Саме тому, незважаючи на відсутність заборони використання МН в нашій державі, його застосування обмежене, і лікарі використовують ЛП з вмістом МН з обережністю [2].

Основний механізм дії МН, як і всіх НПЗЗ пов'язаний з їх здатністю блокувати синтез простагландинів – біологічно активних речовин, що відіграють важливу роль у регуляції імунної системи, посиленні больових сигналів та виникненні запальних процесів [3]. Механізм, яким МН може викликати агранулоцитоз, не цілком зрозумілий. Вважається, що це може бути пов'язане з утворенням метаболітів, таких як амінопірин, які можуть викликати імунологічні реакції та руйнувати гранулоцити. Можливо, що деякі люди мають генетичну схильність до розвитку цієї реакції.

До того ж, цей ЛЗ також може впливати на інші механізми, такі як блокування натрієвих каналів та вплив на деякі нейромедіатори. Доведено його вплив на систему ендогенних опіоїдів, таких як ендорфіни. Це може посилити його анальгетичну дію.

При використанні ЛП з МН важливо стежити за будь-якими ознаками агранулоцитозу, такими як висока температура, біль у горлі, язиці, яснах або інших ділянках рота, поява виразок у роті, порушення сечовипускання та інші симптоми інфекції. Якщо ці симптоми з'являться, необхідно припинити прийом ЛЗ та звернутися за медичною допомогою [4].

Нами було опитано 35 студентів Харківського національного медичного університету з приводу застосування у повсякденному житті ЛП з МН. Всього в опитуванні взяли участь 32 особи жіночої статі та 3 – чоловічої. Вік більшості респондентів склав 20-22 роки (24 людини – 75%). Виявлено, що 51,4% опитаних застосовували ЛП з МН у своєму житті. Основними симптомами, що зумовлювали використання даних ЛЗ, був головний, менструальний або зубний біль, а також підвищення температури тіла. Але, більшість респондентів (96,9 %) не помітили виникнення будь-яких ПЕ. Лише 1 опитана особа відмітила наявність нудоти та загальну слабкість після прийняття цього ЛЗ.

Висновки. На сьогоднішній день в Україні ЛП, що містять МН є досить популярними. В той же час, попри швидку дію та доступність даних ЛЗ, наявність в їх складі МН може значно підвищувати ризик смертності та виникнення різних ПЕ. Сучасні дослідження вітчизняних науковців сприяють введенню категоричної заборони МН з урахуванням вимог доказової медицини. Результати власного опитування свідчать про те, що навіть здобувачі вищої медичної освіти не зважають на можливість виникнення ПЕ при прийомі ЛП з МН. Тому тема ефективності та безпечності використання ЛП з МН залишається досить актуальною та потребує розповсюдження інформації щодо негативного впливу МН на кровотворну систему.

Список використаних джерел:

1. URL: <https://wworld.com.ua/health/58285> (дата звернення: 24.02.2023).
2. Ушкалова Є.О., Зиранов С.К. та ін. Метамізол натрію: регуляторний статус в різних країнах світу, проблеми безпеки та помилки застосування. Безпека та ризики фармакотерапії. 2022. Т.10. №4. С. 396-410.
3. Hoffmann F, Bantel C, Jobski K. Agranulocytosis attributed to metamizole: an analysis of spontaneous reports in EudraVigilance 1985-2017. Basic Clin Pharmacol Toxicol. 2020. № 126(2). С. 116-25.
4. Безшейко В. Безпечність метамізолу (Анальгін): критичний погляд. Психосоматична медицина та загальна практика. 2017. № 2, 3.

ПЛАЦЕНТАРНА ДИСФУНКЦІЯ ПРИ ЗАГРОЗЛИВОМУ АБОРТІ З ВІДШАРУВАННЯМ ХОРІОНУ: ДІАГНОСТИКА ТА ЛІКУВАННЯ

Вільховецька Валерія Анатоліївна

студентка 6-го курсу

Буковинський державний медичний університет, м. Чернівці, Україна

Ясніковська Світлана Михайлівна

канд. мед. наук, доцент закладу вищої освіти

кафедри акушерства, гінекології та перинатології

Буковинський державний медичний університет, м. Чернівці, Україна

Анотація. Проаналізована література демонструє тенденцію до формування вадного кола між плацентарною недостатністю та відшаруванням плаценти із негативними наслідками, зокрема абортom як одним із фінальних елементів вадного циклу. Якщо звернутися до класичної літератури, можна виявити що для діагностики плацентарної дисфункції при загрозовому аборті з відшаруванням хоріону використовуються різноманітні методи, зокрема: ультразвукове дослідження, доплерометрія, аналізи крові та інші, зокрема оцінка альфа-фетопротеїну.

Ключові слова: загрозовий аборт, плацентарна дисфункція, діагностика.

Актуальність. Загрозовий аборт з відшаруванням хоріону є одним з найбільш серйозних ускладнень, яке може призвести до негативних наслідків для плода та матері. У більшості випадків причиною ускладнення є порушення плацентарної функції, яка забезпечує живлення та захист плода протягом всієї вагітності. Це призводить до ризиків як для дитини, так і для матері. Проблема діагностики та лікування плацентарної дисфункції при загрозовому аборті є актуальною для сучасної медицини, особливо із огляду на етіологічні фактори плацентарної дисфункції [5, 7, 8].

Як плацентарна дисфункція може стати стартовим фактором, що згодом призведе до відшарування плаценти, так і відшарування плаценти призводить до повної нездатності останньої виконувати свою біологічну роль і, зрештою, передчасних пологів/абортu. Ризики в процесі цього патологічного кола високі і спрямовані як на життя та здоров'я дитини, так і на стан матері. З огляду на це доцільним є свіжий погляд на питання із пошуком ефективних методів діагностики та лікування таких клінічних ситуацій [6].

Мета: проаналізувати наявну літературу, зокрема публікації які мають вищу доказову значимість та комплексно оглядають проблематику ситуації, щоб зрозуміти які діагностичні та лікувальні методики дозволяють найбільш ефективно попередити несприятливий результат загрозового абортu з відшаруванням хоріону.

Матеріали і методи. Для проведення дослідження було проаналізовано наукові публікації присвячені лікуванню та діагностиці пацієнток з плацентарною дисфункцією при загрозовому аборті з відшаруванням хоріону.

Результати дослідження. У результаті дослідження було встановлено, що діагностика та лікування плацентарної дисфункції при загрозовому аборті з відшаруванням хоріону є складними завданнями, які потребують комплексного

підходу.

Для діагностики на ранніх термінах вагітності, найбільш інформативними є ультразвукові методи, які дозволяють оцінити стан ембріона та екстраембріональних структур, а також провести доплерометричне дослідження кровотоку в маткових і спіральних артеріях. Надійними критеріями діагностики патології плаценти є визначення об'єму хоріона та індексу васкуляризації на 11–13 тижнях вагітності. Використання ультразвукового дослідження та доплерометрії дозволяє визначити ступінь ускладнення та моніторити стан плода, а лабораторні дослідження допомагають оцінити рівень гормонів та маркерів плацентарної функції [1, 3, 6].

Головні діагностичні фактори – ультразвукове зображення дає лікарям можливість оцінити стан плаценти та стан і розміри плоду та дослідження крові для перевірки рівня альфа-фетопротеїну. Додатковим корисним методом є фетальний стрес-тест - зазвичай це робиться за допомогою внутрішньоутробного моніторингу плода, із пробудженням дитини та вимірюванням частоти серцевих скорочень плода та інших показників дистресу [1, 4].

Лікування плацентарної дисфункції при загрозовому аборті з відшаруванням хоріону повинно бути індивідуалізоване залежно від ступеня ускладнення та стану плода. Використання різноманітних лікарських засобів дозволяє забезпечити достатнє живлення киснем плоду та зменшити ступінь відшарування хоріону.

Не існує уніфікованої схеми лікування плацентарної дисфункції, через різні механізми її формування. Гормональна терапія не може бути монотерапією і мікроциркуляторні, метаболічні та енергетичні порушення фетоплацентарного комплексу потребують застосування додаткових медикаментозних засобів. У комплексному лікуванні, для корекції порушень мікроциркуляції, використовують венотонічні та ангіопротекторні препарати [2, 6]. Це дозволяє зменшити веностаз, поліпшити дренажну функцію міжворсинчастого простору та покращити мікроциркуляцію. Також це може зменшити взаємодію лейкоцитів та ендотелію, покращити дифузю кисню, попередити розвиток хронічного запалення, блокувати вироблення вільних радикалів та синтезування простагландинів і тромбоксану. Близько 70% білків, що синтезуються у плаценті, містять магній, а постійне зростання плацентарної тканини та синтез білків залежить від балансу між клітинною проліферацією та апоптозом. Порушення цього балансу може призвести до патології плаценти та дефектів розвитку ембріона. Препарати магнію можуть бути корисними, оскільки антиоксидантна дія магнію перешкоджає розвитку ендотеліальної дисфункції. Крім того, магній є дезагрегантом, помірним антикоагулянтом та знижує судинну резистентність. Використання препаратів магнію показало клінічну ефективність у вагітних із патологією плаценти, знижуючи її частоту на 67% [2, 6].

Висновки. Таким чином, плацентарна дисфункція при загрозовому аборті з відшаруванням хоріону є серйозним ускладненням вагітності, яке може призвести до загрози життю плоду та матері. Для успішної діагностики та лікування цього ускладнення потрібен комплексний підхід, що включає ультразвукове дослідження та доплерометрію, лабораторні дослідження крові на рівень гормонів та маркерів плацентарної функції, а також індивідуалізоване лікування залежно від ступеня ускладнення та стану плода.

Для успішного лікування плацентарної дисфункції при загрозовому аборті з відшаруванням хоріону необхідно вчасно діагностувати ускладнення та проводити моніторинг стану плода. Використання різноманітних лікарських засобів дозволяє

забезпечити достатнє живлення кисню плоду та зменшити ступінь відшарування хоріону, що сприяє успішному завершенню вагітності.

Список використаних джерел:

1. Borzenko, I.B. "Prognosis and early diagnosis of placental dysfunction (literature review)." *Ukrainian Journal of Medicine, Biology and Sports* 5.2.24 (2020): 7-17.
2. Dikke, G.B. "The role of magnesium in physiological pregnancy: controversies and evidence." *Med Advice* 19 (2016): 96-102.
3. Kravchenko, O. (2021). Algorithm for the diagnosis and treatment of primary placental dysfunction in pregnant women of risk groups. *REPRODUCTIVE ENDOCRINOLOGY*, (61), 33-38. <https://doi.org/10.18370/2309-4117.2021.61.33-38>.
4. Miller, S.L., Huppi, P.S., Mallard, C. "The consequences of fetal growth restriction on brain structure and neurodevelopmental outcome." *J Physiol (Lond)* 594 (2016): 807-23. DOI: 10.1113/JP271402.
5. Pintican, D., Poienar, A. A., Strilciuc, S., & Mihiu, D. (2019). Effects of maternal smoking on human placental vascularization: A systematic review. *Taiwanese journal of obstetrics & gynecology*, 58(4), 454-459. <https://doi.org/10.1016/j.tjog.2019.05.004>.
6. Sherrell, H., Dunn, L., Clifton, V., & Kumar, S. (2018). Systematic review of maternal Placental Growth Factor levels in late pregnancy as a predictor of adverse intrapartum and perinatal outcomes. *European journal of obstetrics, gynecology, and reproductive biology*, 225, 26-34. <https://doi.org/10.1016/j.ejogrb.2018.03.059>.
7. Şükür, Y. E., Göç, G., Köse, O., Açmaz, G., Özmen, B., Atabekoğlu, C. S., Koç, A., & Söylemez, F. (2014). The effects of subchorionic hematoma on pregnancy outcome in patients with threatened abortion. *Journal of the Turkish German Gynecological Association*, 15(4), 239-242. <https://doi.org/10.5152/jtgga.2014.14170>.
8. Wang, L. Q., Fernandez-Boyano, I., & Robinson, W. P. (2022). Genetic variation in placental insufficiency: What have we learned over time? *Frontiers in cell and developmental biology*, 10, 1038358. <https://doi.org/10.3389/fcell.2022.1038358>.

**СЕКЦІЯ XXV.
ФІЗИЧНА КУЛЬТУРА, СПОРТ
ТА ФІЗИЧНА ТЕРАПІЯ**

**PHYSIOTHERAPEUTIC REHABILITATION
OF DIABETES PATIENTS WITH VASCULAR
DISORDERS OF THE LOWER EXTREMITIES**

Barannik Konstantin

Candidate of Medical Sciences, assistant of the Department of Surgery No. 1
Dnipro State Medical University, Dnipro, Ukraine

Barannik Tetiana

Physiotherapist

Dnipro clinical association of emergency medical care, Dnipro, Ukraine

Shevtsov Vadim

Doctor-surgeon

Dnipro clinical association of emergency medical care, Dnipro, Ukraine

Diabetes mellitus is the most common endocrine pathology among people of working age. In our time, WHO defined diabetes mellitus as an epidemic of a special non-infectious disease, which is rapidly spreading in highly industrialized countries, which leads to long-term loss of working capacity and early death of patients. It occupies the main place in the structure of not only endocrine diseases, but also diseases of non-endocrine origin (third place after cardiovascular and oncological pathology). According to the forecasts of the International Diabetes Federation, by 2035, 592 million people will suffer from diabetes in the world.

Complications of diabetes mellitus are widespread in medical practice, it is much more difficult to deal with them than with diabetes itself. One of these complications is diabetic foot syndrome. In diabetes mellitus, the organs that bear the greatest functional load are primarily affected. The foot performs a number of important functions: support, spring, accommodation, thrust. Complete or partial loss of one of these functions leads to overloading of the foot, damage to soft tissues and bone-joint apparatus. During life, 8-15% of patients with diabetes mellitus develop trophic foot ulcers, further development of the disease can be complicated by gangrene of the limb. It is known that mortality from "high" amputations is 45-50%, and every second patient after a "high" amputation dies within 5 years. Diabetic foot syndrome is one of the most severe chronic complications of diabetes mellitus. This syndrome combines pathological changes in the nervous system, arterial, venous and microcirculatory bed. Approximately 15% of diabetic patients experience diabetic foot syndrome during their lifetime, which is the most common cause of hospitalization for diabetic patients.

Diabetic foot syndrome is defined as an infection, ulcer and/or tissue destruction of

the foot associated with neurological disorders or a decrease in the main blood flow of varying severity in patients with diabetes mellitus.

Treatment of diabetic angiopathy of the lower extremities in patients with diabetes is one of the urgent problems of endocrinology and angiosurgery. Its treatment is aimed at compensation of diabetes, correction of disorders of metabolism, microcirculation, rheological properties of blood, tone of microvessels, transcapillary exchange, permeability of cell membranes, stimulation of immune processes, restoration of main blood circulation.

An important place in the comprehensive treatment of diabetes is occupied by physiotherapy methods, the use of which contributes to increasing the effectiveness of treatment, maintaining stable compensation of the disease, preventing the development and progression of complications, primarily diabetic angiopathy. Undoubtedly, a significant role in the rehabilitation treatment of diabetes patients belongs to the sanatorium-resort stage, during which, in addition to the generally accepted methods of treating diabetes (diet, medication methods), the influence of natural and preformed physical factors is used. The main tasks of physical methods of treatment of diabetes mellitus and diabetic angioneuropathy of the lower extremities are improvement of general and regional blood circulation, microcirculation, increase of tissue oxygenation, improvement of collateral blood circulation and regression of trophic disorders. Physiotherapy is used at various stages of diabetic angiopathy (preclinical, functional, organic).

The goal of laser therapy is to normalize the functional state of the vascular system, improve the rheological properties of blood, restore bioelectric activity, and reduce the tone of peripheral arteries. The main importance is low-energy laser radiation, because it has a direct and indirect effect on various links of the pathogenesis of damage to the blood vessels of the lower extremities in diabetes. Its action is based on activation of cellular enzymes, strengthening of energy exchange and synthesis processes in cells. This leads to a reduction in the phenomena of asthenia, pain and paresthesia in the lower limbs, and an increase in tolerance to physical exertion. According to capillaroscopy, after exposure to low-energy laser radiation, the number of functioning capillaries increases, pericapillary edema decreases, and trunk blood circulation improves. Laser radiation has the ability to cause conformational changes in the membrane apparatus of the cell, reduces the aggregation properties of platelets, erythrocytes, increased fibrinolytic activity of blood, improves and accelerates blood circulation in small vessels, causes other effects that affect the pathogenetic links of the development of diabetic angiopathy. It has been proven that the action of laser radiation has an immunocorrective, anti-inflammatory, anti-edematous, analgesic, desensitizing effect, improves microcirculation and tissue trophism. Enzyme activation strengthens bioenergetic and biosynthetic processes in cells, increases the activity of the antioxidant system. As a result of the biostimulating effect, the functional activity of blood cells, components of cellular and humoral immunity increases, the affinity of hemoglobin for oxygen increases, blood aggregation properties decrease and fibrinolysis is activated, blood circulation and tissue oxygenation, nervous excitability, as well as microcirculation and neurovascular trophicity improve.

Laser therapy for diabetes is carried out using various methods of exposure (monotherapy) and their combinations, which significantly increases the effectiveness of therapy. To achieve a therapeutic effect, it is possible to implement various methods of laser therapy: non-contact, contact, contact compression. In practice, the following methods of laser therapy can be used: percutaneous, intravenous, hydrolaser shower with different diapa zones of action: red, infrared, ultraviolet. There are the following methods of using

low-energy laser radiation for the treatment of vascular diseases of the lower extremities: – irradiation of biologically active areas of the limb (laserpuncture); – irradiation of ischemic limb segments with a scanning beam; – irradiation of the projection of blood vessels (arteries, veins); - irradiation of the calf muscles.

Magnetolaserotherapy affects the metabolic parameters of type 2 diabetes, contributing to a decrease in glycemia, a decrease in the degree of hyperlipidemia, and an improvement in microcirculation indicators. After magnetolaser therapy, along with clinical improvement, capillary blood circulation improves, its reserve capabilities increase, and peripheral blood circulation normalizes. The clinical effect of magneto-laser therapy on peripheral blood circulation and microcirculation is carried out through several mechanisms, such as increasing the metabolism of smooth muscle myocytes in the vascular wall, increasing its tone in atony, restoring the contractile ability of the endothelial cells of both the arterial and venous walls, and the development of collaterals. Intimate mechanisms of magnetolaser radiation are associated with the final photobiological effect (photosensitization) in the form of a structural and functional rearrangement of cell membranes as a result of changes in their energy activity and conformation of liquid crystal structures of the cell, redox enzymes containing copper, catalase, cytochrome complex, peroxide radicals, of some photosynthetic pigments, activation of bioenergetic processes, increase in ATP synthesis, which helps to reduce hypoxia and increase the sensitivity of cells and tissues to insulin, increasing its metabolic activity.

To solve these issues in the complex of treatment programs, we conducted combined physiotherapy with a combination of magneto-laser therapy and electrophoresis of "Bishophite of Poltava". Under the influence of magneto-laser therapy, vascular tone decreased and microcirculation in the distal parts of the lower extremities improved, phagocytosis and regeneration processes were stimulated, metabolic processes improved, and anti-inflammatory and immunostimulating effects occurred. "Bishofit Poltava" contains an aqueous solution of natural chloride-magnesium, iodine-bromine mineral with a significant amount of microelements. The total mineralization reaches 340-400 g/l. The presence of Mg⁺⁺ provides an antispastic and vasodilating effect.

A total of 28 diabetic patients with vascular disorders of the lower extremities and the presence of trophic ulcers of the 1st finger and foot were treated. The treatment was carried out according to this method. With the help of the MILTA-F-8-01 device, a magneto-laser effect (frequency 50 Hz, power of light guides 60 mW) was applied to the projection of inguinal vascular bundles for a period of 2 minutes on each site. After that, they performed electrophoresis with "Bishofit Poltavskiyi" (prepared for electrogel for physiotherapy) on areas of the lower legs from both poles for 15 minutes. A total of 10 treatment sessions were conducted. Irradiation of trophic ulcers and zones of 4 metatarsal-phalangeal bioactive points was also carried out for 3-4 minutes each.

According to the results of treatment, almost all patients noted an improvement in well-being, a decrease in pain in the lower limbs, the disappearance of temporary cramps and a feeling of "coldness" in the legs and feet. Healing of trophic ulcers was achieved during 2-4 sessions of physiotherapeutic treatment with an interval of 2 weeks. At the same time, the control measurement of rheovasography noted an increase in the rheographic index by an average of 11%.

Thus, the use of combined physiotherapy with a combination of magneto-laser therapy and electrophoresis of "Bischofite Poltava" in the complex treatment of diabetes patients with vascular disorders of the lower extremities allows not only to eliminate the negative

feelings of patients, to improve the quality of impaired blood flow, but also to achieve conservative healing of trophic ulcers.

References:

1. Кирилюк М.Л. Фізіотерапія при цукровому діабеті. Здоров'я України. 2020. №8. С. 36-37.
2. Barannik K., Barannik T., Shevtsov V. Magnetlaserbehandlung von Patienten mit Diabetes Mellitus mit Gefässerkrankungen der Unteren Gliedmassen. XIII International Science Conference «Perspectives of development of science and practice», December 14 – 17, 2021, Prague, Czech Republic. P. – 234-239.
3. Alexiadou K., Doupis J. Management of Diabetic Foot Ulcers. Diabet.Therapy. 2012.3:1:4.
4. Ed. A.Veves, J. M. Giurini, F. W. LoGerfo The Diabetic Foot Medical and Surgical Management. Humana Press. 2002. 536p.

ФІЗИЧНА РЕАБІЛІТАЦІЯ ХВОРИХ НЕГОСПІТАЛЬНОЮ ПНЕВМОНІЄЮ

Баран Ярослав Михайлович

Магістрант кафедри фізичної терапії, ерготерапії
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, Україна

Науковий керівник: Яцишин Зіновій Миколайович

Канд. мед. наук, зав. кафедри фізичної терапії, ерготерапії
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, Україна

Вступ. Одним із найбільш розповсюджених гострих інфекційних захворювань є негоспітальна пневмонія (НП). Поширеність її в Україні складає більше 385 випадків на 100 тисяч населення, в цілому світі – 396. В США щорічно реєструється близько 4 млн. захворювань НП. Незважаючи на досягнення медицини, фізичної терапії і реабілітації (ФТіР), НП як і раніше відноситься до важких захворювань. Захворюваність та смертність від НП варіює в різних популяціях і залежить від цілого ряду факторів. НП в багатьох випадках є смертельним ускладненням і дуже часто при житті хворого не діагностується [1]. До факторів ризику розвитку НП відносяться дитячий і літній вік, паління тютюну, хронічні хвороби інших органів, імунодефіцит, нова інфекція – COVID-19, контакт з птахами, тваринами, гризунами, подорожі, переохолодження. У патогенезі захворювання виникає під час проникнення інфекції в легеневу тканину частіше бронхогенним, рідше гематогенним або лімфогенним шляхом в результаті зниження функції системи місцевого бронхопультмонального захисту і розвитку під впливом інфекції запалення в альвеолах [1]. Незважаючи на численні методи лікування НП є складною і невирішеною проблемою, у зв'язку з чим, не завжди вдається попередити розвиток нових ускладнень і знайти шлях для розробки ефективних лікувально-реабілітаційних заходів при НП, що враховують сучасні погляди на патогенез і є актуальним напрямом як медичної так і фізичної реабілітації. Питання медикаментозного лікування НП широко освітлені в літературі [2]. Але розроблені схеми терапії НП і досі зводяться, в основному, до використання значного арсеналу препаратів, які впливають лише на окремі ланки патогенезу, що не призводить до ефективного результату. В той же час у працях науковців доведено, що фізіотерапевтичні та кінезотерапевтичні засоби виконують важливу роль у відновлювальному лікуванні НП [1, 2]. Нажаль, в практичній діяльності медичних закладів методи медикаментозного лікування НП ще недостатньо поєднується з засобами та методами фізичної реабілітації. В значній мірі це відбувається через те, що у більшості хворих немає усвідомленої потреби до занять фізкультурою в тому числі до виконання лікувальних вправ.

Мета, завдання роботи, матеріал і методи. Виходячи із розуміння патогенетичних механізмів розвитку НП можна дійти висновку, що створення комплексної програми протизапальної та імуномодельючої терапії з більш широким застосуванням методів фізичної реабілітації, сприятиме підвищенню ефективності лікування НП. Тому, **метою** нашого дослідження було вивчення ефективності впливу підбраного комплексу методів фізичної реабілітації для відновлення морфо-функціонального стану хворих, які перенесли НП. Для досягнення поставленої мети нами були визначені і поставлені наступні **завдання**: 1) проаналізувати науково – методичну літературу та існуючий досвід, що стосується фізичної реабілітації

пацієнтів хворих на НП; 2) підібрати комплекс методів ФТіР спрямованих на підвищення функціональних можливостей кардіо-респіраторної системи; 3) оцінити ефективність впливу підбраного комплексу методів фізичної реабілітації на покращення стану здоров'я людей, які перенесли НП.

Поряд з медикаментозною терапією з урахуванням індивідуальних особливостей хворих застосовується інгаляційна терапія, електрофорез, електричне поле УВЧ, і, ДМВ-терапія, різноманітні аплікації, голкорексфлексотерапія. Кінезіотерапію призначають на 2 – 3-й день при умові зниження температури тіла і задовільному стані хворого [1,26]. У гострому періоді НП проводиться лікування положенням. Хворому рекомендується лежати на здоровому боці 3 – 4 години в день. Таке положення поліпшує аерацію хворої легені. Для зменшення утворення злук у діафрагмально-реберному куті рекомендується лежати на здоровому боці з валиком під ребрами. Положення на животі зменшує утворення злук між діафрагмальною плеврою і задньою стінкою грудної клітки, положення на спині – між діафрагмальною плеврою і передньою грудною стінкою. Таким чином, у гострому періоді захворювання необхідно частіше змінювати положення тіла протягом дня. Під час перебування хворого на постільному режимі при зниженні температури тіла призначаються статичні дихальні вправи для посилення вдиху-видиху і поліпшення виділення мокроти (глибокий вдих носом і повільний видих ротом для посилення сили м'язів на видиху, легкі надавлювання руками на грудну клітку і верхню частину живота).

В міру поліпшення стану хворого дихальні вправи поєднують із вправами для кінцівок і тулуба, надалі включаються дихальні вправи з опором для збільшення сили експіраторних дихальних м'язів. Створюється дозоване здавлювання того або іншого відділу грудної клітки відповідно до вихідної сили дихальних м'язів.

Масаж грудної клітки значно поліпшує мікроциркуляцію крові в легенях, дренажну функцію бронхів, сприяє розсмоктуванню запального інфільтрату в легенях. Масаж використовується на всіх етапах захворювання з урахування температури тіла, інтоксикації, стану серцево-судинної системи.

Успіх у лікуванні та реабілітації хворих на НП визначається поєднанням гімнастичних вправ з правильним диханням. У зв'язку з цим, досліджували ефективність програми ФТіР і дихальної гімнастики (ДГ) О.М. Стрельнікової для хворих з НП.

Дослідження було проведене на базі пульмонологічного відділення Івано-Франківської міської лікарні №1. У проведенні дослідження приймало участь 24 пацієнти. Чоловіки (середній вік 59,5 років з діагнозом НП після лікування гострого періоду захворювання, які були розділені на 2 групи – контрольну (КГ) та експериментальну (ЕГ), по 12 пацієнтів в кожній.

Діагноз НП у хворих був встановлений на основі скарг, даних анамнезу, клінічних та інструментальних досліджень (рентгенографія, спірографія), які проводили під керівництвом лікаря пульмонолога. Всі обстеження робили двічі: до і після закінчення лікування. Отримані результати дослідження оброблялися статистично, після чого робили висновки щодо ефективності впливу запропонованого комплексу ФТіР на відновлення стану здоров'я хворих.

Пацієнти контрольної групи (КГ) отримували тільки стандартні процедури (кінезіотерапію, фізіотерапевтичні процедури, масаж), тоді як пацієнти експериментальної групи (ЕГ), окрім стандартних процедур, виконували 10 сеансів додаткових вправ ДГ за О.М.Стрельніковою: «Долоньки», «Погончики», «Насос», «Кішка», «Обійми плечі», «Великий м'яч» протягом.

Результати: в ЕГ приступи кашлю залишилися тільки у 10,5% хворих, тоді як при госпіталізації вони були у 75% хворих. В КГ вони залишилися трохи більше, ніж у чверті (26,7%) хворих, а при госпіталізації були у 62,5% хворих. Приступи задишки і виділення мокроту в ЕГ зникли, тоді як у КГ залишилися у 14,2% хворих. Дані лабораторного дослідження вказують на те, що показники крові: кількість лейкоцитів і швидкість осідання еритроцитів (ШОЕ) в ЕГ покращилися швидше і в більшій мірі, ніж у КГ. Також у хворих ЕГ були виявлені кращі показники спірографії, ніж у хворих КГ. Життєва ємність легенів (ЖЄЛ) після програми ФТіР в ЕГ збільшилась на 0,55 л, залишковий об'єм легенів (ЗОЛ) знизився на 16,9%, максимальна вентиляція легенів (МВЛ) збільшилась на 18,2%, об'єм видиху збільшився на 12,1%, максимальний об'єм швидкості видиху (МОШВ) збільшився на 12%. Тоді як в КГ ЖЄЛ після ФТіР збільшилась на 0,14 л, ЗОЛ зменшився на 11,9%, МВЛ збільшилась на 10,1%, об'єм видиху виріс на 7,91%, МОШВ збільшився на 8,1%. У хворих ЕГ покращилося самопочуття і прохідність бронхіального дерева, що призвело до полегшеного виділення мокроту, зменшення кашлю, та зникненню задишки. Покращилась вентиляція легень, що призвело до збільшення показника Нв в крові. Завдяки полегшенню виділення мокроту знизився рівень лейкоцитів крові збільшився об'єм вдиху підтверджений спірографією. В цілому, виявилось, що процес реабілітації хворих ЕГ мав більшу ефективність, ніж у хворих КГ.

Висновки.

1. Аналіз наукової літератури показав, що дана проблема є актуальною не тільки в сфері охорони здоров'я, але й для галузі фізичної терапії і реабілітації.

2. Основними завданнями фізичної терапії і реабілітації пацієнтів із НП є: досягнення регресії зворотних і стабілізації незворотних змін в легенях; відновлення і поліпшення функції зовнішнього дихання та серцево-судинної системи, психологічного статусу і працездатності. Серед засобів і методів фізичної реабілітації необхідно застосовувати кінезіотерапію, масаж, фізіотерапевтичне лікування, дієтотерапію, модифікацію способу життя (відмова від паління, корекція маси тіла, підвищення рівня фізичної активності).

3. Реабілітація хворих негоспітальною пневмонією дозволяє прискорити видужання хворих та повернення їх до повноцінного життя. Реабілітаційні програми, які застосовують в стаціонарі не використовують повного комплексу заходів, тому розробка нових програм є дуже важливою справою сучасної галузі фізичної терапії і реабілітації.

2. Розроблений нами комплекс реабілітації хворих при НП включає: масаж, фізіотерапію, кінезіотерапію із застосуванням елементів вправ ДГ за методикою О.М.Стрельнікової.

3. На підставі отриманих результатів, виявлено, що розроблений комплекс фізичної терапії і реабілітації з включенням елементів ДГ О.М.Стрельнікової виявився більш ефективним, ніж стандартна програма, яка застосовується в стаціонарі.

Список використаних джерел:

1. Авдєєв С.Н., Чучалін А.Г. Важка негоспітальна пневмонія. // Медичний журнал. - 2001. - Т 9. - № 5. - С.177-178.
2. Хвороби органів дихання. Рекомендації / Під ред. Н.В. Путова. Л.: Медицина, 1989.- Т. 1.- 630 с.

СЕКЦІЯ XXVI. ФАРМАЦІЯ ТА ФАРМАКОТЕРАПІЯ

КОМОРБІДНА ПАТОЛОГІЯ ДИХАЛЬНОЇ ТА СЕРЦЕВО-СУДИННОЇ СИСТЕМ ОПТИМІЗАЦІЯ ЛІКУВАННЯ

Моїсєєва Наталія Віталіївна

канд. мед. наук, викладач кафедри фармакології, клінічної фармакології та фармації
Полтавський державний медичний університет, Україна

Островська Галина Юріївна

канд. мед. наук, доцент кафедри фармакології, клінічної фармакології та фармації
Полтавський державний медичний університет, Україна

Вахненко Андрій Вікторовіч

канд. мед. наук, доцент кафедри фармакології, клінічної фармакології та фармації
Полтавський державний медичний університет, Україна

В клінічній практиці сьогодення лікарю достатньо часто доводиться стикатися з поєднанням у пацієнта хронічного захворювання серцево-судинної системи, такими як ішемічна хвороба серця (ІХС) або артеріальна гіпертензія (АГ) та гострого ураження органів дихальної системи: бронхіту чи пневмонії. В ситуації коморбідних станів перед лікарем особливо гостро постає питання підбору адекватної фармакологічної терапії.

На сьогодні хвороби органів дихання залишаються одними з найбільш поширених захворювань, та завдають значних економічних збитків на державному рівні, посідаючи чільне місце за кількістю днів непрацездатності, інвалідизації населення та смертності [1]. Так від негоспітальної пневмонії (НП) у всьому світі щорічно вмирає близько двох мільйонів людей [2,3]. НП залишається вельми актуальною проблемою для лікарів, зберігається значний відсоток розвитку ускладнень і летальних випадків, особливо у разі її поєднання із супутніми захворюваннями серцево-судинної системи. Вивчення клінічного перебігу НП у хворих з серцево-судинної патологією, зокрема артеріальною гіпертензією (АГ), демонструє часте ускладнення ексудативним плевритом, що не тільки обтяжує перебіг хвороби, а і підвищує вартість лікування. З іншого боку серцево-судинна патологія - ІХС, АГ, посідає одне з провідних місць у структурі захворюваності населення України [1,2,4] і високою ймовірністю тяжких ускладнень, які, як наслідок, приводять до інвалідизації пацієнтів та мають високу летальність, ця проблема, крім медичного, має ще й виражений соціальний характер. Тому неважко передбачити, що перебіг НП у хворого на фоні ІХС, АГ буде мати більш тяжкий перебіг [3,4,5], при цьому будуть прогресувати ознаки застою, що потребує дуже виваженого призначення лікарських засобів.

У великій кількості сучасних наукових робіт є багато інформації про

етіопатогенез та стратегії лікування НП [6], проте питанням диференційного підбору лікування НП, ускладненої ексудативним плевритом у хворих з артеріальною гіпертензією (АГ) не приділяється достатньої уваги.

Мета. Оптимізувати лікування хворих з АГ, у яких встановлено НП, ускладнену ексудативним плевритом.

Матеріал і методи. В дослідження було включено 43 пацієнти з НП на фоні АГ з наявністю вірусного враження віком від 46 до 65 років. Середній вік пацієнтів складав $52,5 \pm 4,5$ років. Всі пацієнти були розподілені на три групи: I група (клінічна А) (17 чоловік) – зі стандартним комплексним лікуванням НП та супровідною АГ в який входить призначення сечогінного засобу торасемід 5 мг 2 рази на добу per os; II група (клінічна В) (18 чоловік) – комплекс лікування складав призначення торасеміду пролонгованої дії в дозі 10 мг на добу; III група (клінічна С) (18 чоловік) – комплекс лікування включав торасемід пролонгованої дії по 10 мг per os на добу в комбінації з тивортином аспаратом 4,2%, який призначали внутрішньовенно по 100 мл 1 раз на добу протягом 10 днів. Контрольну групу порівняння склали 17 практично здорових осіб (ПЗО) без наявних ознак захворювань респіраторного тракту та іншої патології внутрішніх органів. Усі дослідження проводилися за єдиною схемою: на момент надходження хворого до клініки на 7-у та 15-у добу з моменту початку лікування. Для вивчення динаміки показників якості життя у хворих з НП на різних етапах лікування застосовували версію загального опитувальника MOS SF-36 (MOS SF Item Short Form Health Survey). З метою оцінки впливу терапії, що проводиться, на якість життя хворих з НП крім опитувальника MOS SF-36 проводили тести глобальної оцінки стану і якості лікування хворим і лікарем. Хворі заповнювали опитувальника SF-36: до початку лікування у момент надходження в стаціонар, наприкінці стаціонарного лікування (через 14-16 днів), через 1 місяць.

Результати дослідження та їх обговорення. Аналіз початкових результатів досліджень показав, що у всіх хворих спостерігалися значні порушення сатурації, лейкоцитоз, підвищення ШОЕ, порушення лейкоцитарної формули, при проведенні рентгенологічного дослідження встановлені ознаки ексудативного плевриту, при біохімічних дослідженнях виявлено незначне підвищення вмісту натрію та креатиніну в крові.

Аналіз динаміки показників у хворих різних клінічних груп показав, що рівень сатурації в групі А покращився до $94,67 \pm 0,82$, але не мав достовірного значення в порівнянні з показником до лікування $92,11 \pm 0,23$, при цьому зберігав достовірне відхилення від норми $98,53 \pm 0,12$. Рівень сатурації в клінічній групі В також демонстрував позитивний зсув до $95,21 \pm 0,51$ ($p \geq 0,05$), що мало достовірний показник в порівнянні із показником до лікування, при цьому не досяг показника норми та зберігав також достовірне відхилення. Лише в клінічній групі С показник сатурації досяг $97,83 \pm 0,34$, що майже співпадало з показником норми $98,53 \pm 0,12$, та мав достовірне відхилення від результату показника до лікування $92,11 \pm 0,23$. Проведення рентгенологічного дослідження виявило появу позитивної динаміки в клінічній групі А на 10-ту добу в середньому $12,88 \pm 0,33$, в клінічній групі В на 7-му добу, що в 1,1 рази прискорювало одужання, в середньому $9,83 \pm 0,35$, а в клінічній групі С перевищував показник групи А майже у 2 рази і складав 5-6 діб в середньому $5,37 \pm 0,36$ та мав достовірне відхилення. Аналіз динаміки змін показників сатурації та отримання позитивної картини в легенях наглядно демонструють перевагу призначення комбінованої терапії торасеміду та тивортину пролонгованої дії при НП ускладненої плевритом у поєднанні з АГ, що прискорює одужання хворих. Треба

відмітити, що усі ці зміни відбувалися на фоні нормалізації показників загального аналізу крові, в усіх клінічних групах нормалізувалась кількість лейкоцитів, ШОЕ, але ж достовірних відхилень серед цих показників не спостерігалось. При проведенні біохімічного аналізу крові статистично значимих відхилень також не спостерігалось, зокрема вмісту Na, у хворих до лікування спостерігалась натрійемія до $148,20 \pm 0,26$ і мав достовірне відхилення від норми, що було скоріш за все зв'язане з прийомом сечогінних засобів різних фармакологічних груп до госпіталізації. Відстеження цього показника показало, що в клінічній групі А він дещо збільшився до $153,45 \pm 0,62$ ($p \geq 0,05$), в клінічній групі В він складав $152,12 \pm 0,43$ і також мав достовірне відхилення від показника до лікування, проте зберігав достовірне відхилення і від норми, і тільки в клінічній групі С цей показник досяг показника норми $141,12 \pm 0,86$ і мав достовірне відхилення від показника до лікування. Крім цього у всіх клінічних групах відмічалась нормалізація показників АТ, причому зміни не носили достовірних розбіжностей, але в клінічній групі В та С показники АТ відновлювалися до цільових цифр плавніше, зі збереженням природного добового ритму АТ, і не носили зигзагоподібної картини як в групі А.

Проведення оцінки динаміки показників якості життя у хворих клінічних груп показало: у клінічній групі С було отримане достовірне покращання всіх параметрів якості життя хворих. Причому більшою мірою на фоні терапії тивортином в поєднанні з торасемідом пролонгованої дії (група С) покращувалися показники життєвої активності (VT) і фізичного функціонування (PF), а також загальний стан здоров'я (GH), всі дані були достовірними, і тільки в клінічній групі А ці показники не мали достовірного значення. У менш вираженій мірі в процесі лікування позитивна динаміка стосувалася цих результатів, в клінічній групі В, хоча показник фізичного функціонування (PF) також мав достовірні значення. Хворі клінічних груп В та С відзначали покращання показника соціального функціонування (SF), причому цей показник мав достовірне значення. Всі отримані дані сприятливо позначалися не лише на якості життя хворих, але і на встановленні комплаєнсу.

Висновки. Використання в комплексному лікуванні хворих на НП ускладнену ексудативним плевритом на тлі АГ комбінації препаратів торасеміду пролонгованої дії та тивортину аспартату призводило до більш значимого покращання показників сатурації, біохімічних показників крові, а також прискорювало одужання хворих, що підтверджувалось позитивною динамікою при рентгенологічному дослідженні та в значній мірі покращувало всі параметри якості життя хворих і виражалось в значному зменшенні функціональних обмежень й у високій соціальній активності пацієнтів. І незважаючи на більш високу вартість цих препаратів в співставленні з традиційним лікуванням, загальні затрати на лікування окремого хворого значно знижувались.

Слід відмітити, що результати проведених досліджень підтверджують перспективність застосування комбінації лікарських засобів, які впливають на різні ланки патогенезу при коморбідних станах у хворих, що дозволить лікарю в клінічній практиці не тільки індивідуалізувати лікування кожного хворого, а і знизити фінансові затрати на лікування та встановити високий рівень комплаєнсу.

Список використаних джерел:

1. Бабушкина А.В. Эффективность перорального применения L-аргинина у пациентов с эндотелиальной дисфункцией / А.В. Бабушкина // Укр. мед. часопис. - 2010. - №1(75). - С. 24-30.

2. Коноплева Л.Ф. Л.В. Оценка эффективности применения L-аргинина при легочной артериальной гипертензии различного генеза / Л.Ф. Коноплева, Л.В. Кушнир // Укр. мед. часопис. - 2013. - №1(93). - С. 115-119.
3. Фещенко Ю.І. Негоспітальна пневмонія у дорослих: етіологія. Патогенез, класифікація, діагностика, антибактеріальна терапія (методичні рекомендації) / Ю.І. Фещенко [та ін.] // Укр. хіміотерапев. ж. – 2001. – № 3 – С. 58-64.
4. Шуба Н.М. Современные подходы к лечению негоспитальных пневмоний у больных с факторами риска: матеріали III з'їзду фтизіатрів і пульмонологів України, Київ, 25-28 травня 2003 р. / Н.М. Шуба, Т.Д. Воронова // Укр. пульмонол. ж. – 2003. – №2. – С. 43-49.
5. Holt P.G. Alveolar macrophages / P.G. Holt // J. Immunol. – 1999. – Vol.27, №2. – P. 189-198.

СЕКЦІЯ XXVII. АРХІТЕКТУРА ТА БУДІВНИЦТВО

АРХІТЕКТУРНІ АСПЕКТИ РЕМОНТНО-РЕСТАВРАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ КАЗЕННИХ СПОРУД М. ЧЕРНІГОВА В ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ СТ. НА ПРИКЛАДІ КОЛИШНЬОЇ БУДІВЛІ АРХІЄПІСКОПА

Сергєєв Сергій Михайлович
науковий співробітник

Національний архітектурно-історичний заповідник «Чернігів стародавній», Україна

Дослідження історії колишнього будинку архієпископа, в якому розташований Державний архів Чернігівської області, має багато не визначених моментів. Зокрема, період першої половини ХІХ ст., коли дана споруда використовувалася для потреб місцевих органів влади, а саме як приміщення губернського правління.

Студії з історії будівлі архієрея містять здебільшого науково-публіцистичну інформацію. Це висвітлено в статтях Кудіної В. [1], Леуса В. [2], [3], Сапона В. [4], та енциклопедичному довіднику “Чернігівщина” [5, с. 43].

В 20-х рр. 20 ст. будинок архієпископа було передано для потреб місцевого архіву, який функціонував у згаданих приміщеннях до початку Другої світової війни. Цей період, у тому числі, процеси формування архівних фондів, система зберігання, ремонти та переобладнання приміщень, частково висвітлюється в попередніх публікаціях автора даної студії, Сергєєва С.: [6], [7], [8], [9].

Фондові матеріали Чернігівського обласного архіву дають змогу розглянути процеси ремонтів та перебудов у споруді на початку ХІХ ст.

Первинно будівля використовувалася для потреб місцевого архієрея. За наказом генерал-губернатора Кречетнікова від 11 листопада 1790 р. чернігівський архієпископ отримав дозвіл на переміщення до колишнього Троїцько-Іллінського монастиря, архієрейський будинок мали зайняти присутственні місця [10, арк. 21].

За 6 років по тому справи управління будинком архієрея було переведено до казенного відомства, яке з 1796 р. й мало утримувати в належному стані приміщення. Проведення ремонтних та відновлювальних робіт теж входило до компетенції місцевих органів влади [10, арк. 2-3].

Після передачі будинку архієрея було виявлено, що споруда потребує часткового ремонту. Про це йшлося у листуванні губернського архітектора Антона Карташевського та Малоросійської казенної палати про виконання наказу дійсного статського радника Малоросійської губернії губернатора та кавалера Якова Леонтійовича Бакуринського щодо виділення коштів для полагодження приміщень присутственних місць. На ці справи губернським скарбничим було видано у 1797 р. 10 руб. [11, арк. 1-9].

Перебування для таємного радника Бакуринського на цій посаді було короткотривалим, з травня до листопада 1797 р., тому увага з боку губернатора до

господарських проблем заслуговує на повагу [12, 60].

Стан пожежної безпеки приміщень будинку архієпископа іноді призводив до аварій. В лютому 1802 р. в будівлях казенної палати та губернського правління проти ночі сталася пожежа через аварійну піч. Архітектор Карташевський отримав розпорядження щодо налагодження печей та облаштування нових сходів для запобігання подальшим можливим руйнаціям. Кошторис на відповідні справи склав 74 руб. 52 коп. [13, арк. 1-4].

Ремонти було проведено до грудня 1802 р., коли на даху будинку будівельники облаштували 6 подвійних сходів та 4 одинарні. Також були відремонтовані печі, які додатково оббили листовим залізом [13, арк. 9-10].

В 1803 р. розпочалася перевірка стану кам'яного корпусу державних будівель, зокрема, губернського правління та казенної палати. Чернігівський архітектор Карташевський мав провести обстеження споруд та визначити, які саме ремонтні роботи мають бути проведені [14, арк. 1-4].

Обстеження та висновки й пропозиції щодо відновлення казенних приміщень були подані Карташевським вже за два тижні. Відновлення передбачало переобладнання п'яти печей, тинькування парадного фасаду та кімнат, заміну замків, фарбування підлоги тощо. Загальна сума витрат становила 485 руб. 40 коп. [14, арк. 8-10].

Місцеві городничі Різенкампф та Сакс, а також нижні чини земських судів отримали від казенної палати наказ стосовно проведення ремонтних робіт, для чого призначалося проведення в Чернігові й в повітах публікації на торги відносно участі приватних осіб [14, арк. 11-12].

З самого початку, за доповіддю городничого, жоден "охотник" не явився на торги. Господарська експедиція казенної палати, підозрюючи городничого та земських судів у неналежному виконанні покладених завдань, звернулася до губернатора з пропозицією доручити справу відновлення споруд асесору Троцькому та архітектору Карташевському [14, арк. 19-20].

Ремонтні процеси будівлі архієпископа передбачали й деякі земельні роботи, зокрема, часткове знесення земельного валу навколо споруди, через який постійно відбувалося замокання стіни та пошкодження приміщень пліснявою. До участі в цих роботах було залучено міщанина посаду Чуров Микиту Жданова, який зобов'язався провести до будівлі дорогу. Цікавим моментом даної ситуації було проведення на території колишньої фортеці видобутку ґрунту для отримання селітри, чим займався колезький асесор Пащенко [14, арк. 31-32]. Через що досить значна кількість культурного шару, що міг би стати цінним археологічним матеріалом для наступних поколінь, знищувалася заради корисливих цілей.

Окрім суто ремонтних робіт, чиновники мали вирішувати інші питання щодо будівлі. Восени 1803 р. Малоросійська чернігівська казенна палата розглядала справу щодо продажу дерев'яної споруди, в якій раніше розміщувалася ревізська даної палати та типографія. З часом вищеозначені будівлі вже прийшли до занедбаності, отже було прийнято рішення про очищення території, згідно плану, шляхом знесення останніх. Казенна палата за пропозицією губернатора Френсдорфа виставила на торги колишні приміщення ревізської [15, арк. 1].

Міським городничим Різенкампфом було проведено обстеження споруд. Осіб, зацікавлених у придбанні старих приміщень, що перебували в дуже занедбаному стані, спочатку не знайшлося. Позбутися дерев'яних приміщень вдалося лише після того, як ціна була знижена до 10 руб. [15, арк. 4-22].

Тим часом продовжувалися пошуки охочих взяти участь у ремонті будинку. В

1804 р. губернатор Френсдорф сповістив казенну палату про те, що всі кошти, необхідні для ремонту, були виділені, проведено відновлювальні роботи, але залишалося не вирішеним питання про знесення землі навколо споруди. Крім того, довелося додатково виплатити за матеріали, зарплату будівельникам та інші потреби 30 руб. [14, арк. 63-69].

Навесні 1804 р. губернський архітектор провів обстеження стану приміщень, у яких розташовувалися корпуси губернського правління та казенної палати. Згідно з висновками Карташевського, зовнішній вигляд цих споруд мав незадовільний вигляд. Тиньк на цоколі та зовнішніх і внутрішніх стінах місцями зовсім був відсутній. За проектом архітектора, тиньк мав бути відновлений, а стіни пофарбовані. Для цих потреб пропонувалося виділити 160 руб. 10 коп. [16, арк. 1].

Після розпорядження губернатора місцевим казначеєм було виділено із загальної суми асигнованих на рік для ремонтів по губернським будівлям у розмірі 1000 руб., наступні кошти, що мали декілька статей витрат: 1) на виправлення в корпусі губернського правління, тинькування та фарбування -160 руб. 10 коп. 2) на перенесення архівів цієї палати до дзвіниці та до корпусу губернського правління — 222 руб. 15 коп. 3) відновлення даху у приміщеннях дзвіниці казенної палати, для запобігання затопленню підвалів - 276 руб. [16, арк. 5-7].

Контроль за проведенням ремонту передбачав заведення трьох книг щодо інформації про хід відновлюваних робіт. Відповідальний за цю справу городничий Різенкампф, що за статутом перебував у підпорядкуванні губернатора, не надіслав вчасно ані грошей, ані книг. Лише після особистого втручання Френсфорда справа була вирішена [16, арк. 13-16].

Наступний етап ґрунтовних ремонтно-будівельних робіт був пов'язаний з діяльністю дійсного статського радника Олексія Бутовича, що обіймав посаду цивільного губернатора Чернігова в 1813-1818 рр. [12, с. 68-69].

На початку 1816 р. місцевий експедитор будівельної експедиції, надворний радник Коробкін, згідно розпорядженню губернатора, мав оглянути приміщення колишнього будинку архієрея, визначити необхідні обсяги потрібних відновлювальних робіт та скласти відповідний кошторис [17, арк. 1].

За висновками обстежень комісіонера Демчинського, загальна сума необхідних матеріалів: тиньк, нові вікна, фарбування, вісім балюстрад із відновлюванням старих тощо, мала складати 218 руб. 56 коп. Оплату за виконану роботу "мастеровим людям" комісіонер оцінив у 38 руб. 70 коп. [17, арк. 5-12].

Процес відновлення було завершено до листопада 1816 р., коли основні роботи як-от: пічні, столярні, ковальські, теслярські тощо, а також тинькування, були виконані в повному обсязі [17, арк. 20-33].

Стихійні лиха регулярно завдавали серйозної шкоди будинку архієпископа. Згідно з доповіддю архіваріуса губернського правління, 3 березня 1825 р. сильний вітер зірвав притолок із стропилами, було також переламано лази (конструкції покрівлі). Наближався час весняних дощів, тому справа ремонту потребувала негайних дій. Чернігівський губернський архітектор Медведєв провів огляд пошкодженої покрівлі та склав кошторис. Матеріалів на відновлення потребувалося доволі багато: бруси, залізні листи для покрівлі, цвяхи, шалівка. Сума кошторису склала 92 руб. 50 коп. [18, арк. 4-5].

Ремонт не було розпочато в потрібний термін, через що архітектор в квітні звернувся до міської поліції щодо гальмування справи з боку будівельної експедиції. Після втручання компетентних осіб справа пішла значно швидше. Комісіонер Грановський у липні доповідав будівельній комісії про остаточне завершення

ремонту покрівлі будинку архієпископа. Очільником комісії по прийманню виконаних робіт на підставі наказу Сенату від 1812 р. був дійсний кавалер, архітектор Медведєв. Згідно з його висновками, відновлення пошкодженого даху було виконано цілком задовільно [18, арк. 7-14].

Навесні 1826 р. архіваріус губернського правління Радішевський рапортував про нове стихійне лихо. Буревієм було зірвано дах, що призвело до протікання стелі. Губернський архітектор Михайло Романов в червні склав кошторис для Чернігівської будівельної експедиції на відновлення пошкоджених частин будівлі. За розрахунками, загальна вартість матеріалів та оплата робітникам склала невелику суму — 30 руб.18 коп. [19, арк. 5-6].

Бюрократичний апарат гальмував вчасне проведення ремонту. Лише в грудні 1827 р. архітектор Медведєв, згідно з розпорядженням чернігівського губернатора, оглянувши відремонтований дах, відзвітував, що роботи були виконані “порядочно и прочно” [19, арк. 12].

В 1829 р. чернігівська будівельна комісія видала розпорядження губернському архітектору Медведєву обстежити державні споруди, в тому числі й колишній будинок архієрея. За результатами обстеження мав бути складений звіт щодо необхідних ремонтів ззовні та в середині, адже екстер’єр державних будинків мав “огидний” вигляд [20, арк. 1].

Висновки архітектора показали, що споруди потребують досить серйозних відновлювальних робіт: перестилання двох підлог, тинькування зовнішніх стін, виготовлення двох дверей, нових шаф для приміщення, фарбування всього корпусу ззовні, тощо. Загальна сума витрат, разом із оплатою роботи теслярам, малярам та столярам, за попередніми підрахунками мала скласти 1.456 руб. [20, арк. 7-16].

Управління Малоросійського військового губернатора надіслало будівельній експедиції в серпні 1830 р. пропозицію щодо надання грошей, 1.170 руб. із загальної суми в 3.000 руб., призначеної в казні для ремонтних справ, оскільки комісіонером Лисогоровським було засвідчено, що всі заплановані відновлювальні роботи було виконано повністю та міцно. Відповідний наказ набув чинності у вересні того ж року [20, арк. 60-68].

В 1833 р. постала необхідність перенесення друкарні губернського правління в інший корпус, де на той час розташовувалася присутственна канцелярія. Будівлю друкарні правління пропонувалося віддати під споруди канцелярії будівельної комісії. Губернський архітектор мав оглянути приміщення, скласти кошторис на ремонт та негайно розпочати роботи [21, арк. 1-2].

За висновками губернського архітектора Парадшова, ремонту потребували старі голландські печі, тинькування та старі рами. Відбудова оцінювалася в 620 руб. 62 1/2 коп. [21, арк. 6-8].

Відновлення було завершено до жовтня 1833 р., однак через наявність додаткових витрат довелося збільшувати фінансування. Повністю новими зробили дві печі, переобладнали підлогу, встановили нові двері та виклали нові цегляні арки, облаштували перегородки. Про остаточне завершення відбудови сповістив контрольний відділ будівельної комісії контролер Якіневський. Додатковий ремонт у трьох кімнатах було оцінено в суму 295 руб. [4, арк. 35-49].

В 1836 р. ексекUTOR Будівельної комісії доповів у губернське правління про стан споруд колишнього будинку архієпископа. Ремонт передбачався за наступними напрямками: 1. шість печей мали бути повністю переобладнані, решта підправлені; 2. провали навколо будинку засипати землею; 3. стіну від р. Стрижень полагодити обрешіткою, набити глиною та землею; 4. стіни в усіх кімнатах замазати глиною й

побілити [22, арк. 1-7].

Місцевий міщанин Василь Шитіков взявся провести полагодження, за яке, разом із своїми матеріалами, він запросив 120 руб. Після попереднього погодження будівельна комісія виділила кошти та доручила контролювати хід ремонтів інженеру шляхів сполучення губернського корпусу поручику фон дер Палену [22, арк. 9-13].

Управління шляхів сполучення і публічних будівель Чернігівської будівельної комісії в 1837 р надало розпорядження міському архітектору оглянути споруду архіву губернського правління, адже приміщення старого архіву стали вже досить тісні, через що потребувалося розширити площину за рахунок облаштування на горищі додаткових кімнат. На той час архів губернського правління займав колишній будинок архієпископа з п'ятьма кімнатами [23, арк. 1-5].

Асесор будівельної комісії визначив суму для розширення архіву передбачала у розмірі 777 руб. 20 коп. на матеріали та роботу, на інструменти — 7 руб. 26 коп. Кошти були відраховані в повному обсязі [23, арк. 6-7]. По ходу відновлення витрати довелося збільшити на 220 руб. [23, арк. 11-15].

Влітку 1839 р. губернський архітектор сповістив будівельну комісію, що роботи були проведені вчасно й матеріали використані згідно кошторисному призначенню, порядно та міцно. Також було зроблено додаткову стелю, для запобігання протікання, та поручні на сходах [23, арк. 26-27].

Загальний обсяг відновлення виглядав наступним чином: розлом старих цегляних стін, врізка шістьох балок стіни горища, настил чорнової підлоги дошками по балкам, обшивка лицьового боку підлоги, виготовлення сходів до горища, вставка бокових рам та віконних палітурок. В ремонті брали участь 65 теслярів, 7 чорноробів, 4 мулярів, 12 столярів та 1 скляр. При цьому, найбільшу платню отримав скляр — 4 руб. Праця теслярів, мулярів й столярів оцінювалася однаково — 2 руб. 50 коп. Найменше за інших заплатили чорноробам — 80 коп. Для порівняння з тодішніми цінами на товари та заробітки можна привести наступні дані: [24]. Матеріали: бруси, скло, закладки віконні, віконний дріт, костилі, гачки, скло напівбіле, коштували 562 руб. 11 коп. [23, арк. 43-50].

Ретельний кошторис став результатом суперечки між Бахіром та чиновниками будівельної комісії, які вважали що роботи виконані не в повному обсязі, згідно першому варіанту. Останні наполягали на стягненні штрафу із асесора. Справу було вирішено остаточно в 1843 р. Долю Бахіра вирішили статті законодавчих актів “Всемиловичий Маніфест” від 16 квітня 1841 р. згідно з яким від відповідальності звільнялися деякі категорії правопорушників, і навіть злочинців. За рішенням казенної палати всі можливі нарахування та стягнення розпорядилися скасувати й жодного штрафу з Бахіра не вимагати [23, арк. 51-58].

Вищезазначені архівні матеріали показують, що колишній будинок архієпископа регулярно пошкоджувався внаслідок стихійних лих: дощами, вітрами та ураганами. Ремонтні роботи проводилися під наглядом місцевої будівельної експедиції з періодичним залученням підрядників та комісіонерів. Фінансування відновлення споруди, а також оновлення інтер'єру здійснювалося за рахунок місцевого бюджету, що формувався із надходжень з повітів. До ремонту через попередні торги залучали фахівців різних спеціальностей, як-от: теслярів, будівельників, мебельників. Активно брали участь мешканці старообрядницьких поселень та сусідніх із Чернігівською губернією. Працювати над відновленням будівлі могли навіть кріпосні селяни.

На прикладі суперечок між різними міськими установами, які доводилося вирішувати за допомогою поліцейського управління, простежуються серйозні вади

бюрократичної системи Російської імперії того часу. Деякі відомства іноді затягували ремонти, звертаючись для розв'язання спірних питань до департаменту поліції.

Також архівні документи подають цікаву інформацію щодо розцінок на матеріали, оплату працівникам та залучення до ремонтних робіт приватних осіб.

Список використаних джерел:

1. Кудина В. (2007) Резиденция черниговских архиереев. Черниговские новости: семь дней, (37), 17.
2. Леус В. (1990) Тут містився губком партії. Чернігівський вісник. (24), 2.
3. Леус В. (2002) У колишньому будинку архієпископа. Чернігівські відомості, (23), 9.
4. Сапон В. (2005) Будинок архієпископа в Чернігові. Деснянська правда, (27), 16.
5. Чернігівщина: Енциклопедичний довідник (1990). Київ: УРЕ.
6. Сергеев С. (2015) Будівля Державного архіву Чернігівської області в повоєнні роки. Сіверянський літопис, (1), 130-137.
7. Сергеев С. (2018) Відновлення споруди обласного архіву м.Чернігова в повоєнний час. Чернігівські старожитності: зб. наук. пр. Чернігів: Десна Поліграф, (5), 61-68.
8. Сергеев С. (2018) Фондові матеріали чернігівського крайархіву в контексті втрат та руйнувань колишнього будинку архієпископа під час другої світової війни. Вісник НІАЗ «Кам'яна Могила». Запоріжжя: Дике Поле, 171-178.
9. Сергеев С. (2020) Деякі аспекти діяльності Чернігівського архіву у 20-30 рр. ХХ ст. Сіверянський літопис, (4), 142-147.
10. Державний архів Чернігівської області (далі: Держархів Чернігівської обл.), ф. 179, оп. 4, спр. 1542, 291 арк.
11. Держархів Чернігівської обл., ф. 179, оп. 1а, спр. 14, 16 арк.
12. Студьонова Л. (1998) Чернігівські князі, полковники, губернатори. Чернігів: РВК "Деснянська правда".
13. Держархів Чернігівської обл., ф. 179, оп. 1а, спр. 82, 14 арк.
14. Держархів Чернігівської обл., ф. 179, оп. 1а, спр. 99, 74 арк.
15. Держархів Чернігівської обл., ф. 179, оп. 1а, спр. 120, 26 арк.
16. Держархів Чернігівської обл., ф. 179, оп. 1а, спр. 139, 28 арк.
17. Держархів Чернігівської обл., ф. 179, оп. 1а, спр. 598, 35 арк.
18. Держархів Чернігівської обл., ф. 179, оп. 1а, спр. 900, 16 арк.
19. Держархів Чернігівської обл., ф. 179, оп. 1а, спр. 947, 12 арк.
20. Держархів Чернігівської обл., ф. 179, оп. 1а, спр. 1061, 69 арк.
21. Держархів Чернігівської обл., ф. 179, оп. 1а, спр. 1236, 54 арк.
22. Держархів Чернігівської обл., ф. 179, оп. 1а, спр. 1466, 20 арк.
23. Держархів Чернігівської обл., ф. 179, оп. 1а, спр. 1532, 68 арк.
24. Ціни, зарплати та платня у першій половині 19 ст. Вилучено з http://www.nn.ru/community/gorod/politika/?do=read&thread=2613532&topic_id=60252214.

СЕКЦІЯ XXVIII. КУЛЬТУРА ТА МИСТЕЦТВО

ІНКЛЮЗИВНИЙ ДИЗАЙН ДИТЯЧОГО ІГРОВОГО МАЙДАНЧИКУ ЯК НАПРЯМ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ДІТЕЙ З ВІДХИЛЕННЯМИ ЗДОРОВ'Я

Кривуц Світлана Василівна

кандидат мистецтвознавства, доцент кафедри «Дизайн середовища»
Харківська державна академія дизайну і мистецтв, Україна

Серед багатьох можливостей соціалізації дітей, що мають різноманітні проблеми зі здоров'ям, є формування інклюзивного дизайну ігрового майданчику. Варто зазначити, що початок розвитку інклюзивних дитячих просторів почався у 1980-х роках минулого століття після того, як деякі компанії намагалися створити однотипові ігрові простори, вважаючи, що це значно зменшить кількість травматичних ситуацій. Однак, проведені статистичні дані показали помилковість такого рішення. Таким чином, спеціалістами експериментально доведено, що дизайн ігрового дитячого майданчика – це відповідальний складний процес, завданням якого є:

- визначення та врахування багатьох складових, що свідчать про різноманітність дитячих можливостей (вікових, стану здоров'я тощо);
- збереження та розвиток їх психологічного та фізичного здоров'я;
- виховання в малечі творчих здібностей;
- виховання толерантності по відношенню до дітей з інвалідністю;
- покращення соціальної взаємодії.

Як свідчить матеріал дослідження, можливості сучасних компаній, що створюють необхідне спеціалізоване обладнання разом із командою спеціалістів, направлені на максимальне формування умов для когнітивного, мовного та соціального розвитку дітей, причому акцент робиться на дітлахів дошкільного віку. Серед провідних компаній варто назвати одну з них –КОМРАН, що безпосередньо займається цими важливими питаннями та має теоретичний та практичний досвід завдяки плідній праці з КОМРАН Play Institute. Отже, результати досліджень, до яких дійшла провідна компанія у створенні дизайну ігрових майданчиків з урахуванням інклюзивного підходу, є наступними (рис.1):

- наявність доступної інфраструктури дитячого майданчику;
- врахування безпечної маршрутизації;
- доступ до ігрового обладнання на рівні землі;
- доступ до ігрового обладнання на рівні, що є вище нижнього рівня землі;
- можливість в дітей розуміння складної гри;
- підтримка соціальної взаємодії між дітьми;
- врахування різноманітності гри [2].

Рис.1. <https://www.kompan.com/en/int/products/play>

Варто зазначити, що інклюзивний дизайн дитячого майданчика має бути варіативним, багатофункціональним та враховувати різні ігрові бажання дітей: фізичні навантаження, сенсорні відчуття, розумові можливості складної гри. Отже, умовно можна визначити два підходи у формуванні дизайну дитячих ігрових просторів: 1) функціональні, які допомагають дитині грати та розвиватися за рахунок можливостей запропонованого обладнання; 2) абстрактні, що сприяють розумовому розвитку малечі, бо мають різні сценарії використання території та спеціалізованого обладнання дитячого майданчику. Як свідчить візуальний матеріал, при поєднанні двох дизайнерських підходів значно підвищується соціальна взаємодія дітей.

Для підтвердження зазначеного вище корисним є досвід британської компанії ASPECT Studios, що у своїх проектних рішеннях дитячого ігрового простору враховує вільний вибір гри, творчий підхід та, перш за все, безпеку, доступність та зручність використання ігрового обладнання дітьми будь-якого віку (рис.2). Багатоцільовий дитячий простір в даному контексті дозволяє вирішити питання як ведення індивідуальної гри, так й гри у групі. Варто наголосити, що наявність зелених рослин в поєднанні зі штучними елементами, що додатково виконують функцію освітлення, також сприяють гармонійному поєднанню всіх запропонованих елементів ігрового майданчику в загальній концепції авторів проекту. Контрастні текстури покриття майданчику та наявність запашних рослин в ігрових зонах дозволяють дітям з проблемами зору та з сенсорними розладами полегшити орієнтування у просторі. Крім того, за визначенням психологів, природа стимулює розвиток креативності в дітей з аутистичними розладами та сприяє значному зниженню стресової поведінки. Наприклад, за визначенням К. Островської: “Тематика цих завдань є широкою, охоплює вироблення у дітей навичок наслідування, порозуміння з іншими особами, розвиток перцептивних функцій, координації, невербального мислення, а також здатності до контролю власної поведінки” [1, с.351, 359].

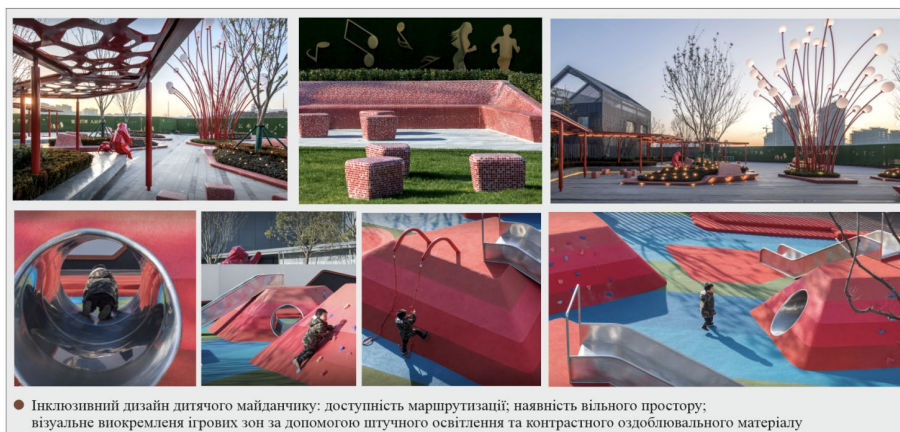

Рис. 2. <https://www.archdaily.com/890565/hefei-wantou-and-vanke-paradise-art-wonderland-phase1-aspect-studios>

Таким чином, сучасні умови розвитку нашого суспільства потребують не тільки загального вирішення питань створення дизайну дитячих майданчиків, а обов'язковою умовою стає визначення інклюзивних факторів в формуванні ігрового простору, що повинні мати всі ознаки та характеристики для соціальної взаємодії всіх дітей без виключення.

Список використаних джерел:

1. Островська К.О. Засади комплексної психолого-педагогічної допомоги дітям з аутизмом: Монографія. Львів: «Тріада плюс», 2012. 520 с. URL: <https://pedagogy.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2016/09/Monogra1.pdf>.
2. Playground Equipment. URL: <https://www.kompan.com/en/int/products/play>.
3. Цяо Шубей, Кривуц С. Принципы дизайн-организации игрового пространства детских площадок для детей-инвалидов / Вісник Харківської державної академії дизайну і мистецтв / Збірка наукових праць за ред. Даниленка В.Я. Х.:ХДАДМ, 2015. С.54-57.

МОНУМЕНТАЛЬНИЙ ЖИВОПИС ПЕРШОЇ ЧВЕРТІ ХІХ СТ. У СПАСО-ПРЕОБРАЖЕНЬСЬКОМУ СОБОРІ (ХІ СТ.) М. ЧЕРНІГОВА ТА ЙОГО ДОЛЯ У ХХ ТА ХХІ СТ.СТ.

Гаркуша Алла Броніславівна

ORCID ID: 0000-0002-4613-1546

завідувачка науково-просвітницького відділу
Національний архітектурно-історичний заповідник
«Чернігів стародавній», м. Чернігів, Україна

Кафедральний Спасо-Преображенський собор м. Чернігова є одним з найдавніших християнсько-православних храмів середнього Придніпров'я. Замовником його будівництва був один зі старших синів Великого Київського князя Володимира Святославича Мстислав Володимирович. Вперше споруда згадується у літописах як місце поховання князя Мстислава у 1036 р. (за деякими джерелами 1034 р.). Собор став архітектурною домінатою чернігівського Дитинця на довгі століття, і обґрунтовано вважається символом міста. Його також називають Спаським собором, використовується й назва Спас Чернігівський.

Дослідники, передусім архітектори, археологи та історики одностайно відзначають унікальність споруди, її надзвичайну як для віку збереженість не лише зовнішньої, а внутрішньої архітектури.

На основі добре збереженої внутрішньої архітектури ХІ ст. сформувався сучасний декор інтер'єру храму, в якому поєдналися іконостас, збудований у кінці ХVІІІ ст. та настінні розписи, створені у першій чверті ХІХ ст. Саме ці складові і стали основою сучасної храмової декорації.

Стінопис ХІХ ст. не перший в історії собору, виконаний він олійними фарбами, тому в дослідницькій літературі відносно нього вживаються терміни «олійний стінопис», «олійні розписи». Початково стіни церкви прикрашала фреска, від якої до теперішнього часу залишилося близько двадцяти фрагментів не надто високої збереженості. Досі залишається невідомим, чи був настінний розпис у храмі в період з ХVІ по середину ХVІІІ ст.ст.

Потреба заново розписати стіни Спасо-Преображенського собору виникла після пожежі, що сталася у місті 1750 р. За оцінкою відомого українського археолога, мистецтвознавця кінця ХІХ – першої половини ХХ ст. М. Макаренка, з якою в принципі погоджується більшість дослідників, ця пожежа стала для храму найбільш руйнівною [1, с. 187]. Друга половина ХVІІІ ст. була витрачена на відновлення древнього храму, яке через брак коштів відбувалося надзвичайно повільно. Лише у кінці ХVІІІ ст. було встановлено новий іконостас, і тільки у друге десятиліття ХІХ ст., а саме у 1814 р. почався процес, що призвів до появи нового настінного розпису. Ініціатором його створення став архієпископ чернігівський, майбутній митрополит Санкт-Петербурзький Михаїл (Матвій) Десницький, який очолював чернігівську єпархію у 1803 – 1814 рр. За його завданням настоятель храму о. Іоан (Єленев) склав перший план розписів. Даний проект містив, за висловом відомого мистецтвознавця та дослідника пам'яток сакрального мистецтва П. Жолтовського, «алегорично-символічні паралелі» [2, с. 51-57], передбачав сюжети не лише релігійного, а й історичного змісту, в т.ч. з історії краю, також планувалося розміщення портретних

зображень [2, с. 51-57]. План вийшов розлогий, і пізніше Єленеву з міркувань економії довелося створити інший проєкт, який мав більш виражений біблійно-богословський характер. Процес створення настінного живопису від моменту складання першого плану до початку малярських робіт розтягнувся на десятиліття і тривав з кінця 1814 р. до серпня 1824 р. Виконувала роботи артіль під керівництвом такого собі майстра Акіма (Якіма) Юрінова, відомостей про якого доволі мало.

Вперше більш-менш прискіпливо звернули увагу на новий стінопис у праці «Історико-статистичний опис чернігівської єпархії» за редакцією архієпископа чернігівського Ф. Гумілевського [3]. Проте найбільш ґрунтовно подав історію створення настінного живопису першої чверті XIX ст. П. Добровольський у публікації «Архів Чернігівського кафедрального собору» на початку XX ст. [4] Загалом, дослідники дорадянського періоду не особливо звертали увагу на даний стінопис в силу того, що навіть на кінець XIX ст. він вважався «новим». Різнилися і оцінки. Хтось відгукувався схвально (А. Єфімов, «Чернігівські кафедральні собори золотoverхий Спасопреображенський и Борисоглібський...») [5, с. 24], а хтось, навпаки, доволі негативно (Г. Лукомський, О древне-русском зодчестве Чернигова) [6].

У радянські часи на монументальні розписи, створені у першій чверті XIX ст. дослідники звернули увагу лише у другій половині XX ст., власне після створення Чернігівського архітектурно-історичного заповідника (нині – Національний архітектурно-історичний заповідник «Чернігів стародавній»), коли постала потреба реставрації собору. На той час (кінець 60-70-х рр. XX ст.) майже весь стінопис, за невеликим винятком, знаходився під шаром забілу [7].

Олійний стінопис Спасо-Преображенського собору вписаний в архітектурні площини інтер'єру і являє собою комплекс зображень, основна частина яких розміщена у центральній та бічних навах собору, а також у приміщенні вівтаря. Система розписів побудована таким чином, що північна частина стінопису присвячена Старому Заповіту, південна – Новому Заповіту. Своєрідною розділовою лінією є ліпний карниз XIX ст., що проходить горизонтально посередині вздовж північної та південної стін споруди. Композиції у верхній частині (над карнизом) написані у килимовій манері, ті, що розташовані нижче карниза, виконані у станковій манері і мають вигляд картин, вміщених у рокайлевій рами.

XX ст. для даного стінопису почалося з реставрації. У 1901 р. перероблялися дві арки (західна і східна) під головним куполом, у яких з'явилися тріщини. В процесі робіт було пошкоджено живопис у парусах і склепінні центральної нави. Після того, як було перероблено арки, відновили не лише пошкоджене, а й здійснили очищення та промивку всього живопису [4, с. 19]. Наступного, 1902 р. П. Добровольський, правитель справ Чернігівської губернської архівної комісії, відомий чернігівський історик та краєзнавець, звернув увагу, зібрав і опублікував документи, в яких викладена більш-менш повна версія створення настінного живопису і його подальша доля до початку XX ст.

У радянську добу доля стінопису, як і собору загалом, зрозуміло, була досить сумною. На початку 1920-х рр. собор як діючий храм був закритий. У 1923-1924 рр. Спаський собор обстежувався і досліджувався відомими на той час дослідниками, археологами М. Макаренком та І. Моргілевським [9, 10]. Однак, у цих дослідженнях, на жаль, не знайшлося місця для розписів XIX ст. 1929 року Спаський собор було включено до складу створеного у Чернігові державного історико-культурного заповідника. Згодом собор став підпорядковуватись Чернігівському історичному музею і в приміщенні церкви були складені цінні експонати [11]. У червні 1937 р. Спасо-Преображенський собор з усіма експонатами був переданий під склад

чернігівської бази «Головриба». Зрозуміло, що виникла загроза не лише експонатам, які знаходились у церкві, а й власне внутрішньому приміщенню споруди. Через півроку, на початку грудня 1937 р., з наказу колишнього заступника голови міськради Слесарева собор з усіма експонатами було передано від «Головриби» у розпорядження «Главрасмасложирсбыта» [11]. Описана колізія яскраво демонструє не лише рівень керівництва тієї доби, а й ставлення і самої радянської держави і місцевих органів влади у Чернігові до історичних пам'яток світового значення.

У період окупації міста німецькими військами восени 1942 р. за повідомленням місцевої газети «Українське Полісся» від 27.09.1942 р. служба у соборі була поновлена. Перед поновленням служби у церкві відбувся ремонт, однак у чому він полягав – невідомо. На думку авторки даної публікації, швидше за все цей ремонт не торкнувся настінного розпису, оскільки така реставрація вимагала чималих коштів, залучення відповідних фахівців, часу і навряд чи пройшла б непомічено.

У кінці осені 1943 р., одразу після того як у Чернігів зайшли радянські війська, Спасо-Преображенський собор був обстежений компетентною комісією. Метою діяльності даної комісії було визначення ступеню шкоди, завданої архітектурним пам'яткам міста військовими діями та фашистською окупацією. До складу зазначеної комісії входили такі визнані фахівці у галузі архітектури та реставрації, як П. Барановський та Ю. Асєєв [12, с.96]. Через рік, 10 грудня 1944 р. доповідаючи на засіданні вченої експертної ради з питань охорони та реставрації пам'яток у Києві, Петро Дмитрович Барановський з боєм говорив: «У Спаському соборі, найменше пошкодженому... і діючому храмі, я застав дев'ять печей-врем'янок, фасад собора оточений трубами и закопчений, а всередині собор — це просто хата, що опалюється по-чорному» [13]. Зі слів відомого реставратора можна зробити припущення, що стінопис на момент обстеження уже був доволі сильно вкритий кіптявою. Відомо, що Барановський домігся ліквідації пічного опалення у Спаському соборі [13].

У 1947 р. релігійна громада Спасо-Преображенського собору прийняла рішення побілити внутрішнє приміщення церкви. Передусім малося на меті поліпшити загальний вигляд внутрішнього приміщення собору. Окрім того, серед членів релігійної громади побувала думка, що вкривши шаром крейдяного набілу, можна буде, у певній мірі, уберегти стінопис від подальшого руйнування, що уже й так луцився та руйнувався. Не в останню чергу рішення про побілку було продиктоване браком коштів на реставрацію. Було також обіцяно через рік розкрити живопис і почати його реставрацію, однак обіцянка виконана не була. На жаль, такі дії більше зашкодили стінопису, аніж уберегли його. Крейдяний набіл нанесли на живопис, котрий мав велику кількість дрібних втрат, полуцився, був вкритий щільним шаром кіптяви та бруду. Набіл ущільнив і закріпив забруднення поверхні, а також сприяв розпаду зв'язуючого та луциню фарбового шару. Перед побілкою видалялись часточки, які вже втратили зв'язок із ґрунтом, про що пізніше свідчили відкриті реставраторами у 1980-х роках потертості та сліди зіскоблювання [14].

Наступний важливий період для Спаського собору загалом, і для олійного стінопису зокрема відбувся у 1963-1969 рр. Під керівництвом київських архітекторів М. Холостенка та М. Говденко здійснювалися обстеження собору як зовні, так і всередині. Тоді художником-реставратором В. Бабюком були розкриті фрагменти настінного живопису. В певному сенсі ці роботи можна вважати своєрідним продовженням досліджень М. Макаренка та І. Моргілевського у 1920-ті роки.

1967 р. після відповідної постанови Ради Міністрів УРСР про створення Чернігівського архітектурно-історичного заповідника (тепер – Національний архітектурно-історичний заповідник «Чернігів стародавній») відбулася музеєфікація

Спасо-Преображенського собору. Це дало початок новим дослідженням та реставрації пам'ятки. У процесі вивчення стану собору в 1972 – 1974 рр. згадуваний вище художник-реставратор В. Бабюк, за участю реставратора Р. Боголюб досліджували настінний живопис північної нави, а з 1979 р., по суті, починаються масштабні реставраційні роботи по розкриттю настінного живопису першої половини ХІХ ст.

Реставрація настінного живопису Спасо-Преображенського собору, що почалася у кінці 70-х рр. ХХ ст., відбувалася у декілька етапів і тривала до початку 90-х рр. [7].

1991 р. у Спасо-Преображенському соборі відновилася церковна служба. За два роки, 1993 р. реставраційні роботи були завершені. На той час олійний стінопис першої чверті ХІХ ст. майже весь був відновлений.

Впродовж останньої чверті ХХ ст. мистецтвознавці, що працювали у Чернігівському державному архітектурно-історичному заповіднику (А. Адруг, Л. Фесенко, Т. Омельченко), звертали увагу на стінопис ХІХ ст., проте ці дослідження не носили системного характеру. На думку авторки даної статті, це можна пояснити і відносно «молодим» віком самого стінопису у порівнянні з фрагментами древньої фрески, і певним нігілістичним ставленням до церковного мистецтва, загальним підґрунтям якого була атеїстична радянська ідеологія. Адже йшлося про сюжети виключно релігійного характеру. Однак у наші дні вік стінопису складає майже 200 років, і у дослідників залишається низка питань, відповіді на які не лежать на поверхні, а потребують аналізу джерел, історичного та мистецтвознавчого аналізу тощо.

Останні десять років ХХ ст. Спаський собор, перебуваючи у статусі пам'ятки архітектури і знаходячись на державному балансі, безкоштовно орендувався релігійною громадою УПЦ МП. У вільний від літургії час у соборі відбувалися екскурсії. Окрім православних, церкву відвідувала велика кількість екскурсантів з усієї України та різних куточків світу.

У 2000–2002 рр. відбулося обстеження інтер'єру, яке стосувалося нартексу Спасо-Преображенського собору. Здійснювали його фахівці Державного науково-технологічного центру консервації та реставрації пам'яток (ДНТЦ «КОНРЕСТ») – Скляр С.В., заввідділом науково-реставраційних досліджень, Коренюк Ю.А., головний художник-реставратор, Глоба Ю.В., інженер [15]. За результатами обстеження ними було складено звіт і подані рекомендації, відповідно до яких провели реставраційні роботи у західній частині собору [16].

Відправлення у соборі релігійних обрядів спричинило певну проблему, яка зачепила настінний розпис. Поступово з наростанням порушувався той внутрішній мікроклімат, який забезпечувався, поки будівля була музеєм. Зміни, що відбувалися, у свою чергу почали негативно впливати на стан складових інтер'єру церкви, у т.ч. на стінопис. Рік від року зростала кількість вірян, що відвідували собор, відповідно зростала кількість свічок, що горіли в храмі. Свічна кіптява стала одним з потужних факторів, що становлять неабияку загрозу існуванню означеному стінопису. З кожним роком вона дедалі щільнішим шаром покриває розписи, особливо у верхній частині храму. До прикладу, нині на склепінні південної нави уже практично не видно напису «Твой есть день», який несе важливе ідейне навантаження. Так само майже не видно і напису «И Твоя есть ночь» на склепінні північної нави, хоча іще 10 – 15 років тому обидва написи доволі легко читалися. Іншим потужним фактором негативного впливу на олійний стінопис є фактор температурно-вологісний.

У травні 2000 р. комісією, в складі якої були представники Національного архітектурно-історичного заповідника «Чернігів стародавній» (НАІЗ «Чернігів стародавній») – І. Ігнатенко, генеральний директор заповідника, М. Осташ, заввідділу

реставрації, О. Травкіна, головний хранитель, та Державного науково-технологічного центру консервації та реставрації пам'яток (ДНТЦ «Конрест») – С. Складар, керівник науково-реставраційного відділу, та О. Білецька, керівник групи реставрації монументального живопису, було обстежено фасади Спасо-Преображенського собору та його інтер'єр [15]. Результати обстеження також показали підвищену вологість стін — вище 10 %, а також виявило місцями руйнування фарбового шару та штукатурки. Повторне обстеження собору співробітниками ДНТЦ «Конрест» було проведене у жовтні 2002 р. [16]. З метою контролю за ситуацією протягом 2010-2011 рр. у приміщенні Спаського собору здійснювався моніторинг температурно-вологісного режиму, який дозволив проаналізувати взаємодію зовнішніх і внутрішніх чинників, котрі впливають на мікроклімат собору [17] і окреслити заходи, спрямовані якщо не на повне усунення, то хоча б зменшення негативних наслідків.

У 2018 – 2019 рр. релігійною громадою Спасо-Преображенського собору вжито ряд заходів для покращення температурно-вологісного режиму в споруді. Оскільки з часу завершення реставрації олійного стінопису 80-90-х рр. минуло понад чверть століття, Національний архітектурно-історичний заповідник «Чернігів стародавній» запланував замовити обстеження Спасо-Преображенського собору і стану його настінного розпису зокрема. Однак через брак фінансування, викликаний спочатку пандемією коронавірусу, потім повномасштабним вторгненням Росії в Україну, ці плани відкладено в часі.

Комплексу олійних настінних розписів ось-ось виповниться 200 років. Він – органічна складова внутрішнього опорядження древнього храму. Тому потреба збереження цієї пам'ятки мистецтва у діючій церкві залишається гострою та актуальною.

Список використаних джерел:

1. Макаренко М.О. Біля Чернігівського Спаса: археологічні дослідження року 1923. Чернігів і Північне Лівобережжя: огляди, розвідки, матеріали / за ред. М. Грушевського. – К, Держ. видав. України, 1928. С.184-196.
2. Жолтовський П. Монументальний живопис на Україні XVII-XVIII ст. / П. Жолтовський. Київ, 1988 р. 162 с.
3. Гумілевський Ф. Историко-статистическое описание Черниговской епархии. Кн. 5. Чернигов. 1874. С. 11-19.
4. Добровольский П. М. Архив Черниговского кафедрального собора. Труды Черниговской губернской архивной комиссии. Чернигов: Типография губернского правления, 1902. Вып.4: 1900 –1902. Отд. 2. С. 9-19.
5. Ефимов А. Черниговские кафедральные соборы златоверхий Спасо-Преображенский и Борисоглебский святоисторические памятники-храмы XI века их прошлое и современное состояние. Чернигов: Тип. губернского правления, 1908. 52 с.
6. Лукомский Г. О древне-русском зодчестве Чернигова. С-Петербург, 1912 – с.23. [Електронний ресурс] режим доступу http://book-old2.ru/1912_lukomsk3/Indexfr.html, дата доступу: 20.10.2014.
7. Гаркуша А. Реставрації настінного живопису (перша чверть XIX ст.) Спасо-Преображенського собору м. Чернігова у другій половині XX та на початку XXI ст. Карнабідівські читання: зб. наук. пр. / Нац. архітектурно-іст. заповідник «Чернігів стародавній», Центр пам'ятокознавства Нац. Акад. Наук України і Укр. Т-ва охорони пам'яток історії та культури. Чернігів: Десна Поліграф, 2017. Вип. 1–3. С.300-307.
8. Макаренко М. Чернігівський Спас: археологічні дослідження року 1923. Записки історико-філологічного відділу ВУАН. Київ 1929. Т. 20. С. 1-30.
9. Моргилевський І. Чернігівський Спасо-Преображенський собор. Чернігів і Північне Лівобережжя: огляди, розвідки, матеріали / за ред. М. Грушевського. К.: Держ. видав.

України, 1928. С. 169-183.

10. Блакитний М, Рига Д. Невідомий Чернігів: доля Спаського собору у 20 сторіччі. [Електронний ресурс] режим доступу http://www.cult.gov.ua/news/nevidomij_chernigiv_dolja_spaskogo_soboru_u_20_storichchi/2012-08-08-3819) дата доступу: 25.10.2015р.
11. Доценко А.В., Гаркуша А.Б., Ванжула О.М. Васюта О.О. Спас Чернігівський. Чернігів: Десна Поліграф, 2011. С. 96.
12. Карнабіда А.А. Возрождение Черниговской «Пятницы». [Електронний ресурс] режим доступу <http://russist.ru/baranovsky/pb/> дата доступу: 25.10.2015 р.
13. Заброта Л.Н. Исследования и исследователи памятника и перспективы реставрации памятника. Спасский собор — памятник архитектуры и искусства I половины XI века. риложение № 3. Чернігів, 1985. // Бібліотека НАІЗ «Чернігів стардавні».
14. Ігнатенко І.М., Осташ М.А., Травкіна О.І., Скляр С.В., Білецька О.П. Акт обстеження стану об'єктів Чернігівського ДІАЗ з метою виявлення дефектів та встановлення причин їх появи. Чернігів. 19.05.2000 р. // НАІЗ «Чернігів стародавній», відділ охорони, експлуатації та реставрації пам'яток.
15. Скляр С.В., Коренюк Ю.О., Глоба Ю.В. Пам'ятка архітектури XI – XII ст. Спасо-Преображенський собор у м.Чернігові. Звіт про науково-технологічне обстеження нартексу; рекомендації по технології ремонтно-реставраційних робіт // К.: Держ. науков.-технол. центр консерв. та реставр, 2002. 27 с.
16. Михеєнко Н., Черніков С. Моніторинг теипературно-вологісного режиму Спасо-Преображенського собору XI ст. – пам'ятки архітектури національного значення. Чернігівські старожитності. Чернігів, 2012. Вип. 1 (4) С. 96-99.

СЕКЦІЯ ХХІХ. ГЕОГРАФІЯ ТА ГЕОЛОГІЯ

ПОЛІТИКО-ЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ УКРАЇНСЬКО-ТУРКМЕНСЬКОГО СПІВРОБІТНИЦТВА

Гурбанов Давран

здобувач вищої освіти

Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, Україна

Науковий керівник: Максютів Андрій Олексійович

ORCID ID: 0000-0002-5486-634X

канд. пед. наук, доцент кафедри географії та методики її навчання

Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, Україна

Україна та Туркменістан є традиційно дружніми партнерами, відносини яких засновані на принципах взаємної поваги та рівноправного співробітництва, характеризуються послідовним і системним розвитком рівноправного та конструктивного діалогу на всіх рівнях з усього комплексу питань, які мають взаємний інтерес.

Слід відзначити, що українсько-туркменська взаємодія характеризується активною розбудовою договірно-правової бази співробітництва, підписани міждержавних та міжурядових документів, що визначили принципові засади та механізми розвитку двосторонніх відносин у зовнішньополітичній сфері, економіці, торгівлі, освіті, науці тощо.

Серед важливих двосторонніх українсько-туркменських документів, можна відзначити Договір між Україною й Туркменістаном про довгострокове торгово-економічне співробітництво на 2020-2030 роки та Угоду між Україною й Туркменістаном про подальший розвиток міждержавних відносин [4, 5]. Досить довгий час Україна закуповувала значні обсяги туркменського газу. Ситуація змінилася, коли Росія перекупила усі обсяги газу у Туркменістану, відповідно була створена компанія «РосУкрЕнерго», яка в перспективі стала посередником у постачанні газу в Україну з Росії. Шляхом такої двоходової комбінації Україна почала отримувати туркменський газ у вигляді російського. За зривом прямих українсько-туркменських газових відносин у середині минулого десятиліття стояла Росія. Це можна назвати початком прихованої війни проти України» [1, с. 155].

Необхідність диверсифікації джерел енергопостачок обумовила налагодження торгово-економічних відносин спочатку з Туркменістаном, а далі з Казахстаном та Узбекистаном. Свою роль в активізації зв'язків з регіоном зіграла і можливість вести бартерну торгівлю.

Важливим аспектом співробітництва було активне залучення українських будівельних компаній до будівництва газокompресорних станцій, газотранспортних мереж, нафтопроводів. Українські спеціалісти брали участь у будівництві залізниць у Туркменістані, будівництві газопроводу Казанджик-Кизил-Арват. Серед іншого, українські спеціалісти збудували залізничний міст через річку Амудар'я та надавали

сприяння Туркменістану у будівництві газопроводу «Схід-Зах», який з'єднує великі газові родовища країни із узбережжям Каспійського моря [1, с. 144].

Перспективними напрямками співробітництва України і Туркменістану є продаж українських труб, газоперекачувальних агрегатів, устаткування для заміни ізоляційного покриття на газопроводах, а також реалізація програм з капітального ремонту та реконструкції газотранспортної системи Туркменістану. Співпраця «Нафтогазу України» з держконцерном «Туркменнафта», першим етапом якої можна розглядати надання сервісних послуг у нафтогазовій сфері на заході Туркменістану – участь у розробці покладів Корпедже. Українські спеціалісти вели розвідувальні роботи в газоносних регіонах і будують розвідувальні свердловини в рамках геологічних завдань ГК «Туркменнафта» [2].

Можливостями для України є: вироблення єдиної з туркменською стороною позиції щодо участі української сторони у розробці газових родовищ Туркменістану, а також постачання вітчизняного енергетичного устаткування для туркменських газопровідних проектів (газокомпресорні станції, устаткування для трубопроводів, інше); участь в реалізації проекту будівництва газогонів, а також інших інфраструктурних проектів; вироблення єдиної з туркменською стороною позиції з питань модернізації туркменських об'єктів енергетики (зокрема, постачання енергетичного обладнання, труб, продукції енергетичного машинобудування); надання інжинірингових послуг при будівництві енергооб'єктів Туркменістану; досягнення домовленостей щодо постачання в Україну енергопродуктів з більшою глибиною переробки; вироблення єдиної позиції з Туркменістаном, країнами Прибалтики та Скандинавією щодо транспортування туркменських нафтопродуктів через територію України до згаданих регіонів» [3, с. 29].

Говорячи про стратегічне завдання України у Каспійському регіоні, зокрема у відносинах з Туркменістаном, необхідно акцентувати увагу на необхідності активного просування власних диверсифікаційних проектів задля забезпечення енергетичної безпеки та підсилення геополітичних позицій України в регіоні. Україна повинна взяти курс на лідерство у транзитному транспортуванні енергоносіїв за рахунок капіталізації свого вигідного географічного розташування.

Перспективним для української нафтопереробної галузі є входження прикаспійських країн на українські нафтопереробні ринки та участь у модернізації НПЗ для переробки каспійської нафти. Україна має приєднуватися до європейських проектів транзиту блакитного палива з країн Центральної Азії в обхід Росії. Пріоритетом для України стає створення особливих відносин із Казахстаном, Туркменістаном, Азербайджаном (та Грузією) в нафтогазовій сфері, маючи за мету створення євразійських транспортних коридорів. Україна має активно просувати проект «Одеса-Броди-Плоцьк», успішність якого залежить в першу чергу від конкретних кроків української сторони. Одним із найперспективніших шляхів диверсифікації постачання газу в Україну є побудова терміналів зрідженого природного газу, зокрема транспортування морським транспортом з країн Каспійського регіону [3, с. 30].

На сьогодні, рівень співпраці України з Туркменістаном, зокрема в торгово-економічній сфері, значно знизився, що пояснюється перешкодами на шляху руху товарів між Україною та Туркменістаном, які штучно створюються з боку Росії. Зважаючи на цю обставину, останнім часом, Україна поступово робить послідовні кроки з метою виходу із ситуації, що склалася, в тому числі активізується українсько-туркменський політичний діалог, спрямований на нарощування різнорівневої взаємодії з Туркменістаном. Зокрема, у жовтні 2020 року відбувся офіційний візит

Президента України до Туркменістану, під час якого глави держав підтвердили спільну заціквленість у подальшому розвитку співробітництва на основі довіри, взаємоповаги, відкритості та обопільної вигоди. Сторони висловилися щодо необхідності подальшого посилення політичного діалогу на вищому рівні, поглиблення співпраці у торговоекономічній, енергетичній, фінансовій, науково-технічній, культурногуманітарній та інших сферах. Президенти України та Туркменістану підтвердили намір активізувати взаємовигідне співробітництво на світовій арені та підкреслили необхідність координації зусиль і підтримки в рамках універсальних та регіональних організацій, членами яких є Україна та Туркменістан [2].

Лідери обох країн відзначили необхідність розширення двосторонньої і багатосторонньої взаємодії із забезпечення регіональної безпеки і стабільності та підтвердили взаємне прагнення до забезпечення постійного зростання обсягів двосторонньої торгівлі, диверсифікації її структури, розвитку довгострокових форм економічного співробітництва тощо [5].

З 2020 року між урядами країн спостерігається активізація політичного з метою поліпшення економічного двостороннього співробітництва, зокрема залучення українських компаній до реалізації інфраструктурних проектів в Туркменістані [2]. Зовнішньополітична активність керівництва нашої держави переконливо свідчить про розуміння важливості подальшого поглиблення конструктивного партнерства, реалізації наявного потенціалу та перспективних можливостей співробітництва України з Туркменістаном.

Висновки. Слід констатувати, що Україна зберігає націленість на розвиток та зміцнення взаємовигідних відносин з Туркменістаном, пошук та знаходження нових форм плідної співпраці, виходячи насамперед з визначених зовнішньополітичних пріоритетів з метою забезпечення власних національних інтересів.

Отже, сучасному етапі українсько-туркменські відносини характеризувалися високим рівнем взаємодії та вельми інтенсивним політичним діалогом на всіх рівнях. Вкрай актуальним, на наш погляд, постає завдання щодо пошуку та здійснення нових підходів в рамках зовнішньополітичної стратегії України на центральноазійському напрямі, які б спиралися на загальне бачення геополітичної ситуації в Центральній Азії з урахуванням гео економічних, політичних та стратегічних аспектів і інтересів України.

Список використаних джерел:

1. Брушко В. І., Шандро О. Д. Каспійській регіон у контексті енергетичної дипломатії України. Науковий вісник Дипломатичної академії України. Зовнішня політика і дипломатія: традиції, тренди, досвід. Київ, 2016. Вип. 23. С. 144-155.
2. Відносини України та Туркменістану: політичний і економічний досвід: веб-сайт. URL: <http://uaforeignaffairs.com/ua/ekspertnadumka/view/article/vidnosini-ukrajini-i-turkmenistanu-politichnii-i-ekono/> (дата звернення: 18.02.2023).
3. Грущинська Н. М. Співпраця України і Туркменістану в сучасних геополітичних умовах: матеріали III Міжнародного Молодіжного Форуму «Глобалізаційні виклики і багатостороння дипломатія». Київ: Вп МЗС України, 18 березня 2019, С. 29-30.
4. Двосторонні відносини між Україною та Туркменістаном на рівні глав держав: веб-сайт. URL: <http://svit.ukrinform.ua/Turkmenistan/turkmenistan.php?menu=attitudes> (дата звернення: 19.02.2023).
5. Договір о дружбе и сотрудничестве между Украиной и Туркменистаном: веб-сайт. URL: <http://www.mfa.gov.ua/turkmenistan/2886.htm> (дата звернення: 21.02.2023).

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

МАТЕРІАЛИ ІІ МІЖНАРОДНОЇ
НАУКОВОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ

**«КОМПЛЕКСНИЙ ПІДХІД ДО МОДЕРНІЗАЦІЇ НАУКИ:
МЕТОДИ, МОДЕЛІ ТА МУЛЬТИДИСЦИПЛІНАРНІСТЬ»**

3 березня 2023 року ♦ Луцьк, Україна

Українською, російською та англійською мовами

*Всі матеріали пройшли оглядове рецензування
Організаційний комітет не завжди поділяє позицію авторів
За точність викладеного матеріалу відповідальність несуть автори*

Підписано до друку 03.03.2023. Формат 60×84/16.
Папір офсетний. Гарнітура Cambria. Цифровий друк.
Умовно-друк. арк. 13,95. Замовлення № 374. Тираж: 50 примірників.
Віддруковано з готового оригінал-макету.

Контактна інформація організаційного комітету:

Міжнародний центр наукових досліджень
21037, Україна, м. Вінниця, вул. Зодчих, 40, офіс 103
Телефони: +38 098 1948380; +38 098 1526044
E-mail: mcnd@ukrlogos.in.ua

Видавець: Громадська організація «Європейська наукова платформа».
21037, Україна, м. Вінниця, вул. Зодчих, 18, офіс 81. E-mail: info@ukrlogos.in.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи: ДК № 7172 від 21.10.2020.